

20–21. БРОЈ БЕЛЕЖНИЦЕ

Своје (с лева на десно): Драган Стојменовић, Бранислав Димиријевић, Ана Јанковић, Горан Миленковић, Весна Тешовић, Милен Миливојевић; седе: Јелица Живковић, Виолетта Стојменовић, Драгица Радејић, Слађана Ђурђекановић-Мирић

РЕДАКЦИЈА БЕЛЕЖНИЦЕ

Драги и поштовани читаоче,

Ти, заправо, гледаш у једну од слика десет дућих бурних година наших животиња, смештену у двадесет шарених бројева Бележнице, листића за библиотекарство, књижевности и културу.

Како је крећало, са бомбама, мемлом и одрумском, ишчином у мраку, у очају и страху, а наивно и бодро, са малом великом жељом да се говори и ствара, иако је и настављено – зла су друја, нове невоље вине иза свакога ула, али култура некако, чудом, оцртаје. Околности и начини су друја, а људи и њихове нарави остали су исти. Странице листића уочице су: анализије иалеоиндустријског рада, уричану меланхолију иаланачке шромости, шракшаје о ираоницама, стихове о усамљеностима, старе фототрафије, оледе о моралу, разговоре о књијама и читању, обимне библиографске ирилоје, културноисторијске бедекере, есејизирани шује, мудре и незграпне кришике, идеоло-

ијеме о информацијама, и још заборављене јодинице, стиховане иолемике, ирошне маје, важна сећања, цивилизацијске и људске иројекције, ламентне и оитимизам. Разнобојно, каткад на штећу концепцију; иолифоно, на штећу звуку који је одастај да нађе иријашеља; идеје мудро, идеје младалачки занесено и ирошно.

И још доста речи о свему, и још доста мисли о свему...

У овој малој ириодној бележници међушим само шо – да се каже једно ојромно хвала свима онима који су (не онако како би шребало и морало, нејо онако како је, у овој најезди некултурних, необразованих, моћних и у ијоме срећних, једино било мојуће), за културу, књију и библиотеку, за Бележницу, на иоклон дали своје време, своју иворачку снају и своју доброту. Надамо се да им се враћило.

Редакција

Живот библиотеке

Драган Стојменовић	
ДИГИТАЛИЗАЦИЈА И ИМПЛАНТАЦИЈА	4
Весна Тешовић	
ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ЈАВНИХ БИБЛИОТЕКА У СРБИЈИ - ИСКУСТВА И СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ	13
Драгана Милуновић	
БИБЛИОНЕТ 2009	19
СТРУЧНИ ИСПИТИ У БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНОЈ ДЕЛАТНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 2005-2008	22
Јелица Живковић	
КОМЕ СУ ПОТРЕБНЕ СЕОСКЕ БИБЛИОТЕКЕ	25
Драгана Малић	
МОДЕРНЕ ДЕЧЈЕ БИБЛИОТЕКЕ: МОГУЋНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЕ	27
Нарциса Алексић	
ДЕТЕ И БИБЛИОТЕКА	31
Наташа Антонијевић	
ПРИЧА О СТАРИМ БИБЛИОТЕКАМА: ОД ИДЕЈЕ ДО РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПРОГРАМА	32
Марина Митрић	
ПЕРИОДИКА У ШКОЛСКИМ БИБЛИОТЕКАМА У СРБИЈИ	34
Славица Јанковић	
ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ ЗЕМУНСКЕ ГИМНАЗИЈЕ	40
Драган Мрдаковић	
MONS AUREUS: ДВА НОВА БРОЈА	44

Шта се дешава

Саопштење жирија за доделу награде „Књига године борског аутора”	
КЊИГА О БОРУ И БОРАНИМА	45
Бранислав Димитријевић	
„НАГРАДА”	46
„КАФАНСКА ПРИЧА”	48
„ПОЕТИКА КОНКУРСА”	48
Весна Тешовић	
Драган Стојменовић (фотографије)	
ДАНИ КЊИГЕ У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ БОР – У РЕЧИ И СЛИЦИ	51
Милен Миливојевић	
КА ОТВОРЕНОЈ КЊИЗИ	55
Сузана Мијић	
НОЋ МУЗЕЈА	56
ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈА МАГИЈЕ - ВРАЧАЊЕ	57
Драгана Јовановић	
НЕКА БУДЕ У ПРВОМ ПЛАНУ СВЕТ КОЈИ РАСТЕ НА ДЕЧЈЕМ ДЛАНУ	60
Слађана Ђурђекановић	
Данијела Матовић	
Душан Кабић	
НАКОН ПЕТ ГОДИНА	62

Данијела Матовић	
РЕТРОСПЕКТИВНА ИЗЛОЖБА ДРАГИШЕ ОБРАДОВИЋА	65

Књиге, књижевност

Бранислав Димитријевић (преводацац)	
Џ. Д. СЕЛИНЦЕР: „ЈА САМ ЛУД”	66
Бранислав Димитријевић	
МИСТЕРИЈА СЕЛИНЦЕР	71
Милан Мирић	
ИЗ НЕОБЈАВЉЕНЕ ЗБИРКЕ БОРОВАЊЕ	75
Милен Миливојевић	
ВЕНКО ХРИСТОВ (1946-2009)	76
ЈОВИЦА ЂОРЂЕВИЋ (1954-2009)	77

На нашој стази

Весна Тешовић	
МИКЛОШ РАДНОТИ - СТОГОДИШЊИЦА РОЂЕЊА	79
Стеван Молнар	
О ПЕСНИКУ СА ПОВОДОМ	81
Момчило Станковић	
ЗАПИСИ О БОРУ И БОРСКОМ РУДНИКУ (20): У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ ЛОГОРУ	87
Драгица Радетић	
ДОЖИВЕТИ СТОТУ	90
Драгољуб Ђуровић – Ђуша	
СТАРИ БОР – СЕЋАЊА (ОДЛОМАК)	98
Горан Миленковић	
ДОЛЕ	108

Прикази, читања, расветљења

Виолета Стојменовић	
ФУТУРИСТИ И МАНИФЕСТИ	110
Жарко Миленић	
ПОСТОЈИ ЛИ У ХРВАТскоЈ КРИТИКА ПРИЈЕВОДА	127
Витомир Теофиловић	
ТЕМАТСКИ ЛУК МИЛЕНА МИЛИВОЈЕВИЋА	130
Милен Миливојевић	
ПОЉУБИ РЕЧ	134
Весна Тешовић	
ДОКТОР ЗА ЛЕЧЕЊА ОД ПРАЗНИХ ПРИЧА	137
Драгољуб Ацковић	
ПИСАНА РЕЧ НА РОМСКОМ ЈЕЗИКУ И О РОМИМА	139

ИЗБОР БЕЛЕЖНИЦЕ	141
-----------------------	-----

Летопис библиотеке	144
--------------------------	-----

Ствари које су прошле

Милен Миливојевић	
КО МОЖЕ ДА СЛИКА ЖЕНСКЕ АКТОВЕ	145

Белешка

Владан Јеремич	
ТРАНЗИЦИОНА ПРАВДА	146

БЕЛЕЖНИЦА, часопис за библиотекарство, књижевност и културу

број 20–21, година 11, двоброј 2009. године

Цена: 200 динара; ISSN 1451–2378

Издаје два пута годишње; Тираж: 300 примерака

Издавач: Народна библиотека Бор, 19210 Бор, Моше Пијаде 19, За издавача: Весна Тешовић, директор Народне библиотеке Бор, Главни и одговорни уредник: Ана Јанковић, Редакција: Слађана Ђурђекановић-Мирић, Милен Миливојевић, Бранислав Димитријевић, Јелица Живковић, Драгица Радетић, Драган Стојменовић, Горан Миленковић, Виолета Стојменовић, Припрема и прелом: Александар Живуловић, Лектура и коректура: Виолета Стојменовић; Штампарија „Grafomed”

Телефони: 030/423-592 (директор), 458-120 (редакција); E-mail: nbbor@nadlanu.com, nbbor@ptt.rs.

Редакција Бележнице захваљује свима онима који су својим текстовима, саветима и сугестијама помогли да двоброј 2009. угледа светлост дана и буде овакав какав јесте.

Позивамо све оне који то желе и могу, да буду сарадници и у наредним бројевима.

Драган Стојменовић

Дигитализација и имплантација

Завичајна одељења у библиотекарству од самог оснивања прати извесна специфичност која је одређена посебним смерницама и идејом о прикупљању, чувању и издавању корисницима најразноврсније врсте грађе која је публикована у завичају или се бави завичајном тематиком из свих области природних и друштвених наука, уметности и најшире схваћених научних извора из јавног и приватног живота уопште. Самим тим, само устројство завичајних одељења прати стандарде у класификацији и обради најразличитијих врста библиотечке грађе. Пратећи основну тему овога рада на самом почетку ћу, кроз структуру фонда и карактере различитих медија некањичне грађе, образложити зашто је као стратешки циљ дигитализације одабрана некањична грађа Завичајног одељења и културна и јавна делатност Народне библиотеке Бор. Пре свега, дигитализација је на основном организационом плану употребне вредности, доступности и јединствености грађе стратешки битна у погледу довођења у стање читљивости медија који су сами по себи и у основном облику захтевали извесну технолошку трансформацију да би били читљиви, као што је случај са фотографским негативима или дијапозитивима. Друга важна карактеристика дигитализације је једноставна могућност бележења на дигиталним медијима културне и јавне делатности библиотеке, која на тај начин може постати читљива и репродуктивна.

У Народној библиотеци Бор је по свим дотадашњим званичним упутствима и смерницама, пратећи искуства других библиотека оформ-

љено, Завичајно одељење 1986. г. Званично је отпочело са радом 1987. г. Важећом методологијом и планом постављени су циљеви, послови и задаци који су се састојали у прикупљању, сређивању, чувању, издавању на коришћење и презентацији библиотечке грађе и других носилаца информација који се односе на Бор и околину, као и наш шири завичај – Тимочку крајину. Покренута је акција прикупљања и набавке завичајне грађе. Остварени су контакти са институцијама које су помогле набавку а један део монографских публикација издвојен је из осталих фондова Народне библиотеке Бор. Оформљене су прве збирке које се нешто касније коначно дефинишу и физички раздвајају тако да тренутно постоје збирке:

- монографских публикација (формат I–II укупно – 1588 и формат IV – 193, евидентирано до краја 2008. године), чији су аутори на било који начин везани за територију завичаја, публикације које на било који начин говоре о завичају и публикације издате на територији завичаја;
- обрађених серијских публикација – 185 (неинвентарисане периодике има 465 јединица);
- рукописа и службеног документационог материјала – 180;
- картографске грађе – 98;
- програми манифестација – 784;
- исечака из штампе ван територије завичаја – 4529;
- негатива – 5031;
- разгледница – 194;
- фотографија – 11512 (дигитализоване фотографије са негатива и дигитализоване из приватне збирке које су поклоњене библи-

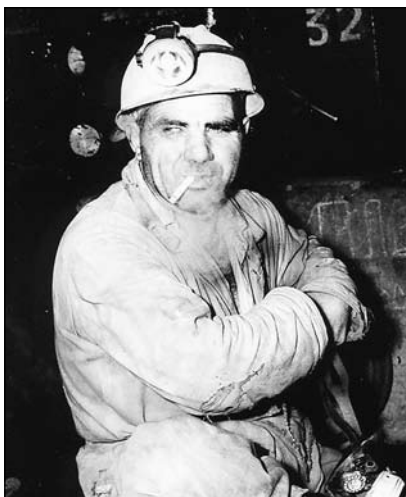
отеци ушле су у укупан број фотографија)

- филмских трака – 7;
- плаката – 203;
- ситног библиотечког материјала.

Планирање, припрема, концепт и методологија израде пројекта имају основу пре свега у што је могуће детаљнијој изради статистичких података о грађи која је предвиђена за дигитализацију, валоризацији и селекцији те грађе и изради детаљног плана на основу постојећих смерница за дигитализацију. Значајан сегмент планирања се односио на селекцију и валоризацију библиотечке грађе, која је, самим тим, чврсто везана за одређивање приоритета чувања или презентације. Детаљна израда пројекта свакако је захтевала разраду поменутих методолошких корака али и њихову чврсту везу са начинима и могућностима презентације. У том смислу се као један од основних стручних послова чинила анализа која се тиче документарне вредности визуелне грађе и фотодокументационог библиотечког материјала. Други критеријум валоризације разматран је у оквирима културно историјске вредности грађе која ће се дигитализовати. На самом старту подразумевана је чињеница да у свим новијим анализама дигитализација не представља коначно ре-

шење приоритета чувања али је свакако један од најбољих начина презентовања те врсте грађе, тако да ће у том контексту извођење закључка имати, као најважнији приоритет, решење разматране проблематике у оквирима широког спектра начина којим ће се дигитализована грађа представити јавности, обрађивати и сачувати дигитални и оригинални извори.

Основни циљ пројекта је остваривање основне библиотечке делатности у складу са савременим тенденцијама у струци. У том смислу подразумева се и довођење у употребљиво стање ове значајне колекције некњижне грађе која се чува на Завичајном одељењу. Дигитализована грађа је по својим својствима визуелне грађе најпогоднија за промоције, презентовање и публиковање, тако да су у плану тематске изложбе фотографија, трибине на теме, које су фотографски детаљно пропраћене у овој колекцији Завичајног одељења: културни и јавни живот, јавни радови, политика и индустрија, култ личности, радничка свакодневица итд. У том смислу као приоритет и циљ узета је чињеница да је до сада најтрајнији начин чувања фотографија на папиру, тако да ће изложбе које су планиране омогућити штампање и презентовање дигитализоване грађе и на тај начин обогатити колекцију класичних фотографија на Завичајном одељењу. Из-

У оквиру програма „Мапирање интеркултурног дијалога“, у који је Завичајно одељење Народне библиотеке Бор укључено програмом „Алтернативна урбанизација у Бору очима других“, у Бору су крајем јуна 2009. г. боравили и радили Даринка Поп Митић, Свебор Мицић и Владан Јеремић.

Први део мурала „Будућност прошлости“ уметнице Даринке Поп-Митић осликан је на једној од три преостале куће у старом градском центру. Други део мурала, „Све што је било биће поново“, биће насликан на згради Дома културе.

Владан Јеремић и Свебор Мицић су приложили своје концепте и њихова реализација се очекује до краја 2009. г.

Владан Јеремић је предложио концепт који обухвата online архив „Поздрави из Бора“ и серију разгледница са фотомонтажама. Целокупан архив ће се састојати од сајта, тј. аудио-визуелне документације (фотографије, видео, блог, фејсбук група, рicasа албум, текстови), који ће омогућити свим корисницима увид у савремену визуелну фото-документацију града Бора. „Овај архив је замишљен као отворена платформа свих оних који желе да деле фотографије или видео документацију града Бора, а који би имали намеру да постују своје материјале за слободно коришћење. Сви материјали би били објављени под Creative Commons лиценцом Србија – делили под истим условима.

Савремена питања ће бити обрађена кроз on-line видео интервјуе са локалним организацијама које се баве економском и друштвеном ситуацијом у Бору.“

Свебор Мицић је предложио концепт „Бор, град XX века у медију XX века“ као монографску публикацију (специјално издање *Бележнице*), „[...] која ће покушати да кроз игране филмове југословенске и српске кинематографије, који су за своју тему имали Бор и живот радника у Бору („Човек није тица“, Д. Макавејев; „Пут за Катангу“, Ж. Павловић, „Рударска опера“, О. Новковић и М. Марковић), али и кроз богату документарну грађу, да критички рефлектује употребу Бора, парадигматичног града – вршњака XX века, и његове индустрије, као мизансцена за модернизацију и употребу модерности у социјалистичкој Југославији и транзицијској Србији. Зборник би садржао текстове критичара и теоретичара филма и културе као сто су Павле Леви (теоретичар филма), Небојша Јовановић (теоретичар филма из Сарајева) и Бранислав Димитријевић (историчар уметности), али и разговоре са ауторима новијих филмова о Бору као сто су Олег Новковић, редитељ филма „Рударска опера“, Милена Марковић, сценариста филма „Рударска опера“, и Никола Лежаић, аутор филма „Тилва Рош“. Текстови ће користити архивску грађу која се налази у Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор.“

У плану је и реализација концепта француског фотографа и уметника Ерве Деа „Бор – меланхолија среће“ и гостовање фотографа Марка Ноземана из Амстердама.

(Више о овоме: <http://rex.b92.net/ikd/node/14>)

међу осталог основни циљ био би и мотивација и стварање поверљиве атмосфере за акцију набавке библиотечке грађе и поверавања на скенирање приватних докумената, фотодокументације и ситног материјала из приватних колекција уз организоване кампање и јавне трибине на ту тему. Ко посебан циљ постављен је широк спектар могућности коришћења технике за дигитализацију и саме дигитализоване грађе као и њихова примена у другим и будућим пројектима Завичајног одељења. Примера ради, реали-

зован је „Едукативни програм упознавања са најзначајнијим завичајним личностима: Ване Бор“, у току су планирани програми и акције дигитализовања приватних колекција фотографија и негатива, пројекат покретања интеркултурног дијалога „Алтернативна урбанизација у Бору очима других“ у сарадњи са Културним центром Рекс и под покровитељством Министарства културе Републике Србије. У плану је више програма који су у директној вези са пројектом *Дигитализација...* и покретањем интеркултурног дија-

лога као што је програм „Презентација дигитализоване грађе у јавном простору”, или програм подршке и сарадње са фотографским удружењима, фотографским радњама и фотографима аматерима који би желели да изложе своје фотографије у библиотеци. Овим акцијама Завичајно одељење има један важан циљ да на најразличитије начине дође до актуелне визуелне грађе која би се поверила на чување и коришћење библиотеци.

Самом пројекту дигитализације претходио је пилот пројекат, изложба и презентација некњижне грађе Завичајног одељења, односно збирке фотодокументације радничког листа Колектив под називом „Индустријски блуз“.

Наиме, у фебруару 2007. г. Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор поверена је на чување богата фотодокументација радничког листа Колектив. Целокупна фотодокументација је прегледана и класификована. По званичном извештају садржи: негативе у ролнама – 4881; дијапозитиве 60mm – 244; каширане фотографије – 46; фотографије најразличитијих формата – 1469; филмске траке – 7; контакт албуме – 22; филмовану грађу за издаваштво. Ова колекција се у потпуности уклопила у фонд Завичајног одељења и планове дигитализације

некњижне грађе. Урађен је пројекат са којим је конкурисано код Министарства културе републике Србије за основна средства и потребну опрему за дигитализацију ове грађе.

Изложба „Индустријски блуз“, је пилот пројекат дигитализације негатива из фотодокументације радничког листа Колектив која у мањем и контролисаним обиму садржи основне идеје и концепт пројекта Дигитализације некњижне грађе Завичајног одељења. Концепт изложбе уређен је тако да прикаже што шири угао интересовања тадашњих фотографа Душана Митића и Ђуре Колвратара и контекст праћења живота града Бора и његовог битног сегмента тешке индустрије, која је смештена у самом старом центру града. У оквиру поставке могу се уочити сегменти јавног и приватног живота града и суграђана, јавни радови и изградња Бора, изглед појединих градских улица, индустрије, као и портрети радника у тренуцима одмора на радном месту. Ово би био само концепт и избор, иначе, ова богата фотодокументација садржи фотографски пропраћене све сегменте живота града: спорт, све битније јавне догађаје, политичке и културне манифестације, посете значајнијих политичких и јавних личности, тако да је било немогуће обухватити у једном даху целокупан садржај фотодокументације. Са намером да прикаже могућности избора, квалитет и квантитет ове збирке, као и ширину интересовања фотографа у репрезентативном периоду од 1959. до 1970. г, концепт открива могућности одабира најразличитијих форми тематских презентација поменутих тема уколико се дигитализује ова богата збирка. Упоредо са изложбом предвиђене су и урађене трибине на којима је презентован сам пројекат Дигитализације, представљена целокупна фотодокументација уз пратећу описну и систематизовану документацију и активно се укључило грађанство у јавном опиту и разговору који је служио за што

опсежнију идентификацију изложених фотографија. Поред трибина приказивани су и играни филмови који су снимљени у Бору и који приказују визуелну поетику индустрије и града: „Рударска опера“, Милене Марковић и Олега Новковића; „Човек није тица“, Душана Макавејева и „На путу за Катангу“, Живојина Павловића.

Изложба је приређена поводом јубилеја 60 г. постојања и рада радничког листа Колектив и као израз захвалности за ukazano поверење и дугогодишњу институционалну сарадњу. Целокупан пилот пројекат и изложбу „Индустријски блуз“ можете видети на сајту Народне библиотеке Бор. Израду и припрему, 90 фотографија које су иложене и око 120 дигитализованих фотографија са негатива 35mm, помогли су Рударско-топионичарски басен Бор, фотографска радња из Бора „Сварче“, Милан Стошић, корисници Народне библиотеке Бор и грађанство.

Током јула и августа месеца 2008. г. инсталирана је опрема која је пројектом била предвиђена и купљена. По програму и плану за реализацију пројекта „Дигитализација некњижне грађе и културне и јавне делатности“, дигитализација је отпочела 21. 08. 2008. г. Приоритет на почетку дигитализације био је медијска кам-

пања промовисања пројекта која је за циљ имала упознавање шире јавности о новим услугама и пословима Завичајног одељења. У кампањи је посебно наглашавана акција и могућност дигитализације приватних колекција фотографија и негатива. Идеја је била та да Завичајно одељење уз адекватну процесну грађе може вршити дигитализацију приватних колекција фотографија и негатива свих формата уколико корисници уступе на чување и коришћење, по прописаним условима, дигиталне копије. Могућност додатних услова коришћења остала је отворена за договоре, тако да је постојала и могућност ограничене презентације те врсте грађе и враћање оригинала након дигитализације. По плану је таквом стратегијом покушано приближававање ове идеје ширем кругу грађанства, пружање сигурности, заштите права, поштовање жеља дародаваца, стицање поверења, пружање услуга стручне обраде, чувања и презентације грађе. У принципу, било је неопходно појаснити и приближити широј јавности вредности дигитализације визуелне грађе која по својим карактеристикама и плановима може превазићи приватни простор и интимну оријентацију уколико сам потенцијални дародавац то дозволи и уколико стручни проценитељ у тој грађи може пре-

познати културно-историјски, документарни или уметнички карактер.

То је био први корак који је био повезан са процесом упознавања са карактеристикама и могућностима набављене опреме, консултацијама са искуснијим колегиницама из Народне библиотеке Србије, као и планирањем припреме негатива за дигитализацију. У том тренутку се као потенцијални дародавци појављују две особе које долазе да се упознају са могућностима и новим услугама библиотеке, госпођа Брежанчић и господин Мирослав Радуловић. Госпођа Брежанчић је ћерка борског фотографа Ђуре Колвратара који је оставио своје негативе у једном коферу и које би г. Брежанчић у једном тренутку уступила библиотеци када се пре свега одлучи за такав потез, али и када стекне одређену сигурност у институције које би бринуле о заоставштини. Међутим, стални сарадник и дугогодишњи пријатељ и дародавац библиотеке господин Мирослав Радуловић, писац и новинар, после једног неформалног разговора, касније и формалне презентације дигитализације, одлучио је да у етапама поклони Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор своју колекцију негатива и разгледница. Договор је био да прво добијемо 100 негатива формата 35mm и да по обављеном послу дигиталне копије дамо дародавцу, а негативе оставимо на Завичајном одељењу као поклон. Тако је по обављеном послу у првој етапи до 19. 12. 2008. г. скенирано 100 негатива у ролнама, односно 1284 снимка из периода 1947–1963. године и библиотеци је поклоњено још 49 негатива у ролнама формата 35mm, један негатив формата 60mm и 35 ручно рађених дописних карата (разгледница) из периода од 1912. до 1918. г. исписаних немачким писмом и језиком чије порекло није још увек прецизно утврђено. Једна од тих разгледница је од изузетне вредности за Завичајни фонд зато што је писана из Бора

са фотографијом старе борске цркве из 1915. г. Може се претпоставити да је колекција ових дописних карата вредна лична преписка која је остала сачувана у приватној колекцији и која је као приоритет дигитализована и припремљена за превођење. Први преговори са евентуалним преводиоцима са немачког су учињени, сада је у припреми детаљнији програм са презентацијом ове колекције дописних карата. Трећа и најважнија колекција добијена је у марту 2009. г. садржи 215 негатива (22 негатива формата 60mm и 193 негатива 35mm) из периода од 1947. г. до 1970. г. Дигитализација овог пакла је у току.

У смислу техничке стране припреме негатива за скенирање и одређивање услова чувања скенираних негатива, највише су помогле консултације са Миладином Чолаковићем, професором фотографије и камере на Факултету драмских уметности. Негативе припрема за скенирање војник који је на цивилном служењу војног рока. Основни посао припреме састоји се од припреме цепова у којима се негативи чувају, сувог чишћења и сечења негатива на траке са по највише шест снимака; траке се стављају у наменске цеповете од чврстог папира затим се уписују подаци који су исписани на негативима и представљају ин-

Интеркултурни дијалог:

Презентација пројекта „Дигитализација нећкижне грађе и културне и јавне делатности Народне библиотеке Бор“ у јавним градским просторима

На Завичајном одељењу основу пројекта дигитализације нећкижне грађе чини управо збирка негатива из фотодокументације радничког листа *Колектив*. Збирка се сада састоји од 4981 ролни; уколико свака ролна има просечно 30 снимака, укупан број снимака на негативима је 149430. Снимани су у периоду од 1947. до 2006. г.

Оно што је карактеристично за ову збирку је то да снимци које садржи нису били одабрани за тадашњу презентацију у листу *Колектив*, али сада они представљају један релевантан визуелни извор који је доступан и подложен анализирању и критици.

Идеју о презентацији пројекта „Дигитализација нећкижне грађе и културне и јавне делатности Народне библиотеке Бор“ у јавним градским отвореним просторима чини жеља и обавеза да се прошири пројектом планирана презентација грађе која се ограничила на презентацију и промоцију дигитализоване грађе четири пута годишње у току трајања пројекта, кроз организовање изложби и мултимедијалних презентација у сали за програме, као и кроз континуирано ажурирање сајта библиотеке. За простор реализације презентације програма била је дакле планирана сала за програме и медијски простори. Подстицање интеркултурног дијалога, на основу подсећања о постојању организованог и професионалног система праћења живота града и укључивање суграђана у акцији очувања визуелних пројекција, имало би за циљ подизања свести грађана о вредности ове врсте грађе али и подсећање на ситуацију у којој се тренутно налазимо у смислу нестајања система који је био свестан вредности вођења фотографске документације. Пошто је ова фотодокументација делом имала пропагандни карактер, савремени концепти пројекција, излагања и тумачења могу добити један нови квалитет и критички контекст.

Концепт презентације фотодокумената је тај да се на пет одабраних стратешких локација у граду (индустријска зона, насеље крај површин-

ског копа, стари центар града, нови градски центар, Дом културе на градском шеталишту) изложе фотографије тих места из различитих периода са различитим ситуацијама (планирање површинског копа, ширење копа, ерозија, индустријска фотографија, изградња појединих објеката и насеља, догађаји из свакодневног живота, политички спектакли, портрети људи и радника...). Средства потребна за подстицање ове врсте интеркултурног дијалога у јавним просторима састоје се у опреми четири паноа. На тој локацији, Дом културе, на великом платну ће бити пројектоване фотографије у периоду трајања пешачке зоне. Потребна средства биће коришћена за израду четири паноа која ће бити смештена на поменути локацијама. Координацију са службама локалне самоуправе, израду и опрему изложбеног материјала и медија, ће обезбедити библиотека и Општина Бор.

Акцију ће пратити памфлет са следећим садржајем:

Ово шћо видиће створено је и мишљено у делићу секунде. Правовремено је реатовано у шћренућку који се доћидио као нейоновљиво сада. А сада? Сада ће шћроћи нейоновљиво сада. Са њим заборављамо колико је шћрајало, како и иде се доћидило. Ово шћио је шћред Вама је сада... створено и мишљено у делићу секунде. Ако шћоставиће шћишћење једном сликом шћокрећите иницијашћиву.

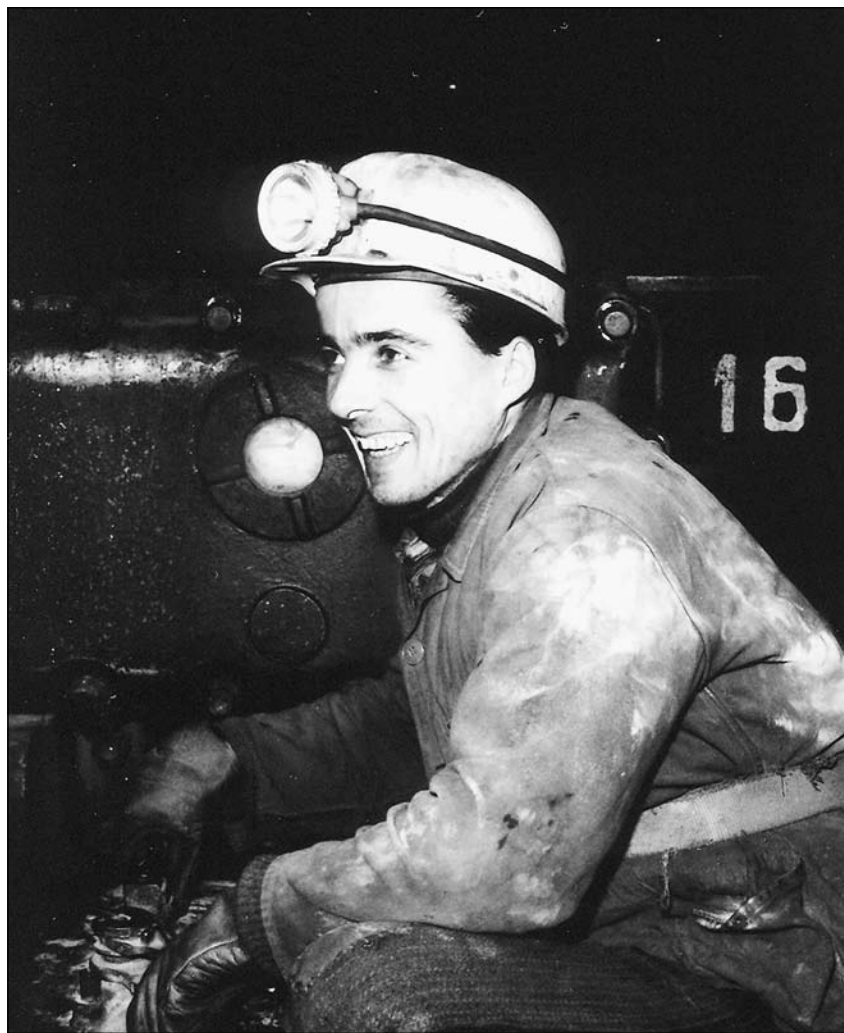
Поводом Дана рудара об. 08. 2009. г. прирећена је на изврстан начин презентација Пројекта дигитализације на новопостављеним паноима у оквиру аутобуских стајалишта у граду. Изложено је 19 паноа са око 250 фотографија из периода 1947–1971. г. одабраних из колекција *Колектива* и приватне колекције Мирослава Радуловића. Најзаступљенији аутори у колекцијама су Ђуро Коловратар, Драгољуб Митић, Бајрам Салијевић и Љуба Марков. Повод презентације дигитализованих фотографија у јавном простору је Дан рудара, који је срце Бора и који нас подсећа на две истине које понекад заборављамо, а то су солидарност и стална

свесност о свакодневици и стварности коју живимо.

Ова изложба нема за циљ да одговори на питања и експлицитно опише садржај фотографија већ да подстакне међусобну комуникацију и тако прошлост и саме фотографије учини садржајним данас. У том контексту су одабране и фотографије које су на флајерима. Аутор тих фотографија је Владимир Радивојевић и оне концептуално проширују радни назив ове изложбе ПЕРИОДНА СТАНИЦА, позивајући на реакцију фотопаратом у реалном времену и на сваком месту.

Погодности презентовања дигитализоване грађе су у односу на досадашње технолошке могућности заиста несагледиве, недовољно искоришћене, а креативност у презентовању још увек отворена. Публиковање, промоције и различити облици презентације које омогућавају интернет, мултимедијалне изложбе некако постају инертни циљеви дигитализације. Из скромног искуства и планова Народне библиотеке Бор и њеног Завичајног одељења, као пример можемо понудити један, по моме мишљењу, динамичан концепт презентације грађе у дигиталном облику који уједно остварује директан контакт са корисницима и долази до грађе која се налази у приватним колекцијама тако што је добијамо на поклон или коришћење у дигиталном облику. Ову врсту културне и јавне делатности у библиотеци остварујемо преко трибина са пројекцијама фотографија из приватних колекција и пројекцијама аматерских филмова који су са супер осмице дигитализовани. Завичајно одељење Народне библиотеке Бор је покренуло и локални „Фестивал аматерског филма“, на којем приказује филмове локалних ентузијаста и аматера тако да је у последње две године значајан прилив те врсте филмова. Притом је направљена и колекција свих играних и документарних филмова снимљених у Бору и оних чија је радња везана за подручје завичајности које покрива.

терне ознаке и сигнатуре које повезују негатив са контакт албумима. Најчешће ознаке на негативима су редни бројеви и датуми фотографисања или развијања негатива. На цепу се уписују и подаци на колико трака је негатив подељен и колико снимака садржи. Тако припремљен негатив скенира библиотекар који претходно изврши селекцију и класификацију, а по скенирању на цепу испише број скенираних снимака по негативу и број снимака који нису скенирани. Библиотекар сигнира и депонује електронска документа и фолдере који ће се обрађивати заједно са негативима. У току је и одабир фотографија за презентацију у листу *Бележница* али и озбиљније планирање промоције овог вредног поклона Завичајном одељењу. У том смислу г. Мирослав Радуловић не крије задовољство у чињеници да сада по први пут може видети фотографије које су биле на негативима и радује се заједничком послу презентације овог поклона који следи, као и даљој сарадњи, јер поседује још негатива, фотографија, документа и рукописа које би поклатио библиотеци. Вредно је напоменути да је грађа која је до сада скенирана из ове колекције већ у употреби у локалном издаваштву и стручном раду локал-

них стручњака који припремају монографију о 100. г. екстрактивне металургије у Бору.

Као очекивани резултат истакао бих и пројекат покретања интеркултурног дијалога „Алтернативна урбанизација у Бору очима других“, који се реализује у сарадњи са Културним центром Рекс и под покровитељством Министарства културе Републике Србије и СО Бор. Овај пројекат директно подражава традицију визуелног бележења јавног живота града у реалном времену, покушавајући да открије и употпуну емотивну оријентацију у јавном простору Бора, али и да се надовеже на по том карактеру ретку грађу у колекцији Завичајног одељења.

Једна од примедби у организацији је та да се неке кључне ствари нису предвиделе, а то су пробле-

ми обраде негатива као посебне врсте некњижне грађе и његове дигиталне копије у COBISS-у, али уз консултације и стручну помоћ колегикица из Народне библиотеке Србије претпостављамо да ће се тај проблем решити и тиме се могућност великих пропуста приликом каталожке обраде свести на минимум. Обрада дигитализоване грађе до сада није рађена јер се тренутно дигитализују вредни поклони и овај посао условљен је роковима које предлажу дародавци, јер се њима доставља дигитална копија поклона у договореним роковима. Оно што је искуство показало је чињеница да не треба журити са презентацијом дигитализоване грађе на интернету без испуњених комплетних услова за ту врсту презентације, а то су пре свега: задовољавање технич-

посвећено Нервалу на француском језику и промоцију књига писца и преводиоца Предрага Црнковића. У оквиру пројекта дигитализације културне и јавне делатности Народне библиотеке Бор по први пут се библиотека појављује као продуцент сопствених програма који представљају и употребљиви видео материјал за промоцију рада библиотеке на телевизијама и интернету тако што су приређена два филма, „Нервал“ и видео рад „Пренос моштију интровертне тиге“ (посвећен стогодишњици рођења Вана Бора).

Идеја презентације пројекта *Дигитализације...* добиће своју парадигму и извесно сажимање гломазног назива, преко хибридног термина *имиланијација*, који ће имати за циљ да, у духу и звучности речи која у савременој употреби асоцира и упућује на медицински захват усађивања, надоградње извесних органа, дочара примену и укључивање дигитализације у локалну јавну структуру којој делом припада и библиотечка делатност. У овом случају звучност, значење и асоцијација речи *имиланијација* постављена је и у односима према савременим токовима у библиотекарству али и према новим могућностима имплементације и примене дигитализације у библиотекама. Оквири планираног пројекта *Дигитализације...* обухватају значајне сегменте примене опреме за дигитализацију у сврхе набавке грађе, заштите грађе, обраде и адекватне презентације дигитализованог материјала. Најважнији сегмент планирања дигитализације односио се управо на библиотечку грађу која је специфична по својим карактеристикама у процесу „читљивости“. Наиме, ради се о некњижној грађи, великој збирци фотодокументације која је углавном на негативима различитих формата. Они углавном немају позитиве тако да се дигитализацијом у извесном смислу постиже читљивост ових фотодокумената. Самим тим, негативи у овој збирци фотодокументације су грађа која углав-

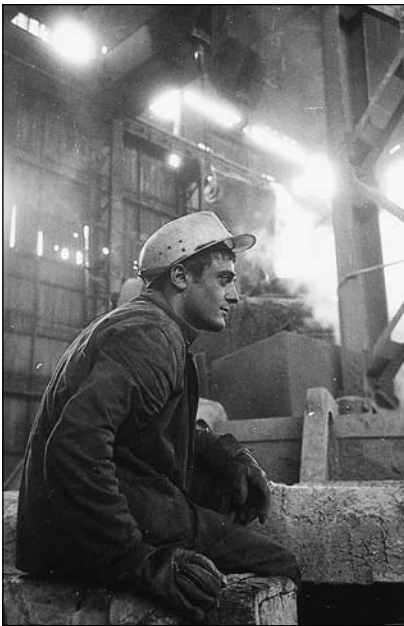
ких и софтверских услова за приказивање метаподатака уз дигитални извор и повезивање са каталожним описом у COBISS-у.

У принципу, било је неопходно појаснити и приближити широј јавности вредности дигитализације визуелне грађе која по својим карактеристикама и плановима може превазићи приватни простор и интиму оријентацију уколико сам потенцијални дародавац то дозволи и уколико стручни проценитељ у тој грађи може препознати културно-историјски, документарни или уметнички карактер.

У јуну 2009. г. дигитализована је и приватна колекција госпође Радмиле Лежаић која садржи, највероватније прве, али свакако најстарије колор негативе снимљене у Бору, чије се дигиталне копије чувају на Завичајном одељењу и чија

ће се презентација посебно приредити. Августа 2009. г. дигитализована је и приватна колекција предратних фотографија г. Владимира Поповића као и лична предратна административна документација.

Поред дигитализације некњижне грађе библиотека је уз помоћ Министарства културе набавила камеру и фотоапарат којим се врши дигитализација културне и јавне делатности библиотеке. У оквирима културне и јавне делатности библиотеке од септембра 2008. г. до 20. децембра 2008. г. снимљени су, документовани и пропраћени сви програми који су били у организацији библиотеке од којих бих истакао сва предавања из циклуса „Едукативни програм упознавања са најзначајнијим завичајним личностима Ване Бор“, програм Дечијег одељења у оквиру Дечије недеље, књижевно вече

ном нема дупликате до саме дигитализације. Дигитализација културне и јавне делатности представља, такође, један вид трајног бележења непоновљивих тренутака у оквири-ма послова библиотеке, што омогућава каснију репродукцију и адекватну презентацију библиотеке.

Примери имплементације нових пројекта

Пренос моштију интровертне птице

У оквиру реализованог пројекта Завичајног одељења Народне библиотеке Бор „ИЗНАДРЕАЛИЗМА“, Едукативни програм упознавања са најзначајнијим завичајним личностима: Ване Бор – 100 г. од рођења“, вајар Милан Стошић је направио скулптуру (гвожђе, пурпена, лак, боја) по мотиву „интровертне птице“ са неколико слика Вана Бора. Скулптура је била део програма и акције под називом „Пренос моштију интровертне птице“, која је у основним идејама презентације имала за циљ покретање критике неадекватног помињања Вана Бора у његовом родном граду, односно буквалног непомињања и непостојања ниједног званичног обе-

лежја уметничког у локалној јавности и јавним просторима. Поред тога, скулптура сама повезивала је реалност постојања апсурда интровертности са улазом/вратима која омогућавају поглед и присуство у свет надреалистичке поетике и естетике кроз саму изложбу радова Вана Бора, коју је приредио и уступио Музеј савремене уметности из Београда, циклус предавања и пратеће филмске пројекције. Кроз контекстуални уметнички приступ и реализацију на више симболичких нивоа и више нивоа уметничке праксе, вајања у простору, симболичке интерпретације и употребе скулптуре до акције која је опходом по јавним градским просторима и градским видиковцима који су омогућавали директно осликавање парадоксалног и очигледног контекста и другог плана интерпретације оригиналних ликовних радова Вана Бора. Акција је завршена спаљивањем или условном апотеозом интровертне птице на ивици површинског копа која на самом крају опет парадоксално повезује панораму града, који је у позадини акције, са „природним окружењем“ самих слика Вана Бора. Отварање питања симболичке интерпретације и употребе уметничког дела, парадокса интровертности и отворености, опхода/евентуалне интеграције, апотеозе и ре-креације даје смисао целој акцији која је документована у видео раду.

Интеркултурни дијалог: алтернативна урбанизација у Бору

Интеркултурни дијалог у Бору би у основи требао да се негује и у смислу омогућавања и проширивања комуникације и поштовања мишљења других. У том смислу Народна библиотека Бор је својим Статутом и основном делатношћу јавна институција у којој је основа комуникације интеркултурни дијалог с обзиром на средину у којој се налази и мултикултурну традицију

Уз текст су коришћене фотографије са сајта Народне библиотеке Бор, као и фотографије које су чиниле изложбу „Индустриски блуз“, као део богате фотодокументације радничког листа *Колектив*, која се чува на Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор.

која је непроцењиви квалитет за град и његову библиотеку. Народна библиотека Бор је у сталном пројекту интеркултурног дијалога преко својих свакодневних активности, свог фонда, културне и јавне делатности и медија којима располаже.

Завичајно одељење у оквири-ма пројекта дигитализације обимне фотодокументације коју чува у својим збиркама, има дугорочан план и одскоро реализује један вид континуиране набавке визуелне не-књижне грађе. Поред тога, у том смислу, има и задатак да подражава очување континуитета визуелног бележења живота и изгледа града. Као једна стручна и стратешка процена која произилази из покренутог пројекта „Дигитализација не-књижне грађе и културне и јавне делатности библиотеке“ јесте и овај пројекат који уз адекватну планирану презентацију те врсте грађе може покренути иницијативе интеркултурних дијалога и постављати питања у погледу валоризације сопствених вредности и недостајућих стручних критичких погледа на свакодневицу и регистровање објективне друштвене имагинације.

Идеја пројекта са темом „Алтернативна урбанизација у Бору“ имала би за циљ да омогући поглед другог, односно других, у оквирима теме, која би пре свега помогла локалној средини јер ће се односити на алтернативно урбанизоване сегменте, који за локалне становнике имају пре свега једну емотивну, интимну, алтернативну оријентацију, која најчешће остаје непримећена, заборављена и уобичајена. Реч је нпр. о индивидуалним интервен-

цијама у јавним просторима, објективним емотивним односима према јавним објектима и местима, помоћним стазама, пречицама до одређених места, објектима који су непланирано настали или нестали, непланираним помоћним објектима (голубарници, шупе, гараже, објекти са неконвенционалним наменама, напуштени објекти...).

Теоријска стратегија саме идеје и циљеви пројекта су:

- Успостављање континуитета у визуелном бележењу изгледа и живота града;
- Увођење недостајућег документарног, уметничког, критичко-ситуационистичког виђења свакодневице и објективизованог јавног живота града из угла људи који су по први пут у Бору и који су одабрани експерти у погледу

концептуалних и контекстуалних уметничких приступа;

- Промовисање непримећених тешко уочљивих урбаних вредности града и објектификација културне и друштвене стварности свакодневице у Бору;
- Бележење емотивних интервенција у простору или сама емотивна интервенција у простору;
- Покретање интеркултурног дијалога на локалном нивоу као најзначајнијег конструктивног деловања и интеракције.
Начин реализације:
- Гостовање пет експерата/уметника који ће у Бору бити гости 7 до 10 дана са задатком да тему пројекта пропрате и изведу у том периоду.
- Медији на којима ће се радови радити или документовати

треба да буду фотографија или видео рад. Библиотека ће омогућити подршку и гостопримство у сваком погледу као и штампање, монтирање видео радова. Аутори ће бити у обавези да по реализованом раду, потписаном уговору и исплаћеном хонорару уступе на трајно коришћење и презентацију своје радове Народној библиотеци Бор. Реализација или презентација радова имаће и штампани облик у виду каталога. Начин презентације и место извођења или пројектовања оквирно неће имати ограничења: галерија библиотеке или уколико је потребно неки од јавних простора у граду. Стратегија реализације презентације радова вршиће се у договору са ауторима. Постоје два стратешка правца реализације презентације радова: групна презентација свих аутора у јединственом временском оквиру без просторних ограничења или појединачне изложбе у више термина која се закључују колективном изложбом документације изведеног пројекта. Интеркултурни дијалог биће покренут у реалном времену током трајања пројекта, за време презентације/изложбе и трајно у оквиру доступних електронских медија библиотеке. Библиотека поседује сву опрему потребну за Дигитализацију културне и јавне делатности, фотографске и видео грађе; има скромне услове излагања али добру организацију презентације културне и јавне делатности и уопште добру сарадњу са медијима и јавношћу уопште.

- Неопходна подршка у погледу одабира експерата/учесника састоји се у стручној помоћи културног центра REX. У том смислу са г. Небојшом Миликићем су остварени контакти и покренути су конструктивни договори уобличавања стратегије реализације пројекта на обострано задовољство.

Весна Тешовић

Перспективе развоја јавних библиотека у Србији – искуства и стратешко планирање

Од свог постања библиотеке нас повезују са знањем највећих умова из читавог света и из читаве наше историје. Почувашу нас без замарања, или инспиришу да дамо сопствени допринос колективном знању човечанства. Слободно можемо рећи да здравље наше цивилизације, дубина свести о темељима наше културе и брига за будућност могу да буду тестиране тиме колико се добро старамо о нашим библиотекама.

Какви би данас били резултати тог тестирања?

„Додај библиотеку међу пријатеље“ био је слоган око кога су се библиотекари окупили у априлу месецу у Библиотеци града Београда на дводневном стручном скупу „Перспективе развоја јавних библиотека у Србији“. Скуп је био амбициозно и пажљиво планиран и на крају, по оцени присутних библиотекара, успешно реализован. Остаје још да се бар нешто од онога што се чуло на семинару примени у јавним библиотекама Србије – колико је где могуће.

Оно што се пажљивом слушаоцу нудило у току два дана може се поделити у две групе. Једну чине излагања на тему неопходности стратешког планирања, а друго су конкретна искуства (Словенија, Србија, Ријека, БГБ, Загреб, Праг, Зрењанин, Суботица).

Професор Милена Драгићевић-Шешић (Универзитет уметности, Београд) говорила је о значају стратешког пројектовања у функцији развоја нове организа-

ционе структуре јавне библиотеке, видевши у библиотеци могућу предузетничку организацију која је у стању да ствара трендове и зарађује. На тему библиотека – организација која учи говорила је Гордана Стокић-Симончић, доцент на Катедри за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду, а Јасмина Нинков, директор Библиотеке града Београда, тумачила је стратегију развоја јавних библиотека у Србији кроз побољшање приступа информацијама и услугама.

Шта смо из ових излагања научили и чега смо се подсетили?

У време великих економских и политичких промена, масовних миграција, убрзаног развоја технологије, у атмосфери несигурности која обузима човека пред новим и непознатим, пред јавним библиотекама и библиотекарима је снажан задатак да разумеју промене и да у њима имају активну улогу. А да би у таквим околностима наступила стратешки, треба стално да учи. Прихватајући овакав концепт библиотека мора да шири капацитете запослених, превазилази своју најчешће конзервативну структуру и тако се спремно суочава са изазовима окружења припремајући за њих и себе и своје кориснике, да подупиरे доживотно учење и прогласи својим основним вредностима јавност свих сегмената рада. Посматрање и систематично анализирање окружења воде ка идентификовању актуелних и потенцијалних потреба корисника и оних који то још увек

нису, а потом и до одређивања мисије.

Јасно је да стратешки могу да размишљају само они који су свесни сталних промена, који поседују интуицију али им животни циљ није импровизација, и они који имају јасне професионалне циљеве и довољно правих информација да би могли да формирају комплетан став о проблему и могућим решењима. У свему овоме непроцењиву помоћ менаџменту библиотека пружају стручна и струковна удружења. Најзначајније су, свакако, Међународна федерација библиотечких удружења (IFLA), Организација уједињених нација за образовање, науку и културу (UNESCO)¹ и Америчко удружење јавних библиотека (PLA). По њима, јавна библиотека у свом окружењу може деловати као центар друштвених активности, информациони центар заједнице, центар за помоћ и подршку формалном образовању или за неформално образовање, центар за самостално учење, може то бити библиотека са грађом забавног и рекреативног карактера, центар за припрему предшколаца, референтна библиотека и истраживачки центар. Препоручује се да менаџмент изабере једну главну улогу на чије ће остварење усмерити највећу енергију и још две до три секундарне улоге које су у складу са главном. Избор треба да буде у складу са потребама и захтевима локалног становништва, његове старосне, социјалне, образовне структуре, економске моћи заједнице, образовне и информационе инфраструктуре. На основу усмеравања рада библиотеке у једном одређеном правцу омогућава се јасно постављање циљева и избегава се расипање и радне енергије и финансија.

Развој информационих и комуникационих технологија трансформисао је савремено друштво у информационо друштво, започета је изградња електронске Европе (e-Europe) а пред јавне библиоте-

фотографија: Миладин Чолаковић

теке, које су политички неутралне и отворене за све грађане, постављени су нови стратешки задаци. Велики број библиотека у Европи већ је учинио значајне кораке у развоју нових услуга, али је још већи број оних које то нису. У циљу превазилажења тих разлика отпочео је од 2001. PULMAN пројекат како би се изградила посебна мрежа јавних библиотека која би допринела дигиталном описмењавању. У почетку је обухваћено 26 земаља европске уније, а као наставак овог пројекта настао је PULMAN XT којим су укључене и остале земље Европе.² Заједно са Calimera Смерницама за узорну праксу све ово представља добру базу за стратешко планирање развоја јавних библиотека и у Србији са циљем да се и овде створи будуће Друштво знања³ коме Европа тежи.

Да би постала цењени партнер у Друштву знања, библиотека мора да се прилагођава и мења. Једино остаје непромењива њена најопштија сврха – да спаја људе и забележено знање. За такву врсту промене потребно је стратешко управљање, а оно се заснива на добром познавању окружења и прецизним показатељима успешности. Поред тога стратешки план свакако мора да садржи и начине како да органи управе, носиоци политичке моћи, постану свесни потенцијала јавних библиотека како би више улагали у њих. Јер, ипак, сваки план почиње и завршава се буџетом.

И колико год да постоји виђење библиотеке као предузетничке организације која је у стању да ствара

трендове и зарађује, ипак је она свуда „издржавано лице“ тј. брига локалне заједнице. Зато је у библиотечкој пракси светао пример скандинавских библиотека или пак Северне Каролине где је федерално давање библиотекама симболично или га уопште нема, а нема ни чланарине, тј. коришћење је бесплатно.⁴ Значи, комплетно финансирање је на нивоу града или округа. Њихово велико улагање у библиотеке сразмерно је очекивању и свести да ће им средства посредно бити враћена коришћењем библиотечко-информационих ресурса. Зато ти ресурси морају бити квалитетни: актуелан и не прегломазан фонд, богата понуда услуга, добро осмишљени програми, електронска повезаност са свим типовим библиотека и, наравно, кадар који на најбољи могући начин посредује између корисника и информације, тј. знања. А да би ресурси библиотеке били такви, улагање мора бити адекватно.

И тако се враћамо на почетак. Кључ сталног раста и развоја библиотеке јесте у томе што оне обезбеђују услуге и изворе, задовољавајући потребе јавности која то плаћа. Дobar стратешки план заснива се на доброј процени о потребама локалне заједнице од стране библиотеке, али мора имати подршку локалних власти и пореских обвезника. Мора постојати сагласност између носилаца одлучивања, запослених у библиотеци, управе библиотеке, корисника и оних који то још увек нису и подразумева изузетну популарност библиотеке у својој средини.

Сматра се да је набавка поузданих информација од виталне важности и велике вредности. Информације имају моћ у модерном свету, оне повећавају могућности да људи воде пуновредан живот и допринесе друштву. Недостатак информација укида ове могућности. Данас је доступно више информација него у било које доба у историји света и постоји много начина да се њима приступи, а да се не изађе из сопствене куће. Наравно, то не значи да ће јавне библиотеке бити примарни извор информација, али својим деловањем треба да докажу да и даље играју важну улогу. Библиотеке треба да буду интегратори информација нудећи контролу квалитета и професионалну помоћ да се лакше приступи правој информацији.

За ажурним информацијама о заједници јавност увек има потребу и јавне библиотеке треба да обезбеде информације о низу установа и организација које чине цивилно друштво. При стварању оваквих садржаја дигитализација омогућава библиотекама да направе јединствене базе података које су претраживе по предмету, месту или називу организације.⁵ У таквој бази место треба да нађу локални догађаји, различите волонтерске групе, организације, добротворни, завичајни, спортски и други клубови, административна тела, школе, универзитети и приватно учење, туристичке информације, локалне новине, информације о локалној власти, саобраћају, списак фирми, везе са другим сајтовима које дају сродна обавештења о заједницама из региона.

фотографија: Миладин Чолаковић

Општинске библиотеке су добра места за израду портала за информације о локалној заједници и могу бити посредници и координатори. Могу помоћи људима да се саживе с онлајн трансакцијама и код њих изградити поверење у овај процес уводећи електронско претраживања каталога, или упућивање захтева за позајмицу, обнављање задужења и слично. Негујући такав блиски контакт са корисницима, библиотеке би дале добар пример интеракције са грађанима и истовремено осигурале пројекте електронске управе. Није наодмет подсетити да су, кроз историју, јавне библиотеке из различитих разлога увек биле установе од великог значаја за грађанско учествовање јер су представљале јавно лице локалне управе.⁶ Често имају радно време које грађанима више одговара него што га има општинска управа. Оне могу обезбедити простор за сусрете и састанке, пружити подршку за обуку или коришћење рачунара, помоћи при одржавању комуникације грађана са, нпр. владиним службеницима, да обезбеђују виртуелни приступ тако да људи до информација и услуга могу да дођу из својих домова или са радних места.

Европска унија је поставила циљ да све јавне службе морају имати приступ мрежама за широкопојасне сервисе, а то ће омогућити библиотекама да своје услуге пруже електронски и да обухвате већу заједницу. Људима без личног приступа интернету треба обезбедити лако доступне јавне приступне тачке, а библиотека је идеално место за њихо-

во постављање. Нове технологије се могу користити да би се додала вредност традиционалним услугама, али и за пружање потпуно нових услуга. Да би се користиле, услуге морају бити сигурне и јавно проверене, а библиотеке се у начелу сматрају веродостојним институцијама. Ако већ имају сопствено електронско пословање, онда оне могу и другима да приближе е-услуге.

А какво је стање у библиотекама Србије и могу ли оне ваљано да задовоље ове захтеве?⁷ Електронској Европи мрежа јавних библиотека Србије мало може допринети лисним каталозима који су често једини информациони инструмент, недовољном техничком опремљеношћу или постојањем више некомпатибилних програма за аутоматизацију пословања.

Локална управа, која је иначе одговорна за библиотеке, музеје и архиве, може да се уклопи у овај план тиме што ће подржати развој система за персонализован приступ и пружање услуга. Дакле, опет размишљање стиже до буџета. Први корак је већ направљен у мају месецу потписивањем *Декларације о унапређивању сарадње јавних библиотека и локалних самоуправа у Републици Србији*. Тиме се декларативно од стране државе подржава допринос јавних библиотека развоју друштва, остваривању идеала слободе, благостања и напретка, као основних људских вредности. Истиче се неопходност да локалне самоуправе подрже развој библиотека као капије знања која пружа услуге за доживотно учење, самостал-

ни напредак и појединца и друштвених група.

Сад само треба да се начела из *Декларације* почну спроводити у пракси. А до тада остаје нам сурова стварност.

Слика о стању у мрежи јавних библиотека Србије може се најбрже стећи на основу анализе Владимира Шекуларца, начелника Одељења за развој библиотечног система (Народна библиотека Србије). А да у неким срединама може и другачије, (бар географски) близак пример је Словенија, о чему је окупљене на скупу информисала Бреда Карун, координатор система јавних библиотека (Народна и универзитетска књижница Љубљана). Овоме треба додати упоредну анализу стања у мрежи библиотека града Београда, Загреба и Прага коју су урадиле колегинице Драгана Михаиловић, Катарина Михаиловић и Миљана Ђукић (Библиотека града Београда).

На крају 2007. у Србији је било 617 библиотека у којима ради око 1500 стручних радника, с тим што је у 15 општина Србије библиотечка делатност и даље организована у оквиру домова културе, што је неслагласно законским прописима. Мрежом је обухваћено око 80% становништва (у Војводини 95%, а у Централној Србији 73%). Постојећи простор којим библиотеке располажу недовољан је и кад се гледа постојећа мрежа (80% од стандарда) и кад би се имала у виду потребна мрежа (60%). Кад се прати фонд књига, види се да он последњих година не расте. Општи фонд броји 14.462.725 књига (1,93 књиге по становнику – у Војводини 2,97 а у

фотографија: Миладин Чолаковић

Србији 1,54). Набавку у великом броју библиотека већином чини откуп Министарства културе, док је учешће локалне управе симболично. Зато су фондови пуни неактуелних и корисницима непотребних књига и не треба да чуди податак да смо далеко од стандарда који прописује да јавна библиотека треба да упише 10% становништва. У 2007. уписано је 505.362 члана (6,74%), а обрт књижног фонда у Републици износи свега 0,54.

Ево још мало статистике из 2007. године.

У мрежи Библиотеке града Београда су 74 библиотеке са 305 запослених; обрт књижног фонда је 0,96; и у току године га направи 9% уписаног становништва (у Београду живи 1.576.124 становника). Загреб са 800.000 становника покрива мрежа која има 42 библиотеке и 2 библиобуса и 553 запослена; обрт фонда је 2,2. Мрежа Градске библиотеке у Прагу има 44 библиотеке и 3 библиобуса и запошљава 468 стручних радника. У Прагу је 1.200.000 становника, а 16% је уписано у библиотеке; као показатељ успешности, обрт књижног фонда је 3.

А какаво је било финансирање у 2007? (Вредности су дате у еврима.)

Буџет Библиотеке града Београда: Скупштина града Београда 3.900.000, Министарство културе Републике Србије 24.000, остали приходи 40.000, сопствена средства 307.000 – УКУПНО 4.271.000

Буџет Књижнице града Загреб: Градски уред 12.634.494, Министарство културе Републике Хрватске 336.777, остали извори 185162,

сопствени приходи 995.427 – УКУПНО 14.151.860

Буџет Градске библиотеке у Прагу: Скупштина града 7.800.000, Градске општине 26.000, субвенције државе 17.500, ЕУ донације 97.000, сопствени приход 850.000 – УКУПНО 8.800.000

Дакле, у нашем непосредном окружењу можемо видети да су, што се тиче улагања у јавне библиотеке, државе и оснивачи постали свесни њихових потенцијала.

Словенија је донела Резолуцију о националном програму за културу 2008–2011. Постављени су јасни циљеви: развој јавне библиотеке као центра информационог друштва у локалним заједницама и подршке писмености, развој националне дигиталне библиотеке и развој регионалне повезаности библиотека. А онда су ти циљеви и конкретно поткрепљени: у 2009. за јавне библиотеке Словеније само Министарство културе је издвојило 4.360.000 евра. Да је улагање и ранијих година било задовољавајуће, говори статистика из 2007, коју је презентovala колегиница Карун. У Словенији набавка књига је таква да на сваког становника дође по 4,14 књига, а да се ради о актуелној и корисницима занимљивој грађи говори и обрт књижног фонда од 2,72. У прилог овоме иде и чињеница да је 26% укупног становништва учлањено у неку јавну библиотеку. Министарство културе додатно финансира пројекте дигитализације. Значајна су два портала dLib.si, дигитална библиотека Словеније, и КАМРА која презентује ло-

калну завичајну грађу. Словеначке библиотеке постају, а добрим делом то већ јесу, подршка доживотном учењу, инфо-места о могућностима образовања, места на којима се стиче информациона посменост, центри за професионално саветовање, берза рада. Млади имају своје посебне просторе у којима организују програме или помоћ при учењу. Својим локалним управама успели су да наметну идеју да је библиотека статусни симбол општине, срце локалне заједнице и неформални јавни простор цивилног друштва. Значајно је и на који начин виде развој кадра: уместо квалификације компетенција и креативност.

Када упоредимо оно што је у библиотеке уложено и добијене резултате, много тога буде јасније, али је и велики број непознаница, као на пример бројке које илустрју сопствене приходе. Да ли је то оно што је проф. Шешић назвала „предузетничка организација“?

И можда је у овом тренутку најбоље поменути пример једне србијанске, или тачније, војвођанске библиотеке, Градске народне библиотеке „Жарко Зрењанин“. Проблем недостајућих финансијских средстава за реализацију програма решавају сопственим средствима. У оквиру књиговезнице ова библиотека има штампарију у којој штампа и своја и туђа издања. Зарађеним новцем обогађује опрему, набавља нове публикације и неопходан материјал. Купује публикације за даљу продају у Клубу књиге, тј. књижари библиотеке⁸. Продаја обезбеђује средства за набавку на одељењи-

фотографија: Миладин Чолаковић

ма јер је Клуб књиге истовремено и набавно одељење библиотеке. Овим средствима финансира се и промоција нових књига. Издавачка делатност ове библиотеке је по много чему препознатљива. Традиција дуга четрдесет година има иза себе преко 400 наслова. Улагање у издавачку делатност промовише библиотеку, обезбеђује учешће значајних аутора не само у продукцији већ и у популарисању књиге кроз трибине и књижевне вечери, а продајом ових издања у књижари остварују се додатна финансијска средства.

Очигледно је да овакав начин пословања, као остварење идеје о активном приступу животу, чини библиотеку „Жарко Зрењанин“ нешто имунијом на финансијске недаће са којима се бори већина библиотека у Србији. Својим примером указује да уместо пројектовања фрустрација и незадовољства, може да се пласира и јасан и остварљив циљ.

Тако стигосмо на почетну тезу да генералним стратегијским опредељењем јавна библиотека мора прихватити концепт који људе сматра главним ресурсом организације.

Знање, способност и стручност запослених услов су успешног пословања. Стручни испит није једини тест знања библиотечких радника, нити је диплома библиотекара довољна за добре стручњаке. Библиотечки радници непрекидно морају да буду упућени у све оно што производи људски дух, као и у иновације у својој струци. Запослени у библиотеци морају да стичу знања и у областима које нису строго везане за њихову специјалност. Ради ис-

пуњења личних и организационих циљева библиотеке, треба начинити анализу способности запослених и наћи савршено место за сваког од њих препознавши њихове склоности. Недостатак новца за одлазак на стручна усавршавања може се надоместити организовањем интерних обука међу запосленима, семинарима у оквиру матичне функције и сарадњом са другим организацијама. Цене се логика, планирање, организовање, предузимљивост, креативност, контролисање, способност уверавања и успостављања добрих односа са групом, разумевање окружења у којем раде. Од великог је значаја и оцена колега. Менаџер библиотеке мора да схвати људску сложеност и да пронађе разноврсне мотивационе технике. Потпуно је извесно да само људи који имају доста знања, интересовања, креативности и имагинације могу да осигурају библиотеци дугорочан успешан рад. Лични и професионални став се преноси са појединца на тим и на читаву организацију. Само тако библиотека може активно да одређује своју будућност и да стратешки планира.

Колико је све што се на стручном скупу чуло могуће у библиотекама Србије знају они који су их по природи посла обилазили, или они радознали да кроз разговор са колегама лакше спознају сопствену позицију. Извесно је и данас да библиотеке Србије кубуре са простором, који је често непримерен намени, скучен или туђи, што подразумева сталну могућност да буду исељене. У неким још увек не постоје рачунари, а и где га имају, не служи библиотечком пословању. Оне библи-

отеке којима је основна делатност аутоматизована немају могућности да осавремене опрему. Кадар је врло често информатички полуписмен или неписмен. Треба имати на уму да многи, који су у позицији да на најразличитије начине креирају кадровску политику, у библиотеци виде место где ће неко у миру (што може да значи и не радећи ништа или врло мало) дотрајати свој радни век, а да на челу библиотеке, (надам се не тако) често, стоји човек који је ту не зато што је имао јасну визију, мисију и циљеве, већ зато што је у међупартијској подели њему то „запало“. Овакав контекст србијанског (да ли само србијанског?) библиотекарства поприлично ће отежати спровођење генералног стратегијског опредељења да јавна библиотека мора прихватити концепт који људе сматра главним ресурсом организације и концепт да је она организација која учи, која учи и себе и друге. Зато предстоји „борба непрестана“ да се у време транзиције и економске кризе очува достојанство професије. Нема места за индолентност и летаргију које незадрживо извиру из опште друштвене климе и растућег незадовољства. Пред сваким библиотекарском као мислећим човеком и човеком од струке стоји задатак да ради оно у шта верује и да на тај начин оправда дефиницију да је библиотека установа од општег друштвеног значаја.

НАПОМЕНЕ

- 1 Ове две организације су 1949. ради дефинисања друштвене мисије, циљева и задатака модерних јавних библиотека објавиле први *Манифест о јавним библиотекама*, одређујући их као институције које треба да обезбеде перманент-

но образовање свих генерација. Припремајући другу верзију *Манифеста* 1972. ИФЛА је проширила опсег друштвене мисије јавних библиотека, одређујући их као демократске установе просвете, културе и информисања. Указано је на значај нових метода и техника бележења људског знања и искуства (филмови, плоче, дијапозитиви...) и већа пажња је посвећена посебним групама корисника. У верзији *Манифеста* из 1994. јавна библиотека одређује се као локални центар у ком корисник лако може наћи све врсте сазнања и информација и инсистира се на улози библиотекара као активних посредника између корисника и ресурса.

- 2 PULMAN треба да помогне и да обезбеди да постојећи потенцијали јавних библиотека дају свој допринос у постизању циљева и у изградњи будуће електронске Европе. Зато су направљене две врсте дигиталних водича – друштвени и технички. Највећи напори усмерени су према оним деловима Европе у којима модели иновативне политике јавних библиотека још нису остварени и у којима доносиоци политичких одлука још увек нису довољно свесни потенцијала јавних библиотека у пружању нових услуга.
- 3 Концепт друштва знања је почео да развија Питер Дракер половином прошлог века, а у наше време је он добио потпуно значење. Он људе сматра главним ресурсом организације и зато посебан значај придаје знању, мисији појединца и организације, доприносу појединца циљевима организације. Крајњи циљ је посвећено деловање које за свој резултат има организацију која се гради око информација, на отвореној и потпуној комуникацији, децентрализованом одлучивању и непрестаном учењу.
- 4 Гордана Стокић-Симончић је већ више пута писала и на разним скуповима подсећала на пример Северне Каролине у којој су 56% становништва корисници библиотечких услуга. У тој држави има округа у којима се годишње за јавну библиотеку издваја 44\$ по глави становника и градова који издвајају 71\$. То је допринело да библиотеке у неким срединама тако развију своје услуге и постану популарне да статистика каже да у градићу Чепел Хилу сваки становник годишње користи 14,3 публикације библиотеке, тј. има обрт од 5,03. У Србији је у 2007. обрт 0,54.
- 5 Опште националне смернице за дигитализацију културне, научне и историјске баштине код нас још увек нису званично објављене. У Србији је 2002. створен Национални центар за дигитализацију (НЦД) који ће окупљати водеће установе које се баве културом и наукама оријентисаним ка рачунарству и које ће дугорочно радити на дигитализацији националне баштине. Међутим, стало

фотографија: Миладин Чолаковић

се на нивоу пројекта јер НЦД нема статус сталне институције финансијски и организационо подржане од државе. До тада активности центра остају на нивоу организовања конференција и објављивању стручних радова. У часопису *Глас библиотеке* (14/2007) налази се текст проф. др Александра Вранеш „Дигитализација завичајних фондова у народним библиотекама“. Ауторка у раду првенство дигитализације у јавним библиотекама даје завичајним збиркама и посебним колекцијама „јер оне јесу темељ националног наслеђа“. Тренутно је у Србији, изгледа, развијенија пракса дигитализације него њено теоријско утемељење на основу којег би се правилна пракса спроводила. Логично се намеће питање да ли је боље чекати националне смернице за дигитализацију пре почетка рада или започети сопствене програме који се заснивају на постојећим ресурсима и знању.

6 Овоме треба подсетити и осниваче јер кад данас погледају јавне библиотеке, где су смештене и како су опремљене, намећу се заиста занимљиви закључци. Конкретно, што се тиче мреже НББ, најжалоснији пример је мајданпечка библиотека.

7 У анализи В. Шекуларца „Мрежа јавних библиотека у Србији у 2007. години“ истакнуто је да модернизацију јавних библиотека и њихово оспособљавање за задовољавање нових потреба корисника одлаже застој у аутоматизацији пословања. Тај застој траје више од једне деценије и присутан је у целој Србији. Основни информациони инструменти у јавним библиотекама још увек су лисни каталози а аутоматизоване базе су претежно формиране као локалне. Аутоматизација не само што касни, већ се одвија стихично и парцијално. Техничка опрема је недовољна а у мрежи је присутно неколико програма што је са становишта јединства система неприхватљиво. Несклад између скромних могућности јавних библиотека и нараслих потреба корисника, по мишљењу В. Шекуларца, захтева иновирање законске регулативе, доградњу и комплетирање мреже, побољшање свих услова у којима библиотеке остварују своју функцију. Потребно је редефинисање свих функција библиотеке кроз истраживање потреба средине, ширење спектра услуга и тражење додатних извора финансирања.

- 8 Иако је ионако недовољан простор још скученији њеним постојањем, књижара поседује око 10.000 наслова у преко 25.000 примерака близу 50 издавача са простора бивше Југославије, као и публикације на светским, и језицима који се говоре у нашој средини.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Жељко Вучковић, *Јавне библиотеке и јавно знање*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 2003.
2. Peter F. Drucker, *Postkapitalističko društvo*, Privredni pregled, Beograd, 1995.
3. Гордана Стокић Симончић, Жељко Вучковић, *Управљање библиотекама у доба знања*, Матична библиотека, Источно-Сарајево, 2007.
4. Др Гордана Стокић-Симончић, др Жељко Вучковић, *Менаџмент у библиотекама*, Београд, 2003.
5. Проф. др Александра Вранеш, „Дигитализација завичајних фондова у народним библиотекама“, у: *Глас библиотеке* (14/2007), стр. 5–26.
6. Evropski projekti u bibliotekarstvu – PULMAN projekat (PULMAN - EUROPE'S NETWORK OF EXCELLENCE FOR PUBLIC LIBRARIES, MUSEUMS AND ARCHIVES) www.clilo.rs/b-plus/pulman.htm
7. Calimera Smernice. *Kulturne Aplikacije: Lokalne Institucije Posreduju Elektronske Izvore. Smernice za uzornu praksu*, Библиотека Милутин Бојић, Београд, www.nb.rs/view_file.php?file_id=1109
8. Rob Dejvis i Joanis Trohopulos, *Javne biblioteke, javne informacije, digitalno opismenjavanje i gradanin*, www.nb.rs/view_file.php?file_id=611
9. *Електронска управа : Како служити грађанима*, Београд, 2006. http://www.izdavackicentar.ds.org.yu/images/elektronska_uprava.pdf
10. Filip Gil, *Uputstva za narodne biblioteke u 21. veku*, www.nb.rs/view_file.php?file_id=535
11. *Manifest iz Oeirasa: Pulmanov dnevni red za e-Evropu*, www.pulmanweb.org/.../manifesto/Manifesto-Serbian-version.doc
12. *Aleksandrijski manifest: Biblioteke – informaciono društvo na delu*, www.nb.rs/view_file.php?file_id=1365
13. Vladimir Šekularac: *Mreža javnih biblioteka u Srbiji u 2007. godini* www.nb.rs/pages/article.php?id=1273

Мр Драгана Милуновић, Народна библиотека Србије

Библионет 2009.

Сомбор, 4–5. јуни 2009.

У организацији Заједнице матичних библиотека Србије и Градске библиотеке „Карло Бијелицки“ из Сомбора, 4 и 5. јуна 2009. године одржан је стручно-научни скуп „Библионет 2009: Дани матичних библиотека Србије“.

На трећем Библионету који Заједница организује, представљено је десет најбољих пројеката српских библиотека реализованих у периоду од 2006. до 2009. године, односно пројеката чија је реализација још увек у току. Поменутих десет пројеката изабрано је између тридесет пријављених за учешће на овогодишњем скупу, а изабрала их је комисија коју је именовао Управни одбор Заједнице на својој претходној седници.

Првог дана скупа представљени су пројекти библиотека који се односе на дигитализацију библиотечке грађе, формирање архива звучних записа у библиотекама, обнављање рада огранака, као и посебне активности библиотека у вези са анимирањем ромске популације за читањем и коришћењем библиотеке.

Друга група излаганих радова претежно је садржала примере из непосредног искуства у стручном раду са децом предшколског и школског узраста, као и са децом ометеном у развоју.

Дискусије су организоване након сваке презентације пројекта, са циљем да се продубљено, проблемски и критички анализирају пред-

стављене идеје, а највећим постигнућем овогодишњег скупа у односу на претходне може се сматрати видно нараста отвореност библиотекара да са колегама поделе своја искуства и проблеме.

У складу са концепцијом овогодишњег скупа, након представљања изабраних пројеката, стручни жири у саставу: Сретен Угричић, председник, Миро Вуксановић, Богољуб Мазић, Драган Којић, Предраг Ђукић, Драгана Типсаревевић и Миљана Зрнић, изабрао је најбоље пројекте и најбоље постере Библионета 2009.

У опширној дискусији на тему представљених пројеката, стручни жири је оценио да међу њима постоје битне разлике како у садржин-

ском смислу, тако и када је у питању начин на који су представљени на скупу. Оценивши да би, у складу са поменутом хетерогеношћу, било тешко утврдити јединствен и правичан критеријум на основу кога би се за најбољи пројекат, односно постер Библионета 2009. изабрао само по један лауреат, жири је донео једногласну одлуку да у обе категорије додели по две равноправне прве награде.

У категорији пројекта награда се додељује за:

- најбољи пројекат у целини, разматрано у односу на његову актуелност, целовитост и применљивост у другим библиотекама, и

- најбољи пројекат чија је главна карактеристика иновативна идеја.

фотографија: Миладин Чолаковић

Евалуација стручно-научног скупа Библионет 2009.

анализа упитника

1. Тема испитивања

Ставови учесника стручно-научног скупа Библионет 2009. у вези са квалитетом одржаног скупа.

2. Циљеви испитивања

Мерење степена задовољства учесника *Библионета 2009.* одржаним скупом, као и прикупљање различитих запажања, коментара и предлога чиме би било омогућено да библиотекарски у Србији дају смернице у вези са креирањем будућих скупова.

3. Тип, метод и техника испитивања

Анкетно испитивање спроведено на самом скупу, претежно засновано на питањима затвореног типа. Одговори су обрађени статистички, у смислу израчунавања аритметичке средине. Такође је вршена и квалитативна анализа код питања отвореног типа.

4. Узорак

4.1. Територија: Република Србија (без АП Косово и Метохија)

4.2. Циљна група: библиотекарски јавних библиотека у РС

4.3. Величина: 74 испитаника

5. Евалуација

Питања отвореног типа

Одговори на питање *Какве скинове желите у будућности* могу се посматрати у односу на предложене форме, односно садржине пројекција будућих скупова.

У смислу форме, испитаници су предлагали увођење скупова радионичарског типа, са практичним приступом задатој теми и водитељима програма, чиме су, заправо сугерисали на могућност промене укупне структуре

Библионета у смислу измене карактера стручно-научног скупа у модел семинара.

У садржинском смислу, испитаници

4. Међу представљеним пројектима нашли су се и поједини мање успешни од извесних одбијених пројеката;

5. Уколико постоји дилема у вези са

Питања затвореног типа (табела 1)

	Да ли сте задовољни укупном организацијом скупа?	Да ли су информације које сте добили употребљиве за вашу праксу?	Да ли сте задовољни начином представљања радова?	Да ли постоје сегменти који су били нејасни или које нисте могли да пратите?
Да	~ 40%	~ 20%	~ 50%	~2%
Не	~ 6% (2 упит.)	-	1 упитник	~98%
Делимично	~ 54%	~ 80%	~ 50%	-

ци су предлагали да будући скупови третирају питања дефинисања стратегије дигитализације библиотеке грађе, представљања заједничких пројеката библиотека, координиране сарадње различитих установа културе у региону, набавке библиотеке грађе.

Примедбе испитаника

Испитаници који су се декларисали као незадовољни укупном организацијом скупа или делимично задовољни, навели су следеће конкретне примедбе:

- Садржинске:

1. Будуће скупове претежно концентрисати на струку;

2. У излагањима више пажње посветити препорукама за могућности превазилажења проблема који се елаборирају;

3. Скупове тематизовати;

избором пројекта, боље је уврстити у програм и већи број њих, него некога неправедно изоставити;

6. Само један пројекат је морао бити проглашен за најбољи (или свих 10), жири није требало да прави компромисе. Такође, није добро да се у истој категорији нађу једнодневне акције и пројекти трајног карактера.

- Формалне:

1. Скупове организовати у трајању од 3 дана;

2. Организовати скупове са умеренијим темпом;

3. Инсистирати на поштовању предвиђене сатнице, како у смислу трајања излагања, тако и у вези са организацијом домаћина;

4. Инсистирати на мање згуснутим садржајима.

По оцени стручног жирија, прва награда за најбољи пројекат у целини додељена је Градској библиотеци „Владислав Петковић-Дис“ из Чачка за пројекат *Дијигнална библиотека 2000–2008: развој, резултати и њер-*

сијективна дијигналације у Градској библиотеци „Владислав Петковић-Дис“ и Градској библиотеци из Новог Сада за Пројекат за инклузију Рома: библиотека је њраво место и за мене, зар не?

За најбољу идеју за пројекат прва награда једногласно је додељена Библиотеци града Београда за пројекат *Тајна*.

У категорији постер презентације награда се додељује за:

фотографија: Миладин Чолаковић

- визуелно најупечатљивији и естетски најспелији постер који језгровитом комбинацијом садржаја и начина на који је он представљен преноси јавности поруку која промовише књигу, библиотеку, читање и коришћење електронских медија;

- постер који на занимљив, професионалан и допадљив начин јасно и концизно преноси поруку неког конкретног пројекта који представља.

За најбољи постер опште поруке која преноси идеју популарисања књиге и читања, стручни жири једногласно је прогласио постер *Књиџа*, Градске библиотеке „Карло Бијелички“ из Сомбора.

За најбољи постер који преноси идеју конкретног пројекта жири је једногласно прогласио постер *Краљево чита*, Народне библиотеке „Стефан Првовенчани“ из Краљева.

Све представљене презентације пројеката, као и постер презентације доступне су у електронској форми на адреси <http://zajednica.pb.rs/scc/izdanja-sa-biblioneta.html>.

У жељи да развија и унапређује концепцију свог годишњег скупа, Заједница је припремила Упитник за евалуацију Библионета 2009. Највећи број присутних скуп је оценио као успешан, добијене информације као корисне, а презентације као претежно јасне и разумљиве. Дате су и бројне сугестије у вези са темама будућих стручних скупова Заједнице.

У оквиру дела програма у коме је, као и претходних година, представљена књига из савремене продук-

ције литературе из области библиотечно-информационе делатности, о књизи *Унапређивање библиотечких услуга за особе са инвалидитетом* говориле су Драгана Милуновић и Недељка Ложајић из Народне библиотеке Србије, као и Јасна Негованић из Библиотеке Покрајинског савеза слепих Војводине.

У оквиру пратећег дела програма, представљена је овогодишња НИН-

ова књига године, а гости су били Владимир Пиштало, аутор и Ненад Шапоња, издавач који су говорили о књизи *Тесла, њоршреи међу маскама*. Приказана је и представа *Буба у уху* Народног позоришта у Сомбору, организован је музички програм сомборских тамбураша, обилазак Галерије „Милан Коњовић“, Српске читаонице у Сомбору, као и Градске библиотеке „Карло Бијелички“.

Фотографије Миладина Чолаковића, објављене на странама овог броја *Бележнице*, настале су током 2008. и 2009. године као визуелне скице за дугометражни играни филм „Бели, бели свет“, сниман у Бору (сценарио: Милена Марковић, режија: Олег Новковић). Ове фотографије први пут су представљене публици на изложби у Народној библиотеци Бор од 14. априла до 5. маја 2009. године.

Миладин Чолаковић је рођен 1964. године у Обреновцу. Школу за дизајн, одсек дизајн амбалаже, завршио 1983. године у Београду. Током 1985. и 1986. године ради као фоторепортер у дневном листу *Полиџика*. Дипломирао 1991. године на Катедри за филмску и телевизијску камеру Факултета драмских уметности у Београду, где данас ради као ванредни професор за предмете филмска камера и фотографија. Магистрирао у области фотографије на Факултету примењених уметности у Београду. Реализовао велики број радо-

Миладин Чолаковић

ва у областима документарне, ликовне и пропагандне фотографије, пропагандних и музичких спотова, експерименталних, документарних, наменских и играних филмова, телевизијских серија и других телевизијских форми. Члан је УЛУС-а, секције проширених медија. Добитник је више награда и признања.

http://miladincolakovic.com/Miladin_Colakovic/FOTOGRAFIJA/Pages/BOR.html

Мр Драгана Милуновић, Народна библиотека Србије

Стручни испити у библиотечко-информационој делатности у Републици Србији 2005–2008. године

Правни оквир организације стручних испита у библиотечко-информационој делатности у Републици Србији

Полагање стручног испита у библиотечкој делатности, као својеврстан облик школовања библиотечких радника, представља право и обавезу сваког стручног радника на библиотечким пословима које се остварује у складу са законски утврђеним прописима.

Полагање стручног испита дефинише Закон о библиотечкој делатности (Сл. Гласник РС, бр. 34/94, 101/2005), као и из њега проистекли Правилник о програму стручног испитивања у библиотечкој делатности и начину његовог полагања и Програму стручног испитивања у библиотечкој делатности.

Од 2002. године и доношења Закона о одређивању одређених надлежности аутономне покрајине (Сл. Гласник РС, бр. 6/2002), полагање стручних испита у области библи-

отечко-информационе делатности на територији АП Војводине дефинисано је поменути актом.

Члан 22. Закона о библиотечкој делатности утврђује неопходност полагања стручног испита у области библиотечко-информационе делатности након одређеног временског периодаведеног у обављању стручних послова у библиотеци. Времеведено на практичним пословима у библиотеци, као услов за излазак на стручни испит, прописано је на основу стручне спреме кандидата и то на годину дана за лица са високом стручном спремом, односно на девет месеци за лица са средњом стручном спремом.

Члан 24. Закона даље разрађује ово питање прописујући да кандидати који нису приправници, већ имају радно искуство дуже од годину дана, имају обавезу полагања стручног испита најкасније у року од три године од дана запошљавања у библиотеци. Полагање стручног испита одвија се према идентичној процедура као и када су у питању приправници.

Закон предвиђа и могућност да запослени у библиотекама у току радног стажа стекну виши степен образовања. Послове у складу са тим степеном образовања могу обављати под условом да претходно положи део стручног испита за тај степен стручне спреме.

Такође, Закон предвиђа да запосленом који у прописаном року не положи стручни испит престаје рад у библиотеци са даном истека рока у којем је био обавезан да положи стручни испит.

У погледу обавезе запослених на полагање стручног испита, закон предвиђа два изузетка од којих се први односи на запослене који су до дана ступања на снагу важећег закона из 1994. године већ обављали послове у библиотечко-информационој делатности дуже од 15 година, или друге послове дуже од 25 година, док други обухвата запослене који су до дана ступања на снагу закона стекли академски назив доктора наука, односно научни степен доктора наука.

Правилник о програму стручног испитивања у библиотечкој делатности и начину његовог полагања прописује области у којима је организована провера знања, састав и рад Комисије пред којом се она обавља, документацију коју је неопходно поднети приликом пријављивања, утврђене рокове за полагање, припремну наставу за стручни испит, начин испитивања, као и систем оцењивања кандидата, вођење документације са стручног испита,

фотографија: Миладин Чолаковић

Табела 1. Структура кандидата према стручној спреми
(подаци Народне библиотеке Србије)

	Висока стручна спрема	Виша стручна спрема	Средња стручна спрема
2005	80	18	44
2006	70	10	36
2007	71	9	39
2008	70	11	35

као и издавање сертификата о положеном стручном испиту.

Пројам стручној испити у библиотечкој делатности дефинише седам области библиотечко-информационе делатности у оквиру којих се врши провера знања: основе државног уређења и библиотечко право, основи библиотекарства, алфabetски каталог и стварни каталози (каталогизација, предметна и стручна класификација), основи библиотечке информатике, основи библиографије, основи историје књиге, писма и библиотека.

Надлежност над организацијом стручних испита у библиотечко-информационој делатности у Републици Србији

Као централна матична библиотека за све библиотеке на територији Републике Србије, Народна библиотека Србије је чланом 22. став 2. Закона о библиотечкој делатности задужена за организацију и спровођење стручних испита у библиотечко-информационој делатности, односно од 2002. године, у складу са чланом 5. тачка 16. и чланом 9. тачка 7. Закона о утврђивању одређених надлежности ау-

тономне покрајине (Сл. Гласник РС бр. 6/2002) стручне испите на територији АП Војводине организује и спроводи Библиотека Матице српске.

Субјект надлежан за организовање стручних испита у библиотечко-информационој делатности такође је и Министарство културе Републике Србије које је, на основу члана 22. став 3. Закона о библиотечкој делатности надлежно за прописивање програма стручног испита и начина његовог полагања, као и за образовање комисије за полагање стручних испита библиотечких радника на основу члана 23. став 1. Закона.

Један од субјеката одговорних за припрему кандидата за полагање стручног испита јесу и матичне народне библиотеке које узимају учешћа у упознавању кандидата са основама библиотечко-информационе делатности, упућују на литературу потребну за полагање стручног испита и припремају за консултативни и инструктивни семинар у Народној библиотеци Србије, односно Библиотеци Матице српске.

Библиотеке у којима су запослени кандидати који полагају стручни испит, такође представљају део ланца субјеката одговорних за спровођење процеса полагања стручног

испита. Члан 23, став 3. Закона одређује ове библиотеке као надлежне за преузимање обавезе плаћања трошкова стручног испита за кандидате који су у њима запослени.

Приказ стања остваривања стручних испита у библиотечко-информационој делатности 2005–2008. године

У периоду од 2005–2008. године стручни библиотекарски испит положило је укупно 688 кандидата, од чега 514 са територије Централне Србије и 174 са територије АП Војводине.

У 2005. години на територији Централне Србије стручни испит положило је укупно 142 кандидата. Од тога, 80 кандидата (56,33%) имало је високу стручну спрему, 18 кандидата (12,67%) вишу стручну спрему и 44 кандидата (30,98%) средњу стручну спрему.

Од укупног броја кандидата који су полагали стручни испит у 2005. години, 67 (47,18%) представљају запослени у јавним библиотекама, 27 (19,01%) школски библиотекари, 30 (21,12%) библиотекари високошколских библиотека и 13 (9,15%) библиотекари специјалних библиотека.

Стручни испит полагало је и пет кандидата запослених у Народној библиотеци Србије (3,52%).

У Војводини у 2005. години стручни испит у Библиотеци Матице српске положило је 44 кандидата, од чега 24 (13,79%) са високом стручном спремом, 5 (4,54%) са вишом и 13 (29,54%) са средњом стручном спремом.

Од укупног броја кандидата који су полагали стручни испит у 2005. години, 18 (33,33%) представљају запослени у јавним библиотекама, 16 (36,36%) школски библиотекари, 3 (6,81%) библиотекари високошколских библиотека и 5 (11,36%) библиотекари специјалних библиотека.

Табела 2. Структура кандидата према типу библиотеке
(подаци Народне библиотеке Србије)

	Јавне библиотеке	Школске библиотеке	Високошколске библиотеке	Специјалне библиотеке	Народна библиотека Србије
2005	67	27	30	13	5
2006	69	5	26	15	1
2007	72	6	22	11	7
2008	67	6	26	14	4

Табела 3: Структура кандидата према школској спреми (подаци Библиотеке Матице српске)

	Висока стручна спрема	Виша стручна спрема	Средња стручна спрема	Укупно
2000				
2001				
2002				
2003	37	2	15	54
2004	24	4	23	51
2005	24	5	13	44
2006	32	5	13	50
2007	30	6	10	46
2008	23	3	8	34

Стручни испит полагао су и два кандидата из Библиотеке Матице српске (4,54%).

У 2006. години на територији Централне Србије стручни испит положило је укупно 136 кандидата. Од тога, 76 кандидата (55,88%) имало је високу стручну спрему, 14 кандидата (10,29%) вишу стручну спрему и 46 кандидата (33,82%) средњу стручну спрему.

Од укупног броја кандидата који су полагали стручни испит у 2006. години, 69 (50,73%) представљају запослени у јавним библиотекама, 25 (18,38%) школски библиотекари, 26 (19,11%) библиотекари високошколских библиотека и 15 (11,02%) библиотекари специјалних библиотека.

Стручни испит полагао је и један кандидат запослен у Народној библиотеци Србије (0,73%).

У Војводини у 2006. години стручни испит у положило је 50 кандидата, од чега 32 (64%) са високом стручном спремом, 5 (10%) са вишом и 13 (26%) са средњом стручном спремом.

Од укупног броја кандидата који су полагали стручни испит у 2006. години, 24 (48%) представљају запослени у јавним библиотекама, 14 (28%) школски библиотекари, 8 (16%) библиотекари високошколских библиотека и 4 (8%) библиотекари специјалних библиотека.

У 2007. години на територији Централне Србије стручни испит положило је укупно 119 кандидата. Од тога, 71 кандидат (59,66%) имао је високу стручну спрему, 9 кандидата (7,56%) вишу стручну спре-

му и 39 кандидата (32,77%) средњу стручну спрему.

Од укупног броја кандидата који су полагали стручни испит у 2007. години, 72 (60,50%) представљају запослени у јавним библиотекама, 7 (5,88%) школски библиотекари, 22 (18,48%) библиотекари високошколских библиотека и 11 (9,24%) библиотекари специјалних библиотека.

Стручни испит полагао је и седам кандидата запослених у Народној библиотеци Србије (5,88%).

У Војводини у 2007. години стручни испит у положило је 46 кандидата, од чега 30 (65,21%) са високом стручном спремом, 6 (13,04%) са вишом и 10 (21,73%) са средњом стручном спремом.

Од укупног броја кандидата који су полагали стручни испит у 2007. години, 24 (52,17%) представљају запослени у јавним библиотекама, 7 (15,21%) школски библиотекари, 8 (17,39%) библиотекари високошколских библиотека и 2 (4,34%) библиотекари специјалних библиотека.

Стручни испит полагао је и пет кандидата из Библиотеке Матице српске (10,86%).

Табела 4: Структура кандидата према типу библиотеке (подаци Библиотеке Матице српске)

	Јавне библиотеке	Школске библиотеке	Високошколске библиотеке	Специјалне библиотеке	Библиотека Матице српске
2000					
2001					
2002					
2003	25	6	11	4	8
2004	24	8	12	4	3
2005	18	16	3	5	2
2006	24	14	8	4	-
2007	24	7	8	2	5
2008	13	5	7	3	6

У 2008. години на територији Централне Србије стручни испит положило је укупно 117 кандидата. Од тога, 70 кандидата (59,82%) имало је високу стручну спрему, 11 кандидата (9,40%) вишу стручну спрему и 36 кандидата (30,76%) средњу стручну спрему.

Стручни испит полагао је и пет кандидата запослених у Народној библиотеци Србије (3,52%).

Од укупног броја кандидата који су полагали стручни испит у 2008. години, 67 (57,26%) представљају запослени у јавним библиотекама, 6 (5,12%) школски библиотекари, 26 (22,22%) библиотекари високошколских библиотека и 14 (11,96%) библиотекари специјалних библиотека.

Стручни испит полагао је и четири кандидата запослена у Народној библиотеци Србије (3,41%).

У Војводини у 2008. години стручни испит у положило је 34 кандидата, од чега 23 (67,64%) са високом стручном спремом, 3 (8,82%) са вишом и 8 (23,52%) са средњом стручном спремом.

Од укупног броја кандидата који су полагали стручни испит у 2008. години, 13 (38,23%) представљају запослени у јавним библиотекама, 5 (17,70%) школски библиотекари, 7 (20,58%) библиотекари високошколских библиотека и 3 (8,82%) библиотекари специјалних библиотека.

Стручни испит полагао је и шест кандидата из Библиотеке Матице српске (17,64%).

Јелица Живковић

Коме су потребне сеоске библиотеке

Народна библиотека Бор је прошле године обележила три деценије од оснивања својих огранака у четири сеоске месне заједнице на територији општине Бор – наиме, 1978. године основане су библиотеке у Брестовцу, Доњој Белој Реци, Злоту и Кривељу.

Огранци су настали реорганизацијом постојећих сеоских библиотека, којима је додат значајан број нових књига, или су отворани ако село пре тога није имало књижицу. Месне заједнице су обезбедиле простор и опрему, а НБ Бор фонд, стручни кадар и уређење библиотеке.

Сеоске библиотеке су у том периоду добро посећена места у којима се одвија жива културно-просветна делатност. Током наредних година, до 1987. године, основани су огранци и у другим селима (Шарбановац, Оштрељ, Бучје, Метовница, Слатина и Горњане), те је тако Народна библиотека Бор имала укупно 10 огранака, а само два села у општини која су имала мање од 1000 становника (Лука 808 и Танда 493) остала су без библиотеке.

Положај сеоских библиотека се деведесетих година, из познатих економских разлога, нагло погоршао: опрема и фондови се нису обнављали, а месне заједнице нису више биле у стању да одржавају простор, што је 2002. године довело до затварања огранака у Кривељу, Шарбановцу, Оштрељу, Бучју и Слатини (у Горњану је огранак затворен већ 1995. године). На захтев месне заједнице, две године касније огранак у Кривељу је поново отворен и од тада ради два дана недељно.

Након 30 година од оснивања првих огранака, Народна библиотека Бор има 5 огранака и не може

бити задовољна стањем у њима – те библиотеке су опстале само захваљујући великом ентузијазму запослених који у минималним условима обављају делатност. Користећи јубилеј као повод, матична библиотека је покушала да надлежнима, с једне стране, и представницима месних заједница, са друге, скрене пажњу на неодрживост стања у сеоским библиотекама, као и вишеструку корист коју би становништво имало од добро уређене савремене библиотеке до које би се, уз незнатно улагање, дошло реорганизацијом постојеће.

Нажалост, још једном се показало да све приче о култури код нас имају тужан епилог, јер уместо да они којих се то тиче схвате да је један од услова за улазак у Европску унију, који наша земља треба да испуни, побољшање квалитета живота у руралним подручјима, као и раније дошло се до закључка да је постојање сеоских библиотека скупо и непотребно!

Када је НБ Бор пре 7 година била принуђена да затвори 4 своја огранка јер је оснивач, тј. СО Бор, у једном од налета штедње и рационализације одбио да даље финансира нерентабилне сеоске књижице, дошло је до приличног комешања и незадовољства у погођеним селима, али и шире, јер је правилно оцењено да се становништву укида нешто што је деценијама имало и овако или онако користило, а нарочито је истицана чињеница да се одузима нешто што је пре много година дала нека држава коју сада сви оспоравају. Заиста, можда нерадо, али мора се признати да је тадашња држава, са свим идеолошким ограничењима и склоности да се преувеличавају резултати, глобал-

но планирала и спроводила каква-такву политику у области културе, која је збрисана деведесетих година, а ничим није замењена до данас, девет година након промена.

На подручју општине Бор, према попису из 2002. године, у 13 насеља (1 градско и 12 сеоских) живи 55 817 становника. Мрежом јавних библиотека обухваћено је 49 564 становника, што представља 88,80% укупног становништва општине Бор, од чега је градско становништво покривено 100%. Што се сеоског становништва тиче, свега 5 села у којима живи 10 177 (62%) становника има приступ јавној библиотеци, док је мештанима 7 сеоских насеља са 6 253 (38%) становника библиотека недоступна; међу насељима без библиотеке налазе се и два села (Горњане и Шарбановац), којима према стандарду припада стационирани библиотечки огранак јер имају више од 1000 становника. Ваља истаћи да се међу насељима која нису покривена никаквим видом библиотечке делатности налазе управо она која су најдаље од седишта општине и имају лоше саобраћајне везе.

Ове године ће НБ Бор највероватније затворити још један огранак, у Метовници, селу са близу 1 500 становника, коме према стандарду такође припада стационирани огранак, али у коме нема елементарних услова за опстанак библиотеке – фонд од једва 3 000 књига који се на годишњем нивоу принавља са тридесетак нових наслова, без иједног часописа или дневних новина, у простору који се зими не греје, са лошим хигијенским условима, без било какве техничке опреме – и без наговештаја да се у блиској будућности ту нешто може промени-

фотографија: Миладин Чолаковић

ти. У сваком случају сама матична библиотека ништа не може да учини, СО Бор као оснивач не може да издвоји више новца за ревитализацију овог огранка, а представници месне заједнице траже да им се просторија од око 50m² у којој су смештене књиге стави на располагање ради неких других потреба. Поново ћемо се запитати да ли и коме је потребна ова библиотека, а оснивач ће рећи да није потребна нико ме јер је у последњих седам година имала између 15 и 30 чланова (претежно школске деце), библиотечки радник ће рећи да се не може очекивати да ће библиотека у описаном стању некога привући, а представници месне заједнице ће поновити да им је просторија потребна за пробе фолклорне дружине; и сви ће бити у праву, и затвориће се још једна библиотека, а неупоредиво је лакше затворити него отворити.

О стварним потребама сеоског становништва за књигом, читањем и информацијом, о томе каква је библиотека потребна српском селу у 21. веку нико са матичном библиотеком неће да разговара. А ствар је једноставна – разлози слабих резултата рада огранка Народне библиотеке Бор не мењају се већ годинама: лоши просторни услови и неадекватно одржавање, недостатак савремене техничке опреме, нередовно и недовољно принављање фондова, као и немогућност организовања атрактивних

културних и јавних програма довели су сеоске библиотеке у положај преживелих и заборављених места која не могу да врше ни своју основну функцију, а веома су далеко од некадашње улоге “узорних културних центара” која им је у моменту оснивања, седамдесетих година прошлог века, била намењена. Истине за вољу, сеоске библиотеке су десетак година то заиста и биле. И оне би то поново могле бити уколико би се обезбедили услови за њихово деловање у складу са захтевима и потребама савременог информационог друштва.

Чињеница је да је библиотечарство при крају двадесетог века у целом свету претрпело озбиљне промене – прихватајући нове улоге, библиотеке су прешле пут од места где се књиге чувају и дају на коришћење, до информационих и едукативних центара. Искуства страних јавних библиотека показују да су те проширене функције важније за мале средине у којима нема много избора у том погледу него за градске центре са бројним понудама; тако је, на пример, у добро опремљеним малим јавним библиотекама уочен значајан пораст броја корисника, нарочито у области образовања.

Када је реч о насељима у којима се налазе наши огранци, можемо констатовати да добро опремљена, савремена библиотека, нема алтернативу. Јавна библиотека, која

би, поред своје основне функције, имала надлежност и средства за пружање помоћи из области информација, привукла би нове категорије корисника и за локално становништво би постала незаобилазан сервис у свакодневной комуникацији.

Улагање у стварање прихватљивих просторних услова, набавку књига и периодике, аутоматизацију пословања и приступ Интернету вишеструко би се, у кратком року, исплатило, уколико би надлежни на прави начин размотрили и схватили културну, просветну и информативну улогу, коју јавна библиотека данас има у малој средини.

Др Драгана Малић

Модерне дечје библиотеке: могућности и перспективе

Савремене светске дечје библиотеке најразноврснијим облицима библиотечке делатности успешно промовишу међу децом свих узраста уметнички вредне књиге и утичу да током дечјег сазревања читање постане реална потреба, а да библиотека буде перманентно присутна како у процесу њиховог прихватања културних модела друштва, тако и у процесу доживотног образовања. Програми рада савремених библиотека за децу укључују, осим класичних начина за израђивање и неговање читалачких навика код најмлађих, и огроман број нових приступа промоцији књиге и читања, уз помоћ најсавременијих медија, чак и на нивоу где је дечја читалачка или говорна комуникација још ограничена. По улози коју имају у друштвеној заједници у којој су основане и функциононишу, по својим културно-образовним програмима и примени свих могућности данашње информационе и комуникационе технологије, по богатству фондова и стручне оспособљености библиотечког кадра, дечје библиотеке данашњице се толико разликују од првих дечјих читаоница и одељења јавних библиотека, да поједини теоретичари библиотекарства жале што им се не може дати ново, другачије име.

Дечје библиотеке настале су у оквиру јавних библиотека тек пошто се уобличила свест о значају ове области библиотекарства, као одраз промена у педагошким теоријама о улози писмености, читања књига и развијању навике коришћења литературе код деце. Утицај јавних дечјих библиотека постајао је, поред класичног школства, од непроцењиве важности у погледу васпитања, едукације и неговања читања

код најмлађе популације. Брижљиво одабраним, уметнички квалитетним дечјим књигама за различит узраст читалаца, требало је деци олакшати разумевање међуљудских односа и средине у којој живе. Да би се постигло наведено, било је неопходно обезбедити одговарајуће материјалне услове за рад дечјих библиотека: „Резимирајући, рекавизити за идеалну дечју библиотеку, како је ми видимо, јесу одговарајуће књиге, обиље простора, мотивисано особље и мудра администрација.” Чини се да су ови давно прокламовани циљеви дечјих библиотека и данас актуелни у библиотечкој служби за децу.

У погледу оснивања и развоја јавне библиотечке службе за децу, све европске земље су знатно заостајале у односу на Енглеску и Сједињене Америчке Државе. Англо-амерички модел дечје јавне библиотеке, карактеристичан по неколико елемената (засебан простор или одвојен део у наменски пројектованим библиотечким зградама, обиље у фонду дечјих књига, специјализовани дечји библиотекарски сарадња са школама и институцијама за старање о деци) постаће током XX века доминантан облик организовања библиотечке службе за децу у скоро свим светским јавним библиотекама.

Период убрзаног развоја науке и технологије половином XX века допринео је светској експанзији штампарства, што ће за последицу имати огроман број публикованих књига и часописа. Истовремено, појава и ширење мас-медија (филм, радио, телевизија) значајно је утицала на културну климу, нарочито у привредно развијенијим друштвима, неретко умањујући вредност

књиге као темеља за даљи развој науке и културе. Јавне библиотеке, па и дечја одељења, били су суочени са новим изазовом: путем нових и разноврсних садржаја, савремена техничка достигнућа огромних могућности требало је применити у подстицању и неговању навике читања, са циљем стварања перманентне читалачке публике од најмлађег узраста. Библиотекари у појединим европским земљама су низ година одбацивали могућност примене електронских медија у библиотекарству, плашећи се њиховог погубног утицаја на број чланова библиотека и на смањење дечјег интереса за књигу и читање. Карактеристичан је пример шведских дечјих библиотекара, који су седамдесетих година, уношење неких видова некњижне библиотечке грађе, попут музичких и видео касета, а потом и видеоигара, сматрали непотребним и непожељним у дечјим библиотекама, да би само пар деценија потом одушевљено прихватили технолошке иновације које су у дечје библиотекарство увеле њихове данске колеге. Удружење данских библиотекара је међу првима у Европи започело са употребом рачунара у библиотеци у функцији обраде, проналажења и задуживања књига, али и отворило „компјутерске и видео-радионице” у дечјим библиотекама, омогућивши и деци да науче да рукују рачунаром, а уведене програмске иновације су повољно утицале на пораст броја читалаца.

Економски просперитет многих земаља омогућио је развој дечјих библиотека и у материјалном и у идејном смислу. Саграђене су и опремљене наменски пројектоване и организационо самосталне дечје библиотеке, плански су попуњавани књижни фондови, уведена је некњижна библиотечка грађа, нови медији и материјали (плоче, играчке, слајдови), а културни програми разних врста и за различите узрасте

фотографија: Миладин Чолаковић

били су све посећенији. Деци предшколског узраста такође је омогућено да постану пуноправни чланови библиотека. Формирају се нови облици библиотечке службе за децу усмерени на културно-образовне потребе најмлађих, оних који још не умеју или тек уче да читају. „Часови прича” који су у дечјој библиотеци организовани први пут још 1882. године („Story telling” у јавној библиотеци америчког града Хартфорда) обогаћени су визуелно-аудитивним ефектима за анимацију деце. Едукативна средства постају поред дидактичких помагала и лутке, сликовнице, марионете. Од креативности, маште и сугестивности дечјег библиотекара – аниматора зависило је како ће прича почети, а од учешћа присутне деце који ће ток и завршетак прича имати. На тај начин од пасивних посматрача, најмлађи су постајали активни учесници уметничког доживљаја и прихватили како књижевна дела тако и дечју библиотеку као културног посредника.

При јавним дечјим библиотекама отварају се седамдесетих година XX века прве специјализоване играонице и библиотеке играчака које својим члановима осим дечјих књига позајмљују и играчке. Уношење играчака у библиотечке фондове имало је за циљ привлачење најмлађих чланова, узраста од 3 до 10 година, будућих читалаца. Прве играонице појавиле су се у Скандинавским земљама (1963), потом у

Великој Британији (1967) и другим развијеним земљама Европе, али се масовна појава ових установа бележи широм света тек крајем XX века. У зависности од обима делатности, профила корисника и врсте активности, играонице, као специфичне културно-образовне установе намењене деци, јављале су се под различитим називима: Библиотека играчака (Toy Library) у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама, Збирка играчака (Ludoteca) у Италији, Лекотека (Lekotek) у Скандинавским земљама, Центар за рехабилитацију (Family Resource Center) у Канади, Игротека у Хрватској и Играоница у Југославији.

Библиотечка служба за децу започела је осамдесетих година да део својих активности посвећује и потребама деце са развојним сметњама. У Шведској започињу са радом прве „Lekotek”-играонице, са фондовима адаптираних играчака и књига намењеним хендикепираној деци и њиховим породицама. Специјализовани библиотечки програми, посебно обучаван библиотечки кадар и коришћење прилагођене некњижевне библиотечке грађе у едукативне сврхе, омогућавали су деци са посебним потребама стицање одређених знања и вештина, чиме се олакшавало њихово укључивање у живот друштвене заједнице.

Последње деценије XX века биле су обележене не само глобалном информатичком „експлозијом”, већ и

великом миграцијом становништва изазваном нестабилним економским и политичким приликама на већини континента. Подела држава на богате и сиромашне постајала је све очигледнија. Док земље северне Америке преузимају лидерство на пољу науке и технологије, многе азијске, афричке, па и европске земље бивају растрзане локалним ратним сукобима, константним сиромаштвом и суочене са притиском огромног броја емиграната. Јавне библиотеке економски развијенијих земаља започињу са новим облицима библиотечких услуга усмерених на помоћ придошлицама у процесу асимилације. У дечјим библиотекама појављују се групе потенцијалних читалаца из социјално угрожених средина: деца – досељеници и избеглице. Посебним културно-образовним програмима и ширењем издавачке делатности, библиотеке започињу са штампањем двојезичних речника, водича и часописа, прилагођених узрасту, чиме се омогућава најмлађима да користећи фондове јавних дечјих библиотека науче језик, упознају и прихвате нову средину, културу и обичаје земље у којој се налазе, како би се олакшало стицање образовања и њихова асимилација.

Савремене светске јавне библиотеке настоје да квалитативно развијају библиотечку службу за рад са децом и хендикепираним особама, обликујући своје услуге и програме уз континуирано праћење ак-

фотографија: Миладин Чолаковић

туелних потреба читалаца. Суочене са све сложенијим друштвеним функцијама, а у данашње време и економском кризом, са неслућеним порастом броја библиотечких јединица и појавом нових врста некњижне библиотечке грађе за обимније и комплексније читалачке захтеве, јавне библиотеке у свету се повезују међусобно, па преузимају улогу информационо-документационих центара. Међубиблиотечком сарадњом, стварањем депозитних фондова библиотечких књига у школама које немају школску библиотеку, популарисањем дечјих књига на јавним скуповима, а понегде и увођењем кућних посета библиотекара, дечје јавне библиотеке теже да адекватним, квалитетним фондовима буду увек и лако доступне најмлађим читаоцима. Продором Интернета у библиотеке, обезбеђено је ширење свих врста информација, па су увећани и напори библиотекара да се што већи број чланова библиотеке компјутерски опишени. Дечја одељења убрзано уводе рачунарску технологију у обављање текућих библиотечких послова, а својим члановима омогућавају да се у библиотеци науче да рукују рачунаром, користе Интернет мрежу (Европски пројекат CHILIAS) и глобалне рачунарске мреже специјализоване за пружање услуга деци. Основани су ИНфопланет и Web презентација за децу, а „циљ пројекта је промоција

читања и књиге у мултимедијском окружењу.”

Европски теоретичари библиотекарства баве се данас питањем места и улогом библиотекара у дечјим библиотекама повезаним на Интернет мрежу, улогом која је значајнија но у време библиотекарског посредништва између детета и књиге. Савремени дечји библиотекар мора да истражује многе базе података, да процени који узраст детета може да има приступ одређеним адресама, да пронађе тражене информације и да обучава најмлађе кориснике у коришћењу рачунара за одређене сврхе.

Амерички теоретичари библиотекарства сматрају да ће се следећих година изменити и састав фондова и ентеријер јавних дечјих библиотека. Претпоставља се да ће библиотеке располагати малим колекцијама у физичком облику, тј. биће све мање књига штампаних на папиру, а све више „књига које говоре” и филмова на компакт дисковима. Тако се ствара „мултимедијска” библиотека, у којој ће писана реч бити само један од мноштва других носилаца информација. Сматра се да ће експанзија технолошких иновација у области рачунара утицати не само на облик већ и на садржину библиотечких фондова (белетристика ће убудуће чинити само десет посто фондова). Очекује се да ће јавне библиотеке бити отворене 24 часа јер ће корисници путем ком-

пјутера имати online приступ многобројним базама података кад год то пожеље, а избор и наручивање књига вршиће се преко Интернета. Америчке и енглеске дечје библиотеке прве су започеле упознавање својих чланова са постојећим фондовима, услугама и програмима преко Интернет рачунарске мреже. Осим реклама и сагница за поједине дечје програме намењене одређеним старосним групама корисника, базе података великих дечјих библиотека садржале су и правила о коришћењу фондова, услове уписа и делове каталога.

Перспективе даљег развоја дечјег библиотекарства крећу се у два правца. С једне стране, отварају се самосталне дечје библиотеке – компјутеризовани културни центри, наменски пројектовани, функционално уређени, са обиљем разноврсних фондова, у којима је запослен велики број дечјих библиотекара, аниматора и информатора. Финансирају се како државним субвенцијама, тако и донаторским дотацијама и сопственим приходима (комерцијализацијом библиотечких програма, уступањем дела библиотечког простора, издаваштвом, итд.). Дански теоретичар Vivi Fahnoe сагледава савремену дечју библиотеку као „веома велики, нон-стоп отворени дечји документациони и комуникациони торањ у сваком граду на свету” у којем ће компјутерска технологија да буде коришћена:

1. у пропагандне сврхе (најјефтинији и најбржи начин рекламе библиотечких програма и фондова);
2. у едукативне сврхе (базе података са анотацијама из књига о разним областима);
3. у креативне сврхе (сликање, компоновање, писање, креирање компјутерских игара);
4. у комуникационе сврхе (Интернет електронска пошта омогућиће повезивање деце различитих култура).

Са друге стране, у свету се отвара све више малих библиотечких одељења за децу, која поседују минимум адекватних књижних фондова, библиотечког простора и кадра, али су скоро 24 сата доступна огромној већини становника, нарочито у урбаним подручјима високо развијених земаља (у САД и Канади то су „библиотеке из суседства“ („neighbourhood libraries“), Интернет и клубови за израду домаћих задатака у држави Квинсленд у Аустралији, „библиотека сто породица“ у Јапану, итд.). Европске јавне библиотеке теже да постану центри „мултикултурног континента“, да фондовима и библиотечком делатношћу многобројних одељења ефикасно обезбеде тековине „сваке културе за свакога“. Зато је и делатност дечјих одељења усмерена ка темељном упознавању постојеће и потенцијалне читалачке публике, њихових културних потреба и окружења из ког потичу. Да би олакшале процес едукације и социјализације у вишејезичним срединама, деци су доступне књиге и аудио-визуелна грађа на матерњем језику.

Перспективе модерних дечјих јавних библиотека су унапређење принципа доступности и потпуна окренутост савременим културним, образовним и информацијским потребама библиотечких чланова различитих узраста (од предшколског до омладинског). Њихов задатак ће и у будућности бити да и децу и њихове родитеље науче „како да на најбољи начин користе библио-

теку и како да овладају умећем коришћења штампаних и електронских медија.”

Напредак информационих система измениће читалачке потребе и културна интересовања деце, али ће, без обзира на величину фондова, простор, кадрове или обим примене нових технологија, циљ савремених дечјих библиотека остати исти: систематским, стручним и организованим културно-образовним радом приближити књигу и читање сваком детету, без обзира на пол, узраст и способности, те тако најмлађој читалачкој популацији помоћи да прихвати библиотеку не само као место где се позајмљују књиге, играчке и аудио-видео материјал, већ као модеран, мултимедијални простор који вишеаспектно одговара на корисничке захтеве и естетски организује дечје слободно време.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Artur Bostwick, „The Library and the Child”, ALA Buletin, vol. 20, (New York, October, 1926), str. 281–287.
2. E. M. Bjorck-Akesson, Jane M. Brodin, *International Diversity of Toy Libraries*, Stockholm University, Department of Education, Communication and Information, Stockholm, Sweden, 1992, str. 529–540.
3. Rebecca Knuth, „Five International Organizations Linking Children and Books”, IFLA Journal, Vol 20, No 4, 1994, str. 428–440.
4. Joy Greiner, *Exemplary Public Libraries, Libraries Unlimited*, Greenwood Publishing Group, Inc., 2004, str. 84.
5. Stiven Melindžer, „Javne biblioteke u sledećih pet godina (uz prisustvo Interneta)”, *Bibliotekar*, 1995, sv. 1–2, str. 22–25.
6. Vivi Fahnoe, „Childrens, computers and libraries in Denmark”, IFLA General Conference, Barcelona, 1993, str. 7.
7. Piter Brofi, *Biblioteka u XXI veku*, Clio, Beograd, 2005.
8. *The Public Library Service : IFLA/UNESCO Guidelines for Development*, International Federation of Library Associations and Institutions, Hague, 2001 (Edicija Savremena biblioteka, NBS, 2005, knj.7, str.25.)

фотографија: Владимир Рагивојевић (изложба Периодна станица)

Нарциса Алексић, Народна библиотека Пирот

Дете и библиотека

Највећа услуга која се може учинити једној земљи, састоји се не у зидању великих зграда, већ у образовању великих и добрих грађана.

Епиктет

Ма колико се неком чинило нестварним, један од значајнијих догађаја у животу сваког детета је, поред поласка у школу, и сусрет са библиотеком. Тај први улазак у „велику собу са много различитих књига” остаје у сећању малог бића. Тако ће се отворити широк спектар нових видика, ту су нова лица, предмети и догађаји. Свакако нећемо погрешити, указујући на њен значај, ако истакнемо да је библиотека место где настају пријатељи лепе писане речи, образовани људи и можда будући ствараоци. Све то у великој мери зависи од тога како је и на који начин дете подстицано да своје време „троши” у библиотеци. Једно је сигурно: превасходни циљ библиотеке и библиотекар је заинтересовати дете и приволети га да дође, види и постане члан библиотеке. Наравно, уз нашу помоћ, спремност да се проникне у жеље и интересовање за одређену врсту литературе, умеће да се информација проследи на најбољи могући начин, наш циљ да што више малишана дође и остане са нама ће се остварити. Помоћ деци да правилно одаберу књигу је драгоцен поготово у самом почетку, када дете постане члан и када се у њему још увек јавља осећање несигурности због новог окружења у које долази и које би требало да постане само прва етапа у његовом перманентном контакту са књигом, знањем и образовањем које ће му помоћи да се формира као једна свестрана, активна и креативна личност потребна друштву. Само ослобођено свих страхова и недоумица дете ће моћи да се искаже у његовој природи.

Извесно је да су деца која долазе у библиотеку у прилици да се поред одабира књига друже и упознају и кроз различите врсте радионица и сусрета укључују у садржаје које она нуди. Када се ради о радионицама, важно је знати да се њиме превазилази класична форма рада а мотивација је интригантна,

суштинска. Предност радионице је да се деца, ослобођена реперсивности, играју својим потенцијалима, у имажинарним ситуацијама, да истражују, експериментишу и тако долазе до најбољих решења. Овде је код деце изражена спремност да се учи без принуде, са вољом, а активности које се предузимају да би се дошло до жељеног циља су средство, а не циљ. У радионицама, биле оне креативне, где се подстиче и развија дивергентно изражавање (песничке, драмске, ликовне и др.) или едукативне, када је циљ сазнање у најширем смислу речи, заступљена је форма активног учења. У атмосфери позитивне климе у групи када је дете партнер у учењу, развија се и осећај припадности, кохезије, толеранције, самопоштовања, емпатије и хуманости. У условима психолошке слободе, у атмосфери игре, где нема рутине, дете ствара не кријући задовољство. До сазнања се долази спонтано, кроз игру која се претпа у рад, а продукти радионичарског рада су видљиви, доступни свима. Кроз дружење, неосетно, кроз сасвим нову, неконвенционалну форму учења коју све чешће користе и библиотеке, настају продукти рада за које сама деца „пишу” резиме. Библиотекар је овде само посредник који мора поседовати осећај за потребе и осећања других, организатор активности који ненападно помаже да се ситуација учења одвија. Радост откривања остаје деци.

Дакле, библиотека пружа могућност детету да не само уз добру књигу много тога научи, већ да прихвати и ступа у разне облике социјалних контаката, упознаје себе, своје потенцијале, своје место у релацији са другима, богати свој сазнајни свет улазећи полако и у сферу науке, лепе писане речи, свет имажинарног и рационалног, свет бројева, облика и релација, усваја прегршт корисних навика и још много тога. А и библиотека сама постаје активан учесник у сазнај-

ном свету малишана. Не смемо заборавити да дете и те како уме да препозна, цени и поштује стрпљење, пажњу и лепу реч на коју наилази у библиотеци, а која је у том степену одрастања веома потребна.

Једно је извесно, библиотека пре свега треба да представља средину у којој се свако дете осећа сигурним и прихваћеним јер је то један од важних услова за његово несметано, спонтано и креативно активирање. Ако пођемо од чињенице да је *детство један од најдинамичнијих периода развоја*, онда је јасно да је велика улога и значај свих фактора и личности који у том периоду на било који начин имају утицај на развој самог детета. Треба их усмеравати и охрабривати од малих ногу да буду конзументи истинских и правих вредности које ће им библиотека понудити, а што заправо и указује на њен значај. Међутим, не смемо заборавити и важност сарадње са релевантним факторима чији је утицај јако важан као што су породица, предшколска установа и школа, да би се од најранијих дана спознао прави значај књиге и могућности које им пружа библиотека. Дете мора да има прилику која ће му се понудити путем разних садржаја: промоција, маркетиншких акција, изложених књига, колективних и бесплатних учлањења са једним јасним циљем: увести дете у свет континуираног сазнавања. Наравно да је опште активирање детета, касније одраслог корисника библиотечких услуга и нарочито његово оспособљавање за, на једној страни самостално деловање, подједнако битно као и свеобухватно оспособљавање уопште за живот и активно учешће у друштву, и једна од важних функција ове установе.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Мирјана Санковић-Ђорђевић, *Теме из психологије*, Висока школа струковних студија за образовање васпитача, Пирот, 2008.

Наташа Антонијевић,
НБ „Стефан Првовенчани” Краљево

Дечја недеља у библиотеци

Прича о старим библиотекама: од идеје до реализације програма

Размишљајући о томе како при-ближити деци нижих разреда основне школе библиотеку, објаснити им шта је то библиотека, које им могућности пружа, неговати читаоце од „малих ногу”, родила се идеја да се по узору на један други, направити програм у којем би деца упознала библиотеке широм света, како оне познате и значајне, које се могу посетити као знаменитости културе, тако и оне које су давно постојале и могу се „посетити” само виртуелно. Идеја је била и да се направи паралаела између великих и малих библиотека, великих светских библиотека са којима се деца сусрећу у књигама и на интернету и малих школских библиотека у њиховом окружењу и да покажемо како се, условно речено, мале библиотеке у својој основној намени и раду не разликују много од великих библиотека. Првобитно замишљена као програм, идеја о представљању библиотека је прерасла у радионицу са радним називом „Са децом по библиотекама”. Иако није прошло много времена од идеје до реализације, тек десетак дана, прича о библиотекама је интензивирана јер је била врло интересантна као библиотечки програм у оквиру Дечје недеље.

Десетак дана за припрему програма какав би библиотеци требало да буде основни у едукативном низу, изгледа довољно, али се притом намеће захтев да програм буде динамичан, илустративан, занимљив и креативан како би се најмлађи ко-

рисници активно укључили у библиотечке приче, па десетак дана није довољно за реализацију, ако је аутор једна особа.

Желећи да избегнемо предавање које обично траје 45 минута и које би подразумевало једносмерну комуникацију где би са једне стране био намрштени и озбиљни предавач који стоји и никако да престане да прича, а са друге стране деца која једва чекају да „побегну” кући, одлучили смо се за једно мултимедијално предавање, односно стваралачку радионицу у којој би ученици испојили своју креативност. Зато смо сматрали да је најбоље да у раду учествује једно одељење, па је одлука пала на одељење IV3, ОШ „IV Краљевачки батаљон”.

Шта обухватити

Како бисмо задржали дечју пажњу, договор је био да уводно предавање не буде дуже од 15 минута, где би уз помоћ power point презентације, користећи само фотографије, била представљена прва писма, књиге и библиотеке. Презентација је садржала свега 16 слајдова и обухватила је само најзначајније и најстарије библиотеке Месопотамије и Египта, тј. Асурбанипалову и Александријску библиотеку, а акценат је стављен на материјале за писање и писма.

Најлакше је било припремити фотографије и наравно, део историјског материјала са подацима

који прате целу презентацију, али питање је било како децу увући у причу и учинити их саучесницима у програму, а задржати ствари под контролом.

Припрема материјала

Прича тече од сликовног, преко клинастог до египатског писма и хијероглифа где деца сама улазе у један њима непознат свет, свет египтологије, сами пишу уз помоћ хијероглифа, али и дешифрирају оно што напишу. Библиотечки књижни фонд и интернет су били од велике користи, али ствари су ипак текле компликованије него што се очекивало.

Требало је пронаћи дешифроване хијероглифе, одштампати их, при томе водити рачуна о величини, о броју хијероглифа за поједине гласове у односу на број ученика, а да буду што интересантнији. Сваки хијероглиф сам као слику преносила у word документ у одговарајуће табеле како би слова, односно хијероглифи били исте величине, а затим је њихову величину требало прилагодити знаковима за поједине гласове како не би били превише мали, али ни превелики, а да притом буду довољно видљиви са веће удаљености. Исто тако се морало водити рачуна да број самогласника буде дупло већи од броја сугласника као и да буду штампани на дебљем папиру како би издржали презентацију. Само штампање је одузело доста времена, а сецкање слова и лепљење дуплекс траке на полеђину сваког хијероглифа је било толико споро да сам га морала обавити уз помоћ целе породице.

Наравно, желећи да паное употпуним са још материјала који би се односио на Египат и живот у њему, а да притом коначан изглед паное не буде једнодимензионалан, помогла ми је књига *Египтолозија* из које

фотографија: Владимир Радивојевић (изложба Периодна станица)

материјал којим ученици могу слободно да приступе и наравно – ученике није дуго било актуелно. Пошто је учествовало једно одељење које има 29 ученика, одлука је пала на део простора који је издвојен у једну мању целину која је приснија, повезује предавача и учеснике и упућује их једне на друге. У том простору се налазе склопиве столице тако да смо све које нам нису биле потребне склонили како би ослободили простор. Једини зид у простору искоришћен је за видео пројекцију, а испод њега стављено је 6 столова у цик-цак положај на које су поређани узбучени хијероглифи сложени у коверте ради лакшег манипулисања, довољан број маказа, фломастера, постоља са селотејп тракама, канапа, папира белог, у боји, А₃ и А₄ формата, као и паус папира. На левом и десном крају низа столова постављена су два сталка са тада празним папиром.

Постављањем лаптопа, видео бима и предавача између учесника добили смо на присности и једнакости.

Резултати

Радионица је почела уводним делом у коме је текла прича о старим библиотекама. Ученици су активно учествовали у њеном обликовању својим питањима, потом су подељени у три групе: две групе су писале речи помоћу хијероглифа и лепиле их на паное док је трећа група на интернету тражила и штампала своја имена, а све то је било на видео биму. Деца су се задржала дуже него што је планирано, непрестано су се смењивали за компјутером и пред паноима и сами су почели да праве свитке од одштампаних имена. Судаћи по њиховом понашању, прича о библиотеци не мора да буде сувопарна, апстрактна и заморна.

су скенирани поједини делови које сам потом одштампала, исецкала, увезала и од њих формирала папирине, књиге и свитке који се могу листати, отварати, а при том садрже информације о тумачењу хијероглифа, настанку папируса и сл.

Замисао ми је била да програм буде интерактиван, тако сам на страници <http://www.uputstva.net/zanimljivosti/egipat/egipat.htm> пронашла савремена имена

исписана хијероглифима који су се могли и одштампати. Помислила сам да би ученици као успомену из Библиотеке могли понети и реч исписану хијероглифима.

Припрема простора

Питање, који део од 200m² простора Дечјег одељења издвојити за реализацију програма тако да буде погодан за видео бим, два паноа и столове за припремљени

Марина Митрић, виши библиотекар,
Народна библиотека Србије, Београд

Периодика у школским библиотекама у Србији

Основни показатељи садашњег стања

Анализа фондова периодике у школским библиотекама дата је на основу података о пословању школских библиотека, који су прикупљени за базу Мрежа библиотека Србије. База обухвата податке о пословању 1363 школске библиотеке (997 у основним школама и 366 у средњим школама), а сваке године анкете редовно доставља око 1100 школских библиотека.

Као извори за анализу, поред података достављених за базу МБС, коришћени су и извештаји о извршеном надзору над стручним радом школских библиотека, које матичне библиотеке, по извршеном надзору, достављају Народној библиотеци Србије.

Школске библиотеке у Србији карактерише оскудна и недовољна набавка периодичних публикација. Већина библиотека располаже углавном са 1, 2 или највише 5 наслова периодике, за чију су претплату ретке школе у прилици да издвоје средства сваке године. Постојећи наслови у великом броју школских библиотека често нису ни комплетирани. Фонд периодике у многим библиотекама није физички и стручно обрађен, није инвентарисан, не користи се и не чува у складу са библиотечким правилима. Посебан проблем представља велики број библиотека које уопште немају периодику, нису у могућности да је набаве, нити имају услова за њен смештај и коришћење. Таквих је укупно 49 % на републичком нивоу (52,3 % у основним и 40,9 % у средњим школама). У односу на ра-

није године, број школских библиотека које су у међувремену почеле да набављају периодику повећао се незнатно, с обзиром на то да је раније било 55,4 % библиотека које нису имале периодику.

Стање периодике у школским библиотекама не може се посматрати одвојено од расположивих услова за њен смештај и коришћење. Треба напоменути да се у многим основним и средњим школама набављају часописи који се не евидентирају у школској библиотеци, нити се у њој чувају и користе. Евидентан проблем недостатка простора у школским библиотекама последично се одражава и на недостатак библиотечке опреме за смештај, као и читаоничког простора и опреме за коришћење фондова. Велики број школских библиотека (67,4 % у основним и 56,9 % у средњим школама) уопште нема ову врсту опреме, а укупно 25,4 % библиотека које имају периодику немају адекватну библиотечку опрему (полице) за њен смештај. Просторне услове за коришћење периодике нема 30,1 % школских библиотека. То су библиотеке које немају посебно издвојену читаоницу, немају чак ни импровизован читаонички простор са неколико читалачких места у постојећем простору за смештај фонда, нити могућност да у ту сврху користе неку учионицу када се у њој не одвија настава.

Набавка периодичних публикација

Школске библиотеке се суочавају са финансијским проблеми-

ма за редовно обнављање претплате за стручне, педагошке и дечје часописе. Последица је оскудан број приновљених наслова и некомплетирани годишта појединих часописа. Често се у библиотеци чува само по неколико бројева једног наслова, који су добијени поклоном. Највећи број библиотека годишње обнавља претплату за 1–2 или највише 5 наслова часописа. Мањи број има 5–10 приновљених наслова, а изузетно ретке су школске библиотеке које успевају да обнове претплату за преко 10 наслова часописа годишње. Илустративан је податак да је у 2007. години тек 19,8 % библиотека у основним школама и 24,4 % у средњим школама успело да обнови претплату бар за један наслов који поседује. У тим оквирима креће се проценат школских библиотека које успевају да из године у годину редовно обнављају претплату, с обзиром да је у 2006. години било свега 19,1 % библиотека у основним и 24,8 % у средњим школама које су обновили претплату бар за један наслов часописа. У 2005. години тај проценат је био нешто нижи и износио је 17,8 % библиотека основних и 21,6 % библиотека средњих школа са обновљеном претплатом бар за један наслов часописа у тој години.

Када је у питању укупан број наслова који се чувају у библиотеци, у највећем броју библиотека чува се до 10 наслова, изванредно мањи број поседује укупно 10–15 наслова, а изузетно ретке су библиотеке са 15–20 и преко 20 наслова часописа у својим фондовима.

Просечан број приновљених наслова једне школске библиотеке у Србији је 0,8, док је просечан укупан број наслова који се чува у једној школској библиотеци 3,5. Ове просечне вредности израчунате су у односу на укупан број школских библиотека у Србији, односно укључене су и библиотеке које уопште немају периодику. Међутим, ако се библиотеке које немају периодику посматрају као засебан проблем и издвоје само оне биб-

лиотеке које имају серијске публикације, тада се добија да је просечан број приновљених наслова, односно обновљених претплата годишње 2,3, а просечан укупан број наслова који чува свака библиотека која поседује периодичне публикације 9,1.

Инвентарисање и обрада периодике

Заједничко за већину школских библиотека у Србији је да се грађа не инвентарисе у складу са Правилником о евиденцији библиотечке грађе (Сл. *иласник РС*, бр. 7/95), према коме је за сваку врсту библиотечке грађе потребно водити посебну књигу инвентара. У неким школским библиотекама периодика је заједно са књигама инвентарисана у књизи инвентара за монографске публикације, док у великом броју библиотека периодика уопште није инвентарисана ни обрађена. Поређења ради, треба напоменути да у извесном броју школских библиотека (20,6 %) ни књиге нису инвентарисане нити пописане на било који начин.

Када је реч о обради периодике у школским библиотекама у Србији, општа оцена је да су информациони инструменти изразито неразвијени. У већини библиотека недостају каталози за серијске публикације, а велики број библиотека (76 %), поређења ради, нема чак ни лисни ауторски каталог за књиге, иако је обавезан за сваку библиотеку. Електронске каталоге, с обзиром на слабу аутоматизацију пословања, поседује занемарљиво мали број школских библиотека. Према подацима о пословању за 2007. годину, само 11,8 % библиотека имало је програм за аутоматизацију библиотечког пословања. У односу на раније године, тај проценат се повећава са бројем библиотека које су рачунарски опремљене, али још увек у недовољној мери, с обзиром на то да је релативно велики број библиотека које имају рачунарску опрему, а

нису је употребиле за аутоматизацију пословања.

С обзиром на то да значајан број школских библиотека уопште нема периодика у својим фондовима (49 %), реалан податак о броју библиотека у којима периодика није инвентарисана и обрађена добија се поређењем броја библиотека које имају периодика, са бројем оних које имају књигу инвентара и каталог за серијске публикације. У 21,7 % школских библиотека које имају периодика у својим фондовима она је инвентарисана у складу са прописима. Каталог на наслов за серијске публикације поседује 8,2 %, а стручни каталог по УДК има 3,5 % библиотека.

Коришћење периодичних публикација

Коришћење периодике у највећем броју школских библиотека у Србији није у складу са библиотечким правилима. Велики број библиотека уопште не бележи податке везане за коришћење библиотечких фондова, а када је реч о периодици директна последица је расипање ионако скромних фондова. Посебан проблем су школе које се претплаћују на поједине наслове, али се ти часописи не евидентирају у библиотеци, нити се у њој чувају. Често је периодика само евидентирана у библиотеци, али часописи стоје у кабинету директора, код секретара, педагога или предметних наставника, те се не води статистика коришћења. Статистичке показатеље о коришћењу периодике сваке године бележи око 30 % библиотека које имају периодика, што свакако не може позитивно да утиче на правилно функционисање школске библиотеке.

Важност серијских публикација у школским библиотекама

Формирању и организацији фондова периодике треба посвети-

ти посебну пажњу, с обзиром на то да су серијске публикације носиоци најсвежијих информација из свих научних дисциплина. Одабирање наслова и комплетирање годишња часописа који су подршка васпитно-образовном процесу претпоставка су за успешан рад сваке школске библиотеке. Часописи су по својој природи извор најсвежијих научних сазнања, јер излазе у кратким временским размацима, док електронски часописи доносе још бржу информацију.

Већи број школа у Србији, основних и средњих, покренуло је и редовно одржава свој сајт на Интернету, нудећи образовне и квалитетне забавне садржаје из свих наставних области, а све већи број школских библиотека поседује Веб презентацију - страницу посвећену библиотеци која је додата већ постојећем сајту школе. Најчешће се ту налазе само основне информације о самој библиотеци, а потребно је осмислити богатију понуду садржаја њене Веб странице. Периодика у школској библиотеци треба посебно представити и направити списак свих часописа које библиотека нуди корисницима. Поред штампаних или електронских издања часописа на које се школска библиотека претплатила и који су укључени у фонд, може се направити и линк преко кога ће се приступити електронским часописима који нису укључени у библиотечке колекције, с обзиром да се могу бесплатно користити преко Интернета. На тај начин даје се својеврсна препорука квалитетних образовних садржаја доступних на мрежи. Прављење оваквог списка захтева посебан напор школског библиотекара, али се тиме постиже много квалитетнија библиотечка услуга, а коришћење серијских публикација у школским библиотекама не може се замислити без систематичног приступа.

Фондове периодике у школским библиотекама у Србији углавном чине новине и часописи који се односе на наставу и организа-

фотографија: Миладин Чолаковић

цију рада у школи, попут призна- тих педагошких часописа: *Настава и васпитање*, *Педагогија*, *Педагош- ка стварност*, *Савремена пракса школа*, *Просветни прећед*, *Учићел*, *Мисао*, *Норма* и др. Ту су и часописи који се односе на поједина наставна подручја: *Књижевност и језик*, *Ма- темаћички лист*, *Архимедес* – на- учно-популарни математички лист за ученике V–VIII разреда основне школе, *Настава историје*, *Нацио- нална географија*, *Хемијски прећед*, *Млади физичар* и *Светосавско звон- це* – часопис у издању Светог Архи- јерејског Синода СПЦ који је одлу- ком Министарства просвете про- глашен помоћним средством у на- стави веронауке.

У библиотекама основних школа присутни су и часописи за децу: *Не- вен*, *Зека*, *Школарац*, *Школарка*, *Вре- ло*, *Тик-ћак*, *Мали вићез*, *Мали кре- аћивац*, *Полићикин забавник*, као и бројни школски листови.

Апсурд је да ниједан од ових ча- сописа није на списку обавезне ли- тературе, периодике често нема ни у препоруци предметних наставника, нема домаћих задатака из те облас- ти, а навика и потреба коришћења научних сазнања и релевантних ин- формација коју нуде стручни часо- писи стиче се у школском узрасту. Ако желимо сталне, активне корис- нике и касније одговорне научне истраживаче и стручњаке за поје- дине области мора се поћи од ча- сописа. Ту улогу може да преузме школска библиотека – да корисни- ке упуту на проналажење информа- ција и знања у стручним часописи- ма и створи навику коришћења ове врсте публикација.

Задатак школског библиотекара је и подстицање коришћења фон- дова периодике, активан приступ у

презентирању библиотечких услуга и анимирање корисника. Ни Закон о библиотечној делатности ни било који други подзаконски акт не на- мећу неке посебне методе рада са корисницима. Квалитет библиотеч- ке услуге зависи од инвентивнос- ти школског библиотекара, његове креативности, стручности и заин- тересованости за свој посао и спо- собности за практичну употребу информационо-комуникационих технологија.

Електронске серијске публикације – нове могућности за унапређење рада школских библиотека

*IFLA/UNESCO Смернице за школске библиотеке*¹ препору- ке које се односе на набавку пе- риодике у школским библиотека- ма дају у оквиру колекција. Исти- че се потреба да школска библиоте- ка, поред осталих набројаних врста грађе, набавља и часописе, а услу- ге библиотеке обавезно подразуме- вају и приступ електронским изво- рима информација, базама подата- ка, приступ Интернету. Национал- ни стандарди за школске библиоте- ке, такође, истичу потребу набавке стручних и педагошких часописа и часописа за децу.

У ситуацији када је набавка пе- риодике у школским библиотека- ма ограничена оскудним финан- сијским средствима, чини се да је решење у електронским серијским публикацијама, које имају низ пред- ности у односу на класичне часопи- се у папирном облику. С обзиром на раније набројане проблеме веза- не за набавку, смештај и коришћење периодике, електронски приступ се- ријским публикацијама често је је-

фтинији начин да се обезбеде часо- писи који су потребни свакој школ- ској библиотеци.

Када је реч о набавци једна од предности је свакако нижа цена. Поједини електронски часопи- си доступни су бесплатно, било у потпуности или само делимич- но, а они за чије је коришћење пот- ребна претплата често су јефти- нији у електронском облику. Мно- ги часописи излазе и у штампаном и у електронском облику, док поје- дини часописи новијег датума не- мају паралелно штампано издање, већ излазе само електронски. При- мер оваквог часописа је *Партнер у учењу*, електронски часопис за на- ставнике, који је 2006. године пок- ренуо Microsoft, у оквиру програма „Партнер у учењу”. Часопис излази месечно, на српском језику, потпу- но је бесплатан и може се преузети са сајта или добити на e-mail адресу, али нема штампано издање.

Предности електронских се- ријских публикација видљиве су и у смештају. За разлику од периоди- ке у папирном облику која захте- ва доста простора, електронски ча- сописи на CD ROM-у и DVD-у за- узимају мање места, док за часопи- се са даљинским приступом поли- це за смештај уопште нису потреб- не. То није занемарљива предност с обзиром на велики проценат школ- ских библиотека које немају услове за адекватан смештај ове врсте биб- лиотечке грађе у штампаном обли- ку.

Код коришћења електронских часописа предности су једноставан приступ и могућност да више ко- рисника истовремено користи је- дан исти број. Не постоје ранији проблеми везани за коришћење ча- сописа у штампаном облику, који

су набављани у ограниченом броју примерака, нема расипања фондова присутног услед неевидентирања коришћења у школским библиотекама, нити изгубљених бројева и некомплетираних годишта.

Предност електронских публикација у школским библиотекама огледа се и у њиховом укључивању у савремене токове, с обзиром да убрзани развој нових технологија намеће потребу да се школске библиотеке прилагоде новим достигнућима, да би уопште испуниле свој задатак да буду подршка образовном процесу. Информатичка писменост је предуслов за усвајање нових знања и вештина. Тиме се остварује нови концепт школске библиотеке, која постаје не само информациони центар у оквиру школе, чему је раније тежила, већ у складу са потребама савременог информатичког друштва, она све више постаје и средство за учење.

Примена е-учења у великој мери може да измени положај школске библиотеке. Могућности су вишеструке: допринос информатичком описмењавању наставника и ученика и доживотном учењу, вишеначинска подршка настави, сарадња у развоју садржаја за е-учење, стварање дигиталне збирке наставних садржаја и различитих образовних материјала која на најпрактичнији и најекономичнији начин омогућава чување и коришћење образовних садржаја. У ери Интернета и могућности коришћења које пружају електронске књиге и часописи, класична школска библиотека, као просторија у коју се долази само по обавезну лектуру, потпуно је превазиђена. Са друге стране, школска библиотека постаје атрактивна увођењем нових технологија и метода рада уз коришћење свих предности које нуде електронске публикације. Нове могућности доприносе и привлачењу нових корисника, уз бољу и квалитетнију услугу, јер је ученицима свакако занимљивије коришћење електронских часописа, мултимедијалних енциклопе-

дија и других електронских извора. У овим публикацијама образовни садржаји нуде се на нов, модернији и интересантнији начин, у забавној форми те је и усвајање нових знања лакше, брже и једноставније.

Оживљавање рада школских библиотека набавком електронских публикација намеће потребу да се претходно сагледа цела проблематика везана за периодичку у школским библиотекама, почев од набавке до коришћења и популарисања библиотечких услуга уз примену одређених маркетиншких активности.

Модернизација школских библиотека и унапређење њиховог рада набавком електронских публикација, иако је нужна претпоставка развоја сваке библиотеке, не може се обављати без адекватне припреме. Није довољно само прихватити опште начело примене нових технологија, које подразумева обавезну набавку електронских часописа, већ се увођење нових метода и средстава мора ускладити са функцијом школске библиотеке и њеним основним задацима у процесу образовања.

Приликом набавке веома је важан одабир наслова и потреба да се библиотека определи за врсту електронских публикација, односно начин приступања. Важна је одлука да ли ће се набављати публикације на физичком носиоцу – CD ROM-у и DVD-у или електронски часописи са даљинским приступом. Приступ на даљину подразумева да се дотични часопис не налази у самој библиотеци, већ она својим корисницима само омогућава коришћење, односно приступ часопису који је смештен на неком серверу, на удаљеној локацији изван библиотеке. Начини приступања могу бити различити – преко www-страница самих часописа или издавача, преко различитих сервиса и база електронских часописа које одржавају издавачи или библиотеке, преко јавно доступних веб каталога појединих библиотека, преко тематских пор-

тала и сл., али такав приступ означава само право коришћења. За разлику од даљинског приступа, часописи на физичким носиоцима, CD ROM-у и DVD-у, слично штампаним издањима на папиру, физички су смештени у библиотеци и њено су власништво.

Код одабира наслова мора се водити рачуна да библиотеке у основним и средњим школама имају законску обавезу да набављају првенствено периодичне публикације које су у складу са потребама образовно-васпитног процеса. Набавка периодике ближе је прописана „Правилником о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу“ (*Просветни гласник* бр. 4/90), „Правилником о ближим условима у погледу простора, опреме и наставних средстава за гимназију (и нормативи)“ (*Просветни гласник*, бр. 5/90), као и правилницима (донетим у периоду од 1991. до 2008. године) о ближим условима у погледу простора, опреме и наставних средстава за остваривање делатности у средњим стручним школама за поједина подручја рада: геологија, рударство и металургија; геодезија и грађевинарство; електротехника; здравство и социјална заштита; култура, уметност и јавно информисање; машинство и обрада метала; пољопривреда, производња и прерада хране; природно-математичко подручје рада; право, економија и администрација; саобраћај; текстилство и кожарство; трговина, угоститељство и туризам; хемија, неметали и графичарство; шумарство и обрада дрвета; личне услуге; образовни профил електротехничар мултимедија; техничар мехатронике; машински техничар за репаратуру.

Наведеним правилницима у оквиру норматива наставних средстава по предметима наведена је потреба набавке стручних часописа по областима, који се односе на поједине наставне предмете, као и педагошких часописа намењених на-

фотографија: Миладин Чолаковић

ставном особљу и стручним сарадницима. Јасно је прецизирано која се периодика набавља у зависности од намене школе, води се рачуна о потребама набавке педагошких часописа и научних и стручних часописа намењених наставном особљу, као и часописа који покривају одређене наставне области и предмете који се изучавају у школи, а намењени су ученицима. Посебно се прецизира број наслова и који се часописи, намењени ученицима, набављају у складу са образовно-васпитним процесом у одговарајућим школама. У појединим правилницима наведени су конкретни наслови часописа из појединих области који се набављају за школску библиотеку.

Школске библиотеке треба да набављају и дечје часописе и омладинске, тинејџ листове који се односе на шире области интересовања изван наставног процеса (модни, забавни, научно-популарни, музички, спортски итд.). Приликом одабира ових часописа потребно је уважити евентуалне захтеве и предлоге корисника за набавку одређених наслова. Функција школске библиотеке није само посредовање између постојећег фонда и корисника, већ и комуникација на релацији библиотекар—корисник, те би требало набављати и часописе које корисници траже и желе да читају. За ову врсту часописа, намењених задовољавању ширих области интересовања, често није неопходно издвајати озбиљна финансијска средства, с обзиром

на то да су у великом броју бесплатно доступни на Интернету.

Различити часописи из области друштвених и природних наука - књижевности, математике, биологије, историје, културе и уметности, социологије, филологије и лингвистике, укључујући и поједине педагошке и дечје књижевне часописе, поред штампаних имају и електронска издања. Велики број часописа које библиотеке сада набављају у папирној форми, може се наћи електронски доступан на Интернету. Примери су бројни, попут часописа који се односе на наставу и организацију рада у школи (*Настава и васпитање*, *Просветни иреплед*, *Норма* и др.), затим часописа који се односе на поједина наставна подручја (*Млади физичар*, *Национална географија*, *Хемијски иреплед* и др.) или дечјих часописа (бројни школски листови, *Полишкин забавник*). За неке је потребна претплата, док се поједини могу користити потпуно бесплатно или под одређеним условима, на пример када је библиотека претплаћена на штампано издање, електронско издање истог часописа може користити бесплатно. Поједини часописи су потпуно бесплатно дати у пуном тексту, а поједини се бесплатно могу користити само делимично (одабрани текстови или само старији бројеви), док је за потпуни приступ потребна претплата.

Часопис *Настава и васпитање* доступан је на сајту Педагошког друштва Србије. Часопис је пред-

стављен садржајима и резимеима свих бројева, постоји архива од 2002. до 2008. године, а у пуном тексту бесплатно се могу користити поједини, одабрани текстови. Други пример је часопис *Просветни иреплед*, доступан на Интернет презентацији предузећа Просветни преглед, који у пуном тексту омогућава бесплатно коришћење само одабраних чланака из последњег броја.

Пример часописа који се потпуно бесплатно може користити је *Партнер у учењу*, часопис за наставнике посвећен примени рачунара у настави, електронском учењу и дигиталној писмености ученика и наставника. Кроз свој програм „Партнер у учењу” Microsoft пружа помоћ у стручном усавршавању наставника и осавремењавању образовних програма, ради унапређења наставе и процеса учења. Електронски часопис за наставнике *Партнер у учењу* дистрибуира се месечно на е-адресе заинтересованих наставника и школа или се може преузети са сајта Microsoft-а (<http://www.microsoft.com/scg/obrazovanje/pil/casopis/default.mspx>).

Други пример бесплатног часописа је *Хемијски иреплед* — часопис у издању Српског хемијског друштва. Комплетна архива часописа, сви бројеви осим најновијег су бесплатно доступни у потпуности. Могу се читати или преснимити сви бројеви од 1997. до краја 2008. Постоји и база података садржаја часописа од почетка излажења 1950. године, која се може претраживати по кључним

речима и свим параметрима релевантним за идентификацију чланка, а у плану је да се и ови бројеви, дакле целокупна архива од почетка излажења у пуном тексту омогући за читање на сајту или преузимање. Дати су чак и сви корисни програми за прегледање pdf садржаја.

Национална географија, односно различита издања овог часописа на енглеском језику, електронски су доступна и могу се читати на следећој адреси: <http://www.nationalgeographic.com/magazines/magazines.html>, док се *National Geographic Junior*, лиценцирана национална варијанта за Србију, на српском језику може користити на адреси <http://www.ng-junior.org>, где су бесплатно доступни одломци текстова, представљен је најновији број, као и број чије је излажење у најави.

Када је реч о дечјим часописима присутним у фондovima школских библиотека, у електронској форми најчешће се могу бесплатно користити бројни школски листови, доступни на сајтовима различитих школа, док остали часописи за децу, осим *Политикиној забавника* (који се може читати на адреси <http://www.politikin-zabavnik.co.yu>), углавном нису доступни на тај начин.

Обиље информација нуде и сајтови различитих издавача, где се могу наћи различити часописи и публикације образовног карактера или информације о новим издањима, попут Креативног центра на чијем се сајту (<http://www.kreativnicentar.co.yu/poklon.php>) може преузети електронски месечни билтен за школе и вртиће, са информацијама о издањима Креативног центра, али и приручници за учитеље и наставнике за различите наставне предмете (<http://www.kreativnicentar.co.yu/izbor.php>). Постоје и многобројни ресурси за школске библиотеке на енглеском језику, а ови сајтови и портали намењени учењу и подучавању помоћу online ресурса најчешће се користе бесплатно.

Важно је сагледати целу проблематику везану за серијске публикације у школским библиотекама, с обзиром на досадашње проблеме приликом набавке, смештаја и коришћења ове врсте публикација. У том смислу потребно је указати и на извесне проблеме у коришћењу електронских публикација у школским библиотекама. Недостатак одговарајуће опреме и просторних услова за коришћење свакако је главни проблем. Школске библиотеке у Србији у садашњим условима не располажу свом неопходном рачунарском опремом и могућношћу коришћења савремених комуникационих средстава. Могућности коришћења е-извора и дигиталних ресурса у школским библиотекама су ограничене, чак и у случајевима када саме школе не заостају у коришћењу савремене технологије. Компјутерски је опремљено 36,8 % школских библиотека у основним школама и 43,9 % у средњим школама, док је 25,3 % ове опреме у библиотекама основних школа и 22,2 % у библиотекама средњих школа застарело (са ознаком микропроцесора 386 и 486). Могућност коришћења електронске поште има свега 2,2 % библиотека у основним и 2,6 % у средњим школама, а Интернета занемарљиво мали проценат, тек 0,9 % библиотека у основним и 1,3 % у средњим школама у Србији.

Да би се ови недостаци превазишли, основни предуслов је адекватно опремање школских библиотека. Олакшавајућа околност је што се то не намеће као неопходност због простог коришћења е-публикација, већ је то неопходно да би школске библиотеке уопште испуниле задатке због којих су основане. Нова технолошка достигнућа се не могу игнорисати у образовним установама, чији је један од циљева стицање свих неопходних знања и вештина и оспособљавање стручњака свих профила, у разним делатностима.

У документу „Стратегија Министарства просвете и спорта за пери-

од 2005–2010. године”² систем образовања почива на примени савремених метода наставе и учења и употреби нових информационих технологија. Омогућавање прикључка за Интернет у свим школама у Србији, требало би да значи и давање могућности школским библиотекама да примене нове технологије у свом пословању.

Неопходно је да савремена школска библиотека у својим фондovima поседује електронске публикације, као и могућност коришћења удаљених електронских извора. Да би школске библиотеке испуниле своју основну функцију, задатке и циљеве због којих су основане потребно је више пажње посветити њиховом укључивању у савремене токове, модернизацији њиховог пословања, као и ресурсима којима располажу.

НАПОМЕНЕ:

- 1 „IFLA/UNESCO Смернице за школске библиотеке“. У: *Гласник НБС*, 1/2005, стр. 387–417, Београд, 2005.
- 2 Стратегија Министарства просвете и спорта за период 2005–2010. године, Београд, мај 2005 – <http://www.mps.sr.gov.yu>

Мр Славица Јанковић, Библиотека Земунске гимназије

Издавачка делатност Земунске гимназије

Школски часописи

Образовна и васпитна улога обавезује школе да пруже могућност својим ученицима да о догађајима везаним за живот школе проговоре јавном писаном речју. О потреби образовне заједнице за јавном речју сведоче сачувана документа Земунске гимназије. Она се препознаје најпре кроз трибине и састанке дружина да би се тридесетих година двадесетог века артикулисала у првом гласилу ученика ове школе *Бранковом колу*. Часопис је издавао Средњошколски просветни клуб (културно-просветна секција) школске 1924/25. и 1925/26. године. Овај часопис није сачуван у архиву школе, али сведочанство о његовом постојању присутно је у извештајима Земунске гимназије.

Године 1932. Стег извидника и планинки издао је лист *Крин* (50 примерака). Лист је био припрема за прославу јубиларне године, десетог рођендана.

Тек је школски лист *Наша младост*, кроз јасно дефинисан концепт часописа омогућио школској заједници да кроз свој лист проговори о темама везаним за свој рад и стваралаштво. Литерарна секција Прве земунске гимназије 1963. почела је са издавањем листа *Наша младост* – *лист ученика Прве земунске гимназије*, који је уређивао Стеван Радовановић. Иако га је издавала литерарна секција, овај часопис није био гласник младих песника, већ лист свих ученика и свих организација школе чији је циљ био да ученике, професоре и родитеље информишу о настави, друштвеној активности ученика, њиховом културном животу и спорту. Издао је укупно 16 бројева часописа од којих су 11–2 и 15–16 двоборјоји.

Кратак животни век оба часописа показује да се рад на њиховом издавању сводио на ентузијазам појединаца, али и недовољност друштвене бригае за активизам младих кроз школске часописе. Он истовремено указује на велики критички и културолошки потенцијал ученика и професора у настојању да на овакав начин обезбеде кавалитетнији приступ животу у образовној заједници. Прве песничке и научне радове објавили су ученици и професори Земунске гимназије најпре у часописима.

Након *Наше младости* појављују се *Гласници* и *Билтени*. Без сталних редакцијских одбора и рубрика, они су нестајали након првог или другог броја. Ученици Земунске гимназије

1981. године издају *Билтен* бр. 1, поводом 123 године постојања школе. Билтен је посвећен Нади Димић, ученици Земунске гимназије. Осликан је руком, текстови куцани на писаћој машини, сједињен хефталом и умножен на фотокопир машини. Следеће 1982. године излази *Јубиларни билтен*, поводом 125 година постојања Земунске гимназије и 100 година постојања Економске школе. Билтен је изашао и поводом 127. и 128. године постојања школе. Последња два билтена Земунске гимназије изашла су 1987. године. Као главни и одговорни уредници потписују се ученици Дејан Ђорђевић и Бранка Милутиновић.

Школске 1995/96. представљен је први број часописа на енглеском је-

зику – ZIG MAGAZIN, чији је уредник била Зорица Смедеревац, професор енглеског језика

Постојање школских часописа обезбеђивало је чвршћу везу са школом, али и историјом, науком и културом. Билтени, сада Земунске гимназије, обележили су 40. годишњицу друга Тита на челу партије, објавили грађу о настанку и развоју Земунске гимназије, прве научне радове, подсетили на значајне ствараоце (један број билтена посвећен је Нади Димић, сликару и некадашњем ученику Земунске гимназије), у њему су ученици стекли прва литерарна искуства. Иако затвореног типа, школски часописи су били начин комуницирања не само са школском, него и локалном заједницом и родитељима.

Збирке поезије ученика

Професор Земунске гимназије Стеван Радовановић није био само уредник листа *Наша младосћ*. Као професор књижевности руководио је литерарном дружином, а најбоље радове овековечио у **једанаест књига поезије ученика Гимназије: Аламанах ученичких радова, Игре њрајања, Крујови младосћи, И остја њрај, Између срца и звезда, Кад макови цвећају, Акросћих љубави, Мајска жуборења, Цветови наде, Десетти круј и Прах њостјојања**. После првих бројева, круг сарадника проширио се и на ученике Средње медицинске, Средње економске, Саобраћајне и Ваздухопловне академије.

Извештаји школе

Издавачка делатност школе неретко је показатељ положаја школе у широј друштвеној и локалној заједници, али често и историјска слика развоја школства коју су опредељивале различите друштвено-историјске ситуације. Када говоримо о Земунској гимназији у школској години у којој ова образовна институција обележава 150 година

Издања монографских публикација Земунске гимназије по годинама

1966.

1. *Аламанах ученичких радова*, Литерарна секција Прве Земунске гимназије, Земун.

1968.

2. *Игре њрајања*, Литерарна секција и редакција листа *Наша младосћ* Прве Земунске гимназије, Земун.

1970.

3. *Крујови младосћи*, Литерарне секције земунских средњих школа, Земун.

1972.

4. *И остја њрај*, Литерарне секције Прве земунске гимназије и Земунске медицинске школе, Земун.

1979.

5. *Између срца и звезда*, Литерарне секције Земунске медицинске школе, Прве земунске гимназије, Треће економске школе „Нада Димић“, Машинског образовног центра „Змај“, Земун.

1980.

6. *Кад макови цвећају*, Литерарне секције Прве земунске гимназије, Треће економске школе „Нада Димић“, Машинског образовног центра „Змај“, Електро-машинског образовног центра, Саобраћајног школског центра, Земун.

1981.

7. *Акросћих љубави*, Литерарне секције земунских средњих школа, Земун.

1982.

8. *Мајска жуборења*, Литерарне секције земунских средњих школа, Земун.

1983.

9. *Цветови наде*, Литерарне секције земунских средњих школа, Земун.

10. *Земунска гимназија*, Земунска гимназија, Београд.

1984.

11. *Десетти круј*, Литерарне секције земунских средњих школа, Земун.

12. С. Јовић, *Прах њостјојања*, Литерарне секције земунских средњих школа, Земун.

1998.

13. С. Радовановић, *Трајање речи*, Земунска гимназија, Београд

14. С. Радовановић, *Истјринути од заборава*, Земунска гимназија, Београд.

15. *Гласови које њреба слушајти*, Земунска гимназија, Београд.

16. П. Брујић (прир.), *Одјеци мајураната Земунске гимназије*, Земунска гимназија, Београд.

2001.

17. П. Јовановић, *Злајна диллома*, Земунска гимназија, Београд.

2003.

18. *Злајни јубилеј, ѡенерација 1945–1953*, Земунска гимназија, Београд.

2004.

19. *Злајни јубилеј, ѡенерација 1946–1954*, Земунска гимназија, Београд.

2005.

20. *Злајни јубилеј, ѡенерација 1947–1955*, Земунска гимназија, Београд.

2007.

21. *Злајни јубилеј, ѡенерација 1949–1957*, Земунска гимназија, Београд.

2008.

22. *Сјоменица Земунске гимназије 1858–2008*, Земунска гимназија, Београд.

постојања, не можемо, да пренебрегнемо посебну историјску улогу Земун који на „магистрали између Солуна и Беча, наспрам Београда“ представља пут којим су се Турци кретали према западу. Буран историјски развој определио је и развој Земунске гимназије у којој је настава држана на хрватском (1860), немачком (1854–1860), српскохрватском и српском језику (1883), искључиво на латиници као званичном писму, а касније и ћирици, а њен образовни програм опредељивале ратне, међуратне и послератне године, али и различити утицаји, најпре Загреб, Беча, па Београда, туђинска и народна власт. О томе најбоље сведоче *Извештаји* сада Земунске гимназије. Они су штампани на крају школске године и до данас се чувају у библиотеци Земунске гимназије и приватним библиотекама бивших професора. Појединци сведоче да су предратни извештаји сачувани у архиву Загреб, јер је школа била под управом тадашње Хрватске земаљске владе. Први сачувани извештај је из школске 1881/82. године. Извештаји су штампани на немачком (до 1881. године), на хрватском и немачком (школска 1881/82), само хрватском (од школске 1882/81), српском и српскохрватском језику. Извештаји су писани латиницом све до школске 1920/21, када је штампан комплетан извештај на ћирици. Они су често исцрпна сведочанства о раду школе, развоју различитих предметних области, догађајима који су обележили живот ученика и друштва, културна сведочанства, сведочанства о активностима младих и слично. Велику вредност извештаја представљају научни радови професора из посебних наставних области, извештаји наставника са научних путовања (који су имали елементе путописа), извештаји са Конгреса (професор Давид Ковачевић, Први међународни конгрес за живе језике, Париз, 1900), текстови о животу и раду преминулих професора, резултати анкета о оптерећенос-

ти ученика приликом остваривања наставних планова и програма.

Извештаји су до 80-их година двадесетог века штампани у више примерака и у књижном формату. Новији извештаји постоје само кроз обавезне примерке и немају ширину која се може препознати у ранијем периоду. То је последица увођења електронског начина приказивања резултата, али и нових могућности школе. О предметним темама професори могу говорити на стручним националним и међународним скуповима. Присутан је и велики број литерарних и сликарских конкурса, градска и републичка такмичења из различитих предметних области која омогућавају младима и њиховим професорима да се препоз-

нају не само у сопственој школи, но и широј стручној заједници.

Издања посвећена 140. годишњици постојања Земунске гимназије

Јубиларна година, за Земунску гимназију 140. рођендан, осим низом културних манифестација, обележена је и значајним издањима школе. *Одјеци* матураната Земунске гимназије подсетили су на истакнуте појединце који су били ученици Земунске гимназије: Давид Албахари, Сава Шумановић, Милан Бесарабић, Коста Карамата, Душан Иванић, Рашко Димитријевић, Милош Ђурић... Др Стеван Радовановић који је издавачку делат-

ност школе обележио као уредник школског часописа и приређивач збирки поезије ученика школе, свој рад на издаваштву у јубиларној години заокружио је кроз два издања: *Трајање речи* и *Испринути од заборава*. *Трајање речи* је зборник радова историјског, научног и уметничког садржаја ученика и професора поводом 140. годишњице постојања ове школе. Већ поднаслов књиге *Испринути од заборава*, „о истакнутим професорима Земунске гимназије“, упућује на садржај. Идеја о писању кратких биографија истакнутих личности – бивших матураната Земунске гимназије потиче из 1953. године, када је професор Станимир Фемпл написао чланак „О математичарима, ученицима Земунске гимназије“. Исте го-

дине изашли су и *Гласови које треба слушати*, кратке приче ученика гимназије Југославије. То је зборник кратких прича које су прикупљене на конкурс за кратку причу, који је расписала Земунска гимназија поводом обележавања 140 година Земунске гимназије. Најбоље приче одабрали су Давид Албахари, Михајло Пантић и Васа Павковић.

Златна диплома и златни јубилеј

Златна диплома је назив за књиге које објављују генерације матураната Земунске гимназије поводом обележавања педесет година од матуре. Прву књигу *Златна диплома* објавили су матуранти 1951, у издању Земунске гимназије 2001. године. Након тога књиге су назва-

не *Златни јубилеј*. Земунска гимназија их је прихватила као традицију школе.

Монографске публикације

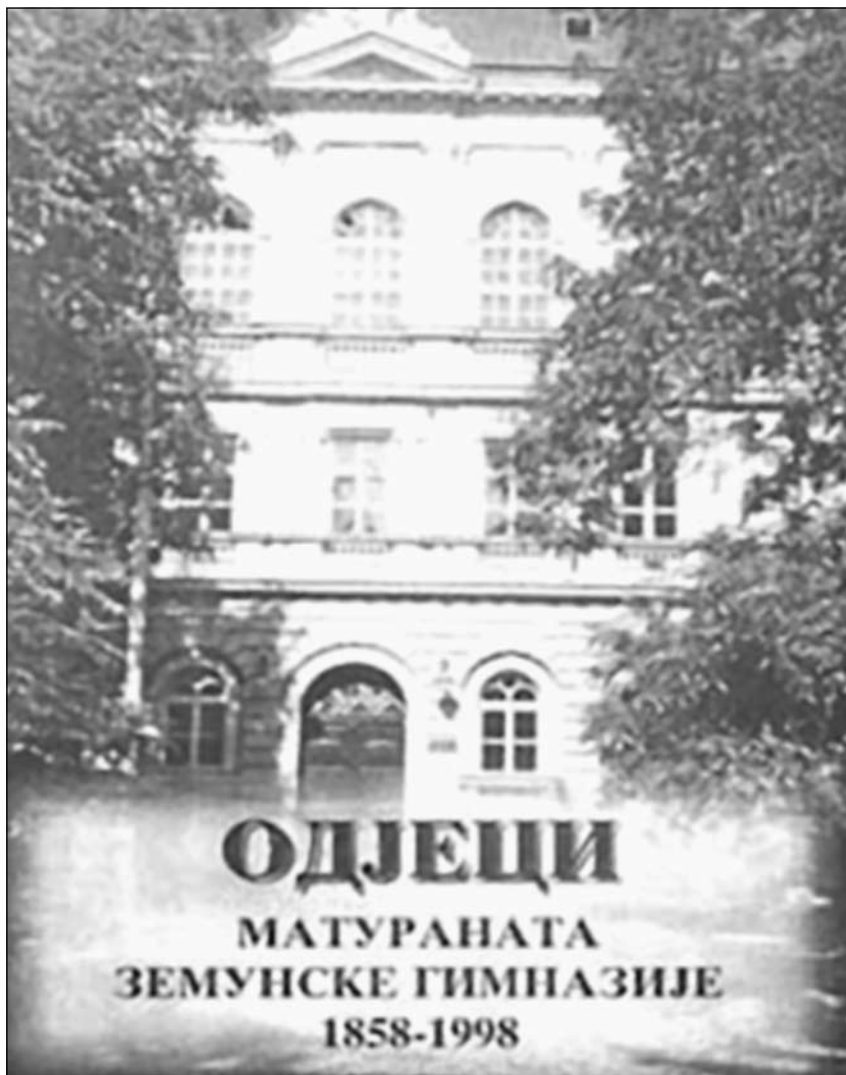
У посебну групу издања треба издвојити монографије Земунске гимназије од осврта у *Извештају Земунске гимназије* који обележава 25 година постојања до *Споменице Земунске гимназије 1858-2008*. године која обележава 150 година постојања Земунске гимназије.

Прва монографија Земунске гимназије настала је поводом 125. рођендана, под називом *Земунска гимназија 1858-1983*. Пре прве монографије историјат Земунске гимназије обележен је у извештајима Земунске гимназије кроз осврте који обележавају 25, 50 и 75 година Земунске гимназије. Први осврт на историјат Земунске гимназије објављен је у Извештају за школску 1882/83. годину под називом „Историјско-статистички осврт на Земунску реалку 1858-1882“. Поводом пола века постојања, Извештај за школску 1907/08. објављује текст „Историјско-статистички осврт на 50 година опстанка Краљевске земунске реалке, односно Реалне гимназије и 25 година опстанка Више трговачке школе од 1857/58 до 1907/08“. Извештај за школску 1933/34. обележава 75 година од оснивања Земунске реалне гимназије.

Објављена издања производ су стваралаштва ученика и професора Земунске гимназије, који су стварали или у време док су били ученици и професори гимназије или са одређене временске дистанце као истакнути научни и културни посленици.

ЛИТЕРАТУРА:

1. В. Вукмировић, Извештаји Земунске гимназије, Споменица Земунске гимназије 1858-2008, Земунска гимназија, Београд, 2008.
2. К. Малетин, *Посећанак и развој Земунске гимназије до 1941*, Земунска гимназија, Београд, 1983.

Драган Мрдаковић, Народна библиотека Смедерево

Mons Aureus: два нова броја

Mons Aureus, 23/2009

Први овогодишњи број смедеревског часописа за књижевност, уметност и друштвена питања, *Mons Aureus* бр. 23/2009, полази Орфејевим траговима, којима нас воде Горан Бабић, Драгомир Ђулафић, Милена Вукоје Стаменковић, Дејан Тадић, Зорица Бајин Ђукановић.

У „Скрипторијуму“ читамо преведену прозу – „Моја годишња доба“ Васиља Габора, „Цвет среће“ Александре Феноген и „Цветни пол“ Бернарда Вербера.

„Аристотелов дурбин“ вреднује остварења прозна и поетска. Издвајамо текстове Милете Аћимовића Ивкова о роману Владислава Бајца *Хаман Балканија* и Драгољуба Стојадиновића о роману *Сара* Петра Сарифа. Нову перспективу у тумачењу савремених књижевних домета уводе и прилози Милице Јефтимјевић Лилић, Добрашина Јелића, Иванке Косанић, Марјана Маринковића, Косте Димитријевића. Блок се завршава прилогом Љиљане Билбије о „драгоценом приручнику за библиотекаре“, појмовнику Александре Вранеш и Љиљане Марковић *Од рукописа до библиотеке*.

Са Радославом Војводићем у „Симпосиону“ разговара Зоран Хр. Радисављевић. Војводићеви ставови луцидни су, често провокативни и неконвенционални, поткрепљени свежом аргументацијом. „Годови“ су посвећени стогодишњици објављивања једне од највећих песама испеваних на српском језику, Костићевеј „*Santa Maria della Salute*“ (прилог Милосава Мирковића), а „Баштина“ представља „Текст у иконографији храма Светог Ђорђа у Смедереву“ (Радомир Милошевић). *Mons Aureus* 23/2009 забележиће и свето-

савске беседе изговорене у Смедереву године 2008 (Сања Домазет) и 2009 (Жељко Р. Ђурић).

Стални сарадник часописа, Градимир Стојковић, у блоку „Добро“ даје избор из стваралаштва за децу Бранка Стевановића. О библиотечким стандардима пише у „Екслибрису“ Александра Вранеш.

Mons Aureus, 24/2009

Летњи број смедеревског часописа за књижевност, уметност и друштвена питања, *Mons Aureus* бр. 24/2009, отвара се „Орфејевим траговима“, у којима је представљена поезија песника националних мањина у Србији, а у избору академика Ристе Василевског.

У „Скрипторијуму“, четири приче (Љиљане Дугалић, Снежане Ђиждић, Снежане Радојчић и Гордане Васић), одлична су лектира за летње прилике, спајајући фину умешност приповедања и привидну лакоћу љубавне тематике.

„Аристотелов дурбин“ доноси приказе остварења из различитих домена књижевног стварања и науке о књижевности. Поетска достигнућа представљају читаоцима часописа Златко Красни, Никола Живановић, Милета Аћимовић Ивков, Милосав Мирковић, било да вреднују нове збирке песама (З. Красни о књизи *Са шљунка њрејисано* М. Л. Да-

нојлића, М. А. Ивков о *Нашем небу* В. Карановића), било да нуде синтетички увид у стваралаштво песника (Н. Живановић о песништву Б. Радовића) или изнова осветљавају већ канонизоване опусе (М. Мирковић о Т. Младеновићу). Владислава Гордић Петковић тумачи роман Глорије Цигман *Била једном једна жена*, а Драган Лакићевић пише о *Руским народним биљинама* у преводу Vere Хорват.

Са министром културе Србије, Небојшом Брадићем, у „Симпосиону“ разговара Драган Павловић. О „шест канона“ у кинеском сликарству у „Галерији“ пише Лоренс Бињон (превод Соње Вишњић Жижовић и Оље Пајин). У богатој рукописној заоставштини Милана Јовановића Стоимировића остао је и роман, писан године 1950. године у КПЗ Сремска Митровица. Приређивачи су га насловили *Сува чеσμα*. У рубрици „Баштина“ часопис даје одломак из овог романа, чије је објављивање, иначе, планирано за ову годину.

„Добро“ обухвата дирљиву, надахнуту поезију Градимира Стојковића о животу деце у избегличким камповима. „Екслибрис“, осим прилога о специјалним библиотекама из пера Александре Вранеш и Љиљане Марковић, садржи и прилоге са скупа веома значајног за рад и развој библиотека, одржаног под геслом *Библиотека њраду – њрад библиотеци*. Уз излагања Небојше Брадића, Сретена Угричића и Зорице Милинковић, ту је и целовити текст „Декларације о унапређивању сарадње јавних библиотека и локалних самоуправа у Србији“.

© *Sanctaria Orphanotom. Умет: Крале: Вџа: Андер: Ђури: Умет: р: 53: 1774*

Награда „Књига године борског аутора“

Књига о Бору и Боранима

Саопштење жирија за доделу награде

Народна библиотека Бор већ 14 година додељује награду „Књига године борског аутора“, чији је смисао вредновање локалног књижевног стваралаштва. За награду могу конкурисати „све белетристичке књиге аутора који живе и стварају у борској општини, објављене у претходној години на српском језику“ (члан 3. Одлуке о установљавању награде „Књига године борског аутора“).

Претпостављамо да ће се свако ко има увид у књижевно стваралаштво борских аутора у последњих неколико година сложити да је и овогодишња продукција, попут оних последњих, веома скромна и по броју објављених наслова, али и по квалитету. Завичајно одељење Народне библиотеке Бор, које по природи свога посла прикупља све што се у граду објави, доставило је жирију тек осам књига белетристике: три збирке поезије, две збирке афоризама, један роман и једну збирку прича, као и још једну публикацију прозне форме, али коју је тешко сврстати у одређени књижевни жанр, али и сматрати књигом јер јој недостају основни формални квалитети, те се жири већином гласова сложио да је овом приликом не разматра.

Тако су на конкурс за награду „Књига године борског аутора“ за 2008. г. разматране следеће књиге (овде наведене без вредносног реда):

1. *Како сам њевао са овцама*, Бранислав Димитријевић, Ниш, 2008.
2. *Бела мачка*, Бојан Димитријевић, Ниш, 2008.
3. *Касно сам њочео да њишем*, Милен Миливојевић, Београд, 2008.

4. *Пољуби ваздух*, Марко Војводић, Бор, 2008.

5. *Поезија заробљене форме*, Милорад Антић, Бор, 2008.

6. *Бор није крај Мораве*, Драгослав Пејчић, Бор, 2008.

7. *Чвор*, Љубиша Миколовић, Бор, 2008.

Иако због броја понуђених књига није било могуће, али ни неопходно, испоштовати Правилник о раду жирија и прво сачинити ужи избор од 6 књига, жири је у обзир узео 4 књиге, о чему сведоче и појединач-

ни гласови жирија:

- *Како сам њевао са овцама* (4 прва места)

- *Касно сам њочео да њишем* (1 прво место, 2 друга и 1 треће)

- *Бела мачка* (3 друга места, 1 треће)

- *Пољуби ваздух* (3 трећа места).

Жири у саставу: Јелица Живковић, Слађана Радосављевић-Ђошић, Виолета Стојменовић, Горан Миленковић и Ана Јанковић (председник жирија), већином гласова одлучио је да награду „Књига године борског аутора“ за 2008. годину добије Бранислав Димитријевић, за књигу *Како сам њевао са овцама* (Ниш, Imprimé, 2008).

На основу образложења у писаној форми сваког члана жирија, састављено је следеће јединствено јавно

САОПШТЕЊЕ

Како сам њевао са овцама друга је објављена збирка приповедака Бранислава Димитријевића и састављена је од изабраних прича објављених на страницама недељника *Борски њроблем* и на књижевном блогу „Кишобран“.

Бранислав Димитријевић је још у својој првој целовитој књизи приповедака *Прави дан за у рибе* (објављена 2002. године), недвосмислено показао да спада у приповедаче који држе до снаге саме приче и зато он за предмет о коме ће приповедати узима оно што у његовом животу, као и у животима већине људи заузима важно место.

Он мотиве за своје приче налази у свакодневном животу, полазећи најчешће од какве анегдоте, баналног догађаја или ситуације, чији ће подтекст тако незнатну појаву учинити литерарним сижеом. Прича започиње *in medias res*, без икакве експозиције, чиме се постиже особита живост у приповедању, а за-

вршава се најчешће комичном поентом.

Иако је на први поглед изгледало да је првом причом „Север Марјан или Прича без краја“ наговестио промену свог приповедног видокруга и окретање темама које су донекле нове у његовом приповедачком опусу, већ у наредној нас је у томе разуверио, у потпуности се вративши тематици своје прве приповедачке збирке. Он је, како је сам нагласио у симпатичном тексту којег је једноставно назвао „Уместо говора“, покушао да пише „уопштено, европски и светски“, покушао да пише о стварима које се тичу свакога, а не само њега и њему блиских људи. Онда је, једноставно, самом себи признао да му то не полази за руком: „приче о Бору и из Бора бориле су се да испливају на површину. Да удахну загађени ваздух пуним плућима. Тражиле су да живе. Излазиле из оловке непозване, појављивале се на папиру или

монитору кад сам им се најмање на-
дао“. Њима се у потпуности предао.

Већином у првом лицу испри-
чане, уверљиво, непосредно и лепо
– ово су приче о Бору и Боранима,
о Пеливану и „базенту“, о многим
занимљивим људима, уметницима
и спортистима, поштењачинама и
наивчинама, градским спадалима
и несвакидашњим љубавницима, о
чесмама и песницима, о књижевним
конкурсима и многим лепим тради-
цијама у „нашем граду који је, ина-
че, чувен по томе што тешко гради
традиције, а лако их руши“.

Бранислав Димитријевић, за
разлику од многих, види оно што
је лепо и пише о ономе што је лепо.
За њега град о којем пише није
неко сиво, прљаво, загађено ру-

дарско место, јаловиште, оловно
небо, река људи намргођених, не-
срећних, забринутих лица. То сва-
ко може да види. Свако ко напрос-
то тражи такве мотиве. Свако ко и
не тражи ишта друго. Бор, међутим,
има и ону своју лепшу страну. Див-
ну природу, занимљиве и даровите
људе. У овој књизи наш град је мес-
то обасјано сунцем и обојено дуги-
ним бојама. Весела, оптимистичка
атмосфера, чак и онда када не гово-
ри о стварима које треба да разве-
селе. Све је у начину на који он пос-
матра ствари, људе и појаве – у на-
чину на који се воде дијалози и при-
казују нама понекад добро позната
места и ликови. Маштовита, иако, у
неким причама сасвим лична, наоко
сасвим обична, ова књига је потпу-

но веродостојна у откривању поје-
диности из прошле, па и садашње
његове свакодневице.

Једном реченицом, ово је књи-
га коју би пожелео сваки завичај –
права завичајна.

Најлепше одлике стила Бранис-
лава Димитријевића су осећај за
меру, одсуство било какве извешта-
чености и хумор који је свуда при-
сутан, са циљем да забави, али и да
се мало подсмехне; и, мада никада
не прелази у сатиру, ту и тамо спо-
којно приповедање, чија је наоко је-
дина сврха разбирива, бива раз-
бијено једном једином реченицом
осуде: „Живот у коме скотови про-
дају маглу, а људи се ваљају у пра-
шини“ („Небески сликари“).

Ана Јанковић

Награда

„Књига године борског аутора“ за 2008. годину

Бранислав Бане Димитријевић,
Како сам њевао са овцама,
(Имприме, Ниш, 2008)

НАГРАДА

Има једна лепа традиција у на-
шем граду који је, иначе, чувен по
томе што тешко гради традиције, а
лако их руши. А то је додела награде
за најбољу књигу објављену у току
једне године. Локалну, разуме се,
мали смо ми за нешто веће, није Бор
Вршац, или тако нешто. Додељује
се сваке године за ону претходну и
тако већ десетак пута. За град који,
у односу на друге градове, још ни у
обданиште није пошао, прилично
лепа бројка.

За нас који помало пишемо и
нескромно то објављујемо, претен-

циозно се називајући писцима, а
има нас између педесет и деведесет
(теже нас је пребројати него јарце
на литици), то је још и важније него
за сам град. Даје нам осећај да смо
нешто важно, да вредимо, да нисмо
само беспослене замлате и скрибо-
мани. И мада огромна већина нас
никада није, у књижевном смислу,
отишла ван граница борског ата-
ра, чак ни до Зајечара или Сврљига,
уз сасвим извесну перспективу да
тако остане и надаље, ипак се у вре-
ме рада жирија, затим проглашења,
и још неко време после, осећамо као
потенцијални или стварни оскар-
овци, нобеловци, или, у најмању руку,

ниновци. Они коју награду и добију,
поносно је носе уз исцепане ципеле
и одело са свадбе до краја свог жи-
вота.

Па ипак, та и таква награда, до-
нела је барем исто толико мука и
проблема, колико и користи, углав-
ном истим тим писцима и „писци-
ма“. Није било ниједне доделе, а да
награђена књига није била оспор-
ена и омаловажена, а њен аутор по-
стао предмет зависти и оговарања.
Не кажем да су награде увек дељене
праведно, напротив, чак сам и сам
понекад суделовао у хору незадо-
вољних и злобних, верујући најиск-
реније да сам у праву. Па ипак,
посматрајући ствари уназад, про-
чишћене временом, сигуран сам да
је већина награда отишла правим
књигама и ауторима, а и за оне које
можда нису, постоје сасвим при-
хватљива објашњења.

Сећам се прве доделе којој сам и
лично присуствовао (треба ли рећи
да је то било по објављивању моје
прве књиге, *моја несхваћеној чега*),
очекујући, сасвим природно, да и
ја будем барем у ужем избору (како
сам поносан био што *нисам* показао

разочарање исходом), и првог скандала. Награду је добио писац који се, готово акламативно, сматра за најбољег борског, или барем за једног од двојице, при чему се онај други увек мења у зависности од оцењивача, бивајући најчешће баш исти тај оцењивач. Један, дакле, од ретких који се јесу мрднули, барем тај један корак, па и више, из Бора, а књига која је била у питању, представљала је његов дотадашњи врхунац, и већина присутних је очекивала управо такав исход догађаја, као једини реалан. Па ипак, нашао се неко да проспе лавор жучи, и то управо његов антипод, писац који се на вредносним скалама и као књижевник и као човек налазио на супротној страни, најнижој дакле. Када би год један борски писац пожелело да увреди другог, или да искаже лоше мишљење о његовој књизи, рекао би му да пише као господин О. И тај је и такав, дакле, господин О, одмах по проглашењу и образложењу председника жирија, узео реч, и са сузама у очима и горком увређеношћу у гласу, оптужио жири да је пристрасан и некомпетентан, да оцењује књиге по личним склоностима уместо по стварним вредностима, те, на крају, да неке књиге вероватно нису ни биле прочитане, мислећи ту, наравно, пре свега на своју.

„Хоћу ли ја“, завршио је он своју тужну и смешну тираду, „и после колико времена и написаних књига, о којима се и један Добрица Ћосић изразио похвално, доживети да добијем један једини глас? О награди више и не желим да причам, па чак ни да размишљам, у граду у коме ми завиде и мрзе ме, из једног простог разлога: јер сам бољи од њих!

Нека вам је Богом просто, господо, ја одлазим, јер не желим више да вам гледам завидна и злобна лица!“

Друге пак године, један од бољих наших аутора, после објављивања (иначе сасвим солидне) књиге љубавне поезије, за коју је сматрао да представља врхунац, не само његове, већ и српске лирике, јавно је обећао да ће књићу иојесћи уколико не буде

награђена, јер чак ни овакав жири не може бити иолико необјективан. Те вечери, када су резултати објављени, једва стојећи на ногама (треба ли рећи због чега?), скоро у потпуности је испунио обећање. Наиме, део корица и спојне опреме (књига, на несрећу, није била ни увезана ни лепљена, већ захефћана) остали су непрогутани. Једва су му их извукли из уста (дотични је аутор веома држао до своје части и речи, често пута се хвалећи да увек испуњава своја обећања, ииша коиша да коиша), док су га спашавали из чељустисмрти, то јест од гушења.

Ту скоро, десио се са једним другим писцем, назваћу га само за ову прилику Марко (јер је за себе понекад тврдио да је велика марка), врло сличан случај. И он је, наиме, био сасвим сигуран у своју победу, али се није зарекао да ће у супротном појести књигу (претходни је пример био врло поучан), већ да ће за време проглашења направити скандал који ће се памтити, и тако жири и претпостављеног незаслуженог победника научити памети за сва времена. Проблем је настао када је награду добио његов најбољи пријатељ међу књижевницима и такорећи ментор. План више није долазио у обзир, просто из моралних разлога. Пневни писац је стиснуо зубе и ћутећи кренуо кући, желећи да избегне честитање пријатељу и уобичајену скромну закуску. И ишага је, међутим, настао скандал. Неко је од присутних писаца, неко ко је био упознат са свим овим детаљима, рекао новинарки која је закаснила на проглашење да је победник управо Марко. Са осмехом од ува до ува, не слутећи ништа, ова му је одмах пришла, честитала на заслуженом признању и замолила га за изјаву. Мало је рећи да је овај експлодирао, а немогуће у иоле пристојној књизи цитирати шта је све изговорио. Довољно је рећи да насамарена новинарка ни до дан-данас не разговара ни са њим нити са несланам шаливцијом.

Једна од одлука која је највише поделила борску књижевну јав-

ност била је онда када је награду добио бард борске поезије и критике. Учитељ, ментор, рецензент, критичар и новинар, човек са много заслуга и пријатеља (и, наравно, грехова и непријатеља), коме се неумитно ближила смрт, награђен је за најгоре дело које је икада написао. Сви су знали да је он такво признање својим претходним радом вишеструко заслужио и да другу прилику за то више вероватно неће имати. Чак му и књига, премда његова најгора, и није била толико лоша. И све би било скоро у реду, да исте године није изашао и првенац младе песникиње. Свежа, занимљива, иновативна и уметнички зрела, била је за две класе боља, што су многи приметили. Касније је иста књига добила и неке много значајније песничке награде, па су чак и чланови жирија, први и засад једини пут, морали да признају да су погрешили. Сви осим једног.

„Жири је био подељен“, причао је касније Милоје, „и мој глас је био одлучујући. Наравно да сам гласао за маторог јарца, Бог да му душу прости, и поносан сам због тога. Заслужио је ту награду, и заслужио је да умре срећан, иако је ова друга књига била боља. Јасно је то било и мени, као и свима осталима. И још нешто сам урадио на шта сам поносан, а што мало ко зна. Дао сам један глас и господину О, иако о њему мислим исто што и сви остали.“

„Али зашто, човече?“, промуцао сам запањено.

„Толико је књига написао јадничак, и сви му се смеју. Тачно је да му ниједна не ваља, и кад би се од свих њих пробрало оно најбоље и саставила једна, опет ни та не би ваљала ништа. Али човек се труди. Писање му је смисао живота, јегуни смисао. Хтео сам да му дам неку наду. Да не изгуби смисао. Да настави да пише, да не умре. Ионако сви ми правимо превише буке око нечега што је важно само нама и никоме другом.“

Морам да кажем да ми је било потребно извесно време док нисам схватио шта је желео да ми каже.

КАФАНСКА ПРИЧА

Пођемо једном тако у кафану да изведемо неке Швабе, као опасне бизнисмене, на ручак, па гледамо где је лепо сређено, да је мало изван града, због овог нашег дима и, што је најважније, да је добар роштиљ. Нема баш много да се бира, мали је ово град, пођеш тамо, пођеш овамо, па увек завршиш на истом месту.

Швабе навалиле да пију виски и шампањац и кркају ђевапчиће, шта ће јадници кад не знају шта је добро, али нас као домаћине просто срамота да их тиме погостимо, па почели да их нуткамо кајсијевачом и тамјаником, па коленицама, вешалицама и другим смицалицама за које знамо да никаквих додирних тачака ни са мерцедесом ни са опелом немају. Али, мука жива како да им објасниш шта то тако слатко једу: они српски не знају, наш један као натуца немачки, али таман да пита где је аутобуска станица и WC; енглески, као, знамо и они и ми, понеко и помало. И тако, мало рукама, још мање на језику са кога смо здушно бежали док смо ишли у школу, све им објаснимо, ама за цревца никако, а много им се свиђају. Убисмо се објашњавајући, цртасмо по салветама, они просто не желе да схвате да је то – то.

Види то газда кафане, зваћемо га за ову прилику Бата, приђе нам, па развеза на немачком к'о да је одрастао у партизанским филмовима, и све им по реду разјасни, а њима лепо на лицима видиш да би им драже било да се нису баш толико интересовали. Цревца више нису ни пипнули. А баш штета, *шоло* су им се свидела.

Одакле газда Бата зна тако добро немачки? Радио човек тамо годинама, арбајтовао као механичар, све док није сакупио довољно пара да отвори сопствену радионицу у домовини, да буде сам свој газда. Да ради швапска кола за целу Крајину, а и ова наша, па и руска по потреби, и то је исто, само још простије. И није му лоше ишло, добар је Бата

мајстор, кажу неки да и дан данас за мерцедесе нема бољег у околини, али пара никако да накупи. Како шта заради, он увече потроши у кафани преко пута.

Једног мамурног јутра, одлучи Бата да затвори радионицу, распрода алат и резервне делове и да отвори кафану, и тако и би. Није дуго требало да посао крене, а зашто и не би? Лепо гостима, а лепо и Бати, сад ради оно што воли. По цели дан се дружи са гостима, мезети и пијуцка, и још и зарађује. Једино није било лепо оном кафеџији од преко пута, сви му се гости преселили код Бате, па је на крају морао да затвори кафану. Не знам шта сада тај човек ради, још нисам срео неког ко се сећа чак и његовог имена, али, ако има неке космичке правде, онда је сигурно отворио аутомеханичарски сервис, лепо зарађује и увече лумпује код Бате.

Постоји много прича и анегдота о газда-Бати, неке истините, а неке и не. Кажу да је неке од њих он сам измислио и пустио у оптицај, да се гости боље забаве. Мени се највише свиђа она како је, као, Бата нашао љубавницу, много млађу и лепшу од њега, као што љубавнице ваљда и треба да буду. Решио он да је изведе негде у провод, али где ће? Нема места у околини где га не познају, пући ће и брука и прича. Стави је Бата у ауто, па правац за Нови Сад. На Петроварадинској тврђави, каже даље прича, има једно место, баш као створено за такве случајеве: и храна и пиће врхунски, а на спрату имају и собе за после, све отмено и дискретно.

Крену Бата да наручује једно за другим, све лепо и са стилем, ако

он не зна то, ко ће, да би на крају стигли и до орасница. Гледа то конобар, млад и леп, ваљда му било криво што он није на Багином месту, па решио да се мало нашали. Донесе тражене слаткише, за које иначе важи прича да помажу остарелој мушкој снази, па каже Бати:

„За Вас сам, господине, донео дуплу порцију, требаће Вам вечерас.“

А Бата му, са осмехом старог кафанског лисца, одговара:

„Захваљујем на бризи, млади господине, али онда ћу морати и Вас да јебем.“

Да ли је стварно тако било, не знам, али сасвим је могуће да јесте, и ја без проблема могу да поверујем у тачно такав развој догађаја, мада многи кажу да је то управо једна од оних измишљених анегдота. Углавном, прича је остала, као и многе друге, у којима је Бата надмудрио неке надобудне младе момке или успешне бизнисмене из Београда, Новог Сада, Ниша или Минхена, на пример.

И тако цела прича постаје део система, део легенде која ће нацивети и нас и Бату коме је у свему томе додељена улога борског Марка Краљевића и Насрадин-Хоце у једној личности која се бори и побеђује духом и другим способностима и млађе и лепше и паметније и успешније, а све редом из неких већих и богатијих градова, претварајући то у нашим главама и у нашу победу, и светећи им се у име свих нас за све оно што они већ самим рођењем јесу, и за све оно што ми из истих разлога нисмо, а волели бисмо да будемо, и заслужили смо то стопут више од њих.

* * * * *

ПОЕТИКА КОНКУРСА

Пре неколико година решим ја да пошаљем песме на један конкурс. Није то био, да кажем, неки специјалан конкурс – организовао га је некакав књижевни клуб за који

до тада нисам био чуо, из скромног средњесрбијанског градића много веће прошлости неголи садашњости, али опет, размишљам, нисам ни ја некакав посебан песник, локално пискарало – рекао би неко, па му дођемо отприлике на исто. Није

ни да сам ја нешто љубитељ такве врсте надметања, није поезија скакаће у вис, па да се може измерити – мислио сам увек и, ако хоћу да будем искрен, а немам разлога да не будем, рећи ћу вам одмах да ми је то било ваљда и једини пут да сам своје скромне стихове ставио некое на црту. Оно што ме је привукло свему томе, у ствари је била награда. Не част, понос, жеља за такмичењем или могућност неке веће афирмације, већ баш сама награда, њен новчани износ који је био неуобичајено висок. Не сећам се тачних цифара, после свих оних инфлација, деноминација и сличних заврзлама то чак више и није битно и само би могло да збуни неупућеног, а богомаи и упућеног читаоца, али без икакве задршке могу рећи да је чак и треће место доносило веома значајна финансијска средства, из угла једног песника поготову, таман да се од тога купе једне добре кожне ципеле, италијанске – на пример, док је прва значајно надвисивала, рецимо, моју месечну плату; па зашто не бих пробао, шта сам уопште могао да изгубим? Коверат и марку?

Избор песама ми је представљао посебно задовољство. Пропозиције конкурса су дозвољавале могућност да се пошаље до три рада, и ја сам решио да у потпуности искористим пружену ми могућност. На руку ми је ишла чињеница да сам, премда песме пишем доиста врло ретко, у фијоци већ имао спремно тридесетак оних које су већ дуже времена стрпљиво чекале на своје укоричено објављивање, условљено чистим милосрђем издавача и његовом више него добром вољом да се упусти у подухват унапред осуђен на финансијски губитак, а што је било планирано негде за пред крај године. Прво сам издвојио једну љубавну, понос и дику моју, чије је рецитовање, или казивање, како то ученије главе од моје воле да кажу (ја иначе волим да на тај старински начин испробам своју поезију пре публикувања, реакција слушалаца ми је одувек било

Бранислав Бане Димитријевић, песник и приповедач, рођен је 1961. године у Бору, где и данас живи и ради.

Сарађивао је у бројним штампаним и интернет часописима за књижевност и културу, као што су *Бгење* (Сврљиг), *Ријеч* (Брчко), *Think Tank* (Лесковац), *Квартал* (Панчево), *Свештоник* (Краљево), *Балкански књижевни гласник* (Београд), *Proza online* (Београд), *Књижевности* (Мостар), *Трајови* (Бор).

Главни је уредник блог-часописа за књижевност *Кишобран – књижевности на стирју*. Члан је уредништва *Бележнице*, часописа за библиотекарство, књижевност и културу.

Објавио је књиге:

1. *Кишобран и шибица (баладе из комшилука)* – поезија и кратка проза (Инорог, Бор, 1998);
2. *Исјовесћ великој иштарисце* – поезија (Инорог, Бор, 1999);
3. *Разгледница Бора* – поезија (један од коаутора) (Инорог, Бор, 1999);
4. *Прави дан за у рибе* – приче (Handsome Publisher, Ниш, 2001);
5. *Народске њесме* – поезија (Imprimé, Ниш, 2006)
6. *Како сам њевао са овцама* – приче (Imprimé, Ниш, 2008)

боље мерило од мишљења не знам каквог ауторитета), вазда измамљивало сузе код женског дела публике. Уколико већину жирија буду чиниле жене, рачунао сам, успех ми је више него загарантован. Ма само једна да ми је, улазим сасвим сигурно у ужи избор, а тамо ће већ словична женска борбеност и упорност учинити своје. Одабир друге песме био ми је подједнако лак: сусрет урбаног младића са селом, унука са дедом, тужан и весео у исти мах, била је тема која се допадала ама баш свима који су је чули. Чак је и један зајечарски критичар, познат као тежак сероња, био одушевљен њоме и испевао јој сопствену песму – хвалоспев. Дуго и пажљиво глацирани стихови и поруке које сам у њих упаковао, чиниле су ову песму мојим личним микро ремек делом, и није постојао човек, сматрао сам, било стручњак или тек неписмени геак, који ће пред њом остати равнодушан. О трећој сам већ доста дуго премишљао и вагао. Постојала је, наиме, више него извесна могућност да у жирију буде један или више чланова (можда чак и сви!) из редова сувопарних младих теоретичара, оних који нису спознали праву љубав, страст и тугу остављања,

ожиљке које све то оставља, живот, на селу поготову, муку уопште; могао сам и за њих имати нешто, контао сам пажљиво и свеобухватно, као да правим план за освајање каквог утврђеног града, где се свака грешка или непромишљеност мере изгубљеним животима, а не пука поезија. Избор је пао на једну по сасвим модерну песму: толико слободне форме да од форме ни ф није остало, без једне једине, макар и случајне риме, радња које се сводила на једва повезани разговор двоје случајних сапутника, без почетка и краја, једва замаскиране симболике о питањима каква себи постављамо само у пубертету или дубокој старости, егзистенцијалним дакле. Песму од оних какве не волим да пишем, још мање да читам, али какве сваки песник, па чак и никакав, као ја што сам, мора да има у свом опусу, не би ли се тиме умилео критичарима, посебно онаквим које сам малочас описао. Критичарима који поштују само оно што се не може разумети, оно што не значи ништа, или барем *још* ништа.

Одабране сам песме одлучно спаковао у коверту и, још док сам их одашиљао, почех да се радујем запланираној награди.

Рокови за слање радова били су кратки, за рад жирија још краћи. Не прође ни месец дана, а мени стиже обавештење о доспећу препоручене пошиљке из градића који сам сада сматрао готово својим, мада у њему нисам никога познавао, нити сам икада био тамо. Замолим жену, која је већ ионако имала неког посла у пошти, да покупи и то, дам јој за сваки случај и моју личну карту, требаће јој ако су одмах послали и паре, а себи скувам кафу да лакше убијем време и смирим прсте који су нехотимице почели да подрхтавају, као и увек пред какав неочекивани добитак.

*

У пакету је била књига. Никакво обавештење нити позив за свечано уручење награде, ништа осим књиге, зборника радова са конкурса, а за коју је жена приде платила и откупнину у позамашном износу. Кренем од прве стране, у предговору историјат града, мало о завичајним песничким легендама, онима који су утирали стазу посуту ружама и трњем млађим нараштајима, оставили непролазан траг и све у том стилу – никад чуо ни за једног од њих, наравно. Онда још један предговор приређивача о непојмљивом квалитету, те антологијским вредностима не само награђених песама... прелетим и то на брзину и стигнем до лауреата. Ах...

На првом месту песма о светом Сави, пресветом Растку, Немањићима уопште, манастирима које изградише, светионицима вере и српства, и све у том стилу. Песма се пружила на једно пет-шест страница у невештим катренима, ваљда у покушају опонашања средњовековног манира, препуна стандардних рима типа Сава/глава/слава/права/трава, само је још недостајала крава, и тако више пута, такорећи у недоглед. Приглупи тропар препун општих места и заклинања на верност и остајање сваког српског чељадета на истом путу, према манастиру ваљда, таман да се и просечном попу при-

повраћа. Аутор, наравно, завичајни, да не кажем – локални песник старије генерације, оснивач књижевног клуба који је и организовао конкурс, бард који се повукао из организационог дела посла, не би ли се у потпуности посветио стваралаштву, а на ползу уметности и свеколиког отачества.

На другом месту – Косово! Седам страница Арнаутина који се већ једном пре дрзнуо да ископа око Симониди (додуше насликаној на манастирском зиду, али не би се либио тај ни секунде да ју је срео ин виво), и још је на разне друге начине вазда кроз историју опогањивао светиње наше колевке, па ево и сад погани гостопримство које му ми, као доказано најгостопримљивији (плус и најстарији!) народ на свету пружамо, отима оно што је вековима наше, опет колевку нашу (тај је израз у песми споменут брат-братау двадесет пута, то делује ваљда хипнотички, па ни ја не могу да га избегнем), али неће га вала мајци, јер сваки ће Србин устати у одбрану, неки ће на војну вежбу, а он, ево, пише песму, мало ли је? Опет катрени, опет невешто склепани, опет наивне риме, лупетање у груди а и уопште, клетве и заклетве, исти стил, иста школа, исти град, исти клуб такозваних књижевника, само што председник није бивши, него овај пут садашњи, такође бард и непролазна вредност, утицај више него очигледан, ко је на кога утицао – не знам, јер не познајем, Богу хвала, њихове остале песме, али је жири очигледно био доследан у свом критеријуму.

На трећој позицији песма коју нисам разумео. Аутор, збуњен сам, није од домаћих, дечко је из сасвим другог краја Србијице, мајке наше. Има и његова биографија, млад је, али већ председник њиховог књижевног клуба, препородио ову врсту уметности у том граду културе, такође малом и такође веома старом, можда још старијем, ко зна, корени оба градића сежу дубоко у праисторију, писаних података, па ни доказа следствено томе – нема. Клуб

објављује тридесетак књига поезије годишње, све, наравно, поклањају – поезија и не треба да се продаје, организују шест наградних конкурса годишње, један фестивал, општина све то финансира, сам је председник (клуба, не општине, мада зашто да не, можда је и он некакав лауреат, само што ово није његова биографија, па се ти подаци не наводе) освојио већ домало седамдесет различитих награда, члан је свих књижевних удружења од Хоргоша до Драгаша, чак и оних међусобно посвађаних и дубоко конфронтираних, молим лепо, он за то није ништа крив, чак је покушао и да их помири. Задивљен сам, импресиониран такорећи, шта сам ја ту уопште тражио?

Пређем на ужи избор, опет исте теме, или национално поносити или се не зна о чему су, а ево и мене, одабрана ми она безвезна песма, сад ми је криво што сам је уопште и послао. Има и моја биографија, *и ја сам истио бард!* – сазнајем са чуђењем, имам већ толико и толико објављених књига, шта ми је требало да им то наводим, разносим славу поезије по овом делу Србије, као поштар такорећи, или јачач „Пони експреса“, тако ми и треба кад сам се хвалио књижевним вечерима и гостовањима.

Оне две добре песме – нема их нигде, отпале као глупе. У ширем избору све и свашта, од ђачке до пензионерске поезије, али и неколико заиста добрих урадака, пар познатих имена, тако се доказује квалитет!

Од тада више не учествујем на песничким конкурсима, мада не могу да кажем да ми ово искуство није било корисно и занимљиво. Једино што сам за ципеле морао да подигнем кредит, али не жалим. И дан данас их носим.

Весна Тешовић

Драган Стојменовић (фотографије)

Дани књиге у Народној библиотеци Бор

У речи и слици

Народна библиотека Бор је ове године уместо 24. Борског сајма књига у периоду од 29. маја до 5. јуна организовала Дане књиге.

Стручно веће НБ Бор закључило је да не постоји разлог да ова манифестација и даље носи име сајам књига, с обзиром на квалитет продајних изложби какве је библиотека у могућности да понуди својим суграђанима последњих година. После последње, уз велике напоре ипак успешне организације сајма 2006. г. у приземљу ресторана „Бакар“, библиотекари су морали да се помире са чињеницом да велики издавачи не виде интерес да у нашем граду организују продајну изложбу књига. Овогодишњи покушаји да се договори продаја са издавачким кућама Плато и IPSmedia нису могли уродити плодом, јер је долазак у Бор ради двонедељне продаје књига за њих представљао (како су сами рекли) велики пословни ризик, иако им је понуђен бесплатан простор и нису имали никаквих обавеза према продавцу.

За све оне који имају потребу да утољују најразличитију читалачку жеђ остали су само богати фондови Народне библиотеке Бор, која се труди да својом набавном политиком изађе у сусрет разноврсним интересовањима, и поред тужне истине да никад у својој историји није добила новац од оснивача за куповину књига у мери коју прописују стандарди.

Али, могли бисмо укратко да се подсетимо каква је била историја сајма књига у Бору.

Милош Пејковић, Саша Стојановић и Предрај Сјанковић – представљање романа *Вар* и часописа *Think Tank*

Први „Сајам књига, наставних средстава и учила, музичке опреме“ организован је у просторијама „Дансинг сала“ Дома културе Бор од 28. до 31. маја 1986. године. Главни организатор и излагач била је ИРО „Просвета“ Београд уз још 60 издавача из целе земље, како каже плакат (треба се сетити шта је те 1986. значило „целе земље“). Те године гости су били: Петар Џацић, Милан Комненић, Данко Поповић, Жика Лазић, Мира Алечковић, Танасије Младеновић. Организатори овог сајма били су Народна библиотека Бор, Дом омладине и ИРО „Просвета“. „Дансинг сала“ и данас постоји али, као и много тога око нас, услед непоштовања законских норми девастирана људском бахатошћу, немаром и непромишљеношћу, те се не користи чак ни за игранке, а камоли за нешто друго.

Већ наредне године као проблем организатору наметнуо се простор, те је од 26. до 30. маја главни издавач „Просвета“ био у сали Народне библиотеке Бор, а изложба учила у данас ОШ „Душко Радовић“. Гости су били Слободан Селенић, Слободан Станишић, Радомир Смиљанић и Петар Џацић.

Трећи мајски сајам књига „Бор 88“ трајао је од 23. до 27. маја 1988. и одржавао се у Спортском центру. То је сајам кога се Борани и данас са носталгијом сећају. Продаја књига са попустом од 20% до 60%, наставна средства, учила и школска опрема, инструменти и музичка учила, продајна изложба слика, књижевне вечери (Радомир Смиљанић, Милан Комненић, Слободан Станишић), концерти, позоришна представа. Организатори свих догађања били су Народна библиотека Бор, РО ос-

Представљање књиге Милена Миливојевића Држави није добро

новних и средњих школа, Књижевна омладина Бора, Спортско-рекреациони центар „Младост“. Штампан је и *Сајамски власник, листи Мајској сајма књига*.

У истом простору сајам књига је био и наредне две године, али у много мањем обиму. Дошли су издавачи само са простора Србије: 1989. било их је 11 а 1990. шест.

Од 1991. па све до 2006. године, Мајски сајам књига организовала је сваке године само Народна библиотека Бор у сопственом простору Информативног одељења и сале за програме. Деведесете године, као време васколике инфлације и девалвације (не само финансијске) оставиле су, очигледно, неизлечиве ране када је организовање сајма књига у питању. Али, за све суграђне који су били жељни да купе књигу, библиотекари су у последњој недељи маја организовали продајну изложбу и квалитетан књижевни програм. Неки издавачи су још

увек били расположени да дођу у Бор јер су, поред обавезе да обезбеде представљање неке своје књиге, добијали бесплатни простор и знали да ће библиотека сигурно купити књиге у одређеном износу. Велике, познате и признате издавачке куће су тих година посртеле или нестале (Просвета, Нолит, БИГЗ, Дечије

новине, СКЗ, Драганић, Гутенбергова галаксија, Алтера, Народна књига). Појавили су се и Боранима били представљени нови издавачи (Креативни центар, Прометеј, Стубови културе, Зограф, Светови, Моно и мањана, Пи прес, Беокњига, Магнет, Утопија, Чаробна књига, Академска мисао, Metaphisica, Esotheria, Stylos,

Милан Бешић, Бане Јовановић, Милен Миливојевић и Вишомир Теофиловић

Змај, Hiroes, Јасен...). Међутим, већ од 2001. г. био је прави подвиг наговорити их да дођу у Бор.

Петнаест година, сваке године за редом, у последњој недељи маја (са изузетком 1999. када је сајам ипак одржан, али у септембру) простор у библиотеци би био реорганизован, сви расположиви столови, и они позајмљени из оближње школе, смештани су на Информативно одељење да би се направили штандови, а простор Децејг одељења претваран је у салу за књижевна представљања. Сваке године столови и столице су враћани на своје место у све горем стању. Сваке године је понуда књига, са библиотечког становишта, била све оскуднија, а библиотекари су имали све већу муку да у таквој понуди изабере и купе књиге за раније договорен износ, а да их библиотека већ не поседује, унапред свесни чињенице да тако смањују иначе мала финансијска средства за куповину на Београдском сајму књига, за који сви издавачи „темпирају“ нове наслове. Постојеће школе у граду (част изузетима јер од 13 основних и средњих школа куповале су само 2) биле су потпуно незаинтересоване да у то време обнављају фондове у својим библиотекама или купују књиге за награде ученицима.

НБ Бор је дочекала и 2006. годину са изграђеним простором и опремом и понижавајућим сред-

ствима за набавку књига (350000 дина.). Стручни колегијум је закључио да, ако желимо да сачувамо постојећи инвентар кад већ нема средстава за нови, у библиотеци не постоје услови за продајну изложбу већег обима, како то сајам захтева. Такође, библиотека се неће више обавезивати да у току сајма у Бору купује књиге. Значи успех продаје ће искључиво зависити од заинтересованости суграђана. Ако граду не треба сајам књига, не може га ни библиотека сама одржавати у животу. Управни одбор библиотеке је иницирао заједнички састанак са Центром за културу. Верујући у слоган „заједно смо јачи“, некада Мајски сајам књига померен је за прву недељу јуна како би њиме почело и „Борско културно лето“ (организатор Центар за културу) и добио је име „Борски сајам књига“; пронађен је нови „адекватан“ простор где би била сајамска продаја, договорена су задужења, подељене одговорности... Како се све одвијало детаљно је писано у *Бележници* бр. 14 (38–44 стр.).

Почетком 2008. године два пута се путем медија огласила управа Спортског центра са идејом да буду организатори Сајма књига. Запослени у НБ Бор су се опет понудили да имају партнера у послу и да ће са враћањем сајма у простор Спортског центра иза овог догађаја снажније стати град и тако успети да

врати манифестацији бар део некадашњег сјаја. Али, после два круга разговора и договора, добили смо информацију да установа Спортски центар има много других обавеза и да не могу са нама да поделе посао и одговорност. Све то је утицало да се НБ Бор, што се продајног дела тиче, окрене приватним аквизитерима који су имали своју опрему за рад на улици и нису уцењивали за превоз.

Али, почетак сајма 2008. обележио је један ванредно непријатан догађај који умало није довео у питање организацију читаве манифестације. Након вишенедељних преговора и договора око учешћа „Арс либријевог“ каравана књига на 23. Борском сајму књига који је требало да почне 02. јуна, Ненад Арсић, власник издавачке куће „Арс либри“ из Београда, отказао је свој долазак у петак 30. маја у 12 сати, правдајући своју одлуку речима да се „прерачунао и да му се не исплати да дође у Бор“. Због отказивања главног организатора у последњи час, сајма текорећи није ни било. Захваљујући дугогодишњем пријатељу Славољубу Милојковићу из Ниша, који је у помоћ прискочио у последњи час, Борани су могли да рачунају барем на продајну изложбу књига, ако не на сајам на какав су навикли.

И ове 2009. године, продајна изложба књига организована је на платоу испред Дома културе уз помоћ Славољуба Милојковића јер су и Плато и IPSmedia дошли до истог закључка као господин Арсић.

Да бисмо испоштовали леп обичај, овога пута промотивну беседу одржао је Милен Миливојевић, вече пред званични почетак Дана књиге, када је била заказана конференција за штампу, која је и у буквалном значењу била за штампу. Дошли су дописници Бете, Вечерњих новости, Борског проблема, сајта Бор озо, али посленика из две градске телевизије није било.

Чувајући достојанство традиције, која је почела да троши трећу деценију, Народна библиотека Бор је

Представљање књиге *приповедака* Акт – Љиљана Дугалић и Весна Капор

и поред финансијске притешњености у време „светске економске кризе“ која је тешко погодила општински буџет, организовала квалитетан књижевни програм чувајући на тај начин традицију да се у ово време борској публици представе награђена књижевна дела из прошлогодишње продукције.

Представљено је фототипско издање часописа *Зенић* које је на прошлогодишњем Београдском сајму књига добило награду „Издавачки подухват године“.

О *Зенићу*, личности Љубомира Мицића и времену у коме је деловао, надахнуто су говорили аутор издања Ирина Суботић, историчар

уметности, Сретен Угричић, управник Народне библиотеке Србије, и Саша Илић, задужен за издаваштво у Народној библиотеци Србије.

Нашим суграђанима је, са закашњењем због штампарских проблема, представљен и 19. број *Бележнице*, листа Народне библиотеке Бор.

Књигу прича *Акти*, која је добила Андрићеву награду, представиле су ауторка Љиљана Дугалић и књижевни критичар Весна Капор.

Боранима је на најбољи начин скренута пажња да се у фондовима библиотеке налазе и часопис за Балкан *Think Tank* и роман који је био у ужем избору за НИН-ову награду *Var*. Ово вече изузтно занимљивим

учинили су писац романа и главни и одговорни уредник часописа Саша Стојановић и сарадници редакције Предраг Станковић и Милош Петковић.

Последње књижевно представљање у оквиру Дана књиге 2009. захваљујући нашем суграђанину Милену Миливојевићу било је право мало славље како за Миленове пријатеље, тако и за све поклонице сатиричног сагледавања животне збиље. Гости из Београда Витомир Теофиловић, Бане Јовановић и Милан Бештић представили су нову књигу афоризама Милена Миливојевића *Држави није добро*. Миленове афоризме читали су Сања Барзиловић и Чедомир Васић. Други део вечери претворен је у сатиричарско надгорњавање. Своје афоризме и кратке приче читали су Витомир Теофиловић, Бане Јовановић, Милан Бештић и представници Клуба афористичара из Зајечара „Сергије Лајковић“, те је тако многобројној публици омогућено право уживање.

Као закључак могу да послуже речи Сретена Угричића, управника Народне библиотеке Србије, са отварања 21. Борског сајма књига (*Бележница* бр. 14): „У земљи Србији само још часовници функционишу одговорно, принципијелно, непристрасно, поуздано, лако и неприметно. Али и они једва одолевају свепрожимајућој ентропији. Систем меље и кородира темељно као поплава термита. Само је питање времена кад ће и часовници поклекнути. [...]“. Дани књиге 2009. неким могу бити знак да је Народна библиотека Бор подлегла свепрожимајућој ентропији, а неки други могу тумачити да је управо НБ Бор један од часовника који и у изразито тешким условима функционише одговорно, принципијелно...

Зато је не само прве недеље јуна, већ свакога дана, актуелно питање – слоган Борског сајма књига: „Да ли је књига Ваша потреба?“

Или, да генерализујемо питање. да ли књига јесте потреба?

Милен Миливојевић

Ка отвореној књизи

Неко је већ рекао: „Кад пожелим да прочитам добру књигу, ја је сам напишем“.

Иначе, ако мене питате, ја читам само добре писце – за књиге немам времена, а прочитао сам мало књига зато што сам касно почео да их пишем.

Боље је написати књигу јер све што кажете, може бити употребљено на некој телевизији. Пишем због других, мени је доста и оно што упамтим.

Књиге сам престао да пишем кад сам видео да код сваког доброг писца могу наћи неку своју мисао! Само непознати писац мора књигама да се представља.

Мени је синдикат помогао да постанем писац. Прво сам преко синдиката писао зимницу, а потом и остале животне потрештине. Тако се дошло дотле да су се данас сви распасали, па се писцима сматрају и они што расписују потернице, а уображени писци већ одавно сами себи свашта приписују.

Некад су књижевнике сматрали пробуђеним делом народа. Они су то и данас, јер немају где да спавају.

Кажу да живот пише најзанимљивије романе, па романописци морају да измишљају друге. Кратак живот зато пише само приче, а тамо где нема никаквог живота, пишу се афоризми. Ко, пак, по сваку цену хоће да остане у животу, пише песму јер зна да нас је она одржала.

Због тога су сасвим усамљена мишљења да књижевници баш немају на шта да се пожале: песнике је песма одржала, романописцима живот пише романе, приповедачама политичари причају приче...

Наравно да су све то само приче за малу децу – велика пишу сама! На то би лик из бајке додао: „Будимо реални!“ јер у нашој бајци није успавана само дрогирана лепотица, већ читава нација!

Није нам више ни до песме која нас је одржала у оваквом стању, иако само још у њој онакви и постојимо! Наш хор више не ћути на плејбек, а диригенти нам скрећу пажњу да смо отпевали своје! Једино њих је песма одржала на положају диригената.

Многим читаоцима је познатији писац, као и оно што је писац хтео да каже, него што је написао. Они књиге издају ревносније од издавача, а у општој издаји, једва да се и примећује шта раде издавачка предузећа.

Књига која је постала бестселер јер је међу нечитаним књигама најнечитанија, показује да је наталитет у пишчевој породици забрињавајући. И моје се књиге читају само делимично – онолико колико се то учини на промоцији! А имам и идеалних књига, али ја идеале не издајем!

Постигнута је потпуна слобода изражавања. Свако може да пише шта хоће јер нико ништа не чита, иако је, код занимљивијих писаца, свака књига досадна на друкчији начин.

У глобалној економској кризи, највећим књижевним успехом једног писца сматра се ако пронађе спонзоре за штампање књиге. Јасно је зашто у таквој ситуацији књижевници најчешће остају без текста – одмах га дају издавачу. Што су предња и задња корица књиге ближе једна другој, и пишчеве мисли су међусобно присније.

Писци не воле читаоце који читају само добре писце. Ја, међутим, добре писце мрзим јер сви пишу боље од мене! А пишем из срца – крвљу, такорећи.

Подвлачењем редова у прочитаној књизи, прецртава се оно што би се дало прочитати између редова, а без онога између њих, и редови су празнији.

Велики песник не употребљава знаке интерпункције, па му нико и не може наћи слабу тачку.

Не купујем књиге. За те паре штампам своје! Учланио сам се у библиотеку и ускоро ћу завршити читање чланске књижице, а највеће дело са својим потписом сматрао бих – штедну књижицу.

Уместо Аделунговог и Вуковог „Пиши како говориш, а читај како је написано“, данас би било примереније: „Пиши како ти кажу, а читај белетристику“. Ја, ипак, пишем као што бих говорио – кад бих имао коме. Кад би знали шта хоће да кажу, многи не би ни писали књиге!

А кад нас већ опомену Вук, добро је приметити да се једноставност наше азбуке још увек може огледати и у томе што се свих 30 слова (међу којима нема слова за глас савести!) може заменити и отиском само једног прста!

Пиши српским језиком да те не разумеју Црногорци, Хрвати, Бошњаци, Босанци... Очеви су криви што смо од једног добили више матерњих језика. Ни писци више не могу да нађу заједнички језик, макар и нашли

заједничког издавача! Многа дела остаће непреводива на стране језике јер се не дају написати ни на матерњем. Од страних језика, превођен сам само на језик мржње. У змијском царству званични језик је отрован, па кога сврби језик – чеше се где га не сврби.

Забрањену књигу ни цензор не сме двапут да прочита. Он за генерације које долазе оставља најбоље књиге, а њему увек има ко да пише. У развијеном свету сваки писац има свог цензора, како књиге не би дуго чекале на забрану. Код нас се већ озбиљно размишља о поновном увођењу цензуре, како би бар цензори нешто прочитали! Уочено је да су укидањем цензуре изостала највећа цензорска открића!

Писци спаљених књига се још пуше! Срећом, није било дозвољено да се спале све књиге јер су неке биле забрањене. Срце се човеку леди кад сазна колико је књига прогутало пламен!

Зато и сатиричари гледају своја посла – не скидају ока с власти! Међутим, наша ситуација је и најмаштовитијег сатиричара онемогућила да у нечему претера. И баш зато, чак и кад сатиричар не сме ни да писне – он пише.

Баук афоризма већ поодавно кружи од плагијатора до плагијатора и чим неко напише добар афоризам, сви одмах препознају од кога је преписан.

Ко нема толико идеја за афоризме, пише романе. А ни хумориста не чека да му се појави дух из боце – пише док је трезан.

Обожаваоцима научне фантастике критичари препоручују мемоарску литературу. Писце мемоара издаје памћење – у неколико томова! Пазите како се и према мени понашате. Ја сам писац будућих мемоара. Романе не пишем, јер не знам шта ће у идућој сезони бити проглашено романом.

Белетристику може свако да пише, историју пишу победници на конкурсима, а историју болести – ко преживи. Због несташице мастила, наша је историја писана крвљу.

Кад ових дана буду отворени борски „Дани књиге“, биће то добар подсетник да у већем броју дана књига треба да буде отворена!

*(Са оиварања Дана књије,
28. маја 2009. године
у Народној библиотеци Бор)*

Сузана Мијић, Музеј рударства и металургије

Ноћ музеја у Бору

Концепција манифестације „Ноћ музеја“ настала је у Берлину 1997. године. Један од горућих проблема савремене музеологије је и откривање механизма и система комуникације са публиком, у контексту излагања музеалија на рецентан начин, ближи и разумљивији широком кругу посетилаца. Због тога се и нови концепт презентације културе у неубичајено време, које подразумева обилазак музеја и галерија током ноћи, као и другачији, забавнији приступ експозицији, веома брзо проширио, обухвативши неколико стотина градова широм Европе.

У нашој земљи, прва „Ноћ музеја“ одржана је у Београду 2005. године, а 2009. године манифестација је истовремено организована у 38 градова широм Србије, укључујући и Бор, односно Музеј рударства и металургије у Бору. Овогодишња „Ноћ музеја“ одржана је као део Европске манифестације Ноћи музеја, а под покровитељством Европске комисије и UNESCO-а. Шта је заправо суштина ове манифестације? По препоруци организатора, Ноћ музеја је:

- престижна културна манифестација забавног карактера;
- одиграва се једном годишње и привлачи велики број посетилаца који имају јединствену прилику да обиђу музејско-галеријске просторе у вечерњим и ноћним сатима и добро се забаве;
- у сваком објекту поред сталне поставке, организује се додатни садржај чији је циљ да привуче нетипичне музејске посетиоце, при томе не нарушавајући статус и углед самих институције.

Музеји европских метропола, као и српских градова – учесника, 16. маја 2009. године, негде иза 18h, отворили су своја врата посетиоцима.

Борски музеј је те ноћи блистао пуним сјајем и равноправно стао раме уз раме са најеминентнијим европским музејима. Добра енергија која, чини се, у широком луку заобилази наш град, овом приликом била је свеprisутна.

Програм прве Ноћи музеја у Бору обухватао је:

1. изложбу под називом „Магија оностраничне реалности“, реализовану тимским радом Археолошког, Ликовног и Етнолошког одељења Музеја рударства и металургије. У оквиру експозиције постављен је стилизован објекат народног градитељства „Врачарина кућа“, у којој је приређен перформанс гатања;
2. обилазак сталних (археолошка и етно-историјска) поставки Музеја уз стручну помоћ кустоса;
3. концерт групе Урбан бенд и борских музичара.

Евиденција о броју посетилаца, коју уредно у Музеју рударства и металургије евидентира водич Виолета Нешић, показује да су стрепње кустоса – аутора и скепса неких других, биле потпуно беспредметне. Наиме, изложбу је те ноћи обишло 660 посетилаца, а током трајања чак више од хиљаду. Биланс за целу Србију је око пола милиона грађана, који су 16. маја, ноћ провели на најбољим забавама у својим градовима, а мора се признати да парадоксално звучи повезивање доброг провода са храмом културе, што је опште прихваћен став када су музеји у питању.

О изложби

Изложба под називом „Магија оностраничне реалности“ је покушај да се публици приближи магијска пракса, карактеристична за становништво околине Бора, од паганске

Ноћ музеја – Музеј рударства и металургије

прошлости, којом је, у овој области, великом мером, прожета и савремена хришћанска реалност.

Тематски, експозиција је обухватила магијску праксу утилитарног карактера, као и мисаоне принципе обредно религијских заједница, односно приватни и јавни ритуал.

Музеј рударства и металургије у својим фондусима чува предмете, директно или индиректно повезане са магијским радњама становништва које је од праисторијских времена насељавало ширу оклину Бора. Предмети који упућују на специјализацију музеја, односно проучавање рударства, жртвеници са енеолитског локалитета Рудна Глава, у контексту су магијске праксе вршене пре седам и више хиљада година са непромењеном функцијом, карактеристичном и за савремене магијске ритуале – умилостивити оностраничне силе, у чијим је рукама судбина одређене друштвене групе или појединца.

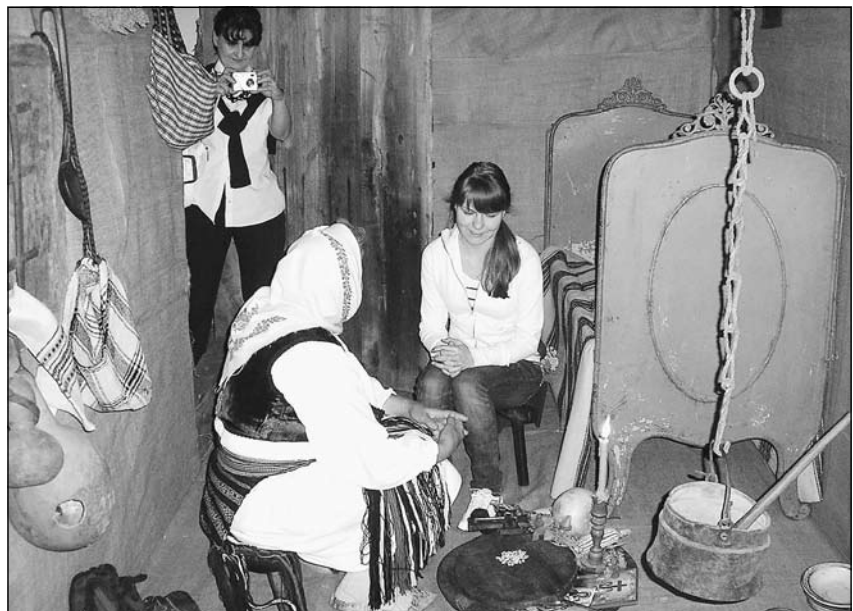
Гајарина кућа – семенї изложбе „Маїја оноѕїране реалноѕи“

Исторїјском периоду припадају предмети идентичног облика и функција, пренетих традицијом из прастарих времена, који се чувају у колекцији Етнолошке збирке „Култни предмети“, а који у великој мери расветљавају принципе хомеопатске и преносне магије. Уметничка дела Ликовне збирке Музеја рударства и металургије транспонована су инспирацијом аутора у контекст експозиције. Наиме, платна Радослава Тркуље на оригиналан начин, модерним изразом преносе дух традиционалног наслеђа.

Професионализација магије - врачање -*

Потреба човека да ирационалним методама, успостављањем комуникације са оностраним силама, решава проблеме са којима се у свакодневном животу суочава, један је од разлога којим се може објаснити континуитет културног феномена врачарства. Треба нагласити и значај идеалних модела које креира социјално окружење у оквиру кога се свако одступање осуђује и сматра друштвено непожељним. Иако по спољним манифестацијама човек упорно настоји да се својим деловањем приближи идеалном обрасцу, он неминовно остаје у оквирима реалног.

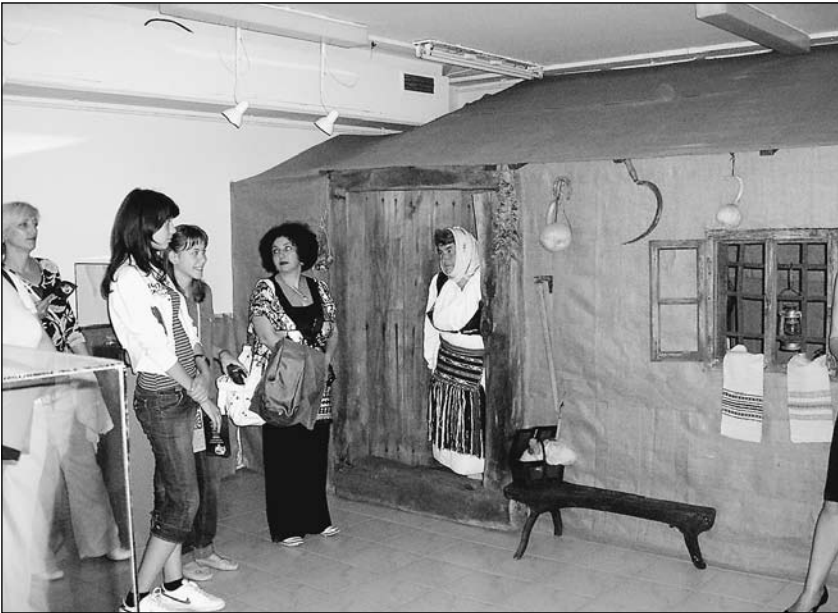
Истраживања су показала да свако село у околини Бора има свог врача или врачару са изузетком Оштреља, док се у селима разбијеног типа, (чије је становништво стално настањено на појатама због конфигурације терена и под утицајем друштвено историјских фактора, као што су Горњане, Танда, Лука), магијском праксом бави и више њих. Становништво Бора, као урбане средине, такође је, према изја-

„Гаїшање“

вама самих врачава/врачара, веома упућено на њихове услуге. Као препоруку и потврду својих моћи наводе имена локалних политичких и привредних функционера, али и естрадних звезда. Фолклорна легенда која се преноси и данас, је посета Лепе Лукић врачу из Кривеља.

Истраживања која би расветлила утицај магије на живот савременог човека, у урбаном окружењу, захтевају потпуно другачији методолошки приступ, тако да је овим текстом обухваћено искључиво становништво сеоских средина околине Бора. У градском окружењу пре-

Испред врачарине „куће“

ма нашим сазнањима, упућеност на магију у великој мери одређују следећи фактори: етнички идентитет, образовна, родна и старосна структура.

Грађа коју смо користили добијена је теренским истраживањима спроведеним у селима околине Бора, техником разговора са казивачима, које ћемо сврстати у три категорије:

1. врачеве, врачаре
2. казивачи који су користили или и даље користе услуге врачева
3. потомци врачева/врачара, који угавном живо памте магијску праксу и технике својих предака.

Прикупљени подаци далеко превазилазе оквири овог рада, који има циљ да укаже на традиционални карактер феномена врачарства, континуирано заступљеног у животу становништва североисточног дела Србије. С обзиром да не постоје урођене предиспозиције за обављање професије врача/врачаре, на основу прикупљене грађе, можемо издвојити три модела, којима је обухваћена промена друштвеног статуса, односно основни предуслови за професионализацију:

1. особе које су у одређеном временском периоду биле изложе-

не деловању натприродних сила, на реалном плану – особе оболеле од епилепсије, падавице

2. особе које кроз снове добијају „упутства“ или „наређења“ да се баве магијом
3. настављање традиције наученим техникама од старијих чланова породице, који су се бавили магијом.

Најзаступљенији модел у савременом културном пресеку, али и у дијахроној перспективи, јесте форма која начелно подразумева комуникацију са оностраним. Унифицираност описа стања на граници несвесног, пружа могућност издвајања дескриптивног обрасца, као парадигме стечених предиспозиција за промену друштвеног статуса.

Дескрипција

1. Наглашава се тежак живот, на социјалним маргинама, код жена злостављање у браку и породици, код мушкараца – сиромаштво, болест, а забележена су и два случаја хомосексуалности.

2. Појава визија заступљена је код оба пола. Реч је о оностраним бићима – вилама, које се на влашком зову **влве**, које их упућују у тајне магијске праксе, али и врше при-

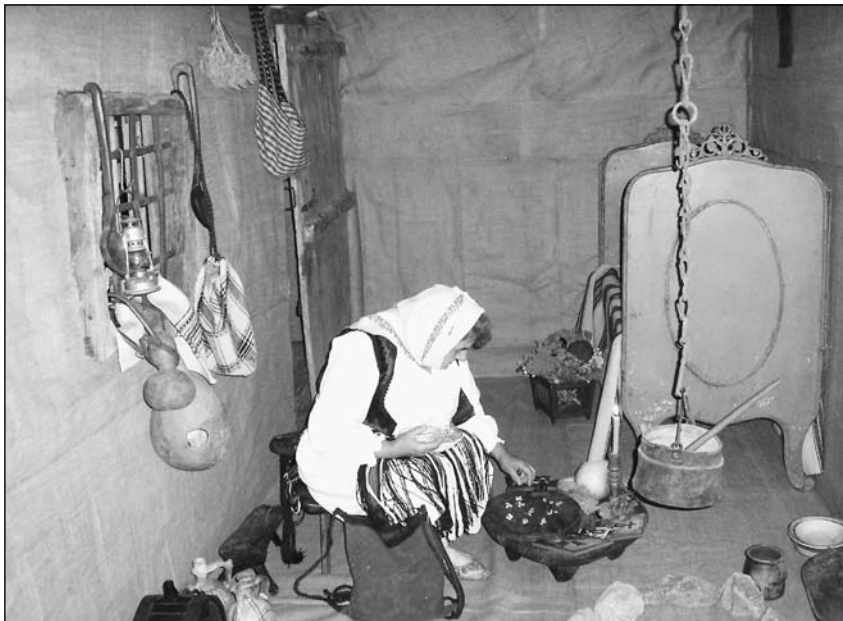
тисак на њих (туку их, пале), приморavajuћи их да „помажу људима“, односно да се баве врачањем. Влве се према изјавама наших казивача јављају у сновима, одводе их на удаљена места, тако да се буде уморни са траговима на телу, посебно ногама. Забележили смо случај којим је описано стање једног врача, кога је породица у сред зиме затекла у леденој води из које није желео да изађе, бунцајући, да га пусте јер га **оне** воде.

3. С обзиром на незавидан друштвени статус, упорно одбијају професионализацију, а затим следе, такође под утицајем невидљивих сила, трансна стања – епилептични напади, током којих поједини (није у свим примерима заступљено), комуницирају са мртвима. То се увек дешава пред велике празнике. Треба напоменути да већина будућих врачева током овог периода тражи помоћ од свештеника, одлази у манастире (издвојићемо пример женске особе која је по наређењу влва боса препешачила од Злота до манастира Горњак, који се налази крај Петровца на Млави), а да тек прихватањем професионализације престају напади и анимозни однос влва.

•••

Дескрипција експлицитно изражава начин преласка из постојећег у нови друштвени статус, чиме је истакнута интегративна функција, односно, јачи осећај припадности сеоској заједници, проналажење места и улоге у њеним оквирима, а самим тим и психичка стабилност појединца, који је у једном периоду био изложен деперсонализацији, односно тражењу сопственог идентитета.

Неопходно је осврнути се и на однос заједнице према „оболелом“ члану. Овај однос је обележен религијским схватањима, тако да је од примарног значаја контакт са оностраним, а од секундарног симптоми болести, социјални статус или психичко стање. Као што је наведено, поменута стања карактеристична су за особе оба пола. На реалном плану, код особа женског пола на-

Перформанс – џаџара у својој кући

води се злостављање у браку, болест, а вид излечења евидентан је кроз промену друштвеног статуса, професионализацијом, односно, обављање магијске праксе.

Током истраживања забележили смо појаву хомосексуалности у два случаја (што не значи да их је било више) у два села, чије називе, из разумљивих разлога нећемо навести. Интересантан је однос патријархалне заједнице према овом феномену, с обзиром на то да се различитост толерише док је каналисана у складу са друштвено прихватљивим нормама социјалног окружења. У оба случаја испоштован је традиционално прихватљив модел склапања брака и добијања потомства. Различитост је изражена у ванбрачним везама (појава која се прећутно одобрава, а може се рећи да је и пожељна у сеоским срединама околине Бора), само што је овде реч о истополним партнерима. Различитост је испољена и у подели послова, који су у традиционалним културама јасно издиференцирани на мушке и женске. Хомосексуалне особе показују изванредну умешност у женским пословима – плетењу, везу, нарицању за покојником, које је у овој средини, у оквирима оби-

чајне праксе везано за женски пол. Болест се јавља изненада, пред велике празнике, манифестује нападима и комуникацијом са мртвима, коју социјално окружење тумачи као вид провере магијске моћи, односно иницијацију за увођење у професију врача.

Емпиријски материјал којим располажемо, у временским оквирима, обухвата период XX и почетак XXI века. Овакав временски распон омогућио је посматрање истраживане појаве у континуитету, односно, сагледавање појединих елемената у контексту традиције односно иновације.

Магијска пракса врачева/врачара, базира се на деловању помоћу одређених реквизита и бајалице, на животни проблем са којим је суочена особа која се обраћа за помоћ. Позитиван исход, али и потврда магијске интеракције означена је реакцијама у виду болова, повраћања и слично. Свака магија има ограничени рок трајања од четрдесет дана, након чега је потребно поново отићи код врача/врачаре, ако проблем у међувремену није решен. Саставни део магијске праксе је и гледање у прошлост, односно будућност, чиме врач/врачара уки-

да просторно – временске границе. Као основне реквизите користе иконе, талог кафе, шпил карата, фотографије...

Традиционалним нормама регулисан је и начин плаћања, с обзиром да врачевци/врачаре не наплаћују своје услуге, већ прихватају као дар колико им се по сопственом избору остави. Ово објашњавају својим основним циљем, а то је помагање људима, с обзиром на тешкоће којима су били изложени, схватања су да материјалне вредности не могу надокнадити психичку и емоционалну стабилност. Такав став експлицитно је изражен и изгледом стамбених објеката у којима обитавају и врше магијску праксу. Њихова домаћинства су изузетно скромна, једноделни или дводелни објекти, зидови премазани кречом, покућство дотрајало дуготрајном употребом – дрвене столице без наслона, дрвени сто и кревет, пећ у којој ложе дрва. Чак иако је крај ове куће саграђена нова, они настављају да живе у старој.

Сви врачевци/врачаре придржавају се јединственог модела који се односи на поделу времена у току једне године које је добро, односно није за врачање. Јединствени модел партиципира у три годишња сегмента: за време некрштених дана, тодорове и русалне недеље. Однос према данима у недељи је варијабилан, тако да поједини обављају праксу средом и петком, док је други избегавају у те дане. Можемо као заједнички модел издвојити понедељак, који се у већини случајева сматра даном када се магијска пракса не обавља, као и празнике означене црвеним словом у црквеном календару.

НАПОМЕНА:

- * Текст је део шире целине припремљене за каталог изложбе „Магија оностране реалности“.

Драгана Јовановић

Нека буде у првом плану свет који расте на дечјем длану

Летње радионице на Дечјем одељењу Народне библиотеке Бор

Библиотекари Дечјег одељења Народне библиотеке Бор од 30. јуна до 22. августа реализовали су мини пројекат (део Матра пројекта) „Жарка свира и пева“, у сарадњи са партнерском организацијом Одбор за женска људска права „Јуца“ Бор, а који је финансирао Влада Холандије.

Дечје одељење НБ Бор својим програмима се последњих година афирмисало у граду као место које врло успешно побуђује и негује радозналост и различите видове дечје креативности. Матрин слоган „почни од почетка – почетак је важан“ у тим програмима имао је плодно тло за сарадњу, што су посленици из „Јуце“ препознали, а холандска влада наградила донацијом.

Програм „Жарка свира и пева“ намењен је деци која нису пошла у школу и не иду у обданиште и реализован је кроз три врсте радионица: „Жарка учи слова“, „Учимо енглески“ и „Музичка радионица“.

„Жарка учи слова“ је радионица која на занимљив и деци прихватљив начин приказује свако слово азбуке: кроз причу о лику из дечје литературе, песмицу, брзалицу, загонетку, музику, едукативне дискове и играчке.

Свако дете је попуњавало *Жаркину азбучницу*, коју су осмислиле библиотекарке Дечјег одељења, и на тај начин су вежбали писање слова, цртали, бојили, решавали лавиринте и препознавали задата слова у тексту, затим именовали предмете и бића која почињу на задато

Летња радионица на Дечјем одељењу Народне библиотеке Бор

слово. За свако слово азбуке жирафа Жарка, маскота Дечјег одељења, „препоручивала“ им је једну причу, песму или бајку у којој име главног јунака почиње словом које се учи. Кроз игру и забаву богатили су свој речник, упознавали дечју књижевност и играли се говорних игра. На крају радионице проверава-

ла су се научена слова кроз квиз „Ко зна више“.

Овакав приступ учењу слова мотивише децу на креативно размишљање и деловање, што представља и циљ ове радионице. Поред припреме за препознавање, писање, изговарање слова и самостално читање, деца предшколског уз-

Матра пројекат тежи развијању и промовисању неформалних облика образовног рада, подизању нивоа свести родитеља, професионалаца и локалне заједнице о значају развоја неформалног образовања за унапређење бриге о деци раног узраста. Сврха оваквог вида образовања јесте да се задовоље потребе корисника, као и циљеви учења. Неформално образовање подразумева стицање знања и вештина која су изван програма формалног система образовања и реализује се на подручјима унапређења грађанских слобода, у овом случају предшколаца, заштите и подршке маргинализованим групама, бриге за родитељство и породицу.

раста и маргинализованих група учила су да креативно размишљају, мотивисана је њихова пажња и сигурност и поспешивали су се разни облици социјалне интеракције и комуникације.

„Учимо енглески“ је радионица коју је припремала и водила Бојана Бјеговић кроз 15 сати дружења. Уз цртање и бојење, игре погађања, игре с бројевима, слагалице, уз музику, дидактичке играчке, едукативне дискове, малишани су успешно савладали основне појмове о себи, да броје до 10, да препознају и правилно именују чланове породице и предмете из непосредне околине.

Током радионица деца су попуњавала радне листиће и решавала задатке препознавања и припадања.

„Музичка радионица“ је имала за циљ да кроз свирање, певање и игру побољша моторичке способности, развије слух, ритам и наклоност ка музици код деце предшколског узраста. Кроз утврђен програм деца су упознала различите врсте ударачких инструмената који им развијају осећај за ритмику, а одабране

Једна од лепших радионица

су баш удараљке јер највише погодују том узрасту. Такође, деца и родитељи су правили инструменте од различитих материјала, што је представљало право задовољство за све. Кроз „Музичку радионицу“ (15 радионица на Дечјем одељењу и 15 радионица у селима Брестовцу, Злоту и Слатини), малишане су анимирани и учили Далибор Добершек и Ивана Лазић.

Сви учесници радионица и родитељи су стварали разноврсне ситуације за индивидуалне, паралелне и заједничке активности, у групама које су чинила десет до петнаест малишана. Родитељи су помагали успостављању позитивних односа са децом својим присуством и близином, а све у циљу очувања спонтаности детета у контакту са новом средином, неговања отворености детета за доживљаје, пружања помоћи у стицању самосталности и развијања позитивне слике о себи и усвајању основних начина понашања. Задатак свих учесника је био да стварају ситуације које ће подстаћи дете да више и боље комуницира, да се лакше укључи у разговор.

Овакве радионице омогућавају деци да реагују спонтано, да им се укаже на добро и јача позитивно. Родитељима је омогућено да активно учествују у радионицама, покажу своја умећа и науче нова. Свако је у радионици учествовао, уносио је своје особине и искуства и стицао нова.

У укупно 57 радионица учествовали су 221 малишан и 175 родитеља, старатеља и хранитеља, као и седам радионичара – волонтера. Сви су се забављали и уживали у простору Дечјег одељења, у амбијенту који је увек удобан, топао и опуштајући. Поред играчака, едукативних игара, музичких инструмената коришћених приликом реализације овог мини пројекта, представљене су им књиге намењене предшколцима због којих ће Дечје одељење НБ Бор, сигурни смо, и по завршетку радионица бити омиљено место окупљања и дружења.

Завршни, ревијални програм, под називом „Вашарчић“, на платоу испред библиотеке пружио је посебно задовољство како актерима програма, тако и окупљеним Боранима. Понос и срећа деце која су била у прилици да покажу шта су све научили, њихова самосвест и озбиљност која је обасјавала све присутне, још једном је потврдила да се кроз мудро осмишљену игру најбоље побуђује радозналост, креативност и учи како поштовати себе и друге.

Материјални ресурси добијени из пројекта (књиге за предшколски узраст, дидактичке играчке, музички инструменти, пројектор, два штампача) остају библиотеци и допринеће да сви наредни програми буду занимљивији и квалитетнији. Радионице оваквог типа библиотеке ће наставити и у наредном периоду у оквиру „Жаркиног забавно-образовног програма“.

Слађана Ђурђекановић Мирић

Душан Кабић

Данијела Матовић

Галерија Музеја рударства и металургије Бор:
од 2. до 25. јула 2009. године

Након пет година*

Изложба скулптура и слика Мухамеда
Субашића (1942–2004)

Уметнички опус Мухамеда Субашића има два сегмента: вајарски и сликарски, где је једна од основних карактеристика доследност у уметничком доживљају и избору мотива.

Иако ће сумњичави помислити да мали избор тема представља неку врсту стваралачког ограничења, управо је супротно, јер мали број мотива најбоље може да покаже богатство стваралачке имагинације и разноврсност уметничких решења. Доследност у стваралаштву Мухамеда Субашића огледа се и у његовом опредељењу за антропоморфне облике, без интересовања за савремено, предметно истраживање у скулптури. Определивши се за женску фигуру и људски лик као основни предмет уметничког истраживања, потпуно се прилагођава захтевима конкретних проблема. Код женских фигура интересује га однос маса, док у портрету истражује лик и психологију портретисане особе. Таквим ставом Субашић је успоставио однос према класичној скулптури, али пропорције тела су нешто лично што представља његов естетски идеал. Иако хипертрофираних доњих екстремитета, његове скулптуре одишу складом и елеганцијом. Томе доприноси и одсуство детаља. Они су само назначени са циљем да приближније

дефинишу облик и делимично оживе масу која је чврста и кохерентна. Хронолошки посматрано, прва половина стваралаштва Мухамеда Субашића припада портрету, док женско тело постаје предмет интересовања после 1980. године.

У стваралаштву Мухамеда Субашића постоји и сликарски део. У овом сегменту стваралаштва, Субашић се определио за технику пастела, а тематски за портрет, женску фигуру и птице. Његови модели биле су, углавном, његове кћери, а портрет израз очинске љубави. Искористивши у потпуности могућности које пружа техника пастела, дефинисање форми сфумато ефектима, уочљиво је да су на свим портретима уметнику најбитније очи, које се и сматрају огледалима душе. Изузетак су „портрети“ у којима Субашић одступа од сликања модела, где му тема служи за истраживања, па су обриси главе скоро расточени, са доминантним приказом чела и носа које примењује у скулптури. Овакав приступ уметника је стварно редак.

Фигуре жена на постелима Мухамеда Субашића потврђују његов идеал женске лапоте. То су оне исте масивне, стамене фигуре у скулптури, па је питање да ли су модели са слике изашли у простор, односно служили као предлошци,

или је процес био обрнут. Фигура је у првом плану и увек наглашених доњих екстремитета, пропорционално мањих глава, са каткад насликаним рукама, а простор у коме се налази је неодређен и дат тек да слика добије дубину.

Иако је стваралачки период Мухамеда Субашића трајао релативно кратко, а уметничка продукција квантитативно невелике, квалитативно представља заокружен и препознатљив опус. Мухамед Субашић изградио је свој рукопис у вајарству и сликарству. Мада у потпуности супротне трендовском изгледу жена 20. века, Субашићеве хероине плене пропорцијама и емоционалношћу (нарочито израженом од половине 90-их), а увећани поједини делови тела буде у посматрачу исконска осећања тоpline и снаге, која побуђује и Вилендорфска Венера. Њихова нагост више сакрива него што открива, потврђујући да Субашића интересује волумен и однос маса, а да инсистирање на женским атрибутима није неопходно за постицање сензуалности и приказивање специфичности емоција жена.

Неспорно је да је Мухамед Субашић себи обезбедио место у оној групи стваралаца у којој се уметник пише великим почетним словом.

Од њега су сви могли да уче: неко о уметности, неко о животу, неко о поштовању личности, неко о толеранцији, човечности, одмерености или поштењу. Све те особине испољавао је јаким стиском руке приликом поздрављања.

(Слађана Ђурђекановић Мирић)

* * * * *

Пет година је како међу нама није Мухамед Субашић. Ево нас пред његовим стваралачким делом, постхумном самосталном изложбом. Све нас подсећа на човека хуманисту, врсног педагога и ликовног ствараоца великих могућности, суптилних и мисаоних.

Мухамед Субашић је рођен 1942. године у Лукавици (Босна и Хер-

цеговина). Дипломирао је на Академији примењених уметности у Београду, у класи професора Војислава Вујисића и Миодрага Живковића, 1972. године. Радни век је провео као ликовни педагог у Бору, у Гимназији „Бора Станковић“, Техничкој школи и основним школама „Свети Сава“ и „3. октобар“. Био је члан „Групе 72“ из Зајечара, „Групе 9+“ из Бора, један је од оснивача Ликовног клуба „Мозаик“ у Бору 1974. године, члан Удружења ликовних уметника „Ване Живадиновић Бор“. Учествовао је у ликовним колонијама: „Гамзиград“ 1999, затим шест пута у Уметничкој колонији „Бакар“ у Бору и „Конак“ у Брестовачкој бањи (отворени атељеи у организацији Музеја рударства и металургије у Бору) девет пута. Излагао је самостално два пута и груп-

но више пута широм Србије, као и у Кресоу (Француска) и Видину (Бугарска).

Постхумни опус по броју дела је мали у односу на временски период стварања, али сасвим довољан да се упозна, сазна и доживи стваралаштво по много чему особеног поетско-лирског ствараоца. Субашић је био у средишту свих уметничких кретања, догађања, стилских опредељења код нас у Југославији, касније и у Србији, а која су долазила из Европе. Али, за њега је постојала само његова визија унутрашње доживљеног и то је преносио на своју форму и волумен. Одолевао је на тај начин пређашњим догађањима око њега и то га је издвајало у посебну стваралачку личност, којој није недостајало универзалног у креирању.

Баш због третирања теме: човек, Субашић је истовремено био класик, савремен и будући визионар. Анатомски је човек одређен у основним линијама и то Субашић мајсторски демонстрира, али се свесно ослања на Хегелову опаску да „уметник свет уобличава не према оном како он изгледа, већ како га уметник зна“. Зато унутрашњи немир Субашић стишава у наизглед класичној форми, човек, која је уравнотежена, језгровита и затворена форма – волумен, снажне енергије, унутрашња сила која повезује дух и материју и зато круг није затворен, наставља дијалог са временом и простором кроз његову остварену визију, волумен, форму.

На овој постхумној изложби неко ће се подсетити на сликарско умеће Мухамеда Субашића, а неко ће се први пут сусрести са тим изражавањем. Пастел му је био близак, користио је уља и темперу; мотиви: човек, природа. Опет је подједнако суптилан, осећа тонске односе и вешто их распоређује; композиције гради са намером да што више истакне експресивно у акту, лику или природи – и у томе успева.

Тешко је одредити се за естетске домете који су присутни у оба

медија – скулптури и слици. Определићу се ипак за скулптуру, ту ми је највише препознатљива Субашићева визија, његов осећај, волумен, контемплација.

(*Душан Кабић*)

* * * * *

Постхумна, али по свему судећи ретроспективна изложба Мухамеда Субашића (1942–2004), садржи опсежно представљање стваралачког опуса који је аутор остварио на свом кратком животном путу. Изложбу не чини само представљање и пуко евидентирање дела, него показује широке размере ауторовог инспиративног духа и стваралачког достигнућа. За плодотворно, али краткотрајно стваралаштво Мухамеда Субашића можемо рећи да је прожето снажним индивидуалним изразом. Реч је о уметнику широких и разноврсних уметничких и животних интересовања, чија дела откривају препознатљиву поетику у којој доминира тежња за аутентичним ликовним изразом. Он је уметник који своју емоцију и унутрашњи свет ствара и обликује у својим делима. Изузетног сензибилитета и прочишћеног уметничког израза, Мухамед Субашић је у току свог стваралаштва остао веран фигурацији, ликовно препознатљив у свом јасно дефинисаном стилу.

Посматрана у целини ликовна заоставштина овог аутора представља један тематски циклус у коме је жена доминантна представа. Из тог разлога његова дела не треба посматрати као засебне уметничке целине, већ као одраз једног хомогеног тока, у коме су фигурација и портрет у сфери уметничког интересовања и чине добру основу за настајање оригиналног стваралачког опуса.

У свом раду Мухамед Субашић подједнако добро обједињује мисао, осећај и форму, а лирско-поетски приступ било да је реч о различитим методама делања, иска-

зује сву особеност његовог визуелног израза. Слободан гест и субјективистички однос, као и његово инсистирање на неоптерећености сувишним детаљима, подвлачи елганцију и достојанственост складне и једноставне форме. Управо полазећи од те складне и једноставне форме, Мухамед Субашић постиже одређену експресивност и аутентичну снагу сопственог израза. У већини случајева своја дела доводи у хомогену целину, али их по свему судећи тематски варира. Своје ликовне ствара као стилизоване фигуре које у својој интими прати и поетска креација.

Оно што издвајамо као особеност његових дела јесу склад нежности и виталности, сензибилите-

та и елганције којим одишу његове фигуре, које чине исход његових најдубљих, најинтимнијих мисли и осећања. Његова дела плене једним особеним емотивним набојем, једном унутрашњом енергијом коју прати ритам складних и компактних форми.

За стваралаштво Мухамеда Субашића можемо слободно рећи да представља незаобилазну карику у ликовној средини у којој је и настајало. Оно је одраз његовог емотивног и мисаоног стања.

(*Данијела Мајковић*)

НАПОМЕНА:

* Текстови су преузети из каталога изложбе.

Данијела Матовић, Музеј рударства и металургије

Ретроспективна изложба Драгише Обрадовића (реч са отварања изложбе)

Да ли о Драгиши Обрадовићу треба дискључиво говорити као вајару, ликовном педагогу или културном посленику?

Драгиша Обрадовић је на већ бившој југословенској сцени присутан готово четири деценије. Студије вајарства завршио је 1966. год. на Академији ликовних уметности у Београду у класи професора Мише Поповића и Јована Кратохвила. Изучавао је проблем скулптуре у простору у оквиру постдипломских студија код проф. Војислава Вујића на Факултету примењених уметности и дизајна од 1973. до 1975. год. Члан је УЛУС-а од 1967. год.

Препознатљиву и карактеристичну скулпторску поетику гради на фигурацији која иде од асоцијативних до граница апстрактних визуелизација. Најчешће обрађиван мотив његових дела јесте човек односно његово лице са одређеним портретским карактеристикама, као и људске фигуре у групама. А како сам аутор наводи, идеју за своју фигурацију проналази у стварности, форму обликује према представама које сагледава у свом непосредном окружењу. То су вертикалне издужене форме са глатким, фино моделованим и наглашеним деловима. Његова форма је једноставна, редукована и неоптерећена. Било да ради у мермеру, камену или дрвету, средиште његовог интересовања је човек, портрет његовог лица или сам израз лица и управо сам материјал омогућава аутору да у њему пронађе људску физиономију.

Упоредо представљајући своју скулптуру саставни део изложбе је и цртеж, који код Драгише Обрадовића представља самосталну творевину која кореспондира са његовим вајарским делом.

Свакако је неизоставно говорити о Драгиши Обрадовићу и као о ликовном педагогу. У Врњачкој Бањи је у периоду од 1966. до 1969. год. радио као професор у Гимназији, а данас предаје вајање

на Факултету ликовних уметности Универзитета на у Приштини (данас у Звечану), као и Факултету уметности у Нишу. Такође, радио је и на едукацији и афирмацији младих у оквиру Пролетног ликовног салона младих, Школе за ликовне таленте, Позоришне и ликовне радионице за младе, а у сарадњи са академиком Светомиром Арсићем Басаром 2000. год. установљен је Атеље „Басара–Обрадовић“ са идејом да се кроз рад у оквиру две паралелне радионице – за дрво и метал, мермер и камен обезбеде амбијент за аутентичне стваралачке идеје младих вајара из Србије.

Упоредо са радом на скулптури и педагошким радом, одвијао се и његов ангажман на плану културне и уметничке афирмације средине у којој живи, из чега су произишли бројни пројекти попут „Синтезе и културе простора“ на којој ради почев од 1973. год – мултидисциплинарни концепт свеобухватне синтезе стваралаштва – архитектуре, урбанизма, ликовне уметности, со-

циологије културе у области планирања и обликовања простора, пројекат „Бијелале југословенске скулптуре у пленуру“, „Вајарски симпозијум“ и „Вајарска летња школа“, „Центар за савремену графику“, са циљем шире афирмације ове специфичне ликовне дисциплине кроз презентацију најзначајнијих достигнућа домаће графичке продукције у оквиру којег раде Графичка радионица и Школа графике.

Наравно, све ово употпуњује и његово ангажовање на креирању програмских активности Замка културе у Врњачкој Бањи, обogaћивању Уметничке збирке, као и повремено бављење ликовном критиком и актуелним питањима из сфере уметничког стваралаштва,

На крају, када говоримо о Драгиши Обрадовићу захваљујући његовом плодотворном раду у свим областима културног и уметничког ангажовања, истовремено говоримо о Драгиши Обрадовићу вајару, ликовном педагогу и културном посленику.

Ц. Д. Селиндер

Ја сам луд

(J. D. Salinger, „I'm Crazy“, *Collier's* CXVI, December 22, 1945, p. 36, 48, 51)

(Било је око осам увече и било је мрачно и хладно и падала је киша, а ветар је дувао баш као што дува у оним филмовима страве у ноћи када дртави старкеља са тесаментом бива убијен. Стајао сам уз те топове, на самом врху брда Томсен, премрзо на смрт, гледајући у оне велике прозоре са јужне стране фискултурне сале, како светле моћно и сјајно и безвезно, као што већ само прозори на фискултурним салама, и ништа друго на овом свету, знају да светле (премда ви можете никад нисте ни ишли у интерна-тску школу).

Носио сам само своју јакну на превртање, без рукавица. Неко је био мазнуо моју камилхарку пре недељу дана, а рукавице су биле у њеном џепу. Човече, како ми је било хладно. Само би луд човек могао тако да стоји на том месту. То сам ја. Луд. Не шалим се, стварно сам уврнут кад се откачим. Али сад сам просто морао да будем ту, да се опростим од младости тог места, баш као некакав старкеља. Цела школа је била доле у тој кошаркашкој сали са ланчугама из Саксон Чартера, а ја сам стајао ту и покушавао да се опростим.

Стајао сам тамо — човече, на смрт сам се смрзавао — и без престанка говорио себи у браду „Збогом, Колфиде. Збогом, ланчуго.“ И све време сам посматрао себе како шутирам лопту са Булером и Џексоном, тих септембарских вечери, тренутак пре него што се смрачи и знао сам да никад више нећу пикати лопту са тим истим момцима и у то исто време. Било је баш као да смо Булер и Џексон и ја радили нешто што је умрло и сахрањено, а

само сам ја био свестан тога и нико осим мене није био на погребу. И зато сам стајао на том месту тамо и смрзавао се.

Утакмица са Саксон Чартером је ушла у друго полувреме и могао си да чујеш све тамо како се дерњају: моћно и застрашујуће са Пентије-ве стране сале, млако и уморно са Чартерове, јер екипа Саксона никад није доводила са собом никог више осим играча и неколико њихових замена и управу. Могао си тачно да знаш када су Шулц или Кинсела или Татл забили кош ланчугама, јер би Пентијева страна сале кроз полу-дела. Само што мене скоро да није било брига ко побеђује. Смрзавао сам се и ту сам ионако био тек да бих доживео тај растанак, да будем на сахрани својој и Булера и Џексона који шутирамо лопту унаоколо у септембарске вечери — и коначно, у тренутку кад су навијачи по ко зна који пут почели да вичу, осетио сам растанак како ме пробада као нож и био сам ни мање ни више него на тој сахрани.

И онда сам одједном, пошто се све то десило, почео да трчим низ Томсеново брдо, са кофером који ме је ударао у ноге као ђаво. Трчао сам све до капије; затим сам застао да дођем до даха; онда отрчао преко Пута 202 — био је залеђен, па сам пао и скоро поломио колена — и онда сам нестао у Хеси авенији. Нестао. Те ноћи си тако нестајао сваки пут када би прешао преко неке улице. Уопште се не шалим.

Када сам стигао до куће старог Спенсера — а то је било моје одредиште — спустио сам пртљак на веранду, зазвонио оштро и брзо и ставио шаке на уши — човече, како су бо-

леле. Почео сам да причам са вратима. „Ајде, ајде!“ рекао сам. „Отварај. Смрзо сам се.“ Коначно је стигла госпођа Спенсер.

„Холдене!“ рече она. „Уђи унутра, драги мој!“ Била је то фина жена. Њена врућа чоколада недељом је била стварно очајна, али вам то никад не би сметало.

Просто сам улетео у кућу.

„Је л' си се добро смрз'о? Мора да си *до толе* коже мокар“, рекла је госпођа Спенсер. Она није била од оних жена код којих сте могли бити само мало покисли: за њу сте били или сасвим суви или покисли до голе коже. Али ме није питала шта радим ван интерната, па сам претпоставио да јој је стари Спенсер испричао шта се догодило.

Оставио сам пртљак у ходнику и скинуо шешир — човече, прсти су ми били толико укочени да сам једва успео да ухватим шешир. „Како сте госпођо Спенсер?“, рекао сам. „Како господин Спенсеров грип? Је ли га већ прележао?“

„Прележао!“, рече госпођа Спенсер. „Дај ми тај капут, драги мој. Холдене, он се понаша као потпуни стварно-не-знам-шта. Уђи само право, драги. Ено га у својој соби.“

Стари Спенсер је имао своју собу одмах поред кухиње. Имао је око шездесет година, можда и коју више, али је знао да разваљује, на неки половичан начин. Ако бисте размишљали о старом Спенсеру, запитали бисте се због чега тај уопште живи, јер као да је некако већ завршио са свиме и уопште. Али, када бисте размишљали о њему на такав начин, размишљали бисте погрешно: напосто бисте размишљали превише. Када бисте размишљали о њему онолико колико треба, а не превише, схватили бисте да је њему у ствари добро. Он је на тај свој начин — помало — уживао скоро у свему и скоро све време. Ја ужасно уживам у стварима, али само понекад. Понекад вас то натера да помислите како матори људи то раде на прави начин. Само, ја се не бих мењао са њима. Не бих во-

фотографија: Миладин Чолаковић

лео да уживам скоро у свему и све време, ако би то морало да буде помало.

Стари Спенсер је седео у великој наслоњачи у својој спаваћој соби, сасвим увијен у некакво Навахо ћебе које су он и госпођа Спенсер купили у Јелоустон парку пре око осамдесет година. Вероватно су на чисто одлепили кад су га откупили од Индијанаца.

„Уђи, Колфилде!”, викнуо је стари Спенсер. „Уђи, дечаче!”

И ја сам ушао.

У крилу му је лежао отворен примерак *Ајлантик манилија*, и свакакве таблете и флашице разбацане свуда унаоколо и термофор. Мрзим кад видим термофор, нарочито када припада неком матором лику. Знам да то није лепо, али је на просто тако... Стари Спенсер је баш изгледао као пребијен. Свакако не као човек који се увек понашао као савршени не знам шта већ. Вероватно је госпођа Спенсер волела да мисли како се он понаша тако јер је волела да мисли како је стари момак и даље фаца као некад.

„Добио сам Вашу поруку, господине”, рекао сам му. „Свратио бих и овако код Вас пре него пођем. Како Ваш грип?”

„Кад бих се осећао ишта боље, дечаче, морао бих да потражим доктора”, рекао је стари Спенсер. То га је оборило с ногу. „Седи, дечаче”, рекао је и даље се смејући. „Зашто, за име Јупитера, ниси на утакмици?”

Сео сам на ивицу кревета. Изгледао је некако баш као кревет неког маторог момка. „Па сад, био сам на утакмици неко време, господине”, рекох. „Међутим, решио сам да кренем кући вечерас, а не сутра. Др

Тармер је рекао да могу да идем вечерас, ако баш желим. И тако сам кренуо.”

„Е па, свакако си изабрао баш медену ноћ”, рече стари Спенсер. Заиста је размишљао о томе. „Идеш кући вечерас, а?”

„Да, господине”, рекох ја.

„Шта ти је др Тармер казао, дечаче?”

„Па, био је прилично фин, на онај свој начин, господине”, рекох ја. „Причао је о томе како је живот игра. Знате већ. Како мораш да играш по правилима и уопште. Такве ствари. Пожелео ми је много среће. У будућности и уопште. Такве ствари.”

Претпостављам да је Тармер заиста био прилично љубазан према мени на тај свој љигави начин, па сам испричао старом Спенсеру и о неким другим стварима које ми је Тармер причао. Како морам да се прилагођавам ако хоћу да икако напредујем и уопште. Чак сам и размислио неке ствари, јер ме је стари Спенсер слушао стварно пажљиво и климао главом с времена на време.

Онда ме је питао: „Да ли си се већ чуо са родитељима?”

„Нисам, господине”, рекао сам. „Нисам се још чуо са њима, зато што ћу их вечерас видети.”

Стари Спенсер је поново климнуо главом, а онда ме поново питао: „Како ће они прихватити вести?”

„Е, па сад”, рекох, „они мрзе такве ствари. Ово је трећа школа из које ме избацују. Човече, не шалим се!”

Стари Спенсер овога пута није климнуо. Умарао сам сиротог човека. Одједном је подигао *Ајлантик манили* из крила и то некако као да

му је био претежак и бацио га према кревету и промашио га. Устао сам и подигао га и ставио на кревет. Изненада сам пожелео да одем негде далеко одавде.

„Шта се дешава с тобом, дечаче?”, рекао је онда стари Спенсер. „Колико си предмета имао у овом року?”

„Четири”, рекох ја.

„А колико си их пао?”, рече он.

„Четири”, рекох ја.

Стари Спенсер се загледао у неку мрљу на тепиху, баш на оном месту где је *Ајлантик манили* пао кад је овај покушао да га баци на кревет. „Ја сам те оборило из историје”, рекао је, „јер ниси знао апсолутно ништа. Ниједан једини пут ниси био спреман, било то на тесту или на усменом. Један једини пут. Не верујем да си уопште отворио књигу за све ово време; *јеси ли?*”

Рекао сам му да сам је прелистао пар пута, тек да га не повредим. Он је сматрао да је историја стварно занимљива ствар. Не би ми сметало ако би сматрао да сам неки глупан, али не бих волео да мисли како ме није брига за његову књигу.

„Твој испитни рад је у мом шифоњеру тамо”, рекао је. „Донеси га.”

Устао сам и узео га и на крају му га додао, а онда поново сео на ивицу кревета.

Стари Спенсер је држао мој испитни рад баш као што би држао нешто у научне сврхе или тако некако, као да је сам Пастер или неко од тих момака.

„Учили смо о Египћанима од трећег новембра до четвртог децембра. Ти си *изабрао* да пишеш есеј о њима, између двадесет и пет других тема. А написао си ово:

Египћани су били ствара раса људи који су живели у једном од најсевернијих делова Северне Африке, која је, као што знамо, један од највећих континената на источној хемисфери. Египћани су нам данас иакође занимљиви из мнобројних разлога. Такође се о њима може доста прочитати и у Библији. Библија је ирејна занимљивих анегдота о старим фараонима. А они су, као што знамо, сви били Египћани.

Стари Спенсер је гледао право у мене. „Нови ред”, рекао је. Оно што је најзанимљивије код Египћана, то су њихови обичаји. Египћани су радили разне ствари на мноо занимљивих начина. Њихова религија је такође била веома занимљива. Они су сахрањивали своје покојнике у гробове на врло занимљив начин. Стари фараонима су замоћавали главе у завоје поћољене у специјалне растворе да би сиречили да им испруле лица. Ни дан данас лекари не знају која је то била хемијска формула, па зашто наша лица после смрти након извесног времена испруле. Стари Спенсер ме је опет гледао преко задатка. Ја сам престао да гледам у њега. Ако је мислио да гледа у мене после сваког новог реда, ја сам намеравао да гледам у њега.

Постоје многе ствари у вези Египћана, које нам користи у свакодневном животију, рекао је стари Спенсер. А затим: „Крај.” Спустио је мој задатак и бадио га ка кревету. И промашио. Кревет је био тек око пола метра удаљен од његове фотеље. Устао сам и ставио задатак преко Ајлантик манџија.

„Да ли ме кривиш што сам те оборио, дечаче?”, упита стари Спенсер. „Шта би ти урадио на мом месту?”

„Исту ствар”, рекох. „Обарао бих мороне.” Само што нисам превише размишљао о томе неко време. Питао сам се да ли ће језеро у Централ парку бити залеђено када стигнем кући и, ако буде, хоће ли сви да нагрну да се клизају по њему кад погледаш ујутру кроз прозор, и где одлазе патке, шта се дешава са паткама кад се језеро начисто замрзне. Само

што нисам рекао старом Спенсеру ништа о томе.

Затим ме је упитао: „Како се осећаш поводом тога, дечаче?”

„Мислите око мог избацивања и свега, господине?”, упитах.

„Да”, рече он.

Па сад, покушавао сам да размишљам мало о томе, јер је он био фини момак и јер је стално промашивао кревет, кад год би бадио нешто на њега.

„Ето, жао ми је што сам избачен, из много разлога”, рекох. Знао сам да никад не бих могао да му заиста објасним. Не о томе како сам стајао на Томсеновом брду и размишљао о Булеру и Џексону и о себи. „Неке од разлога би било тешко објаснити како треба, господине”, рекао сам. „Али, ево вечерас, на пример”, рекох, „вечерас сам морао да спакујем торбе и да сместим чизме за скијање унутра. Те чизме су учиниле да ми је жао што одлазим. Могао сам да видим мајку како јурца кроз продавнице и поставља продавцима милион глупих питања. На крају ми је ипак купила погрешне чизме. Човече, она је тако добра, без обзира на то. Не шалим се. Ето, углавном зато ми је жао што сам избачен. Због моје мајке и тих погрешних чизми.” То је било све што сам рекао. Морао сам да кренем.

Стари Спенсер је климао главом све време, као да све то разумем, али нисте могли да кажете да ли је климао јер ће разумети све што бих могао да му кажем или просто зато што је био један фини матори момак са gripом и чудним ликом пред собом.

„Недостајаће ти школа, дечаче”, рече онда.

Био је он фини момак. Не шалим се. Покушао сам да му кажем и нешто више. „Не баш, господине. Недостајаће ми неке ствари. Недостајаће ми полазак и долазак у Пентли возом; одлазак у кола за ручавање и наручивање сендвича од пилетине и Кока-коле, и читање пет нових бројева магацина са свим оним глатким и новим страницама.

И недостајаће ми Пентијеве налепнице на торби. Једном их је нека госпођа приметила и питала ме да ли познајем Ендрјуа Ворбаха. Била је то Ворбахова мајка, а Ви знате Ворбаха, господине. Права гњида. Он је од оне врсте момака који би вам, док сте били клинац, увртали руку док вам не исцеде воду. Али његова мајка је била у реду. Требало би да је у лудници, као и већина мајки, али је стварно волела Ворбаха. Могли сте да видите у њеним блесавим очима како сматра да је он баш прави момак. И тако сам провео скоро читав сат у возу причајући јој како је Ворбах супер фаца у школи, како нико нигде и не мрда, а да прво не оде код Ворбаха. То је госпођу Ворбах оборило с ногу. Само што се није изврнула између седишта. Она је вероватно у свом срцу отприлике знала каква је он гњида, али сам је ја разуверио. Волим мајке. Баш ме погађају.”

Престао сам да причам. Стари Спенсер ме није пратио. Можда само мало, али не и довољно да бих пожелело да се даље удубљујем у то. У сваком случају, нисам рекао баш много од онога што сам желео. Никад не успем у томе. Ја сам луд. Не шалим се.

„Да ли планираш да идеш на колеџ, дечаче?”, упитао ме.

„Не планирам ништа, господине”, рекао сам. „Ја живим од данас до сутра.” Звучало је некако лажно, али баш тако сам почињао и да се осећам. Предуго сам седео на ивици тог кревета. Устао сам нагло.

„Мислим да би било боље да кренем, господине”, рекох. „Морам да ухватим воз. Били сте сјајни. Не шалим се.”

Стари Спенсер ме је још питао да ли бих желео шољу топле чоколаде пре него кренем, али сам се захвалио. Онда смо се руковали. Био је сасвим знојав. Рекао сам му да ћу му повремено писати, да не треба да брине због мене, да не сме да се ни на који начин због мене осећа лоше. Рекао сам му да сам одувек знао да сам луд. Он је мене питао да ли сам

фотографија: Миладин Чолаковић

сигуран да заиста нећу мало топле чоколаде, јер би то они на брзину спремили.

„Не”, рекох. „Збогом, господине. И будите пажљиви са тим грипом.”

„Да”, рече он и поново ми протресе руку. „Збогом, дечаче.”

Мислим да је то било срећно. Заиста ми га је било жао. Знао сам о чему сада размишља: како сам млад, како не знам ништа о животу и уопште, шта се све дешава момцима као што сам ја и такве ствари. Вероватно је био нерасположен због мене још неко време након што сам отишао, али бих се кладио да је касније све о томе испречао госпођи Спенсер и одмах се осећао боље, и вероватно јој је рекао да му дода *Ай-ланџик маниџи* пре него изађе из собе.

Било је сигурно већ један иза поноћи када сам стигао кући, пошто сам се око пола сата просеравао о свачему са Питом, лифтбојем. Причао ми је свашта о свом зету. Његов зет је био пандур и пуцао је у неког типа; није морао то да уради, али ипак јесте, да би се показао, и сада се Питовој сестри није уопште милило да буде у његовој близини. Било је мучно. Није ми било жао Питове сестре, жалио сам тог јадног клипету од његовог зета.

Ценет, наша црна собарица, пустила ме је унутра. Негде сам изгубио свој кључ. Носила је једну од оних алуминијумских стварчица у коси, гарантовано да би исправила коврце.

„Шта радиш овде, дечко?”, рекла је. „Шта радиш овде, дечко?” Она је увек све говорила по двапут.

Било ми је мука од тога да ме људи зову „дечаче”, па сам само питао: „Где се остали?”

„Играју бриц”, одговори она. „Играју бриц. Шта радиш овде, дечко?”

„Дошао сам због трасе.”

„Какве трасе?”, упита глупача.

„Људске расе. Ха, ха, ха...”, рекао сам. Оставио сам торбе и капут у холу и склонио се од ње. Забацио сам шешир на затиљак и осетио се за промену сасвим добро, а затим сам прошао низ ходник и отворио врата на Фебиној и Виолиној соби. Било је прилично мрачно унутра, чак и са отвореним вратима, и скоро да сам сломио врат док сам стижао до Фебиног кревета.

Онда сам сео на њега. Спавала је.

„Феб”, рекох. „Хеј, Феб!”

Пробудила се прилично лако.

„Холдене!”, рече нервозно. „Шта радиш овде? У чему је ствар? Шта се догодило?”

„Аах, као и обично”, рекох. „Шта има ново?”

„Холди, шта радиш овде?”, рече она. Има само десет година, али када жели одговор, она заиста жели одговор.

„Шта ти се десило са руком?”, питао сам је. Приметио сам да има велики ханзапласт на рамену.

„Ударила сам се на врата од гардеробе. Госпођица Киф ме је одредила за редара у гардероби. Ја сам задужена за сву одећу тамо.” Међу-

тим, одмах се вратила назад: „Холди”, рече она, „шта радиш овде?”

Звучала је као права добрица, али само кад би се обраћала мени. Зато што ме воли. Иначе и није баш права добрица. Феб је баш иста као и сви ми, осим што је дете.

„Вратићу се за минут”, рекао сам јој и вратио се назад у дневну собу и узео неколико цигарета из кутије, ставио их у џеп, па се опет вратио. Феб је седела усправљено и баш је фино изгледала. Сео сам опет на њен кревет.

„Опет сам избачен”, рекао сам јој.

„Холдене!”, рече она, „Тата ће те убијти.”

„Нисам ту могао ништа, Феб”, рекох. „Само су ме затрпавали разним стварима, испитима и свачим, и обавезним временом за учење, и све је било некако преобавезно све време. Починчао сам да лудим. Просто ми се није допало.”

„Али, Холдене”, рече Феб, „теби се никад ништа не допада”. Стварно је изгледала забринута.

„Допада ми се. Допада ми се. Не мој да причаш тако, Феб”, рекао сам. „Допада ми се ужасно много ствари.”

„Шта?”, рече Феб. „Кажми једну ствар.”

„Не знам. Господе, не знам”, рекох јој. „Не могу данас више да размишљам. Допадају ми се девојке које још нисам упознао; девојке којима само можеш да видиш поштиљак, неколико седишта испред тебе у возу. Допада ми се милион

фотографија: Миладин Чолаковић

ствари. Да седим овде са тобом. Не шалим се, Феб. Допада ми се кад на- просто седим овде са тобом.”

„Иди у кревет, Виола”, рече Феб. Виола је била уморана. „Провлачи се између пречки”, рече ми Феб.

Подигао сам Виолу и посео је у крило. Ако је постојало лудо дете, онда је то била она, али је била једна од нас.

„Холди,” рече Виола, „Натерај Џенет да ми да Пају Патка.”

„Виола је увредила Џенет, и ова јој је узела њеног Пају Патка”, рече Феб.

„Увек јој смрди из уста”, рече ми Виола.

„Из уста”, рече Феб. „Рекла је Џенет да јој смрди из уста. Док јој је Џенет стављала гамашне.”

„Џенет базди све време право у мене”, рече Виола, стојећи на мени.

Питао сам Виолу да ли сам јој недостајао, али је изгледало као да није сигурна да ли сам уопште и био одсутан.

„Врати се сад у кревет, Виола,” рече Феб. „Провлачи се између пречки.”

„Џенет све време базди право у ме и узела ми је Пају Патка”, рече Виола поново.

„Холден ће га вратити”, рече јој Феб. Феб није била као друга деца. Никада није држала страну послужу.

Устао сам и однео Виолу назад до њеног кревета и спустио је унутра. Замолила ме је да јој донесем нешто, али нисам могао да је разумем.

„Масике”, рече Феб. „Маслинке. Сад је просто луда за маслинкама. Јела би маслинке без престанка. Притисла је оно звоно на лифту кад је Џенет била изашла данас поподне и рекла Питу да јој отвори једну конзерву са маслинкама.”

„Масике”, рече Виола. „Донеси масике, Холди.”

„Важи”, рекох.

„Са црвеним унутра”, рече Виола.

Рекао сам јој да хоћу и да легне да спава. Убадио сам је унутра, па кренуо назад до Феб, али сам стао тако нагло да ме је скоро заболело. Чуо сам их како улазе.

„То су они!” прошаптала је Феб. „Могу да чујем *шајшу!*”

Климнуо сам и кренуо према вратима. Скинуо сам шешир.

„Холди!” прошапта Феб. „Кажим колико ти је жао. Такве ствари. И како ћеш следећи пут бити бољи!”

Само сам климнуо.

„Врати се!” рече Феб. „Бићу будна!”

Изашао сам и затворио врата. Пожелео сам да сам окачио капут и склонио торбе. Знао сам да ће ми рећи колико кошта капут и колико људи се саплете о торбе и сломи врат.

Кад су били готови са мном, вратио сам се у дечију собу. Феб је спавала и ја сам је неко време посматрао. Лепо дете. Онда сам отишао до Виолиног кревета. Подигао сам јој ћебенце и ставио Пају Патка уз њу; затим сам узео неколико мас-

линки које сам држао у левој руци и поређао их у колону, једну по једну, дуж пречке на кревету. Једна од њих је пала на под. Подигао сам је, и како је била прашњава, ставио је у џеп од јакне. Онда сам изашао.

Отишао сам у своју собу и укључио радио, али је био покварен, па сам отишао у кревет.

Лежао сам будан прилично дуго, осећајући се бедно. Знао сам да су сви остали у праву и да сам ја тај који греша. Знао сам да никада нећу постати један од оних успешних момака, да никад нећу бити као Едвард Гонзалес или Теодор Фишер или Лоренс Мејер. И знао сам, када ми је отац рекао да ћу морати да радим код оног човека у канцеларији, да је овога пута заиста тако и мислио, да се никад више нећу враћати у школу, и да ми се у тој канцеларији неће допасти. Почео сам поново да се питам где су отишле патке из Централ парка када се језеро заледило и тек на крају сам заспао.

Превео са енглеског:
Бранислав Димићријевић

Бранислав Димитријевић

Мистерија Селинцер

УВОД

Почетком године, кроз српску периодику је пролетела вест о деведесетом рођендану Дејвида Церома Селинцера. Вест је очигледно била агенцијска, јер је свуда пренета у мање-више истом облику и наглашавајући исте податке: да се ради о аутору култног романа *Ловац у ражи*, једног од највећих светских бестселера, те да исти представља највећу књижевну мистерију двадесетог века, јер је последњу књигу објавио још 1963, а од 1967. године живи потпуно повучено на свом имању у Хемширу.

Најзаслужнији за такву мистерију свакако је сам писац (премда не треба занемарити ни могућу улогу његовог књижевног агента), који је својим начином писања и живота, односом према издавачима, критичарима, новинарима и читаоцима, ускраћивањем или скривањем података сваке врсте, интригантним одлукама о објављивању или необјављивању својих дела (чак и забранама!), учинио да за значајан број својих читалаца и изучавалаца постане готово божанство, али са друге стране и из истих разлога, за огромну већину велика непознаница. Тако ћете, на пример, у Википедији пронаћи да је „Селинцер објавио један роман и неколико збирки приповедака између 1948. и 1959. године”, док на корицама његових књига преведених на српски, његов ексклузивни преводилац и издавач записује: „Све што је Селинцер објавио може се одштампати у једној књизи од 500 страница”. Срећом, нетачно.

ЖИВОТ

Цером Дејвид Селинцер, амерички романописац и приповедач,

рођен је у Њујорку, на Менхетну, 1. јануара 1919. године, где је и одрастао. Био је син успешног Јеврејина који се бавио увозом сира и мајке шкотско-ирског порекла. У детињству су га звали Сони. Након основног школовања, послат је у Вели Форџ војну академију, где је борао од 1934. до 1936. године. Идуће године отпутовао је у Европу и тамо провео 5 месеци. Од 1937. до 1938. студира на Урсинус Колеџу и Универзитету у Њујорку, а 1939. г. похађа два семестра курса писања кратких прича, који је на Колумбија Универзитету држао Вит Барнет. На његово писање у почетку велики утицај имају Фицџералд, Ларднер и Саројан.

Прва права љубав била му је Уна О’Нил, с којом се редовно дописивао, а која се ненадано удала за многа старијег Чарлија Чаплина.

Током Другог светског рата суделовао је у разним биткама, чак и у инвазији на Нормандију. Његови саборци описали су га као храброг човека и истинског хероја. Током првих месеци у Европи успевао је да се бави писањем, а у Паризу је чак и упознао Ернеста Хемингвеја.

По завршетку рата, 1945. године оженио се француском лекаром Силвијом, но растали су се, па се 1955. године поновно оженио – овог пута је изабраница његовог срца била Клер Даглас. И тај брак је завршен разводом 1967. године, кад се Селинцер потпуно повукао у свој властити свет.

Селинцер је често патио од стреса, и с годинама се све више повлачио у себе. О свом најпознатијем лику, Холдену, често је говорио као о пријатељу.

С времена на време су се јављале гласине да Селинцер и даље пише, да ће објавити још који роман, на-

Цером Дејвид Селинцер

ставак *Ловац у ражи*, но то се никад није догодило. Најновија гласина каже да је све рукописе од 1967. г. наовамо завештао да се објаве седамдесет година после његове смрти. Шта је од тога истина, можда ће се једном сазнати, а можда и неће. До тада можемо само да се бавимо нагађањем или да истражујемо оно што је створио до сада.

ОБЈАВЉЕНЕ КЊИГЕ

Оно на шта се мисли, када се спомињу „један роман и неколико збирки приповедака”, односно „500 страница”, у ствари су Селинцерово дела објављена као књиге, и то:

- *Ловац у ражи* (*The Catcher in the Rye*, Little, Brown, Boston, 1951);
- *Девећ прича* (*Nine Stories*, Little, Brown, Boston 1953 – код нас објављена под називом „За Есме”);
- *Френи и Зуи* (*Franny and Zooey*, Little, Brown, Boston, 1961);

- *Подигниће високо кровну греду, џесари и Симор: увод* (*Raise High the Roof Beam, Carpenters and Seymour: An Introduction*, Little, Brown, Boston, 1963).

Све што се налази у овим књигама, Селинцер је већ претходно објавио у часописима¹. Све осим упадљиво одсутног *Ловца у ражи* који је овде такође и једини роман. *Френи, Зуи, Подигниће високо кровну греду, џесари и Симор: увод* су новеле, које су по својој структури много више приповетке него кратки романи.

Постоји, међутим, и један мање познати део Селинцеровог стваралаштва.

ПРИЧЕ ОБЈАВЉЕНЕ САМО У ЧАСОПИСИМА

После похађања курса писања кратких прича на Колумбија Универзитету, Селинцер објављује своје приче и у разним часописима, пре свега у култном часопису *Story*, чији је власник и уредник био управо Вит Барнет, његов учитељ, ментор и пријатељ. Почев од 1940. г, када објављује своју прву причу под називом „Млади нараштај”, па све до „Тужне мелодије” из 1948. г, Селинцер је објавио укупно 21 причу² које су претходиле његовој првој и најпознатијој књизи – *Ловцу у ражи*, а које никада нису ушле ни у једну његову књигу.

Две године након своје последње књиге, 1965.г, Селинцер у *Њујоркеру* објављује и новелу „Нарпworth 16”³, наставак саге о породици Глас. Након овог настаје мук који траје до данашњег дана.

Све ове приче називају се заједничким именом *Uncollected Writings*, то јест (морам да признам да и мени звучи рогобатно, али сам успео да пронађем адекватнији израз) *Несабране њриче*.

Због чега овај опус, који је по обиму приближно једнак ономе у књигама, Селинцер никада није желео да стави у корице, па је чак један такав издавачки покушај⁴ суд-

ским путем забранио (!!!), тешко је објаснити. Но, то је свакако једна од ствари које доприносе мистерији која влада о овом писцу.

НЕОБЈАВЉЕНЕ ПРИЧЕ

Осим дела објављених у књигама и часописима, постоји и више прича које Селинцер није објавио нигде. Ради се, скоро по правилу, о причама које су одбијене у разним часописима, међутим такође је значајан број и оних које је аутор, након 1950. г, повукао из часописа којима их је претходно послао. Ради се о сразмерно великом броју прича, од којих су неке изгубљене, за неке се претпоставља да су накнадно објављене под другим именом, али има и оних, укупно седам, које недвосмислено и материјално постоје. Две од њих⁵ чувају се на Тексас универзитету, а још пет⁶ на Принстону. Доступне су заинтересованима, могу се погледати и прочитати на лицу места, али је забрањено њихово фотографисање, фотокопирање, па чак и преписивање. На све њих, Селинцер је ставио судску забрану објављивања у трајању од седамдесет година након његове смрти. Мистерија се наставља. Уколико постоје одговори на питања која се поштоваоцима Селинцеровог дела намећу, сам аутор нам их неће пружити. Мук који траје већ четрдесет две године, продужиће се, највероватније, још за најмање наредних седамдесет. Одговори се, међутим, можда могу пронаћи у самом његовом делу.

ТЕМАТИКА

Све оно што је Селинцер објавио у својим књигама може се поделити у три тематске целине.

Прву и, како за читаоце, тако и за самог аутора најмање значајну, чине приче разнолике друштвене тематике. Налазе се у књизи *За Есме*, и има их укупно пет.

Другу и, чини се, Селинцеру најважнију, чини сага о породици

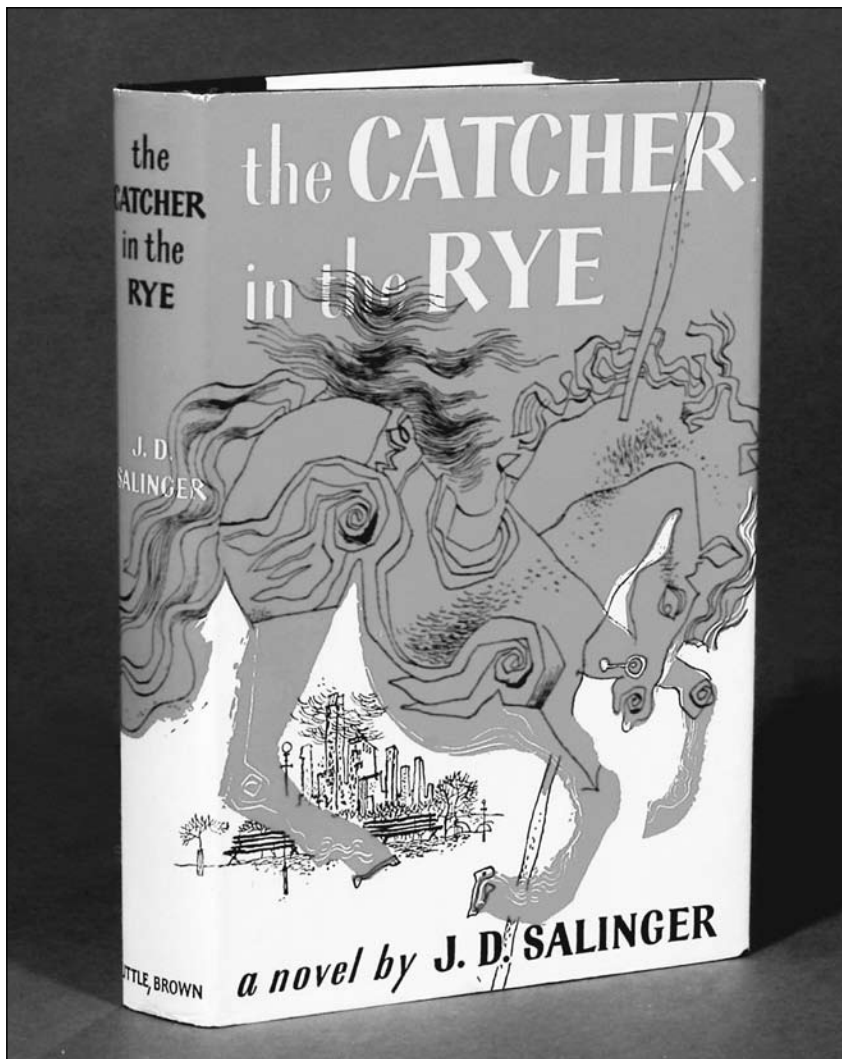
Глас. Њој припадају четири приче из књиге *За Есме*, као и све четири новеле. Практично, половина друге, као и целе трећа и четврта објављена књига.

Трећу, за читаоце свакако најважнију целину чини *Ловац у ражи* који се бави животом Холдена Колфилда и, делом, његовом породицом и пријатељима. Притом се може приметити да се такође ради о једином роману у Селинцеровом опусу, као и да је то једина његова књига која претходно није била публикована у неком од часописа. Готово да се ради о својеврсном инциденту.

Уколико, међутим, погледамо његова остала дела, необјављена или објављена само у часописима (двадесет осам прича и једну новелу), ствари добијају мало другачије обресе.

Првој групи припада још 21 прича, све написане у периоду између 1940. и 1948. године. Све су оне, дакле, настале и објављене знатно пре него што је Селинцер објавио иједну књигу. Тематика је веома разнородна, као и квалитет прича. Има ту и веома квалитетних и занимљивих прича, свакако, али и оних у којима се види почетничка несигурност, тематско и стилско лутање, приклањање захтевима тржишта и дневнополитичким потребама, што је најприсутније у причама из војске. Све су оне, на крају, биле ту када је Селинцер радио избор за своју једину збирку прича, *За Есме*, и ја бих се у потпуности сложио са ауторовим квалитативним одабиром. Могла је од ових прича, ипак да се састави још једна доста квалитетна књига, међутим, чини се да те приче Селинцеру нису биле превише важне, а финансијски мотиви, нарочито након *Ловца у ражи*, свакако му нису били пресудни.

Другој групи дела, посвећених породици Глас, припада одавде још само новела „Нарпworth 16”, и чини се веома извесним да је њено објављивање у *Њујоркеру* 1965. године, две године након објављивања Селинцерове последње књиге,

постојање, делују нам много јасније када прочитамо необјављене и несабране Селинцерове радове, јер у њима се налази још седам прича које су тематски везане за породицу Колфилд. Општи је утисак већине оних који су имали прилике да их прочитају, а и ја у потпуности делим то мишљење, да се ради о веома добрим причама које по свом квалитету нимало не заостају за онима објављеним у Селинцеровим књигама. Због чега их онда аутор гура у мрак?

„I'm Crazy“ („Ја сам луд“) је временски ситуирана увремедешавања радње романа. Шта више, у њој је на врло сличан начин обрађена садржина прве две главе „Ловца“, као и, унеколико различит, а ипак сличан, крај. Ту се налази и више делова епизода из средишњег дела књиге. Јасно је да је ова прича Селинцерову послужила као основа око које је написао роман, уметајући више прича у виду епизода које се дешавају на Холденовом повратку кући. Прича „Slight Rebellion Off Madison“ садржи основу за неке од тих епизода, разрађених у средишњини романа. Ове две приче нам јасно показују оно што је у самом роману донекле прикривено. Сам роман је, сада се јасно види, фрагментираних форме, састављен из више прича које се догађају на Холденовом путовању. Ради се, дакле, о готово класичном „on the road“ роману, где се на почетку јавља неки проблем због кога главни јунак креће на пут, на чијем га крају чека разрешење. Селинцер показује завидну вештину у примени овог поступка, јер и почетак и крај увлачи у само путовање, па тако о проблему сазнајемо углавном кроз реминесценције главног јунака, а крај кроз његова размишљања, слутње и страхове. Разумљиво је што Селинцер није желео да ове приче учини доступним широј јавности, јер њима не би рекао ништа чега већ нема у „Ловцу“, а постојала би реална могућност да се на тај начин магија романа умањи.

било преломно за каснија дешавања. Селинцер је, наиме, већ својим причама из друге књиге покренуо тему породице Глас, а у каснијим новелама им се у потпуности посветио. Као да је желео да побегне од онога што јесте – расни приповедач, он се окреће дужим и захтевнијим формама, новелама, али као да му ни то није било довољно. Он ствара комплексну структуру која надилази форму романа, структуру коју ће чинити више прича и новела, пирамиду која би требало да остави дубок траг у историји књижевности. Публика и критичари, ипак, као да мисле понешто другачије. После величанственог „Ловчевог“ успеха, и наредне Селинцерове књиге доспевају на листе најпродаванијих књи-

га, критичари настављају са хвалоспевима, али са сваком следећом све мање и мање. „Harpworth 16“ тако наилази, не на критике, већ на готово потпуно игнорисање и једних и других. Премда ова новела по свом квалитету није битно слабија од остале четири, вероватно долази до тематског засићења, како публике, тако и критике. Селинцер, разочаран, а финансијски независан, чини са собом, у књижевном смислу, исто што и његов јунак Симор Глас у пишечевој најчувенијој, а по значају и исказаним ставовима готово програмској причи – „Перфектан дан за банана-рибе“: извршава самоубиство.

Многе ствари везане за *Ловца у ражи*, његов настанак, па чак и само

Приче „Last Day of the Last Furlough“, „A Boy in France“, „This Sandwich Has No Mayonnaise“, „The Last and Best of the Peter Pans“ и „The Ocean Full of Bowling Balls“ посебно су занимљиве. Оне се баве животом чланова породице Колфилд, са нагласком на најстаријем брату, Винсенту (у „Ловцу“ се спомиње као Д. Б.), као и његовог најбољег пријатеља Бејба Гледволера. Радња ових прича је временски ситуирана након радње *Ловца у ражи* и говори нам о томе шта се са члановима породице Колфилд даље десило. Чини се да је њима Селинцер постављао темеље за једну грађевину сличну саги о породици Глас и из тог разлога је разумљиво због чега ни њих није желео да учини доступним. Оне су чекале да буду написане у разрађенијој и обимнијој форми. Чини се да је Селинцер направио грешку када је кренуо са сагом о породици Глас, уместо са сличном о Колфилдима, јер би му ова вероватно пружила занимљивији материјал за обраду, више простора за анализу и директну критику друштва у којем је живео, као и захвалну публику, и дан данас жељну наставка приче о Холдену Колфилду. Или да их је писао и објављивао упоредо, што би било и најбоље решење, јер би много теже дошло до тематског засићења и публике и критике, а, рекао бих, и самог аутора.

МИСТЕРИЈА СЕЛИНЦЕР

Питања – зашто је Селинцер престао да објављује, због чега се повукао у самоизолацију, забранио публикавање неких својих прича, остају и даље отворена, но анализом његовог живота и, нарочито, дела, а посебно оних која се не налазе у његовим књигама, чини се да се можемо бар мало приближити неким од одговора. Одговор на најважније од свих питања – да ли је свих ових година наставио да пише, немамо. Одговорићу на њега питањем: а шта би друго у самоћи радио човек који је свој живот посветио пи-

сању? Шта је тематика тог његовог претпостављеног писања, питање је на које постоји безброј могућих одговора. Када би се питала публика, то би свакако била сага о породици Колфилд, односно – наставак *Ловца у ражи*. Но, посматрајући његове пређашње поступке, много је вероватније да је у питању наставак саге о Гласовима. Или и једно и друго. А можда и нешто сасвим треће. Праву истину сазнаћемо највероватније тек за седамдесетак година.

НАПОМЕНЕ:

- 1 Приче заступљене у књизи *За Есме*: „A Perfect Day for Bananafish“ (*The New Yorker*, 31. јануар 1948, 21–25 стр.), „Uncle Wiggily in Nonnecticut“ (*The New Yorker*, 20. март 1948, 30–36), „Just Before the War with the Escimos“ (*The New Yorker*, 5. јун 1948, 37–40, 42, 44, 46 стр.), „The Laughing Man“ (*The New Yorker*, 19. март 1949, 27–32 стр.), „Down at the Dinghy“ (*Harpers CXCVIII*, Април 1949, 87–91 стр.), „For Esme – with Love and Squalor“ (*The New Yorker*, 8. април 1950, 28–36 стр.), „Pretty Mouth and Green my Eyes“ (*The New Yorker*, 14. јул 1951, 20–24 стр.), „De Daumier-Smith's Blue Period“ (*World Review XXXIX*, мај 1952, 33–48 стр.), „Teddy“ (*The New Yorker*, 31. јануар 1953, 26–34, 36, 38, 40–41, 44–45 стр.); *Френи и Зуи*: „Franny“ (*The New Yorker*, 29. јануар 1955, 24–32, 35–36, 38, 40, 42–43), „Zooey“ (*The New Yorker*, 4. мај 1957, 32–42, 44, 47–48, 50, 52, 54, 57–59, 62, 64, 67–68, 70, 73–74, 76–78, 80–82, 87–90, 92–96, 99–102, 105–106, 108–112, 115–122, 125–139 стр.); *Подигните високо кровну греду, тесари и Симор*: увод: „Raise High the Roof Beam, Carpenters“ (*The New Yorker*, 19. новембар 1955, 51–58, 60, 62, 65–66, 70, 72–74, 76, 78–80, 83–84, 86, 88–90, 92, 94–98, 101–102, 104–105, 107–112, 114–116 стр.), „Seymour: An Introduction“ (*The New Yorker*, 6. јун 1959, 42–52, 54, 57, 60, 62, 64, 66–68, 71–72, 74, 76–78, 80, 82, 84, 89, 90–102, 105–116, 119 стр.);
- 2 „The Young Folks“ (*Story XVI*, март–април 1940, 26–36 стр.), „Go See Eddie“ (*The Kansas Review VII*, децембар 1940, 121–124 стр.), „The Hang of It“ (*Collier's CVIII*, 12. јул 1941, 22 стр.), „The Heart of a Broken Story“ (*Esquire XVI*, септембар 1941, 32, 131–133 стр.), „The Long Debut of Lois Taggett“ (*Story XXI*, септембар/октобар 1942, 28–34 стр.), „Personal Notes on an Infantryman“ (*Collier's CX*, 12. децембар 1942, 96 стр.), „The Varioni Brothers“ (*Saturday Evening Post CCXVI*, 17. јул 1943, 12–13, 76–77 стр.), „Both

- Parties Concerned“ (*Saturday Evening Post CCXVI*, 26. фебруар 1944, 14, 47, стр, оригинално насловљена као „Wake Me When It Thunders“), „Soft Boiled Sergeant“ (*Saturday Evening Post CCXVI*, 15. април 1944, 18, 32, 82–85 стр, оригинално насловљена „Death of a Dogface“), „Last Day of the Last Furlough“ (*Saturday Evening Post CCXVII*, 15. јул 1944, 26–27, 61–62, 64, стр.), „Once a Week Won't Kill You“ (*Story XXV*, новембар/децембар 1944, 23–27 стр.), „A Boy in France“ (*Saturday Evening Post CCXVII*, 31. март 1945, 21, 92 стр.), „Elaine“ (*Story XXV*, март/април 1945, 38–47, стр.), „This Sandwich Has No Mayonnaise“ (*Esquire XXIV*, октобар 1945, 54–56, 147–149 стр.), „The Stranger“ (*Collier's CXVI*, 1. децембар 1945, 18, 77 стр.), „I'm Crazy“ (*Collier's CXVI*, 22. децембар 1945, 36, 48, 51 стр.), „Slight Rebellion Off Madison“ (*The New Yorker* 22. децембар 1946, 76–79, 82–86 стр.), „A Young Girl in 1941 with No Waist at All“ (*Mademoiselle* 25. мај 1947, 222–223, 292–302 стр.), „The Inverted Forest“ (*Cosmopolitan*, децембар 1947, 73–109 стр.), „A Girl I Knew“ (*Good Housekeeping* 126, фебруар 1948, 37, 186–196, стр, оригинално насловљена „Wien, Wien“), „Blue Melody“ (*Cosmopolitan*, септембар 1948, 50–51, 112–119 стр.);
- 3 „Harpworth 16“ (*The New Yorker*, 19. јун 1965, 32–113 стр.);
 - 4 *The Complete Uncollected Short Stories of J. D. Salinger* (John Greenberg, 1974). Издање је „пиратско“, тј. објављено је без дозволе аутора. Сумња се да је име издавача измишљено, те да је иза свега стајала неформална хипи комуна;
 - 5 University of Texas: „The Male Goodbye“ или „Birthday Boy“ (јул 1946); „Paula“ или „An Untitled Piece“ (1942);
 - 6 Princeton library: „The Last and Best of the Peter Pans“ (1942), „The Ocean Full of Bowling Balls“ (1945), „The Magic Foxhole“ (1944), „Two Lonely Men“ (1944), „The Children's Echelon“ (1944).

Милан Мирић

Из необјављене збирке Боровање

КОБИЛА НА СТАРОМ ПУТУ ЗА ЗЛОТ

једном ћу бити бор...

До зарана обликовао сам
бразду којом се зауставља ватра.
Њива ће од ватре бити плава.

Знам да би могла дочарати
плаво између почетка и краја...
Али не можеш се сјетити.

Шума на Кобили сад' је замршена.
Добро ће то бити сјеме!
Шта бих ти иначе рекао: моја је
намјера у бразду сакрити
шишарку!

Говори ми штогод...
Колико снова одсања?
Мислиш да не знам како ти је
кроз прозор док гледаш коцку
неба.

ЧЕКАЊЕ

Умећем траву сјечичку
међу прсте.
Да се не забројим.

Прерано не урежем срце.
Да не зараста у смолу.
Буде пловно!

(имам пет Тимока:
црних и бијелих умака)

Заокружуј само здраве
годове.
Добро ме расти... чекаћу.

ГОЛУБ НА ПРОЗОРУ

Не дирај ми данас површину воде.
Немој руком, немој ни сјенком
(откуд ти рука морао би' да питам)

Милан Мирић је рођен 11. октобра 1947. године у Љубљани. До 1995. године живео је у Петрињи на Банији, потом у Пећи до октобра 1998. године. Данас живи и ради у Бањском Пољу у Бору.

До сада је објавио: *Прсиен од њијеска* (1984, друго издање 1989), *Умножен у оїлегалима* (1996), *Свјетлосї црної гуда* (1997), *Град на нишану* (1998, приче), *Фуїошке и друїе њриче* (1999), *Сїаница Бор* (1999), *Круї црне ријеке* (2000), *Трачки коњаник* (2001), *Босоної у Бањском Пољу* (2002), *Оїшквивање даље* (2003), *Надомак ријечи* (2004), *Неће вода још* (2006, роман).

Објављен у антологијама: *Чудесни кладенац: анїолооїја срїскої њјесниїшїва од Барање до Боке Коїорске*, Здравко Крстановић, Српско културно друштво „Зора“, Београд, 2002 и *Анїолооїја срїскої њјесниїшїва*, Небојша Деветак, Српско културно друштво „Просвјета“, Загреб, 2002.

Члан је Удружења књижевника Србије.

како бисмо скупа задржали дах
за поноре фине опет лупајући
главу.
Можемо ли сами одабрати с ј е м е?

ОДЛАЗАК ВЕНКА ХРИСТОВА НА ЂУРЂЕВДАН

Која је то била твоја (весела) мисао
док си газио нишавске цариброде...

призорима неописивим ону
страну
с' камена на камен да прескочиш

кад лицем се шири мрежаста
илузија
за кафанским столом често
сличним

свуда унаоколо прстохвати
Петерлаша.
Одбожи ли мало? Ма што значило
сада:

пожури ме куме да хајдучим
пјесму.

ПАУКОВА МРЕЖА

Залуђујем се малим витражима са
најскупљим стакалцима из
Петруса!*

Одавно нисам путовао Н и к у д а.
Никуда је: гдје не можеш без
крила.

(не треба ни ријечи проговорити
више
да не обесмислим паукову мрежу)

Немојте сада рећи да сам закаснио.

**Пеїрус... Пеїрос; сїари назив за
їрад Пеїрињу (Хрвайска)*

Одлазак

Венко Христов (1946–2009)

Приредио: Милен Миливојевић

ЈЕДНА МАРИЈА СА
МЛАДЕЖОМ НА УСНАМА

Голим ћу рукама покидати
Крвави чаршав јутарњег неба
Поломићу крила ласте ранопевке
Убићу песму у њеном кљуну
Јер она је лепша од ластине песме!

Она
Жена
Марија
Са младежом на уснама

Опростси Марија ако те у песми
окупам
Мирисом мог раног лета
Јер тако ми овог света
Ти си жена а не копрена!

За једном женом лети
Ова песма обесна
За њом и њеним чулима чудесним
Јер она је просула
Своју црну гриву
На ливади мојих груди

Она
Жена
Марија
Са младежом на уснама!

ВЕНЧАЊЕ

У ноћи пролећној
У четири ока
Без сведока
Венчали смо се
Ја и моја Црноока

У ноћи пролећној
Без сведока
Називали смо здравицу
Капљицама љубавног сока
Ја и моја Видроока

А потом смо се

О Венку*

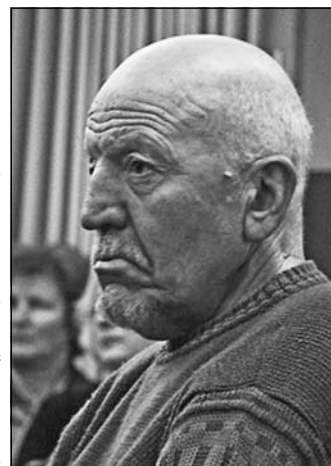
Венко Христов Борејн (Петарлаш код Димитровграда, 1946 – Бор, 2009) највећи део живота провео је у Бору, где је радио у Фабрици лак-жице.

Поезију и афоризме објављивао је у зајечарском *Тимоку*, крушевачкој *Бајдали*, борској *Бакарној реци*, *Борским новостима* и у другим листовима. Био је члан Књижевног клуба у Бору и Клуба тимочких хумориста и сатиричара „Сергије Лајковић“ у Зајечару. Учесник је вишегодишње манифестације „Млади мај“ и редовних Сусрета „Тимокових“ афористичара у Зајечару.

Заступљен је у заједничким песничким збиркама *Млади мај живи* (Новинска установа „Тимок“ и Дом омладине, Зајечар, 1972), *Песма бакарне реке* (Књижевни клуб, Бор, 1972) и *Дан до васионе* (ШРИФ, Бор, 1994), а афоризмима у заједничким збиркама *Главоломке* („Тимок“, Зајечар, 1990) и *Дан до васионе*, као и у *Енциклопедији афоризама Ђорђа Оташевића* („Алма“, Београд, 2004).

НАПОМЕНА:

* Фотографија Венка Христова Борејна је преузета са блога „Главом кроз зид“ Саше Д. Ловића: <http://radrad.wordpress.com/>

У четири скока
Нашли на обали
Хитрог потока
И тражили смо тражили
Своје очи изгубљене
На дну потока
Ја и моја Црноока

ДВЕ УГАШЕНЕ ЗВЕЗДЕ

Босим си ногама
Притисла друм
Камење ти је појело табане
А ти ниси ни гласак пустила

Пољубила си сунце
Оно ти је лице спржило

Помиловала ветар
А он ти косе почупао
Загрлила гору
Подерала хаљину
А из њених рита
Ко две угашене звезде
Вире твоје опаљене дојке

ИЗ ПОТАЈЕ

Купам се у некаквој
Само мени видљивој
Светлости зеленој

Не! Ја нисам себичњак
Сакрио сам се само
Дубоко у себе

Бранећи се својом љштуром
Од невидљивих подмуклих бодљи
Оних у које не верујем
А њих је не знам колико

Само сам очи утиснуо
У свет око себе
Да искра што тиња у мени
Не плане исувише касно

Ако ме не буде било
У камену као траг,
Ако ми ништа од видика
Не остане у зеници,
Ако ми душу замка лепоте
Непатворене не зароби,
Ако у неком од вас
Што остане за мном
Не саградим део
Свог живог споменика,
Па и није ме било!
И нека ми заборав пресуди!

РЕЧ–ДВЕ, ПА ТАЧКА

Афоризми

- * Не машите превише својим заставама – заклањате ми видик.
- * Домановићу је било лако да буде сатиричар када је имао само једну династију.
- * Лакше је стаду да прихвати новог пастира него да схвати да је стадо!
- * Све је више оних који упутство „После употребе – баци“ примењују и на човека.
- * Е, мој Диогене! Да би данас пронашао човека, не би ти помогао ни фар, а камоли свећа.
- * Разлика између паса и људи: први лају, други олајавају!
- * Више волим своју ћелаву главу, него све перике за ћелаву савест.
- * Како могу да будем музикалан када ме стално истерују из такта!
- * Атомско доба и не било тако страшно да су сви буздовани на време смештени у музеј.
- * Откако је укинута цензура, многи су у својим главама завели полицијски час.

Венко Хрисћов

Одлазак

Јовица Ђорђевић (1954–2009)

ДАХ

Облаци пригрмљени затечени
посрамљено се раздвајају
Руменило на образу
Мирише сан

Небо плави јутро
Киша од ноћи
а суза благодарна
Клија нови дан

Пуцкета свила погледа
Само се чежња притајила
Топли дах пролећа

Дармићиад, децембра 2008.

ВРИСАК

месец са чела пада

у равницу
жути грумен
мост до грла
мост преко моста
змије на мосту
змија преко змије
сикће клупко

зајажена грашка горчине
модри подлив испод ока
крв на усни догорев

само је једно грло
и увек је један врисак
колики висак
за вертикалу у теме
колики шестар
да заокружи самоћу

између разума и одјека

непокретан минут
либела живота
садашњост нема координате

Дармићиад, 9. 6. 2003.

ВРТЛОГ

ковитлац витла у отеклини
ротира бодља
кажипрст или трн
алка јутра у сузи
слепа стопа на згаженом трагу

посуштаје видра вида
варљива топлиота у ноздрвама
мирише присност из прикрајка
даљина под сочивом

огуљена крљушт у плићаку неба

икра је под шљунком
искри у икри
једро у деоби

рукавци
раскршћа неумитна
у једном часу несвареног ужаса
образ на стаклу
живот је незајажљив
шире се лепезе глади
ти непоречиви алигатори ветра
на сваку стазу
на сваки безусловни одзив
на пут

острва тону у делти
тек да нова се роде

ври вировитица
или то свитање дише
иза љубичастих брда

бубри бора
белег је у оку
путоказ

Дармишаг, 12. 6. 2003.

❀❀❀

загрцнут поздрављам ватре
случајним или удешеним сусретом
са смрћу

превидео си
снове си празне сањао
додати и одузети опрост
грлу

још то
у срцу да носиш јалова јадна
да носиш свитања
да носиш срчу огледала
и лик тек један
не постоји
нису ти потребни космати језици
лакше је
остани дужник
шта те брига

ПОВРАТАК

док још имаш свести
ово мало даха у грудима

О песнику

Јовица Ђорђевић је рођен 21. јуна 1954. године у Брејановцу код Лесковца. Завршио је гимназију у Бору, а радио је у Ливници „Истре“ из Куле у Бору и у Ливници бакра и бакарних легура у Бору све до одласка у Немачку 2002. године.

Објављивао је песме у листу борске гимназије *Наша реч*, у зајечарском *Тимоку*, загребачком часопису *Око* и у другим листовима. Заступљен је песмама у првој збирци Књижевног клуба *Бор Песма бакарне реке*, објављеној 1972. године.

Преминуо је изненада 18. фебруара 2009. године у Немачкој, а сахрањен је на борском гробљу.

Песме које овде објављујемо нису до сада нигде штампане, а преузете су из Ђорђевићеве бележнице, где је стихове писао до краја живота.

заустави црне пастуве
сунце им је на језику
пена на сапима
не тражи више
одговори нису у копитама
нису у асфалу

заустави све своје кораке
са раскршћа
на промаји путева
невеште кораке
кораке без призвука и поуке

хоризонти (да питаш)
зар постоје (!?)
између цвокота
читав један живот да умеш

нису ти потребни паметни разлози
непремостиве су неке обале
неке празнине између минута

читав један живот да можеш да
умеш
да изрониш из живог блата
као разголићени смисао стварања
као подругљива као смешна смеша
природе
да изрониш из живе ране
из пожара
да букнеш

у висине
тако искрено

као жива искра живота

јутра блистава
душа умивена

читав један живот да носиш има да
носиш

каскаде да пређеш преко олизаних
усана
да красте зарасту
да прећутиш сва чуда
све фатаморгане да прећутиш
и слатка и опојна пристаништа
обмане
равнодушан за препознавања
за додирнута сазнања
равнодушан према дешифрованом
коду
према схваћеном смислу
и утврђеном распореду
„за сва времена“

читав један живот да носиш

© Jovica Đorđević, Bor, 1954-2009. Svi podaci iz ovog lista su iz javnog dostupnog arhiva.

Весна Тешовић

Миклош Радноти – стогодишњица рођења

У организацији Амбасаде Републике Мађарске, Народне библиотеке Бор и општине Бор, 5. маја прослављена је стогодишњица рођења Миклоша Раднотија.

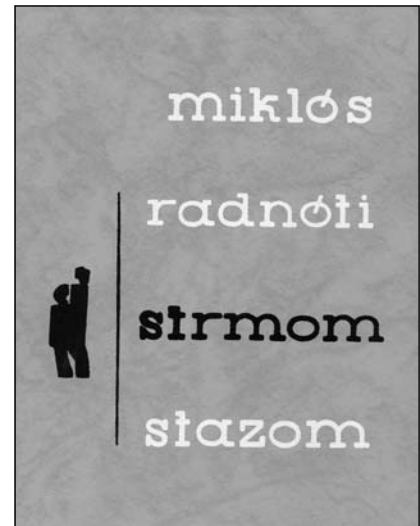
Један од највећих мађарских песника, који је за време Другог светског рата био заточен у немачком радном логору Хајденау крај Бора и који је, након доласка Црвене армије, када су фашисти усиљеним маршом гонили заробљенике ка западу, убијен крај пута у новембру 1944. године у месту Абда на северу Мађарске, постхумно је оставио своје последње, најлепше и најпотресније стихове, најлепше и најпотресније песме мађарске књижевности у том њеном драматичном тренутку обрачуна са мегаломанским фашистичким заблудама, у свештици коју је насловио *Борска бележница*.

Овакав назив збирке песама и њен садржај објашњава и осмишљава настојање Народне библиотеке Бор да 1979. године објави последње песме Миклоша Раднотија на српском језику, чиме започиње своју издавачку делатност. Тадашњи директор Томислав Тешовић, главни и одговорни уредник *Борске бележнице*, окупио је око ове публикације у то време најеминентније познаваоце мађарске књижевности и језика. Писац предговора био је Александар Тишма, а песме је са мађарског превео Данило Киш.

Желећи да обележи стоти рођендан Миклоша Раднотија, Народна библиотека Бор је, подржана од општине, предузела опсежне припреме у сарадњи са Амбасадом Републике Мађарске. Имајући у госпођи Клари Сентђорђи, аташеу за културу и образовање, правог саговорника пуног разумевања, осмишљен је

богат и разнолик програм који је на више него симболичан начин имао за циљ да повеже српски и мађарски народ око идеја хуманизма и напретка на свим пољима људског деловања. Договорено је штампање и представљање књиге поезије Миклоша Раднотија, приређивање изложбе фотографија, факсимила и прес-клипинга који се чувају на Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор, и пројекције документарног филма који за своју тему имај живот мађарског песника и филма „Пешчаник“ у режији Саболча Толнаија, по роману Данила Киша.

Свесни чињенице да су најбољи амбасадори миротворних идеја управо млади, у креирању програма којим ће се обележити овај јубилеј синхроно су од почетка године учествовали млади из гимназије „Миклош Радноти“ из Сегедина, гимназије „Деже Костолањи“ из Суботице, као и борски средњошколци и основци. Борски ученици учествовали су у наградном конкурс који је расписала Народна библиотека Бор, бирајући да ли ће се такмичити у рецитовању Раднотијевих стихова, писању есеја инспирисаних његовом поезијом или раду ликовном техником по слободном избору. Деца из Мађарске и Војводине спремила су уметнички програм који је 5. маја изведен на Црном врху, на месту где се налазио логор Хајденау и где је том приликом откривена спомен плоча. Али, сигурно младима најзанимљивији, а можда и најзначајнији део програма, одвијао се два дана у одмаришту на Савачи код Бора, где су и гости и домаћини били смештени. Својим неформалним дружењем, уједињени око поезије Миклоша Раднотија, која за свој циљ има сло-

бодарство, миротворство и афирмацију најплеменитијих људских осећања, деца из Сегедина, Суботице и Бора потврдила су сву лепоту одрастања у миру и непостојање административних граница за праве људске вредности.

Званични свечани програм прославе стогодишњице рођења Миклоша Раднотија почео је 5. маја у 11 сати на платоу испред Дома здравља где се налази споменик мађарском песнику. Говорима амбасадора Републике Мађарске, г. Шандора Папа, г. Небојше Брадића, министра културе Републике Србије, и заменика председника општине Бор, г. Драгана Жикића, наглашен је значај уметности и поезије која има снагу да уједињује народе и културе. У уметничком делу програма премијерно је изведена композиција „Разгледнице“, коју је за ову прилику ауторка Милица Параносић специјално компоновала за хор и оркестар на основу истоимених Раднотијевих стихова. Диригент је била Биљана Радовановић, проф. Факул-

У такво доба – какво може бити свако, а не треба бити ниједно

Говор министра културе Републике Србије Небојше Брадића крај споменика Миклошу Раднотију

„У такво је доба живео на земљи када је морао да се крије онај који реч своју диже”, а није се крио, своју је уздигао до висина са којих и данас бдије над нама спомињући нас на страхоту насталу из заборава да се буде човеком.

„У такво је доба живео на земљи када је муком ћутао песник”, али није ћутао, ни чекао није „да можда опет прозбори”. Не скривајући се, не постајући и не мирећи се – зборио је и певао – и слободан на слободи, и слободан у заточеништву, подучавајући нас без подуче – и шта је поезија и шта је слобода.

„У такво ми доба живимо на земљи” – када је могуће да и спомен на људскост и пријатељство, на племитост речи и поступака – постане плен. Али – и „у такво доба живимо на земљи” – у којем и људи који ће се постарати и постарали су се да се уради – најмање што се треба урадити и највише што се могло урадити – да се поврати не тај, али исти – спомен не само на величину речи и ума нашег и мађарског песника Миклоша Раднотија, већ и на узвишеност битисања нашег и мађарског човека Миклоша Раднотија.

Шта више може повезати два народа, него заједничка реч и заједничка патња, и из ње произашла људскост?

Мађарски песник, борски грађа-

нин; борски песник, мађарски грађанин – испрелетани у једну поезију, испрелетани у животу једног, на полу живота многих – залог су прошлог за будуће.

На нама је да памтимо ту и такву прошлост, суморну и велику по губљењу, суморну и велику по давању, по узимању и по примању – као путоказ да никада не буде, да никада не буде услова да буде – такве будућности.

На нама је да негујемо људско и вечно, стасало у тешким временима; на нама је да никада више не буде тешких времена.

На нама је – да оно што је у нама буде увек достојно узвишеног које је поред нас, на нама је да не паднемо, не поустанемо, само у људскости да не подбацимо, када је тешко, тада посебно – да од човечности не одлутамо.

На нама је, као што је и на њему било – да прихватимо и носимо, као што је и он прихватио и носио да – и кад у такво доба живимо на земљи, да – посебно кад у такво доба живимо на земљи, да се баш тада, управо тада – не убројимо у не-свет. Да не попустимо и не допустимо, да казаљке таквог доба преокренемо, јер се не сме више догодити. А ако се догоди, мимо нас ако се ипак догоди – на нама је, као што је на њему било – да чинимо и не чинимо, као што је он чинио и није чинио – све

оно што треба и све оно што не треба.

„На почетку беше реч...” У његовом животу, и у нашем животу са њим – она беше на почетку, беше за време, све време и – на крају. *Борска бележница* у његовом цепу, многе бележнице у његовом делу и бројније ненаписане – бележе шта се бележити мора и шта се бележити не може, бележе незабележиво, бележе незаобилазно.

Бележе патњу, бележе људскост; бележе вапај, бележе наду; бележе увир и бележе извор; бележе не-људиво, бележе људско; бележе неописиво: и ка горе и ка доле, и ка небу и ка паклу, и ка понору и ка узвишењу. Бележе... нама за подсет, за незаборав. Да никада више не будемо такви, да никада више не доживимо да буду такви... да – и ако икада према нама буду такви – наиђемо на неког какав је он, јер само такви какав је био он – поништавају онакве какви су били они.

Драги пријатељ и сународник по избору, изузетни песник и исто такав човек, „зналац ужасних речи”, Миклош Радноти – зналац је и оних најлепших – не пуких и празних – оних које окрепљују и храбре, надају и бодре. И још више таквих дела.

Надамо се да ћемо, и желимо бити – достојни његови настављачи, градитељи мостова људскости и пријатељства између наша два народа – српског и мађарског, мађарског и српског – не колебајући се, не застајујући, не питајући се – ни када је тешко, ни када је захтевно; најмање када је тешко, најмање када је захтевно.

Хвала Миклошу Раднотију што смо га имали и што га имамо, хвала нашим мађарским пријатељима што су га имали и за нас, што га имају и за нас.

тета музичких уметности у Београду, а солисте, хор и оркестар чинили су студенти и наставници Факултета музичких уметности. Наратор на мађарском језику био је Габор Месарош, глумац Позоришта „Костолањи” из Суботице.

Завршни део ових целодневних свечаности био је у Народној библиотеци Бор. Ференц Немет, директор издавачке куће „Форум“

представио је реиздање двојезичне књиге песама Миклоша Раднотија *Сџрмом сџазом*, у преводу и по избору Данила Киша. Окупљеним Боранима и гостима кратак час историје одржали су Сава Бабић, професор на Катедри за хунгарологију Филолошког факултета у Београду и Саболч Сита, историчар и професор Универзитета у Будимпешти.

Отварањем изложбе „Миклош Радноти поново у Бору” коју је приредио Драган Стојменовић, руководилац Завичајног одељења, и пројекцијом филма „Пешчаник” за све заинтересоване Боране, библиотека је завршила програм прославе стогодишњице рођења овог мађарског песника.

Из збирке *Паџански њоздрав* (Radnóti Miklós, Pogány köszöntő, Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1930)

Превод: Стеван Молнар

ШУМСКА ПЕСМА ОД НЕКУДА

Главе ћемо лепо погнути,
међ грменима починути, ко
птице, слутећи како пуцају
кости младог срндаћа док у
сну опружен по тратини расте,
јер пријатељу видиш ли,
где лепе су ситне отећлине
за две недеље рогови ће
израсти ти, одрикаће себе у сну
па ћемо се згранути пробудити
ко цветови усана отворених,
још пре росе, раније – раније
пре обожаване пијане песме
птица, јер јој! како је још
далеко свитање; само ћемо
лешкарити и међ прстима
листовете успаваног грмља
на пола цепати и гледаћемо се,
разрогачено, очима лаковерним.

4. септембар 1929.

ПОЗДРАВИ ДАН

Сада већ руку ти љубим – овако
с тугом паорском! како је лепо
стајати на сунцу, док радосно
звекцају у калу усправне влати жита!

Види! где лешкарили смо клас је

полегао, на строгој плохи љубавни знак –
како се клања околина, и док се клања
пред тобом, у прашину клизи далеки
звоник!

Стиже сањиво поподне: тишином га
поздрави!
пољубац цвате на вршцима прстију твојих
а на длану ти се сенка рађа!
Само је поздрави раширених дланова!

Поздрави дан, јер још увек до пола
окренути стојимо на радосним пољима,
док на блиставим њивама звецка
у благу усправљена пшеница!

8. октобар 1929.

ЖИВАХНИ СТИХ ПОСЛЕ ЖЕТВЕ

Лепо је уз звиждук или певушећи
обујмити драганину главу ко
старица што мрмља играјући се са
мачком која се пред капијом башкари
овде стогове разносе по стрњишту
дева млађана узвикује трчећи док
ветар пирка под сукњом тврде су
јој бутине а миле косе су јој (љубим их)
стог зелени у распеваном наручју мом!

16. јануар 1930.

јројектjовао, сада већ само шайаће
свој срца љислушкује да би се језа у
сјтих љрећворила. Ако је до љада себе
немиром узбућивао, нервне нији ње-
јове узнемиреностjи сада се љорукама
јављају. Док је раније борбене марше-
ве дувао, сада је љо себи својсјвени
мир, који ојлакује изјубљени сјокој
(збој рајша који се љриближава).

О љоме шjа се у љесниковом жи-
воју одијрало, шjа је изазвало ља-
кву душевну љромену, биојграфском
мејодом љешико је одјонећнуји.
Тек из љравдања оних Раднојијевих
љријашеља који ља се сећају из љих
дана, можемо закључићи да је ред
Раднојијевих „разочарења“ изазвао
ланчану реакцију расјршивања ње-
јових љлузија.

Из ојрезне формулације Габора
Толнајја, љроизилази да са „душев-

ним љојресима“ морамо рачуна-
ћи, у којима љриликe у свећу имају
истји ујлив колико и духовно сјћање
њејове личностjи. „Голим оком се
моћу љрајићићи љромене код Радно-
јија. Ако се разочарење у социјали-
зам није љроменило, мора се љрзна-
ћи да је љо разочарење љовукло за
собом неку врсћу узмицања, зајре-
јашењења, резјинације“ – љише Тол-
наи, а истјо љако сјомиње љесников
осећај љомиреностjи са судбином.

Радноти 1939. године објављује и
једно прозно дело, лирски дневник
Месец близанаца. Тада већ са супру-
гом живи у малом стану у улици По-
жоњски пут бр. 1 у Будимпешти. У
мају 1944. године добија нови, трећи
позив за одлазак на принудни рад.
Из сабирног центра у Вацу, са ост-
талим осућеницима, у запечаћеним

теретним вагонима бива допремљен
у Бор, у централни логор „Берлин“.

Након кратког времена, са групом
од 402 осућеника, пребачен је у логор
„Хајденау“. Ту је током свог робовања
написао пет песама: „Седма еклога“,
„Писмо жени“, „Корен“, „A la recherche“
и „Осма еклога“. Након евакуације и
ликвидације од Бора удаљених лого-
ра, на путу према логору „Берлин“, на-
писао је своје чувене песме „Усиљени
марш“ и „Разгледница“. Остале три
– „Разгледницу 2“, „Разгледницу 3“ и
„Разгледницу 4“ – написао је на путу
до страстишта у близини села Абде, на
крајњем северозападу Мађарске.

Након што је, посмртно, објављена
збирка *Борска бележница* (ову књигу,
у преводу Данила Киша са мађарског,
1979. године објавила је Народна биб-
лиотека Бор у сарадњи са Књижевном
омладином и Самоуправном интерес-
ном заједницом културе Бор – прим.
гл. и одг. уредн.), у којој су штампа-
не наведене песме, Миклош Радноти
се трајно везао за Бор и околину, што
је био и повод и разлог да се постави
први, а након што је украден са обале
Борског језера, и други истоветни спо-
меник овом великану поетске речи.

Постоји још једна мало позната
занимљивост. Веровало се да су све
песме из *Борске бележнице* објавље-
не тек после песникове смрти. Међу-
тим, како је Радноти своје песме пи-
сане током робовања преписивао и
делио пријатељима, захваљујући
Шандору Салаију, а приликом њего-
вог повратка из радног логора у Бору
преко Румуније, у Темишвару је у ча-
сопису *Déli hirlap*, 30. октобра 1944.
године штампана и „Седма еклога“
и „A la recherche“. Тог дана, Миклош
Радноти је још увек био у животу.

Ови редови треба да подсети на то
шта је мађарска, светска, али и борска
културна баштина добила ствара-
лаштвом Миклоша Раднотија.

НАПОМЕНА:

* Подаци изнети у овом чланку потичу
од: проф. др Габора Толнајја, Стојана
Вујичића, Јаноша Керестурија, проф. др
Имреа Борија, Петера Кантора, др Тама-
ша Чаподија, као и из личних контаката
са компетентним саговорницима који
су током низа година посетили Бор.

Миклош Радноти у литератури Приредила: Ана Јанковић

...Али, има неко ко је записивао оно што се догодило, у име свих нас. Није бележио голе податке, говорио је сложеним језиком, а ипак су га сви разумели, прихвативши оно што је писао као истинит опис наших мука.

Једне вечери, крајем августа, на трећем лејају од мог спазих плаву свешчицу. На њу нико није обраћао пажњу, људи су вечерали, или се спремали за починак, а она је стајала, прашњава, заборављена као давна успомена. Прочитах, издалека, одштампану марку на корицама – „Авала 5“, а кад приђох, узех да сричем, због нечитког рукописа, име власника – Миклош Радноти. Било нам је забрањено и разговарати међу собом, некмоли држати луксузне стварчице као што је свеска, у којој се може описати наш логорски живот. Сетих се анегдоте из једног предратног омладинског часописа – неки немачки државник је рекао да му предоче две, било које, записане реченице, он ће у њима већ пронаћи довољан разлог да обеси писца. Сада су над нашим ујармљених главама, с бичем у рукама, бдели потомци тог немачког канцелара, а Миклош Радноти чувао је читаву свешчицу исписану стиховима!...

...За средишњу страницу свеске била је заденута дрвена мастиљава оловка с прикачинком ручне израде, од пилећих костију. Незграпан рукорад, из времена кад је песник, вероватно, имао неко прстенче или ланчић које је разменио за пола печеног пилета. Песник је имао помало нервозан, танак рукопис, није правио крмаче, иако је повремено морао да лизуће оловкино срце. Ја сам виђао, као штампар, изворне песничке рукописе – ту се ни сам ђаво не би могао снаћи! Стихови овде нису били

прецртавани, исправљани, исписивани на маргинама или у прореду, како је уобичајено при напору изградње стиха. Можда је нељудски бол натерао песника да мисли читко и јасно? Или се трудио да у глави, најпре, створи нешто што ће се памтити, а онда преписивао одатле без грешака, у божанској пуности. Било је и прозних бележака, али мање читљивих, писаних ситним словцима. Уосталом, до читања ми није било. Прочитао сам, једино, заглавље с почетка, писано на четири језика – српском, немачком, француском и мађарском: „Овај нотес садржи песме мађарског песника Миклоша Раднотија“.

Уздрхтах, прочитавши тај полиглотски запис – био је сличан завештању.

Затворих свеску и излетех из бачке, пазећи да ме не примети ко од стражара. Запитах једног колегу где се сада налази Радноти.

- Онај ћутљивко? Шта ће ти?

- Оставио је свеску, тамо, на лејају. Однео бих му, да је не изгуби.

- Седи на престолу.

Нисам морао ни да питам где је. „Престолом“ или „фотељом“, како кад, звали смо, иронично, један ћелав камен са обронка шуме, на стрмој ивици планине, одакле је пуцао широк поглед на околни крај. У прво време сви су се трудили да уграбљен слободан трен проведу гледајући у живописни крајолик, али, после недељу дана, бескорисна новост им дојади, и само се Радноти и даље осамљивао тамо, нарочито увече, после вечере.

Одог до њега.

Већ и сам изглед тог човека ме је збунио. Нисам дотле обраћао пажњу на њега, разговарали смо сасвим мало, углавном док смо, уз успон, гурали вагонете. Знао сам да су га два пута пуштали у кући, па опет враћа-

ли на принудни рад, због чега су му многи потмуло завидели, а од чега је по његово психичко стање било више штете него користи. Кад слутиш муку, најбоље ти је одслужити до краја, све остало је фатално заваривање. Једном ми је показао фотографију своје жене, црномањасте лепотице кратке косе и оштроугластих црта лица. Причао је, кад би био боље воље, о боемским данима у Пешти, а неки који су га, познавали више него ја, говорили су да је одрастао без оца, да су га у породици терали да буде трговац, али да је он више волео да тешко живи од писања и превођења. Говоркало се да зна више светских језика, да су га из управе неколико пута звали да им протумачи неки компликован параф или израз, иако по струци није био правник. За његов прави позив знало је врло мало људи – нешто другова из младости, а и они су, као припрости људи, о песничком умећу имали сасвим мутну представу. Сликар је за такве људе био молер или фотограф, вајар – столар или колар, музичар – певач или свирач, а шта је могао бити худи песник? Мени се увек, тамо у гомили, чинио обичним сужњем. Један од нас, то је све. Сада ми је изгледало као да на престолу, изможден бригама, седи владар остао без краљевства и наде. Можда га није требало реметити. Помисли да сметам допринесе и његов покрет – нагло се исправио, припијен леђима уз стабло, од чега се ивица његове браде забоду у ваздух, а гркљан на врагу испадне као коштана гука. Нагло је уздахнуо ваздух, кроз ноздрве, и пригушено јекнуо. Скоро костур, али у том бескрвном костуру трајно се настанило наслеђено племство.

Да, изгледао је као неко кога не треба узнемиравати, јер је дубоко усредсређен на безизгледан посао. Да је при себи имао цигарету, сигурно би пушио. Гледао је, доле, леђима окренут логору и мени који сам прилазио. Испод нас, расуле су се сеоске кућице, а на ободу села сабрало се малено гробље начичкано натрулим дрвеним крастачама, с једном скрушеном капелицом, јединим кровом преос-

Миклош Радноти у критици

Патња има једну границу иза које више не стимулише литературу; ту границу прекораче само ретки, изузетни писци. У недавној прошлости југословенске књижевности тај корак је учинио Иван Горан Ковачић својом *Јамом*; у исто то време, у домену мађарске књижевности учинио га је Miklós Radnóti (Миклош Радноти).

И један и други фиксирао је, средствима поезије, мрачњаштво свога времена. И један и други супротставио је мрачњаштву револт култивисаног човека. И један и други сведочио је при том себе, свој страх, свој ужас, своје згражање, своју немоћ и несвест, најзад и своју смрт, предвидевши је визионарски и описавши је онако како ће се догодити, а дочекавши је онако како је већ била описана.

Разлике међу њима, разуме се, постоје – и индивидуалне и судбинске. Иван Горан Ковачић је бујан, Миклош Радноти сложен. Иван Горан Ковачић живописан, Миклош Радноти прецизан. Први стиже од покушаја до зрелости у скоковима, други замишљеним корацима. Горан се страсно утапа у ослободилачку борбу свога народа бремениту страдањима; Радноти, у чијој земљи нема организоване масовне борбе, прима на себе страдања и оцењује их. Но управо због тога што су тако различити, јер конвергентни са одређеном средином и ситуацијом, они у једном тренутку, скоро истом, постају најљудскији, дакле и најпоетскији говорници на својим језицима.

талим нашој мртвој браћи и сестрама, том делу изгубљеног човечанства. Сада је читава долина била осветљена сунцем које још није запало за планину, док смо ми непобитно остајали у сени надолазеће вечери. Игра светла учинила је да помислим како нам је тај, доњи свет, одавде, постао близак, као на испруженом длану планине која је, заправо, тело неког окамењеног цина. Није приметио да прилазим, па сам се закашљао.

Радноти, посматран посебно, као да је за своју улогу – улогу жртве и жртвеног сведока – био предодређен. Када се крајем 1994. године суочио са неминовношћу смрти он је већ био блиски и јавни њен познаник.

*Умрла ми мајин, оцац, браћ-близанац,
сестрица моје жене, њена шejка и
муж њен*

*Умрли су многи и изненада,
У сну, ако смо много вечерали,
Чујемо како им у гробу, љуцкешајући,
још расипу нокии и шиишећи клијају
власи.*

писао је 1933. године у песми „И окрутан“ (*És kegyetlen*); а његова мала књига аутобиографске прозе, настала 1939. и названа *Месец близанаца* (*Ikrek háva*) даје прецизан извештај о смрти и њеном сазнавању у току једног детињства.

Прецизан... Ту реч смо употребили већ по други пут у вези са Раднотијем. Она у његовом случају не значи ни одсуство маште ни метафоричног изражавања ни разиграних формалних тражења. Најмање пак значи осушеност осећања. Радноти је сав од осећајности – осећајности здраве, мушке, окренуте свету, природи, љубави, спокојству у дому у коме

*жена шejка њо соби уз лаки шушањ
хаљине.*

Израз *прецизан* значи овде управо то: да Радноти своје иманентно осећање смрти и неминовности сопствене погибије не патетизује у неку искључивост, него је конфронтира са ра-

- Радноти, оставио си у бараци, на лежају, свеску...

Он немарно баци поглед према мени:

- Хвала, Холендер, нисам је заборавао.

- Али, неко би је могао узети.

- Које је она потребна? – сажално се насмеши он. – Ту су неки стихови...

- Нису само стихови – шапнух. – Има ту и записа, вероватно о логор-

дошћу живљења, у име које он о њој и просућује, дајући и једноме и другоме равноправно место као што га имају у стварности. Отуд и у његовим последњим песмама, писаним у логору и са слутњом неповрата, оних ватрених изјава љубаве и љубавне жудње и оних проосећаних слика моћне природе.

Читава његова поезија – опус око 200 песама – представља праћење у стопу и бележење тога смењивања смрти и живота, у име живота, у свести једног човека. Праћење и бележење савесно, сконцентрисано, дневнички сажето – није случајно што испод сваке Раднотијеве песме стоји датум њеног настанка. Све што је доживео – смрт родитеља и сазнање да је својим рођењем усмртио мајку и брата-близанца; усамљеност детињства; полете интелектуалног сазревања; љубав према жени; ужас од фашизације Европе; радости стварања; прилазак политичкој левици; заплону своје књиге; кратки предах једног париског путовања; логоре и мирење са смрћу сред најстраснијег осећања живота – све је то записао у своме јединственом поетском делу, онако како је и онда када је доживљавао, увек аутентично, како доказују подударња читавих склопова речи па чак и имена у песмама и у аутобиографском *Месецу близанаца*. По том поступку, по вољи да се покрети живота и свести једног човека – себе – до танчина верно репродукују, Радноти је најопштији, а по нивоу тога општега најзначајнији песник мађарског народа у доба фашизма.

У тој општости има један парадокс: Радноти је био изопштеник свога народа у своме времену, свакако зато што

ском животу.

- Да – промрмља он. – Набацио сам неке податке, голе чињенице, без вредности...

- Али, ако пронађу свеску?

Он је узео, прелиста, при чему странице прхнуше као лепеза, и пронађе странице исписане прозом. Није их било много. Истрже их. Учиних покрет као да бих га спречио, али се уздржах. Исцера белешке у парампарчад и пусти их низ

је био јеврејског порекла. Кажем *свакако*, јер ни у једном предговору његовим делима, ни у једној студији о њему нисам нашао тај податак исписан – свугде се само констатује да је неколико пута био одведен на присилни рад, последњи пут у Србију, одакле се вратио још само зато да буде убијен, метком у главу, у једном од оних стравичних транспорта полумртвих који су се последњих месеци 1944. године вукли по трасама повлачења немачке војске. Да умре дакле као роб који је постао неупотребљив; али зашто је учињен робом, о томе се гласно не говори.

Има у том прећуткивању данашње мађарске критике тешко објашњиве, у сваком случају нечисте намерности. Али има и извора нетачног посматрања. Само Јевреј у фашизованог Европи имао је разлога већ 1936. године да узвикне, самом себи:

Ти само шџај, на смрт осуђени!

и да унапред своје будуће године, и њихове плодове, закалеме сазнањем о неизбежности свога мартирџума. А управо то строго, рано зачето сазнање навикло је Раднотија да мимоилази ступице приватних штимунга, те да се доследно, и до последњег дана скоро, посвети фиксирању стања поробље-

стену. Папирићи полетеше као крилати.

- То смо решили – рече Радноти.

Поћутасмо, за тренутак. Заустих да га упитам зашто је то учинио, али ми се питање чинило бесмисленим. Ништа није стајало између нас и пропасти, па је и овај чин извесног поништења значајно доста. Уосталом, није бацио песме.

Он, у међувремену, пребаци свеску из једне у другу руку, савивши је као фишек. Не знам зашто, уплаших се да ће и њу бацити. Зато упитих:

- Хоћеш ли нешто да ми прочиташ?

Иако ми до поезије, искрено речено, баш и није било.

- Врло радо. Касније.

- Ако не сметам...

- Не, не, баш ми је драго што си

ног човека – још и у оној бележници купљеној у логорској кантини са ћириличким натписом „Авала“ коју су му пронашли у џепу приликом ексхумације његовог леша. И управо то строго сазнање оспособило га је да се осами, загладан тврдо у себе, живећи „чисто као људи снежних крајева“; да се оглади и узвиси над мађарску литерарну практику свога времена, у главном дезоријентисану, или прљаву од иредентистичког лудовања или ништавну од мондених и приватних иживљавања. Оно га је оспособило да тако опште и дубоко изрази осећање човечног човека у фашизму Мађарске.

Друга је ствар што Радноти од свога порекла – иако је оно имало и те како стварних последица у његовом животу па га је коначно и убило – није првио ни жалопојке ни мит, што га у песмама ни поменуо није. То је, мислим, разлог више да то порекло сад наднадно нико не прећуткује. Радноти је припадао једној генерацији мађарских Јевреја која се потпуно асимилувала са својом средином и са њом изједначила своје интересе. Он је био напредан интелектуалац који је увредио што су му их наносили тумачио друштвеним узроцима. И, изнад свега, он је био

дошао. Остани, да попричамо. Ти си штампарски радник?

- Причао сам му, затим, о себи, о свом удесу, о томе како сам доспео овамо, о томе да не знам шта се догодило са мојом породицом, и да су, судећи по вестима које штуро допиру из тих крајева, скоро сигурно у логорима смрти.

- Да – рекао је Радноти. – Живимо у време кад човек убија другог човека без разлога, кад у томе, штавише, ужива.

То је, нажалост, било тачно.

Видиш, Холендер, нисмо могли да схватимо ову земљу, а можда ћемо кости оставити у њој.

Зар би помогло и да је схватио мо?

- Помоћи нема – рече он. Ипак, повремено, помислиш да постоји нешто... Не само овај залазак. Ре-

суптилан песник и снажан човек који је умео да апстрахује личне недаће до њихових најосновнијих, од условности времена чистих, само људских облика ужаса пред неправдом и револта против неправде. Као сви велики песници, гледао је у будућност и имао смелости да каже, још 1934, када му је било свега 25 година:

Размисли! побуниш ли се
славиће те људи нових времена
и с бучном вером претресаће ти живот;
поднеће рачун о твом животу и сину
предаће
успомену твоју, да му пример, чврсто дрво
буде, на које ће моћи да се успуже
слабачки пород!

У таквом споју најличнијег и најопштијег, најиндивидуалнијег и најсвељудскијег, Миклош Радноти се испео, „стрмом стазом“, до својих последњих, вероватно најбољих песама, до врхунаца мађарске поезије, уз Шандора Петефија, Ендре Адија и Атилу Јожефа.

(Александар Тишма, „Миклош Радноти: 1909–1944“ из књиге: Миклош Радноти, *Сџирмом сџазом*, превод Данило Киш, фототипско изд. из 1961, Нови Сад, Форум, 2009)

цимо, свештеник који, ту и тамо, на тајним местима оставља краставце, паприке и парадајз, за нас.

- Чак и Немци знају за то – рече он са одобравањем. – Више се и не љуте, труде се да то не виде. Чудан поп, наговорио је и сељаке, па сад на ободима шуме можеш да пронађеш парчад непотребне одеће, и јестива. Али, будимо искрени, од тога нема велике користи. Штавише, ономад су се двојица побила око венца паприка. Беше ли око паприка или око краставаца?

- То је небитно – рече он. – Ја и нисам говорио о њима, недостојним дара, него о ономе ко оставља дарове за друге. То је наизглед ситница. Али, ситнице могу да одрже дух.

Он уздахну:

- Сам не могу да пронађем тако рећи ништа за јело, неспособан сам

Миклош Радноти у Бору

Песме преведене и објављене у овој књизи потичу из масовне гробнице у селу Абда на крајњем северозападу Мађарске. Приликом екшумације, после рата, оне су нађене у стражњем цепу панталона на једном од двадесет два тела људи убијених пушчаним и револверским мецима, претежно у потиљак. Тело под бројем 12, у чијем је стражњем цепу панталона нађена свешчица са ћирилички одштампаним насловом "Авала 5", идентификовано је као леш др Миклоша Раднотија (Миклос Радноти), а песме уписане у ту свеску као последња остварења овог мађарског песника.

Свеску је Радноти купио у Србији, у Бору, од једног сељака, и све у њој садржане песме нарисао је као принудни радник у борском руднику за време окупације, што објашњава и осмишљава њихово објављивање на српском језику бригом Народне библиотеке у Бору.

Радноти је у Бор доспео 1. јуна 1944. године као припадник такозване радне службе, у коју је Хортијева, па затим Салашејева Мађарска мобилисала Јевреје да би, исцрпљујућим радом у ратним подручјима, самлела њихову живу

снагу и евентуални отпор. У овом случају она је послала 1500 тих својеврсних робова на послугу немачкој организацији "Тодт", у замену за испоруке бакра и хрома, које нису никад уследиле. Они су градили пругу, која неће бити изграђена у току рата. Али, главна сврха њиховог одашиљања у удаљену Србију била је, ипак, постигнута: без одговарајуће хране и без довољно одмора у баракама пуним вашију и стеница, мучени су тешким физичким послом, коме већина није била вична ни дорасла, кажњавани за прекршаје кундачењем, везивањем и стрељањем.

Раднотију је ово био већ трећи поврат присилног рада и он му се подвргао са осећањем катаклизме...

... У Бору се Радноти утопио у безимено робље, не свративши на себе никакву посебну позорност. Крхке телесне грађе, али здрав, некад страстан планинар, смучар и веслач, одолевао је како-тако тешким условима рада у логору, али је слабио. Није имао новаца, ни вредносних ствари којима би обезбеђивао допунску ишрану уз лошу и изгладњујућу логорску храну, нити је, као човек књиге и мисли, умео да се укључи у трампу и црну берзу, која је

у свим логорима, слично корову на буњишту, бујала. Сем двојице-тројице упућених, нико од његових сулогораша, а да о стражарима и не говоримо, није знао да је тај роб, што тегли прагове и шине посрћући под псовкама и ударцима, један од најзначајнијих мађарских песника...

... Ту, изнад Жагубице, чије је име забележио уз датуме настанка песама, у стешњености логорског кревета на спрат, у неком кутку, на трави, где се издвојио удова обамрлих од напора и исцрпљености, настајали су његови најлепши и најпотреснији стихови, најлепше и најпотресније песме мађарске књижевности у том њеном драматичном тренутку обрачуна и плаћања за мегаломанске заблуде. Све су оне, увериће се читалац, делови једног непрекидног лирског извештаја о страдању и суочавању са страдањем, о откинутости од живота и његових аркадијских радости у стварању и зрењу; једно усамљеничко, али видовито, загледање дна епохе фашизма у последњим његовим трзајима.

(Из њредговора "Последње њесме Миклоша Раднотија" Александра Тишме, у књизи: Миклош Радноти, Борска бележница, њревео Данило Киш, Народна библиотека, Бор 1979)

да уберем чак и дивљу јагоду. Али, то што знам за такве поступке, помаже и мени, учини ми се да нисам напуштен, да ме можда и тамо, у Мађарској, неко чека.

- Мислиш на жену? – упиташ, јер нисам умео да мислим уопштено, као он. – Заборави. Ако немаш с њом деце, боље је заборавити.

Сматрао сам да је, овде, најбоље направити оштар рез са оним претходним животом. И ја сам забравио на моју Туби. То је једина лековита ствар – мозак на отаву, бистар поглед у неразмрсиву петљавину коју носи сакодневица, све напоу усредсредити на то да преживиш. Али, он као да ме није слушао.

Не иде то увек лако са заборавом, Холендер. Постоје различита времена, друкчији дани и ноћи.

Каткад је заборав скоро природна ствар у ходу времена, а онда време успори ток, застане, набуја и обруши се натраг, најпре као цунами који руши све пред собом, а затим се уматичи, ујезери, ствара мртвају и до смрти пече као гризлица.

Е, помислих, невољнице, кад си дотле стигао, није чудо што се осамљујеш.

Загледасмо се, као по договору, обојица, у сеоско гробље испод нас.

- Шта би волео да ти пише на крсту, Холендер?

- Нисам о томе размишљао.

- Реци што ди прво падне на памет.

- Не знам. Можда „омаче се“ или „езнуше ме“ или „ко би рекао“, или само, како оно кажу Срби, „јеби га“...

- Да – осмехну се песник. – То су врло добра решења. А још је и боље без њих. Шетао сам, некидан, тамо. Шта све људима не пада на памет. Невешта слова која спира росуља и брише устока.

Остали смо те вечери, на стени изнад провалије, до касно у ноћ, ја и песник Радноти. Причао је много, али ја сам упамтио само понешто.

- Исувише је много ниткова, Холендер – говорио је он. – Исувише их је. Понекад ми се чини да је једина драгоценост нашег положаја у томе што увече можемо да изађемо испред бараке и гледамо у умируће сунце...

(Владимир Јајличкић, Hollander, Свейлоси, Крајујевац, 2006, 196–203)

Момчило Станковић

Записи о Бору и Борском руднику (20) У концентрационом логору

Немци су веровали да ће векова-
нти у Борском руднику, па су им
и сви планови били дугорочни. То-
ком 1941. године одржано је више
састанака између најодговорнијег
за планирање и привредни развој
Хитлерове Немачке, инжењера Тота,
генералног конзула Франца Нојха-
узена и више немачких стручњака.
Циљ ових састанака био је израда
планова за проширење експлоата-
ције Борског рудника и боље ко-
ришћење других рудних богатста-
ва источне Србије. О закључцима
са тих састанака Нојхаузен је ура-
дио белешку у којој се, између ос-
талог, каже:

„Пошто су геолошка истражи-
вања показала добре резултате, из-
грађен је план по коме је треба-
ло налазиште угља и лигнита Кос-
толац претворити у модерни днев-
ни коп са великим багерима, маши-
ном за чишћење, пругама и транс-
портним средствима. Прорачунима
је утврђено да за предвиђена пост-
ројења у Костолцу постоје залихе
лигнита за око 80 година.“

Даље се у поменутој белешци
каже:

„Израђен је план за изградњу ве-
лике електричне централе Косто-
лац која би дала 30 милиона ки-
ловата електричне енергије са ауто-
матском опремом и допремом угља
од дневног копа до пећи, као и план
за изградњу далековода Косто-
лац–Београд и Костолац–Бор. Из-
рађен је план за изградњу дунав-
ског пристаништа – Костолац са мо-
дерним истоваривањем и утовари-
вањем. Затим планови за изградњу
постројења и машина за модер-
ну топионицу, која би се изгради-
ла у Костолцу одмах поред Дунава,
за топљење бакарних концентрата
из Бора. План за подизање зграда

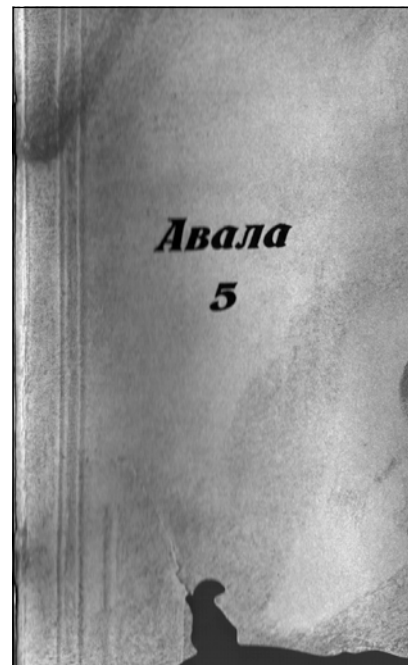
за смештај машина за прераду 450
хиљада тона пирита који се добија
са дневног копа у Борском руднику.
Према плану овај објект је требало
изградити поред топионице Бор-
ског рудника и на Дунаву у Костолцу.
Затим, план за изградњу пруге Бор-
Костолац ради транспортовања ма-
теријала за постројења.“

Људи – робови

Попут великих старовековних
силника и Немци су одлучили да
своје планове остваре масовном
употребом – робова. Зато је Бор
претворен у велики концентраци-
они логор који је покривао Бор и
ширу околину, а робове је, поред
Србије, морала да шаље и сва оку-
пирана Европа. Најдетаљнији опис
тог логора дао је Слободан Босиљ-
чић који је у једном периоду окупа-
ције руководио партијском органи-
зацијом Бора.

Ево дела његовог описа борског
логора (*Развијшак*, година 4, број 1,
Зајечар, 1966):

„Услови живота и рада били су
сурови. Најгрубљи терор владао је
у тзв. „Штраф-лагеру“ и „Кацет-ла-
геру“. У „Штраф-лагер“ су затвара-
ни сви они који су бежали са рада
или нису испуњавали норму. Ви-
сина казне кретала им се од јед-
ног месеца до две-три године. „Ка-
цет“ је био логор заробљених пар-
тизанских бораца и помагача на-
роднослободилачког покрета. Ос-
тали логори били су растурени по
пространој околини. Код борског
гробља, на путу за Кривељ, налазио
се тако логор „Берлин“, на Сења-
ку „Сименс“, на другом километ-
ру логор „Функе“, у новој колонији
„Дрезден“, а код топионице, на пре-
лазу за флотацију, логор „Брин“. Од

Насловна сџрана свеске М. Рагноиџија,
у којој је записивао сџихове џоком свој
боравка у борском руднику

Бора, дуж трасе будуће пруге, лого-
ри су грађени просечно на сваких
пет до десет километара у правцу
Црног врха и преко њега ка Жагу-
бици и Петровцу: „Инсбрук“, „Вин“,
„Минхен“, „Грац“, „Брегенц“, „Фо-
ралберг“, „Бајерн“, „Франкен“, „Вес-
тфален“, „Тирол“, „Линц“, „Хол-
штајн“, „Хасен“, „Виртемберг“, итд.
У овим логорима радило је и десе-
так омладинаца присилно доведе-
них из Београда.

Тако је овај предео био начичкан
казаматима пуним логораша.

У логору „Берлин“ никада није
било мање од 2 до 2,5 хиљада људи.
Од оснивања, половином 1942. го-
дине, па до краја рата, неколико де-
сетина хиљада људи у овом лого-
ру били су жртве и сведоци мно-
гих злочина. Логор је сачињава-
ло шест великих древних барака
са густо поређаним двоспратним
и троспратним креветима. Био је
ограђен бодљикавом жицом и под
контролом стражара, Немаца из Ба-
ната и Ердеља и Мађара – хонведо-

Затвореници једној од радних лоџора код Бора

ваца. Из овог се логора ишло на рад под стражом углавном на раскривкама бакарне руде по радилиштина Тилва мика и Тилва рош. Рад се тамо обављао по утврђеним нормама. Сви који не би испунили прописану норму оштро су кажњавани. Некима је ускраћиван ручак, другима и ручак и вечера, а затим су следиле казне затвора у трајању од једног до шест месеци, које су издржаване у „Штраф-лагеру“. Није било ноћи, а да пијани тотовци не сврате у коју бараку, разбуде уморне људе, провоцирају их и на најмању примедбу шамарају их и батинају штаповима. Они најокорелији сматрали су за изузетно задовољство да групе дотераних изводе у хладну ноћ и да тамо, пијани, обављају са њима егзерцир.

„Ш“ и „Л“ – знаци жигосаних

Напоран физички рад, лош смештај и још гора исхрана, здравствене

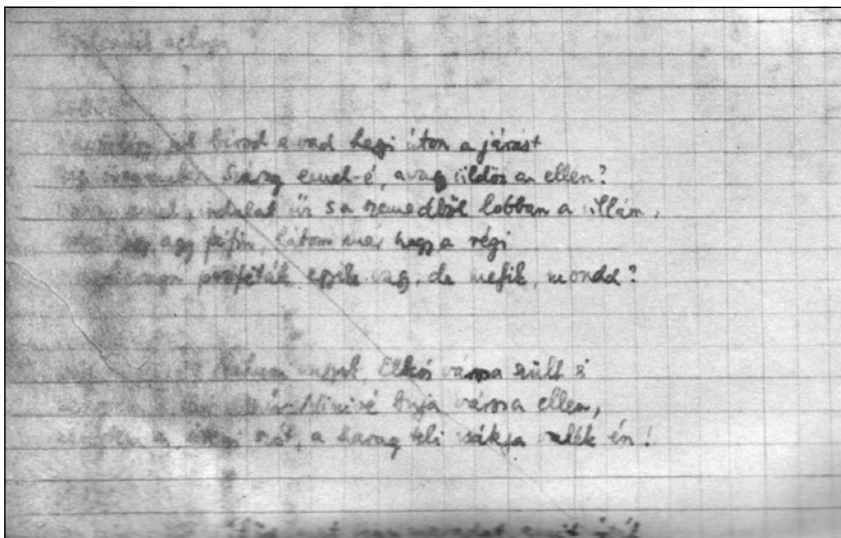
но су упропастили многе људе. Велики број радника тешко је оболевао. Лекарска помоћ била је при томе сведена на најмању меру, а домаћи лекари су били сасвим немоћни. Боловања нису могли да отварају јер је свака болесничка листа увек ишла Немцу, који је испод лекарских налаза скоро увек стављао напомену *сџособан за рад*.

Нарочито су према затвореницима били безобзирни чувари у логорима „Штраф“ и „Кацет“. За чуваре тих логора Немци су обично одабирали најбезобзирније стражаре.

Затвореници логора „Кацет“ радили су најтежи посао, у рударској јами, голи и боси, ногу нагрижених од плаве воде. Крај њих су стајали стражари са аутоматом око врата и воловском жилом у руци, којом су раднике тукли до бесвести. Логораши из логора „Штраф“ радили су у флотацији без вентилације, у каменој прашини која је брзо нагризала плућа. На рад су сви одла-

зили оскудно одевени, са ознакама свога логора: на десној ногавици било је масном бојом утиснуто велико слово „Ш“ (или „3“), а на левој „Л“. Оба ова знака морали су носити и на леђима. На ногама је обично ретко ко имао какву обућу, изузев понеко дрвене клонпе, најчешће су били боси, чак и зими, кад су голотињу прикривали старим поцепаним памучним ћебадицама. Исхрана у овим логорима била је још много гора него у осталима. Од буђавог, крупно самлевог кукурузног брашна печени су тврди котурићи проје од по 50 грама. То су затвореници добијали уз ретку чорбу махом од куване кромпирове љуске.

Немци су често ноћу одводили из ових логора групе од по десетак сасвим изнемоглих људи. На периферији Бора су их убијали и бацали у Борску реку, затрпавајући их кварцним материјалом нагомиланим са раскривке руде на Тилва рошу.

Радноћијев рукопис

Међу бункерима у жицама

Ако би неко успео да побегне, Немци су сместа вршили одмазду стрељајући при томе и читаве групе затвореника. Многи од њих су јавно сахрањивани, али је већи број нестајао тајно, ноћу. Лешеви, за које је по дужности знао борски свештеник, као једини очевидац, били су готово црни, крвави, размрсканих глава, осакаћени; таквих је и он видео 54 само из логора „Кацет“.

Цео Борски рудник био је тада широко опасан са око 30 јако утврђених бункера, са покретном митраљеском куполом на врху, који су међусобно били повезани бодљикавом жицом. Ући или изаћи могло се само кроз три-четири уска, добро контролисана пролаза.

Један други сведок овако описује изглед логораша – антифашиста, Југословена, Грка и Талијана, који су доспели у логор „Берлин“:

„Једва да су још личили на људе. Услед лета тело им је било покривено прљавим ритама које су скривале крваве загнојене ране. Многи су били у дрвеним ципелама, а велики број на ногама није имао ништа. Листови и бутине били су им танки, као код нормалног човека ручни зглоб. Око њих се ширио смрад истоветан са смрадом из барака. Кожа, где није било рана, имала је чудну сиво-цигла-црвену боју.“

Колико је кроз логоре у Бору прошло људи, тешко је рећи. Сви до сада објављени подаци су непотпуни, али изгледа да је најближи истини податак да је кроз борске логоре прошло током окупације преко 140 хиљада људи.

Највећи број логораша били су из појединих делова окупиране Југославије, претежно из Србије, али је било и припадника других херојских народа.

Страдање мађарских Јевреја

Судбине мађарских јевреја чине посебну причу о страдањима у баракама и на радилиштима борских логора. О томе је остало сведочанство Ђерђа Иштвана у невеликој пообиму, али непревазиђеној по непосредности сведочења, књизи *На смрти осуђени* (Будимпешта, 1957).

Највећа група мађарских Јевреја доведена је у лето 1943. године. Њу су чинили интелектуалци, пореклом Јевреји, чији су преци вековима живели у Мађарској, па су и ови Јевреји усвојили мађарски језик као свој и дали су велики допринос мађарској култури. Међу њима било је и великана мађарске књижевности, као што су песници Миклош Радноти и Ласло Лукач.

Ево једног Раднотијевог стиха у преводу Данила Киша:

У њакво сам доба живео на
земљи
кад човек беше њако ниско њао
да је својевољно, сџасно,
без наредбе клао...

Кроз борске логоре прошло је више од 10 хиљада мађарских Јевреја. Највише их је радило на прузи Бор–Костолац, али и на другим радилиштима. Ноћили су у баракама логора „Брегенц“, „Берлин“, „Минхен“, „Инсбрук“, „Беч“, „Хајденау“ и „Лазница“. Мађарске Јевреје чували су војници мађарско-фашистичке војске, а на челу сваке групе био је по један „тотовац“ (припадник немачке радне организације), као руководилац радова.

Нећемо описати живот у овим логорима јер је то нашим читаоцима већ познато. Многи су од логораша страдали на радилиштима, или су стрељани од Немаца и мађарских фашиста. Последња већа група одведена је из Бора пред наилазак партизана и сви су страдали на крвавом путу који је водио преко Мађарске за Немачку.

Страдао је и песник Миклош Радноти, који је своје последње стихове написао у логору „Хајденау“, у планини изнад Жагубице.

У свом последњем стиху, Миклош Радноти поручује:

Не љролази, друже, зови ме!
Усџаћу ојџи!

Простране мађарске пустаре и дивне мостове на Дунаву између Будима и Пеште видели су само они мађарски Јевреји који су успели да се повежу са илегалном организацијом борских антифашиста и нађу заштиту у партизанским јединицама.

(Из фељџона „Зайиси о Бору и Борском руднику“, Колектив, џеџак, 17. новембар 1978)

Драгица Радетић

Доживети стоту

Поводом педесете годишњице Борског језера

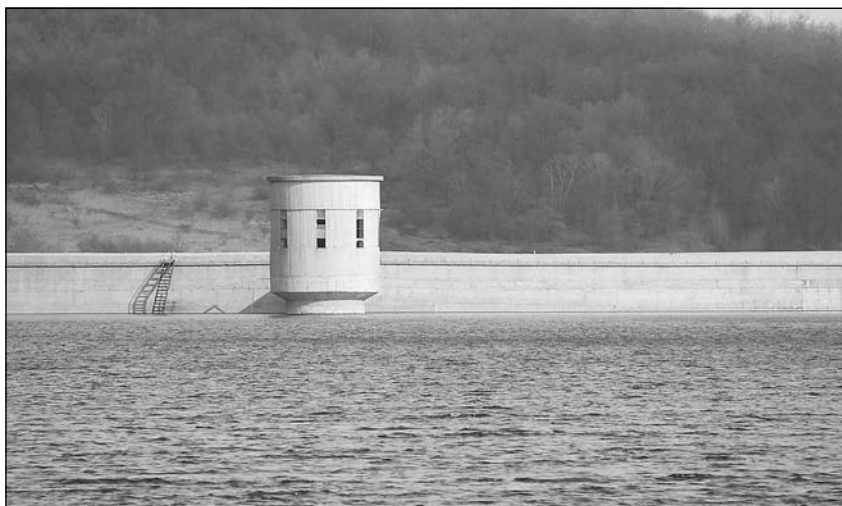
Градови најчешће настају на рекама. Бор је настао на руднику. Реку нема, али има језеро, које је за потребе рудника створено пре педесет година.

У исто време када се у борском руднику водила свакодневна борба са вишком подземних вода које су услед рударења избијале у јамским ходницима, тражило се решење за проблем мањка воде потребне за рад индустријских постројења.

Програмом прве фазе изградње и реконструкције рудника 1957. године планирана је изградња бране за вештачко језеро које би снабдевало предузеће довољном количином индустријске воде.

На удаљености од 16km од Бора и 4km од Брестовачке бање, на обронцима хомољских и кучајских планина, на терену који обилује воденим токовима и речним долинама, одабрано је место где би настало језеро. Брана је изграђена 1959. године на Брестовачкој реци, левој притоци Црног Тимока, на месту где су се спајале Марецова река и речица Ваља Жони. Са акумулацијом њихових вода и дела слива Злотске реке створено је језеро чији ниво зависи од количина падавина и отопљеног снега са околних брда.

Са изградњом бране, слика благо усталасаног предела испресецаног речицама и јаругама, обојена од ливадске сочно-зелене у долини, до загасито-маслинасте и мрке на терасастом земљишту, које се уздиже ка палеовулканској купи Тилва њагра (770m) и Црном врху (1043m), мења се у нове слике и нове видике. На Савачи¹, месту где је направљено одмаралиште за децу, подигнута је брана од камена и бетона, дужине 170m и висине 50m.

Брана на Борском језеру

Брана је почетак нове слике у којој се вода, заустављена бетонским зидом, шири околином, потапа ливаде и део пута Бор-Жагубица протеже у неправилном, закривљеном облику, надима у боковима, разуђене обале у дужини до 5km, а у време највишег, пролећног водостаја, достиже дубину већу од 45m, а површину од 30 хектара.

Проблем водоснабдевања индустријских објеката решен је изградњом црпне станице на Кривељској реци и изградњом цевовода којим се вода доводила до Бора, односно топионице и флотације, највећих потрошача индустријске воде. Борски погони су добили за рад потребну количину воде, а Борани² незамањиво место за рекреацију, одмор и купање у летњим месецима.

Пре купања у језеру многи су научили да пливају у градском базену. Два базена, за пливаче и непливаче, изграђена су 1957. године. Пливачки клуб „Бор“ на базенима је организовао обуку у пливању и ватерполо спорту и било је доста заин-

тересованих за обуку, али и оних који су на базен долазили како би побегли од летње жеге. Сви посетиоци базена морали су да се примерно понашају јер их је надгледало будно око чувара, а строги глас преко звучника корио је појединце: „Немој купачи да бацају пикавци у базенат... јербо ће се пливци испечу кад тренирају...“

Убрзо је чувар базена остао без посла, а Борани без ужитка купања у базенима јер је на њиховом месту изграђена пруга и градска Железничка станица. Тада је језеро постало Боранима најближе погодна место за купање, али и за спортове на води.

Језеро се у прво време још увек није могло користити за летовање, али било је погодна за излете викендом. Прве одласке на језеро организовали су Одбор пријатеља природе и Планинарско друштво из Бора. Боравак на обалама језера и дуже од једног дана, радницима је омогућио Руднички одбор синдиката и општина, обезбедивши им најпре шаторе, а касније и камп кућице.

Бележница *На нашој стіази*

Од 1961. године уводи се стална аутобуска линија Бор–Језеро, а следеће године отвара се и први ресторан. Убрзано се стварају и други услови за што пријатнији боравак на језеру, а Рударско-топионичарски басен улаже знатна материјална средства за одмор и рекреацију својих радника. На регресивне годишње одморе упућивани су радници са својим породицама на море, тада најчешће у одмаралиште у Оребићу, а на бесплатну седмодневну рекреацију у бању или на језеро.

Било је то време када су привредне организације и завод за социјално осигурање имали обавезу да обезбеде радним људима место за одмор. Очување здравља и повећање радног елана било је у функцији сталног пораста производње у рударству и металургији. Чувена реченица коју је Тито упутио борским радницима још 1948. године, при првој посети Бору³: „Дајте земљи што више и што бољег бакра!“, постала је моћан замајац који покреће физичку снагу људи и подстиче на такмичарски и ударнички рад, и идеја водиља која делује на људски дух, оптимизам и веру у бољу будућност.

Са производњом која је у време слабе техничке опремљености зависила од људског рада, расла је и свест радника као творца новог света, илузорна свест зачета на пове-

Обала Борској језера

рењу, а утемељена на радничком самоуправљању.

Било би неправедно не поменути да је са производним и технолошким напретком растао и животни стандард радника. Градили су се станови, културни, административни, рекреациони и угоститељски објекти. Највећи број објеката друштвеног стандарда изграђен је у периоду од 1960. до 1970. године.

Слободно време за викенде и празнике проводило се у Брестовачкој бањи или на језеру, уз музику и игру на терасама мотела „Излетник“ и „Дом одмора“, или у пливању, спорским надметањима и шетњама у природи. Борско језеро⁴ тек лета 1964. године постаје погодном и за коришћење годишњих од-

мора, јер тада су већ били створени сви неопходни услови за дужи боравак у новопостављеним камп и викенд кућицама планинског типа, са рестораном који може да угости 200 гостију и водом за пиће.

Уз то, природа је очарављујућа. Поглед посматрача заробљавало је језеро обгрљено зеленим пејсажом кога чине брежуљци покривени жбунастим растињем и крошњама дрвећа. Са плаветног неба очи су се утапале у зеленкасту провидну воду која је у њима блескала и светлукала.

Слика језера, додуше у црно-белој техници, била је први пут приказана на телевизији 1964. године. Обојену слику, језерски акварел, могли су да виде први гости са стране који су тога лета дошли из Ниша, Београда и Новог Сада. Забележено је да је 1964. године у камповима боравило око 350 гостију.

Први мотел на језеру изграђен је 1965. године и добио је име по борском раднику – призвођачу, „Металург“⁵. Мотел је градило борско грађевинско предузеће „Тимоградња“.

Била је то скромна грађевина која се није одликовала изузетним архитектонским особинама, али се одлично уклапала у бујни пејсаж и шумовито окружење. Смештена на веома погодном месту, са пространим терасама отвореним ка језеру

Најушћени мојел „Металург“

Борско језеро

са две стране, капацитета до 30 лежајева, од самог почетка привлачила је многобројне госте.

Исте године су завршене и четири виле за породични смештај, са 20 лежајева. За прихват гостију 1965. године је на језеру обезбеђено укупно 130 лежајева.

Као гости, предност у односу на остале имали су рудари, топионичари, флотери, ливци... јер мотел је био намењен првенствено радницима из погона. Заслужено су одмарали снагу дружећи се уз јело и пиће⁶, добро расположење, далеко од захукталих погона, ритмичног оглашавања рударске сирене, ужарене топионичке пећи и борских димњака. Био је то кратак предах од процеса производње чији су били заточеници, као део неизбежног ковитлаца у којем се производио бакар.

Осим викенда и остале нерадне дане Борани празнују на језеру. Верски празници су престали да се славе, али државни се празнују са пуно полета и идеолошког заноса: Први мај, Дан младости, Дан борца и устанка, Дан рудара, Дан ослобођења Бора, Дан Републике... Тада се организују и активности забавног типа као што је маратон у пливању, од бране до плаже, партизански марш на релацији Језеро-Злот, рекреативно веслање, разноврсна такмичења извиђача и спортиста...

Језеро је 1965. године пориблиено са 130 хиљада млађи калифорнијске пастрмке, набављене из мрестилишта у Приштини. Убрзо се уз качамак са овчијим млеком, сиреве и све врсте печења, на јеловнику ресторана нашао и пастрмка која постаје најтраженији специјалитет.

Са изградњом хотела „Металург“, могао је да се прати број ноћења на језеру, који расте из године у годину. Забележено је да је 1970. године у хотелу преноћило 2 480 гостију, а две године касније чак 12 633 госта. Искоришћеност смештајних капацитета током целе године најбоља је била у мотелу, док су виле и кампућице биле заузете само у летњим месецима. Пословни људи и школске екскурзије долазили би у краће посете да се одморе или преноће након обиласка Бора који је као један од највећих рудника бакра у Европи био атрактиван за групне посете. По посећености, Борско језеро је у то време предњачило у односу на остала језера у Србији.

Иако су у структури гостију доминирали становници Бора и ближе околине, било је гостију и из других места, из крајева различитих по својим висинским и климатским приликама, посебно из равне Војводине. Гости су уживали у свим благодетима и красоти језера у свако доба дана. Нису се дневне слике језера тек смењивале пред очима

посматрача, него су чаролијом придобијале и самог посматрача који је постајао део исте слике: у раним јутарњим часовима језеро светлуца у беличастој измаглици која мили по површини; у подне, када је сунце најјаче, слика језера се злати и подхвата од топлоте, звукова и мириса; ноћу језерска вода постаје тамна док над њом светлуцају свици и зричу зрикавци.

Свако ко воли природу, не може остати равнодушан пред овим сликама. И према свему другом што им је боравак на Борском језеру пружио: мир, солидан смештај, добру храну, рекреативне садржаје. А задовољни гости су најбољи промотери туризма који је постепено прерастао из рекреативно-излетничког у стационирано туризам.

Јављају се и први стручни текстови о Борском језеру. У *Зборнику радова Географској институцији Београда*, објављен је 1967. године текст проф. Стевана Станковића „Туризам на Борском језеру“. У тексту су наведене најважније одлике језера које је, иако настало за потребе индустрије, изузетно лепо и погодно за боравак туриста. На надморској висини од 438m, са умерено-континенталном климом, са високим летњим и ниским зимским температурама ваздуха, релативно малом количином падавина, са топлим водом преко 24°C лети, хемијски и бактериолошки чистом водом, чија провидност при сунчаном времену у заливима износи и до 5m, а над бетонским плажама 2–3m. У тексту је наведено да до замућивања језерске воде не долази ни услед јачих киша јер је највећи део језерског слива изграђен од чврстог, вододрживог андезита, а приобаље је преко 75% пошумљено.

Уз податке о самом језеру проф. С. Станковић је истакао постојање и других туристичких садржаја у непосредној близини језера: Брестовачке бање, Злотских пећина, Црног врха, Великог крша, вулканске купе Тилва њагра, Стола и омладинског летовалишта Савача.

Био је ово један од првих објављених текстова у којем се указује на нови правац развоја туризма у Борској општини и могућности да се обједини језерски, бањски и планински туризам.

Сигурно да су овакви, афирмативни текстови о језеру и мишљење стручних људи утицали да се језеру поклати више пажње, али уложи и више новца. А новца је било. Раднички савет Рудника бакра Бор 1967. године доноси одлуку да се борском предузећу „Турист“ доделе средства за изградњу спортских терена на језеру, за одбојку, кошарку и рукомет. Скупштина општине исте године одобрава за све грађане регресирање превоза ка језеру до 50%.

Урбанистичким планом изградње крајем 1969. године предвиђена је у Брестовачкој бањи изградња базена олимпијских размера са топлом бањском водом, изградња нове саобраћанице преко Кормароша, која би скратила пут до језера за 11km, извиђачког боравишног табора и висећег моста на најужем делу језера.

Иако није остварено све што је планирано, плански развој језера у првих десет година, од 1960. до 1970. премашило је очекивања. Изграђене су бетонске плаже са тушевима и кабинама за пресвлачење, прилазни путеви, паркинг простор, мотел и хотел, проширено је камп-насеље и у кућице уведена електрична струја, постављена јавна расвета, проширена је водоводна мрежа, уређен је простор за децу на травнатом делу, са справама за игру, пошумљена је околина језера, постављене шумске клупе и столови, набављене сандолине и чамци...

За борске рударе и топионичаре, и остале грађане, језеро и Брестовачка бања постају омиљено место за одмор и рекреацију. Током лета сваке суботе и недеље и до три хиљаде људи налази мир на обалама језера или у хладовини Брестовачке бање.

Број излетника на језеру смањивао се са одласком лета. Али

Борско језеро

заљубљеници у природу радовали су се доласку јесени. Плаже су бивале напуштене. Празне клацице призивале су слику зајачурене деце док је њихов смех и гласове односио ветар у пожутеле крошње дрвећа. Дремљива поља прекривана су опалим лишћем и полеглом травом. Оштар ваздух са планине најављивао је долазак зиме.

И током зиме су радници Рударско-топионичарског басена долазили на језеро ради рекреације. Тада се нису могли купати, али могли су активно учествовати у спортским активностима: скијању, малом фудбалу, одбојци, стоном тенису, стрељаштву... Ко није био љубитељ „активног“ одмора, време је проводио у излежавању уз транзистор, или играјући шах и табљић. Било је и оних којима је највише одговарао мир и самовање, те су шетали уз обалу залеђеног језера или врлудали шумским путевцима, током којих би резак ваздух потискивао тескобу из груди и топионички дим из плућа.

Слика језера ни зими није остављала утисак суморног и напушеног места. Иако најчешће залеђено, са јасно оцртаним обалама раскрилило би се пред оком посматрача и привлачило га својом леденом белином. Дрвеће и околне брежуљци покривени снегом у

свом беличастом сјају употпунили би зимску слику језера.

Доласку пролећа на језеро највише су се радовали риболовци. Отапањем снега са планинских врхова језеро се пунило водом која је бујала и покривала бетонске плаже. На обали, у заклону брежуљака, шћућурене и ушушкане викенд куће отварале би капке и гледале у нарасло језеро и усамљенике на обали са риболовачким штапом у руци.

Језеро је било богато са око петнаест врста рибе. Тврђе да у њему живе права „водна чудовишта“ у виду риба тежих од тридесет килограма, нису део риболовачке приче којој не треба веровати. Заиста је забележен случај када је уловљен шаран тежине 31kg и дужине 1,2m. Али, значајан догађај за све љубитеље риболова десило се крајем 1972. године када је у језеро бачено 15 хиљада младица калифорнијске пастрмке, први пут произведене у сопственом мрестилишту. Нису риболовци долазили само зато што им је језеро обећавало добар улов него им је нудило и спокојство. Уверили су се да вода заиста има способност да смирује дух и ослобађа човека од умора, лоших мисли и осећања.

И док се језеро обогаћује рибом, Дубашница 1973. године постаје станиште за дивљач. Простор од око стотинак хектара претвара се у ливште у којем је највише било муф-

Борско језеро

лона, дивљих свиња, срнеће дивљачи и јелена лопатара. Уз остале туристичке мотиве, био је ово још један који повећава туристичку вредност језера.

Иако је половином 1973. године у Брестовачкој бањи, мање од 4km далеко од језера, отворен олимпијски базен димензија 25 са 50 метара и скакаоницом висине 5m, са два мања базена за децу, језеро не престаје да буде мање привлачно. Базен се убрзо показује као промашена инвестиција.

Један од најважнијих догађаја и највећих инвестиција била је изградња новог хотела на језеру. Са његовом изградњом 1977. године отварају се нове могућности борског туризма. Пројектна организација у оквиру које је рађен пројекат хотела био је Институт за бакар Бор, а радове на изградњи изводила је београдска фирма „Рад“. Градња је инвестирана удруженим средствима привреде региона.

Хотел је задржао пројектантски радни назив „Језеро“. Главни пројектант била је Боранка, архитекта Ксенија Мићовић, већ афирмисани аутор низа рудничких пројеката и стамбених зграда. По архитектонском стилу, хотел „Језеро“ потпуно одудара од стереотипа послератне изградње у Југославији, која се одликује брзом и јефтином градњом најнужнијег стандарда и поједнос-

тављене просторне организације. Ксенија Мићовић је у то време припадала генерацији младих архитеката који се одупиру шаблонском стварању и увреженим нормама, те храбро и оргинално прихватају плурализам стилова и осмишљавају простор по сопственим идејама и надахнућу. Захваљујући снажној архитектонској личности, младом и креативном духу и градителској стручности, Ксенија Мићовић својим пројектом хотела на језеру, као неконвенцијалним просторним решењем, излази из уских локалних оквира.⁷

Са овим хотелом Борско језеро је добило модеран и луксузан објекат, високе категорије, пројектован по светским стандардима, са смештајним капацитетом од 275 соба, рестораном са 275 столице, кафе са 200 и терасу са 300 столица. Хотел има седам сала различите намене, хол рецепције са баром, базен, 4 сауне са гардеробама, трим кабинет, куглану са три аутоматске стазе, као и терене за фудбал и кошарку, два одбојкашка терена, мини голф и отворене плаже. Било је замишљено да се у будућности од хотела до планинарског дома на Црном врху изведе жичара, тако да би хотел могао радити и зими.

Осим друштвеног значаја, нови хотел је за језеро, својим раскошним комфором, импресивним изгледом,

пространим терасама над водом и занимљивом конструкцијом крова, имао и облично-просторну вредност. Када се посматра са супротне обале, хотел делује као брод који је на ово место допловио из вода далеког Истока и због затечене лепоте одустао од даље пловидбе.

Хотел „Језеро“ је званично пуштен у рад поводом Дана рудара, 6. августа 1978. године. У хотелској сали за ручавање приређен је свечани испраћај радника РТБ-а у пензију, уз доделу златних значака и златника за дугогодишњи рад.

У односу на велики и нови хотел, хотел „Металург“ је деловао још скромније него раније. Већ је показивао прве знаке истрошености. Али, захваљујући лепој природи која га окружује, у његовој близини, на самој обали језера, одабрано је место за постављање споменика Миклошу Раднотију, мађарском песнику јеврејског порекла, који је 1944. године био присилино доведен у борски радни логор. У знак сећања на свог песника и његово борско тамновање, мађарска влада је поверила вајару Имреу Варги израду споменика и поклонила га Бору. Споменик је рађен у бронзи и представљао је усправну фигуру песника, висине два метра и тешке 480kg. Био је то први и једини споменик културе који је језеро добило.⁸

Овом догађају присуствовале су значајне личности из културног и из политичког живота тадашње Југославије и Мађарске. Споменик је постављен и откривен на Борском језеру поводом седамдесет година од рођења Миклоша Раднотија, 5. маја 1979. године.⁹ Тада је и први пут представљена Раднотијева збирка стихова, *Борска бележница*, на српском и мађарском, у преводу Данила Киша на српски језик.

Лепо, тихо и романтично место поред језера одабрано за песника, наткривале су зелене, устрептале крошње дрвећа из којих су се оглашавале распеване птице. То место касније постаје место окупљања

многих књижевника са Балкана и инспирација за писање нових стихова.¹⁰

Док је споменик М. Раднотију био на језеру, нису га посећивали само песници, волели су да му праве друштво заљубљени парови, хотелски гости, шетачи, усамљеници... Окупљали су се око њега и акцијаши, учесници омладинских радних акција, ОРА „Језеро”, у лето 1979. године и наредна два лета. Акцијаши су били смештени на Савачи, а радове су изводили на језеру, Брестовачкој бањи и Дубашници.

Због земљотреса на црногорском приморју у априлу 1979. године, многи су се Борани одлучили да годишњи одмор проведу на језеру.

Са осамдесетим годинама је дошло до наглих промена у југословенској политици и привреди. На помолу је ново време криза и привредних реформи, време када се морало почети мислити о штедњи у свим областима живота.

На то време нас подсећа мини електрана снаге 80 киловати. Прва електрана овог типа у Србији изграђена је на Борском језеру и пуштена у рад 1982. године. Идеја је потекла из Термоелектране, са циљем да се хидроелектрана укључи у електросистем и да напаја електричном енергијом све потрошаче на језеру.

Када се због Дугорочног програма економске стабилизације (1983–1984), радницима укида исплата регреса за годишњи одмор, који је популарно називан К-15, хотелске цене постају превисоке за раднике, и многи се лишавају хотелског смештаја.

Опредељење за скромнији начин летовања радо су прихватили љубитељи камповања, те су лето на језеру у великом броју проводили у кампу који је временом нарастао у право мало камп-насеље.

Хотел „Језеро” се све више оријентише на збрињавање групних и организованих посета, домаћих, али и страних гостију, учесника научних и стручних скупова,

Камп на Борском језеру

привредника, политичара, спортиста, школских екскурзија...

Од осамдесетих у хотелу су боравили најталентованији спортисти Србије, ради спортских припрема, учесници државног првенства у подводној оријентацији, учесници „Бакаријаде” која је окупљала произвођаче и прерађиваче бакра из свих крајева некадашње Југославије, југословенски и страни стручњаци из области рударства и металургије, културни посленици...

Некадашњи већи значај Борског језера као туристичког и спортско-рекреативног центра околине Бора од деведесетих година нагло опада. Простор око језера од уређеног постаје запуштен. О језеру се престаје говорити као о привлачном месту за одмор и рекреацију.

Занимљив догађај који је јавности поново скренуо пажњу на Борско језеро десио се крајем лета 1997. године. Уобичајена је појава да језеро лети има низак водостај због брзе потрошње воде, испаравања и смањеног притоцања, али те 1997. године ниво језера је био изузетно низак, тако да су се делови језерског дна појавили као копно. На тај начин је језеро открило јавности тајну места на којем је настало, а археолозима указало на још један археолошки локалитет у Источној Србији. Као последица дугогодишњег деловања воде на дно језе-

ра, на простору од око 600 квадратних метара постала је видљива некропола кружног облика у чијем су се средишту нашле и две керамичке урне. Некропола или у дословном преводу „град мртвих”, откривена је случајно, као што и најчешће бива са археолошким открићима. Борски археолози обавестили су о свом открићу Центар за археолошка истраживања у Београду. Убрзо је установљено да је некропола из бронзаног доба, настала највероватније између 1300. и 1100 год. пре наше ере. Претпоставило се да се у близини гробља налазило и велико насеље које је, судећи по величини некрополе која је највећа ове врсте пронађена у близини Бора, могло да има од десет до двадесет хиљада становника.

Прича о открићу античког гробља подстакла је причу о тајанственом свету који је ту живео пре три хиљаде година и пробудила митску свест одувек присутну у народу овога краја. Несреће утопљених у језеру повезивале су се са душама прошлих времена настањеним на дну језера и њиховим призивањем живих. Они који нису склонили да поверују у овакве приче веровали су да су прастановници за собом оставили скамењене гробнице како би нам из прохујалих векова пренели поруку о некадашњем животу на том тлу, што ће свака-

Хошел „Језеро” на Борском језеру (зайворен већ неколико јодина)

ко бити предмет будућих истраживања и изучавања.

Када би се графички приказивао развојни пут туризма на Борском језеру, од деведесетих би се исцртала оштра силазна линија. Сив, запуштен пут низбрдо. У ствари, био је то само део великог пута на коме смо се нашли услед распада заједничке државе, рата, економске кризе и санкција, вртоглаве инфлације, пада животног стандарда, моралног и духовног посрнућа...

Док се овај пут исцртавао силазном линијом, недалеко од њега био је један други пут на узлазној линији, пењао се ка Црном врху. На путу су се нашли грађевински радници, инжењери, транспортна возила са материјалом за градњу и механизацијом и блиндирани ципови са пратњом... Пут су трасирали моћници тадашње политичке власти са много, много новца. Јавност никада није сазнала колико је тачно новца уложено у изградњу огромног комплекса хотела Hyatt Rigency Јелен, чија је градња започета на Црном врху 1997. године, а прекинула две године касније. Био је то потпун несклад између луксуза који је, скриван од очију јавности, настајао на Црном врху, и сиромаштва које је почело да се шири у Бору и његовој ближој и даљој околини.

Несклад се тих година препознавао и на Борском језеру између природе благословене лепотом, с једне, и људске небриге и немара, с друге стране, којима је у континуитету било препуштено све до тада урађено и створено за добробит туристичке вредности језера. Склад и хармонија препознавали су се само у тихом ритму природе и животу језера. Језеро је упркос свему опстајало. Смењивала су се годишња доба, мењале су се слике језера. Природа је пулсирала независно од људи.

Иако већ запостављено, језеро није престало бити лепо и привлачно, нарочито за оне којима је било завичајно поднебље и који су расли с њим, који су на језерском подручју познавали сваки кутић и завијутак, узвишење, превој и заравњење, сваку стазу и дрво, а лети, у језерској води отежалост претварали у лакоћу, а бригу у живост и ведрину.

У пету деценију Борско језеро је ушло као болесник, чије излечење и опстанак зависи од људи. Обале језера обрасле травом и шибљем. Мотел „Металург“ одавно затворен, опљачкан и урушен. Хотел „Језеро“ опустео, замрачен и закључан. Камп-кућице разграђене. Паркинг је остао без аутомобила. Спортска игралишта без спортиста. Уместо мноштва људи, мноштво паса лута-

лица. Било је ту и разних смутљиваца који су обилазили напуштене викендице, а чак и лопова који су их обијали.

Тако је почетком октобра 2001. године нестао и споменик Милошу Раднотију. Претпоставља се да су га однели крадљивци који у њему нису видели ништа више од ситне користи коју ће имати када га продају некој приватној топионици.¹¹ Језеро је остало без споменика културе, без песника, а сам догађај је оставио сраман печат, не само на починиоце, него и на време у којем живимо.

У води се 2005. године појавила висока трава која се брзо ширила и као страшило за купаче штрчала изнад површине воде. Срећом, захваљујући стручњацима Природно-математичког факултета у Новом Саду, Одељења за биологију и екологију, установљено је која је биљка¹² угрозила воду Борског језера и брзо су предузете мере за њено уклањање.

Пре две године, 2007. године изграђен је на главној плажи Борског језера приватни мотел „Вертиго Ситу“ који може делимично да надомести недостатак хотела. Постављен је сплав и отворен кафић на главној плажи и отворен је „Тропски бар“, где се гости могу осећати пријатно, уз музику и освежење. Али, то је само помак ка оздрављењу и оживљавању Борског језера. Потребно је много тога још учинити што се тиче и саме воде и околине језера.

Последњих година приметни су, иако не довољни, напори да се борска привреда усмери ка туризму и да се јединствени природни потенцијали борске околине валоризују као туристичке вредности. У том правцу чине прве кораке Одељење за заштиту животне средине СО Бор, Туристичка организација и Друштво младих истраживача Бор. Посебно охрабује чињеница да се код младих развија свест о значају заштите животне средине, природних вредности и културних добара.

Све негативне појаве, и природне и друштвене, које су задесиле Борско језеро у протеклих петнаест година указивале су на неопходност предузимања одговарајућих мера заштите воде и околине. Мора се имати у виду да језера немају моћ самопречишћавања и да је спречавање загађења, као превентивна заштита језера, најцелисходније, јер санација може бити веома дуготрајна, неизвесна, а понекад и неуспешна. Свему овоме нас учи и на много штошта нас упозорава лимнолошка¹³ литература у којој се истиче да су језера еволутивни хидрографски објекти јер док једна настају, друга нестају. „Језера образују свој свет, свој микрокосмос у којем делују исконске силе и наставља се игра живота и ишчезавања.”¹⁴ Али, важно је знати да упркос исконским силама, од људи умногоме може зависти живот језера и да уколико их брижљиво чувамо можемо да им продужимо век.

„Језера, као и људи, имају своје лице и своју судбину. За судбину многих од њих најодговорнији смо ми сами. Загледавши се у језеро, ми меримо дубину своје душе, своју одлучност да их штитимо и унапређујемо, да их рационално користимо и оплемењујемо”, поучава нас проф. С. Станковић.¹⁵

У 2009. години Борско језеро навршава педесет година. Догађаји који су исписивали педесетогодишњу историју језера оставили су трага не само на живот језера, него и на наше животе. После традиционалног првомајског уранка и мото скупа који је почетком јула ове године на језеру окупио око 500 бајкера не само из Србије него и из суседних држава, почела је овогодишња купалишна сезона.

Ниво језера је висок, вода чиста и топла. Плаже су пуне. Разлеже се радосна цика деце у води. И, ако се изузме све оно што се може поправити и довести у ред (аутомобили мимо паркинга, смеће изван канте, трава непокошена, клацкалице не-

Хоћел „Језеро”

поправљене...), ово је још увек лепо место да се проведе лето. Место на којем се може одморити, сањарити, препуштати благом протицању времена, далеко од немира и неизвесности.

Очи досежу даље од ушију. Пред њима се отвара драг приказ зеленог пространства друге обале, са младим жбуновима и куполама крошњи обасјаним сунцем. Вода светлуца румена у злаћаном дану. Мирна, ослушкује ритам земље. Земља загрејана мирише на житна поља и ливадско цвеће. Брана дежура. Бди над овом лепотом. Бићемо део ове лепоте ако успемо да је сачувамо, за неке нове генерације, за неко друго време, за цео век.

НАПОМЕНЕ:

- 1 У то време зове се Сувача, а негде се помиње и као Сувачка.
- 2 Становници Бора су се називали Боранима све до 1968/69. године.
- 3 Тито је посетио Бор четири пута: 1948, 1961, 1969. и 1970. године.
- 4 Језеро, када је настало 1959, није имало посебно име, било је акумулационо. Од 1962. године језеро добија назив Брестовачко, по реци на којој је настало, све до 1965. године, када мења име у Борско језеро.
- 5 Првиобитно име је „Дом металурга“.
- 6 Подаци из 1970. о утрошеним средствима указују да је потрошња алкохолних пића велика у односу на потрошњу хране.

⁷ Архитекта Ксенија Мићовић је данас познато и признато име у Русији.

⁸ Споменик Миклошу Раднотију уписан је у Централни регистар споменика културе под бројем 915, код надлежног завода у Нишу.

⁹ Миклош Радноти (5. мај 1909. год – 9. новембар 1944. год.).

¹⁰ Милан Мирић: „Сусрет са Миклошем на језеру“, песма објављена у збирци *Круг црне ријеке*, Књижевна омладина Србије, Београд, 2000.

¹¹ Истоветан споменик поново је направљен и постављен у кругу борског Дома здравља, поводом 60 година од погибије Миклоша Раднотија, 9. новембра 2004. године.

¹² *Mugophyllum spicatum* (класасти кроцањ) f. *Halorrhagidaceae*.

¹³ Лимнологија је наука о језерима.

¹⁴ Стеван Станковић, *Језера Србије*, Београд, 2005.

¹⁵ Исто.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Стеван Станковић, *Туризам на Борском језеру*, Географски институт ПМФ, Београд, 1967.
2. Стеван М. Станковић, *Туристичка валоризација већинских језера Ср Србије*, Српско географско друштво, Београд, 1975.
3. Стеван М. Станковић, *Језера Србије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.
4. *Бор и околина: туристички водич*, Туристички савез општине Бор, 1988.
5. *Бор и околина*. Књ. 1 и 2, Скупштина општине Бор, 1988.
6. *Колектив*, лист Рударско-топионичарског басена Бор, 1961–1987.

Драгољуб Ђуровић – Ђуша

Стари Бор – сећања (одломак)

Варош

Под појмом „варош“, у то време, сматрало се да је то онај део „Борског рудника“ где су смештени друштвени објекти, трговине, хотели, кафане, занатске радње, пијаца, општинска администрација, Соколски дом, пошта и шеталиште (корзо). Ови објекти су се налазили у највећем броју са леве стране Нишке улице (данас Улица Ђорђа Вајферта, прим. уредн.). Док је један мањи део ових објеката који су припадали „вароши“, био са десне стране главне улице.

Полазећи од железничке „рампе“, одмах са леве стране Нишке улице, налази се једна стрма улица. Ова улица иде поред топионичке капије, а завршава се код капије флотације (ова се улица после ослобођења једно време звала Улица 9. бригаде, а једно време Козарска улица). Са леве стране ове улице, па до њеног краја, налазе се индустријски објекти Француског друштва Борских рудника (у даљем тексту: ФДБР). (Ови објекти, тј. сâм круг

Стара Нишка улица

предузећа, након Влашке буне, опасани су високом зиданом оградом и бодљикавом жицом.) На почетку ове улице и Нишке улице, одвајала се, лево, једна кратка улица која је водила, паралелно са зиданом оградом, у круг предузећа, где се налазила и путничка железничка станица. Идући поново стрмом Козар-

ском улицом, са њене десне налази се бочни северни део тадашње борске поште. Идући даље, наилазимо на једну велику спратну зграду. Био је то хотел „Мексико“. У доњем делу овог хотела, налазила се кафана са музиком. На спрату хотела биле су собе за преноћиште (сада је ту галерија „Бакар“). Идући даље, овом стрмом улицом, долазимо, такође, до једног великог објекта. То је била столарска радионица, неког Ике Ђорђевића. Даље се наилази на задњи део биоскопа, у власништву Љубе Јовића. Овај део тог модерног (у то време) биоскопа, има помоћне излазе, за публику из „партера“. После овог дела биоскопа, наилазимо на празан простор. Поред овог празног простора (испод борске отворене пијаце), ишла је једна мала улица према топионичкој капији. Преко пута ове улицице, идући даље, са десне стране стрме улице, наилазимо на, у то време, познату „Маринину кафану“. Ту су и помоћни објекти ове кафане. У ову кафа-

Стара општинска зграда

ну, залази пробрана клијентела, са „дубоким џепом“. Поред јела и пића, у овој кафани се могла наћи и друга врста забаве и задовољства. Идући даље овом стрмом улицом (Козарском), одмах после топионичке капије, са леве и десне стране пута је једна мала „рудничка колонија“. Ту је више приземних кућа, са помоћним просторијама. Са леве стране, налазиле су се „Пекара“ код Јове Радојковића, затим, две приземне куће, а онда и једна једносратница. На тавану ове куће живео је један неми човек, звали су га Шваба (говорило се да се звао Душан Ристић). Овај Шваба је био познат по прављењу „мекица“. У овој малој колонији која није припадала „вароши“, јер су куће припадале ФДБРУ), живело је више породица. Ту су живели Вукосављевићи, Шедиви (руски емигрант), породица још једног руског емигранта Криштопа. Ту је живео и један „уличар“ познат по надимку Веља „Шубукли“. Ова минијатурна „колонија“ завршавала се у близини капије флотације, са десне стране пута. Ипод објеката флотације налазило се јаловиште које се називало „живо блато“. Ту се завршавала и канализација која је полазила од нове цркве, као и ово мало насеље.

Поново кренимо од железничке рампе, левом страном Нишке улице. Прва зграда са ове стране је борска пошта. У приземљу су шалтери иза

Пијачни дан у Бору средином 20. века

којих су радили поштански службеници контактирајући са мештанима. Ту се налазила и телефонска говорница. На спрату ове зграде живели су службеници поште (након завршетка Другог светског рата изграђена је нова, већа зграда поште и у старој је отада пословала трговина „Борпромет“). Са старом поштом сучељава се нешто нижа зграда. У тој згради је пословао модерни фризерско-берберски салон. Власник овог салона био је Петар Јанковић (имао је двојицу синова Мирослава и Славомира). Између овог салона и следеће зграде био је смештен мали зидани киоск чији је власник био неки Веља Пешић (касније шеф смене у борској флотацији) У овом киос-

ку продавали су се, поред цигарета, дувана, дуванског папира и новина, још и разни часописи на српском и француском језику. До овог киоска је једна већа приземна кућа. У првом делу ове куће налази се трговина код Петра Петровића Пеција. У наставку ове зграде, према доњем делу вароши, налази се кафана „Код Зајечарца“ (власник је био угоститељ из Зајечара, неки Кандић, имао је троје деце, а једно од њих је био Јарослав Кандић, познати академски сликар). Ова кафана и данас постоји, зове се „Козара“. Силазећи преко неколико степеника ниже, била је једна содацијска радња. Ту се производила сода-вода, клакер, сигналко. Након поменутих степеница је тротоар који иде до биоскопа. Прва спратна зграда, са леве стране, то је велика кућа чији је власник Војин Мишковић, познати трговац и индустријалац (био је власник велике циглане која се налази на путу за ново гробље). У доњем делу ове велике зграде је продавница на спрат. Ту се продаје гвожђарска роба. У саставу ове зграде је модерна, градска апотека. Ту апотеку држи апотекар Тодоровић из Зајечара (био је рођени брат познатог српског лекара др Косте Тодоровића, председника Српске академије наука). На спрату ове велике зграде, станују породице Мишко-

вореном простору. Ови слетови, одржавани су у летњим месецима. У великој сали Соколског дома приређиване су, поред гимнастичких, и школске приредбе. Одржавани су у тој сали „балови“ (игранке). Познате су биле „занатлијске славе“ и други облици друштвеног окупљања. Запажене су позоришне представе из тог периода, најчешће од домаћих писаца. (Неки од глумаца, аматера, били су Воја Беговић, Теодор Де Кандија, Сојче Живановић-Шаиновић, Павица Балковић, Пера и Сека Стојановић, Властимир Бранковић и др.) Ову салу је користио у то време и „камерни оркестар“ (чланови су били Виктор Дролц, „Мури“, Хуго Колович, Олга Хеина). Виктор Дролц је радио у дирекцији ФДБРа, а Мури је био зуботехничар, док је Хуго колович био познати мајстор у области машинства, Олга Хеина (Чехиња) је била студент. Пред почетак Другог светског рата, Виктор Дролц одлази у Монте Карло, свира на њиховој радио станици. Свирао је хармонику (родитељи су му остали у Бору). Мури је свирао виолину, Хуго Колович је свирао контрабас, а Олга Хеина је свирала на харфи и цитри. У том периоду, тридесетих година прошлог века, у Бору се одвијао, за оне прилике, значајан друштвени живот. Испод Соколског дома водила је једна мала, стрма улица према већ поменутој Марининој кафани. Преко пута Со-

вић и Тодоровић. У наставку Мишковићеве зграде, спојена је такође једна једносpratна зграда. Власник ове зграде је познати борски трговац и кафеџија Љуба Јовић. У приземљу ове зграде била је модерна кафана, са посебним сепареом. На спрату, изнад кафане, налазиле су се собе за преноћиште. У саставу ове зграде, према биоскопу, на узаном простору, налазила се веома модерна (сва у плочицама) кобасичарска радња. Власник ове радње био је познати месарски мајстор из Зајечара Најдан Ристић (и данас у Бору живе његови потомци). Спојен са овом зградом је и велики објекат у којем се налазила модерна биоскопска дворана. И ова зграда је власништво поменутог Љубе Јовића, познатог трговца и кафеџије из Бора. Овај биоскоп је имао 400 места у партеру и око 40 места у ложама. Такође је било око 150 места на балкону (галерија). Балкон је био полукружног облика. (После рата, биоскоп је добио име „Победа“. И данас постоји ова зграда, али су, након затварања биоскопа, ту дуго година били магацини појединих предузећа, а сада је ту аутомеханичарска радња и перioniца аутомобила. Прим. гл. и одг. уредн.). Пред сам рат, у суседној згради до биоскопа је Соколски дом. У њему се одвијају сва културна збивања у Бору. Ова згра-

да, са великом салом и позорницом, има помоћне просторије (свлачионице, соба за домара, тоалет и др.). Соколски дом је познат не само по припремама соколаца и соколским припремама у области гимнастике и соколских слетова, већ и по одржавању наставе из физичког образовања за све ђаке основних школа. За организацију соколске приредбе, најзаслужнији је био начелник овог друштва Богољуб Бошковић. Соколска организација је на неки начин била противтежа тадашњој организацији Скаута.

Поред соколских приредби које су се организовале у самом Соколском дому, ова организација је приређивала и соколске слетове на от-

Уз текст су коришћене фотографије из богате фотодокументације Завичајног одељења, преузете са сајта Народне библиотеке Бор.

(<http://biblioteka-bor.org.rs/>)

поврћа. Преко пута ових пијачних тезги, а такође са леве стране Нишке улице, уздизала се једна велика зграда, са подрумима, сутереном, приземљем, спратом и поткровљем. Ова зграда била је власништво браће Мишковић. На чеоном делу ове зграде, кооји гледа према корзоу, била је велика трговина (касније је то била кафана са галеријом). У наставку те зграде, окренуте према пијачним тезгама, биле су различите радње. Први у низу је подрум вина, власника Душка Стефановића, познатог по великим обрвама. Одмах до овог подрума је берберски салон, власника брице Цундера (у овом салону радио је као шегрт Благоје Богдановић, касније познати борски берберин). До ове бербернице је продавница свећа „Воскара“, која поред свећа, продаје и „лецедерске“ колаче. Ову радњу звали су „Код Вере Колачарке“. Даље, у истом том низу је позната сајцијска радња „Код Чучура“. Власник ове радње је у то време познати борски сајција Чучуровић. Даље је једна једносратна зграда која је прилепљена за двосратну зграду „Браће Мишковић“. То је зграда у којој је смештена кафана Драгутина Жикића (у Бору живи његов син Радомир Жикић). Преко пута ове зграде, пресецајући једну кратку улицу, налази се низ попречних зграда. Ове зграде су међусобно повезане, изузев једне двосратне зграде, до кафане Италијана Батисте. Полазећи са десна у лево, прва приземна кућа била је кафана „Код Чорбације“ (то је био отац Саве Голубовића). До њега је такође приземна кућа, прилепљена уз претходну. У овој приземној кући налазио се фризерски салон власника Цветка Јовановића, а одмах до ове куће, већа приземна

колског дома налазила се још једна спратна зграда. У већем делу ове зграде налазила се Управа Општине Бор, а у мањем делу Општински суд. У сутерену ове зграде било је седиште градских или општинских „пандура“. На челу ове општинске полиције налазио се тада познати Пера „Бабушки“. Ова мала униформисана врста полиције била је у надлежности председника општине. Нису били наоружани, изузев старешине „Бабушког“, који је носио малу сабљу. Ови „пандури“ су имали у основи задатак да одржавају ред у вароши, нарочито на зеленој пијаци, а посебно да понеког приведу на захтев председника Општине Бор. Деловали су као унутарња, општинска полиција. Били су лепо униформисани, са обавезним „шапкама“ на глави, као и опасачима.

Испод ове општинско-судске зграде налазило се више приземних кућа. У овим кућама становали су борски пиљари. Поред ових кућа, у том реду, налазиле су се и две веће зграде. Једна од њих је хотел „Париз“, који је имао ресторан и собе за преноћиште. Улаз у ове собе налазио се са спољне стране зграде, преко „Чардака“. Ову кафану држао је неки угоститељ Цветковић. Више је био познат по надимку „Чабук“. До „Париза“ се налазио један кројачки салон за шивење мушке

и женске одеће. Овај салон се звао „Elegance“. Него, вратимо се на почетак Нишке улице, до железничке рампе. После побројаних кућа, у овом делу вароши наилазимо, испод улице, на велику ледину. једно време је, на овом отвореном простору била борска зелена пијаца. Овај простор је коришћен за различита окупљања народа. Касније, негде 1937. године, изграђена је, изнад општинске и судске зграде, велика зидана Борска пијаца. У овом објекту радили су у то време познати продавци – „пиљари“, на пример Фикојевићи (имали много деце: Јела, Миле, Радован, Бора, Мица). Од ове деце, по завршетку рата, истакао се Миле – као голман фудбалског клуба „Бор“. Треба још поменути и Алексиће, Ранђеловиће, Стојановиће, Николиће... У овој пијачној згради била је уведена вода и канализација. Свако јутро су се продавнице и простор за купце прали јаким шмрковима воде. Испред пијачне зграде налазиле су се тезге на којима се у топлим данима продавало воће и поврће. За оно време то је био велики и веома уређен пијачни простор. Не овом простору, налазило се око 20-ак пијачних тезги, а у сезони и место за продају „бостана“ и кабастих пољопривредних производа. Ту се налазила и јавна чесма за пиће и прање воћа и

Хоћел „Београд“ и биоској „Победа“ данас имају сасвим друђачију намену

ви и др. То су најчешће биле породице борских трговаца, пиљара, кафеџија, пекара и осталих занатлија и општинских чиновника. У овом крају вароши налазила се и једна већа кућа, веома лепа. Била је то кућа неког грађевинског предузимача (након ослобођења, овде је био смештен Завод за запошљавање радника).

Али, вратимо се поново на Нишку улицу. Из ове улице, одмах кроз описане велике зграде браће Мишковића, почињала је једна нова улица која се звала Рударска улица (неки су је називали Рударска колонија, међутим, она то није могла бити јер у тој улици није било кућа у власништву ФДБР-а). Рударска улица је ишла у дубину дела вароши, претходно описане. Изузетак чини једна обућарска радња „Код Зајечарца“. На спрату зграде браће Мишковић налазила се једно време Пореска управа, а касније нека врс-та књиговодственог сервиса. Књиговодствени сервис је пружао књиговодствене услуге појединим занатлијама, трговинама, кафанама, пиљарима и другима, који су имали потребе за те услуге. У наставку Рударске улице, после „Чорбаџинице“, налази се више приземних кућа. У тим кућама живе житељи вароши., различитих професија и народности. Посматрајући овај део вароши, као уосталом цео „Стари Бор“, може се рећи да је био прави конгломерат нација. Идући даље Рударском улицом, поново наилазимо на једну кафану, али нижег нивоа у односу на оне већ поменуте у вароши. Даље од ове кафане је поново више приземних кућа које се простиру до „живог блата“ (јаловиште борске флотације). Ту је поново једна пекара, а даље од ње је велика кланица и месара – код Пиште Киша. Породица Киш је пореклом из Војводине – наши Мађари (у овој породици живи и троје деце: Марија, Стеван–Пишта и Марко. Стеван је био познати фудбалер клуба „Бор“). Ту је и породица Милана Вељковића–Шуре. А до ове породице, у близи-

кућа, у којој држе месару Миленковићи из Рготине (у овој породици живи и двоје деце, син и ћерка који се школују у зајечарској гимназији. Син овог месара Миле Миленковић завршио је медицински факултет у Београду и дуго је био председник мешовитог „Српско-руског друштва“, са седиштем у Београду.) До ове куће је такође једна приземна кућа. У овој кући је позната „Пекара“ код Марка Петровића–Зајечарца (власник ове пекаре Марко Петровић је био једно време председник Општине Бор – мислим да је то била 1935. године. Према томе, то је био први председник Општине Бор који је био из Зајечара, а не како је својевремено тврдио у листу *Полиџика*, дописник из овог краја, извесни Тодоровић, да је први председник Општине Бор, Зајечарац, био бивши председник Крста Калчић). Даље, од ове „Пекаре“, уздизала се (за оне прилике) једна висока двоспратница (имала је подрум и поткровље). У овој згради становало је више породица, углавном службеници општине и суда. Ту су Иванишевићи, Шурдићи и др. Шурдић је у то време био познат „финанс“, како су називали ту врсту полиције. То би било, као данашња финансијска плицџа. Тадашњи „финанси“ били су униформисани, али без видљивог наоружања. Мислим да су у Бору радила три финанси. Но, идемо даље.

Следећа велика приземна кућа била је тада позната кафана код Италијана Батисте. Ова кафана је имала велику салу са сепареима и нуспросторијама. Ту се сакупљала „одабрана“ клијентела. У овој кафани се јавно коцкало (у сепареима). Било је овде и непријатних случајева, нарочито у коцкарским салонима. Појединци су губили целе месечне плате, а појединци и целокупну имовину. Познат ми је случај једног рударског пословође који је за једну ноћ изгубио целу месечну плату. Да би преживели тај месец, ова породица се позајмљивала од комшија. Други случај који памтим – тај исти комшија, једном другом приликом, дотерао једног јутра у заједничко дореште воловска кола, пуна дрва (наравно и два вола). Ово је поред новца, зарадио на коцки. Тада је својој деци купио бицикле, што је била атракција у то време. Власник кафане Батиста, имао је покретан биоскоп, смештен у једном аутобусу. Овај „биоскопаутобус“ возио је Андри Иванишевић–Шофер. Он је истовремено био и кинооператер.

Иза овог реда кућа налазило се преко тридесет приземних кућа у којима су живеле, између осталих, и ове породице: Петровићи (две породице), Кандићи, Миленковићи, Јовановићи, Николићи, Алексићи, Извонари, Вучковићи, Голубовићи, Иванишевићи, Фикојевићи, Јеско-

ни, руско-српска породица Љасковски. Из ове породице је познати борски фудбалер Владими Љасковски–Волођа . Рударска улица је позната и по неколико турских породица. Ове породице су једноставно звали „Турци“. Турске породице биле су познате по справљању киселог млека и сладоледа. Кисело млеко би разносили по вароши и колонијама једним малим колима са два точка и упрегнутим једним брдским коњићем. Кисело млеко је било у лименим кантама, а са стране су ове канте биле хлађене великим комадима леда. Боље кафане у вароши су хладиле пиће на исти начин као што су то радили Турци. И једни и други набављали су лед у Ледари која је била смештена поред хотела „Париз“.

Вратимо се поново на почетак Рударске улице, али сада посматрамо десну страну. На почетку улице, на самом укрштању Нишке и Рударске, наилазимо на велики Подрум вина. Власник је био неки Влада „Крајинац“. У овом подруму се поред вина продавала и ракија, али само на литре. Ту није било столова и столица. Идући даље, десном страном Рударске улице наилазимо на једну веома лепу кућу са зиданим степеништем о украсним стубовима испред веранде. То је кућа познатог борског трговца Вељка Тодоровића. Ова кућа је умала ограђено двориште са пуно зеленила. (У овој породици живи и усвојено дете Цана – и данас живи у Бору.) Нешто даље је кућа Миће фотографа (у овој породици живе и деца Радмила и Властимир). Идући даље овом улицом, наилазимо на једну већу приземну зграду. То је била штала у којој су сељаци, нарочито из неготинског краја, остављали своје коње. Они су коњима и колима довозили своје пољопривредне производе на борску пијацу. Ова штала је (ако не грешим), била власништво већ поменутог кафеџије Драгутина Жикића. Од ове штале, води десно један узани стрми пут ка борском потоку и тополама. У овом делу вароши, на

самој стрмини, налази се неколико кућа. Свака од ових кућа има башту. У тим кућама живе власници Карабашевићи, Ђорђевићи, Стојановићи и др. У породици Карабашевић живи двоје деце Александар и Бисерка, у породици Ђорђевић три ћерке (једна је зубар у Бору), а у породици Стојановић двоје деце – Јоца и Момчило. Идући даље од овог узаног пута, десном страном Рударске улице, поново наилазимо на неколико приземних кућа, затим наилазимо на једну већу кућу. У овој кући је била смештена легална јавна кућа (једна од многих у Бору), власника извесног Мусића. Идући даље овом улицом, наилазимо на више приземних кућа и једну једносратну кућу. У њима станује више породица, различитих националности и професија. Одмах даље је једна попречна и једна редна кућа. После ових кућа почиње живо бласто (јаловиште борске флотације). Једна од ове две задње куће припадала је Павлу Междиновићу, борском рудару. Иза ових кућа у једном делу јаловшта налазила се депонија (звана „велико ђубре“), где се одлагао сав отпад из вароши. Ту се некако и завршавала Рударска улица.

Вратимо се поново на раскрсницу Нишке и Рударске улице. Ту је већ поменути подрум вина. Од овог подрума, идући левом страном главне Нишке улице, наилази-

мо на једну већу приземну кућу са две продавнице. У првој продавници је била смештена трговинска радња „Деликатес“. То је била продавница разних послastiца којих није било у другим трговинама (бакалницама). Власник ове трговинске радње био је већ поменути Вељко Тодоровић. У другој продавници се продавала искључиво обућа. Ову зграду од следеће раздваја један узани пролаз. Поред овог пролаза налази се једна издвојена приземна кућа. У овој улици је гвожђарска радња коју заједнички држе трговци Р. Живковић и ортак. Поново наилазимо на један пролаз између ове гвожђарске радње и наредне зграде. кроз овај улаз могла су проћи запрежна кола. Даље, након овог пролаза, налази се једна велика приземна кућа. У првом делу ове зграде је велики део са шанком и помоћним просторијама. У задњем делу је, идући преко једног „чардака“, неколико соба за преноћиште. У овим собама најчешће одседају музичари којих је у овој кафани било редовно. У великој кафанској сали се одређеног дана у недељи приказивао филм на монтажном биоскопском платну (тако се радило све док није изграђена велика зграда биоскопа). Власник ове кафане је био Љуба Јовић, трговац. Од ове кафане лево, силазила је једна стрма и кривудава улица (само за пешаке). Ова ули-

Сџари Три ослобођења

Напомена

Између два последња броја *Бележнице* појавило се неколико реакција са захтевима да „редакција исправи неке чињенице“ за које поједини наши поштовани читаоци сматрају да нису прецизне. Редакција не може да на било који начин мења оригинални текст Драгољуба Ђуровића Ђуше, јер је он његово ауторско дело и као такво не може се мењати осим мањих лекторских захвата. Међутим, од првог објављеног дела рукописа „Стари Бор“ у *Бележници* број 17 стоји стални позив свим Боранима и „Борчанима“ који памте прохујала времена, памте историју града и личности, да напишу за *Бележницу* своја сећања.

И сам покојни Драгољуб Ђуровић оставио је у свом рукопису места за нова дописивања историје Бора, написавши: „Вероватно ћу нешто или некога да пропустим, али толико досеже моје памћење, као и памћења других који су ми понешто казивали из свог сећања на стари Бор, на чему им се захваљујем. Подстакнут овим разговорима (трибине „Употрази за идентитетом града“, прим. уредн.), упустио сам се у описивање „старог Бора“, на основу својих, помало бледих сећања. Поред овог „описа“, покушао сам да „скицом“ прикажем тај „стари Бор“ којег се сећам. Највећим делом, такав Бор више не постоји. „Прогутао“ га је рудник. У овом „опису“, као и на „скици“, највероватније има пропусти и недоречености. Међутим, тако и толико допиру моја сећања. Уколико неко буде имао времена и воље да овај опис прочита, нека те промашаје прескочи.“

Када је редакција *Бележнице* одлучила да на страницама свог часописа објави у деловима рукопис „Стари Бор“, били смо свесни свих замки које магловито сећање на давна времена може да остави, али смо то ипак учинили, јер сматрамо да је овај рукопис једно надасве драгоценост сведочанство о једном времену које је давно иза нас, о Бору којег више одавно нема. О Бору каквог млађе генерације нису могле запамтити и о којем могу слушати само од старијих Бор(ч)ана, све док буде било оних који би о томе знали и могли говорити.

Дакле, сви они који у тексту „Стари Бор – сећања“ препознају пропусти, уоче недоречености, добро су дошли да на истим овим страницама испричају оно чега се сами сећају. Све то у име старих генерација Бор(ч)ана, старог Бора, али и млађих Борана и овог данашњег Бора, у име старог и новог, у име прошлости и будућности. Због свих нас који о прошлости свога града морамо знати много више.

Уредник

својим двориштем, силазила је до Борског потока (она је интересантна не само због свог хангарског облика, већ и због једне велике филмске рекламе која је на овој згради била залепљена, приликом отварања новог биоскопа, власника Љубе Јовића. Филм се звао „Чикаго у пламену“. Када је после рата затрпан Борски поток, отишла је и ова филмска реклама. Власник ове куће је био један омањи човек кога су из шале звали „Војвода“). Испод ове куће налазио се мали пешачки зидани мост. Преко овог моста прелазио се Борски поток и одлазило у Нову колонију. Од овог моста ишло се узбрдо, према Новој колонији. Са леве стране од овог моста и Скопљанске улице, у почетку није било кућа због стрмине Борског потока. После ове стрмине налазила се једна усамљена приземна кућа, а одмах даље је једна већа кућа у којој је живела породица кафеџије Драгутина Жикића. Иза ове куће била је једна велика пољана (сада су ту три солитера и зграда „ламела“). Ова пољана је више припадала Новој колонији него вароши. На овој пољани су се у то време одржавале приредбе донских козака на коњима (то су били руски емигранти – козаци са реке Дон, у лепим козачким униформама). Враћајући се поново на почетак Скопљанске улице која је полазила из Нишке, на самом почетку је велика зграда зграда са спратом (о њој касније јер припада Нишкој улици). Силазећи преко неколико степеника, улазимо у Скопљанску улицу. Посматрамо зграде са десне стране ове улице. Наилазимо прво на једну омању приземну кућу (то је помоћна зграда спратне куће са почетка). Испод ове куће је поново нешто већа кућа у којој живе породице Ђокић и Њагојевић (породица Њагојевић има сина Предрага – „Пекана“). Следећа кућа је породице Комљеновић, у којој живе браћа Миодраг–Миле и Божидар–Божа. Поново једна приземна кућа у којој живи породица трговца конфекције „Тивар“, званог Миле Тивар. Ниже

ца је премештавала Борски поток и настављала према Новој колонији. Та се улица називала „Скопљанска“. Силазећи овом стрмом улицицом, одмах испод кафане Љубе Јовића, са леве стране, на једном бетонираном платоу, налазила се једна већа приземна кућа. Често је мењала власнике радње. Последњи пут, колико

се сећам, била је то берберница код П. Јанковића. Иза ове куће налазило се више приземних кућа које су се ређале према Борском потоку. У овим кућама су живе породице Радојковић, Станковић и др. Идући даље, левом страном Скопљанске улице, наилазимо на једну велику кућу, сличну хангару. Ова кућа са

Бележница *На нашој сџази*

од ове куџе су још две приземне куџе (у овим куџама станују Радо-сављевићи и Огђановићи (кобаси-чари и месари). Поред самог моста је нешто већа приземна зграда. То је у оно доба позната кафана „Зелени венац“. У овој кафани биле су честе туче, а чести гости биле су жене сумњивог морала, што је и било најчешћи повод за тучу. После ове кафе, прелазећи пешачки мост, преко Борског потока, са десне стране је била велика стрмина која силази од Нишке улице до дна Борског потока. Ова стрмина није била насељена. Излазом на нешто блажи део ове стрмине, наилази се на две куџе у којој станује једна породица месара и једна породица кројача. Изнад ових куџа је једна спратна, попречна куџа. У њеном приземљу је радила у то време позната берберница „Код Кечкера“. Са овом зградом, са десне стране Скопљанске улице, завршавају „поточни делови“ вароши. Поново се враћамо на Нишку улицу. Идући са леве стране, од велике спратне зграде, у којој је у мањем делу била мала библиотека (одмах по ослобођењу, ту је била „омладинска библиотека“ у којој је радила Брана Хумер као библиотекар, а касније је ту била посластичара „Код Јусуфа). У већем делу ове зграде, смештена је кафана „Ловачка касина“ (касније кафана „Црни врх“). Ова кафана је имала два нивоа. на горњем нивоу је улаз у кафану. Са леве стране је мали салон за „боље“ госте и пословне ручкове. На овом, горем нивоу, налази се у послебном одељењу шанк. Поред шанка је мали ходник који води на „летњу терасу“. Испод терасе, налазиле су се помоћне просторије до којих се силазило стрмим, дрвеним степеницама. Доњи, нижи ниво кафе био је одвојен од горњег нивоа дрвеном оградом, висине око један метар. У задњем делу овог нивоа кафе налазила су се два сепара. На спрату ове кафе биле су и собе за преноћиште. Ове собе су најчешће користили кафански музичари и певачице. И у овој кафа-

Бор средином 20. века

ни, као и у другим бољим кафанама, увече су госте забављали музичари са певачицом.

Идући даље, левом страном Нишке улице, наилазимо на више приземних куџа. У овим куџама су смештене трговачке и занатске радње. Прва од тих куџа је кожарска радионица за штављење коже. У овој радионици, поред оца, радила су и браћа Жика и Никола, које су звали „кожари“. До ове радионице била је продавница мушких одећа „Конфекција Тивар“, власника већ поменутог Милета Тивара. Између ове радње и следеће, водиле су стрме степенице према левој страни Борског потока ка приземним куџама у којима су становали занатлије и трговце из овог дела вароши. Ту је становао и поменути командир борских пандура Пера Бабуњски са породицом (после рата, када су ове куџе срушене ради изградње „новог Бора“, у кући Пера Бабуњског пронађена је узидана мала сабља). Следећа приземна куџа у овом низу је, такође, трговина – женског и дечјег веша и гардеробе. До ове продавнице ја „Абацијска радионица за израду сукнених одећа“. Власник ове радње је био Вита „абација“. До абацијске радње је салон за шивење мушких одећа, власника Јовановића (имао је сина Свету који је после рата био познати друштвени

активиста и руководилац). Између ове кројачке радње и следеће куџе је степениште. Овим степеништем се силазило до доњих куџа вароши где су живеле породице варошких занатлија и трговаца који су имали радње у главној Нишкој улици. Следећа куџа после степеништа, у наставку Нишке улице, са леве стране, је позната „Пекара“, где се производио хлеб, пециво, а нарочито бурек (власник је био познати пекар Миленковић. У овој породици било је троје деце – Драгица, касније наставник у једној од борских школа, Бранко, друштвено-политички радник – политиколог и Драгомир-Батко, касније спортиста и најталентованији борски боксер свих времена – на појединачном првенству Србије у боксу, у веома јакој конкуренцији, заузео је друго место.). Поред саме улице је продавница хлеба и пецива. До ове продавнице је адвокатска канцеларија. После рата, ову адвокатску канцеларију држи адвокат Симоновић (у овој породици је двоје деце – старији син одлази у Београд, а млађи Дража остаје у Бору, где после рата ради као привредни руководилац). Сада наилазимо на једну двоспратницу, то је већа трговина мушких и женских штофова. Власник ове трговине је Смиљковић (и у овој породици је двоје деце – Срба

Рамиа

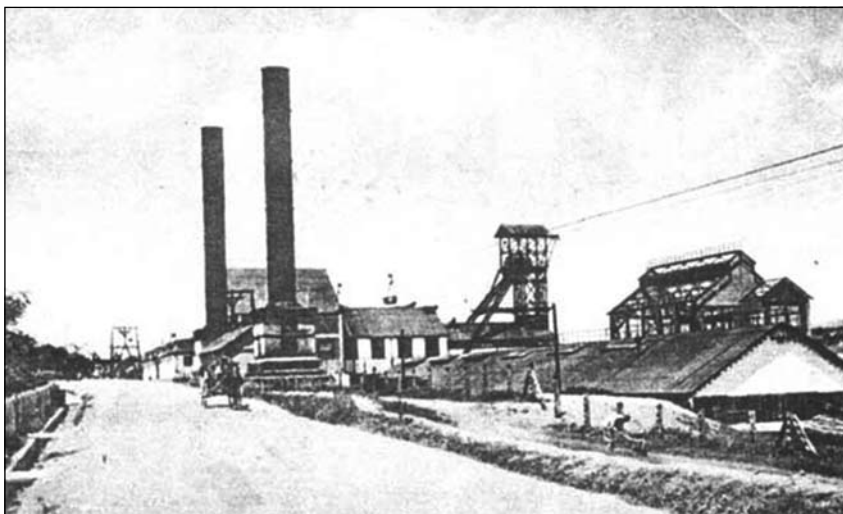
и Смиља). Поред ове зграде је једна издвојена кућа, укупана у поток, са својим приземљем, у којој су становали власници. На горњем делу поред Нишке улице била је једно време посластичара, затим продавница погребне опреме и др. Од ове куће водио је један путељак до десне стране Борског потока, где се налазио извор, обликован у чесму питке воде. Нешто даље од овог путељка, идући левом страном Нишке улице, наилазимо на једну већу зграду са сутереном, приземљем и спратом. То је била кућа браће Светозара–Тозе и Александра–Сандија Илића. Тоза је по занимању био електротехничар, а Санди машиниста. Браћа Илић су у сутерену своје куће направили електричну централу. Ова централа је била прва у Старом Бору, која није имала везе са ФДБР-ом, а снабдевала је варош електричном струјом. У овој централу је, несрећним случајем, Санди остао без шаке (шаку му је одсекао каиш који је покретао турбину). Ова централа је била у функцији скоро до почетка Другог светског рата. Породице браће Илић становале су на спрату ове куће (Тоза је имао двоје, а Санди троје деце). Од куће браће Илић, па до путничког моста, у кривини Нишке улице, није било више ниједне куће. На

овом делу је обала Борског потока била веома стрма.

Поново посматрамо Нишку улицу, али сада са десне стране, почев од „Књижаре Броцић“. Ова књижара снабдевала је школе школским прибором и књигама. Снабдевала је књигама и остале заинтересоване. У овој књижари раде браћа Ђокић, Божа и Адам. Та зграда има и спрат у којем се налази администрација. На углу ове зграде је продавница ципела „Бата“, Борово. Након завршетка рата, ту је такође продавница ципела, али под називом „Пролетер“. Од ове књижаре, десно, према Старој колонији, ишла је једна слепа уличица. У овој ули-

чици било је неколико кућа. У једној већој приземној кући, са великим подрумом, живела је породица Станоја Ђорђевића, познатог мајстора – ковача у Јами. Овај мајстор је био познат по великим брковицама (у овој породици живи и троје деце – Даница, Владимир–Ица и Сава). Ица је у послератном периоду уживао глас „великог мондена“, а посебно се истицао као одличан мајстор у свом послу). Лево од ове куће је једна дужа кућа са спратом и чардаком. У овој кући живи један „борски финанс“ са породицом. Такође у овој кући станује једна Неница са ћеркама. До ове куће је једна дужа кућа са спратом и „чардаком“. У овој кући живи један руски емигрант са женом. Звали су се Чукумасов (жена је била препознатљива по веома нападном шминкању). Иза ове куће била је дрвена ограда која се граничила са Старом колонијом. Идући даље, десном страном Нишке улице, наилазимо на један плато (проширени део тротоара). Са десне стране овог платоа налазила се једна велика приземна кућа. То је била трговина мешовитом робом, власника Власте илића, познатог борског трговца тога времена. У овој трговини муштерије су се снабдевале потребном робом са плаћањем „на почек“, или како си тада називало „на рабош“. До ове трговине, поново једна већа зграда на спрат. Једно време у тој згради

Стара Хомољска улица

ле породица Тошић и породице адвоката.

Након ове куће престаје део Старог Бора под називом „варош“. Међутим, Нишка улица се наставља до изласка из Бора. Куће, до зида-ног путничког моста, у кривини, које се налазе са десне стране ове улице, описане су као део Старе колоније јер припадају том делу града и власништво су ФДБР-а. Треба навести још неке детаље о делу Старог Бора који се тада називао „варош“. Од железничке рампе, па до завршетка вароши, у трговачком делу, постојали су тротоари у главној Нишкој улици. Канализација је била затворена (покривена). Главна улица (доња), односно – Нишка, била је калдрмисана од рудничке капије (код помену-те лампариие), до последње куће вароши (код кућа Смиљковића и Тошића). Материјал за коцке је била отпадна шљака при топљењу бакра из борске топионице. Део Нишке улице од железничке рампе, па до последњих кућа вароши, Борани су називали „корзо“. Било је дана када би се на корзоу истовремено нашло и више стотина шетача. Свакога дана у поподневним часовима, овај део Нишке улице је испиран посебном цистерном, са јаким млазом воде.

Тако је изгледала варош у то предратно време, према мојим сећањима.

(У следећем броју Бележнице –
Нова колонија)

је радила вуновлачара. На спрату је становала породица власника куће, неког Влаха Мирошевића (имао је пет ћерки). Од ове куће ишао је један узани пролаз за помоћне просторије и улаз у саму зграду. Идући даље, десном страном Нишке улице, налазимо на једну високу кућу на спрат. У приземљу те куће налазе се трговине и занатске радње. У једној је Валовићева трговина ципела. У другој бициклички сервис. На спрату ове куће станују породице општинских чиновника. Иза куће се налазе улази, а нешто дубље помоћне просторије. Следећа кућа је већа, приземна. У овој кући је гвожђарска радња, а до ње месара. Иза ових радњи је једна приземна кућа у којој станују власници ових радњи са породицама. До ове куће, такође са десне стране Нишке улице је, за оне прилике, позната кафана „Код Чеде Дембелије“. То је била већа приземна кућа. У овој кафани се хранило доста борских самаца. До ове кафане је једна трговина мешовитом робом, а иза ове куће су такође помоћне зграде у којима живе власници ових радњи са породицама. Идући даље, налазимо на једну високу зграду са спратом. У приземљу ове зграде имају своје радње познате борске занатлије. У првој радњи је клонферска радионица мајстора Младена „клонфера“ (лимара). У другој радњи је бакра-

чарска радионица мајстора Чеде бакрачара (казанџије). На спрату ове зграде је становала породица Младена „клонфера“ (са три ћерке). Иза ове једносратнице била је једна мања приземна кућа. У овој кући живела је породица Чеде „бакрачара“, у којој су живела и његова деца Богољуб, Душан и Душица. Између ове једносратнице и наредне куће је пролаз за мању кућу и двориште. После овог пролаза је лепа кућа са спратом. Власник је Божидар Тошић – Бошко „сајџија“. У приземљу ове куће, у једном њеном делу је Бошкова сајџијска радња (једно време је у овој радњи као мајсторски помоћник, радио Ратко Зајегановић). Бошко је имао двојицу синова – Данета и Ивана. У другом делу приземља ове зграде била је адвокатска канцеларија. На спрату су живе-

Бор средином 20. века

Горан Миленковић

Доле

Нека¹ мистерија увене, нека увене као неки кипарис, с којег наглавце виси нацерени бог под-земља. Како то, како тај осећај, да се враћам, изнова налазим место на којем међутим никада раније ни сам био? Када прођем крај ољуспаних гардеробера, који полуживи спавају на неравном металном поду, крај мемљивога купатила, мимо огромног лимуна који расте у полутами, када угазим у прашину, ногама заклопарам по зарђалим степеницама, истачканим жутим воском времена, када заструји хладан ваздух пун влаге, и када коначно кренем доле, када се затвори велики лифт који води доле, у јаму, како то постаје моје, како то распознајем, како знам? Када крену чудне геометрије шина, таме и машина, када се појаве амбијенти испуцали, орошени зеленом скрамом мењања, чему се ја то приближавам, како то имам тамо себе, у свем том свету мрачном, огромном, непознатом? Можда то доле и није доле, можда је то доле оно унушар, и можда је читав свет само предсобље мене самог, и можда се, када тоном у велику таму, проналазим боље и суштинскије него горе, по улицама, трговима, у сенкама међу људима и стварима. Тиха питагорејска сцена.

I

Читајући пре десетак година Манов *Чаробни бреј*, затекао сам себе како једног преподнева, кристализован у полуседећем положају, уредно утопљен танком прекривком, крај отвореног окна кроз које је улазио осунчани али још мразно свеж дах априла, љуљам тешку књигу у руци, а у устима држим крај оловке која је у том случају требало да буде супститут за живину справу за мерење температуре, исту ону коју је у Да-

восу користио врли Ханс Касторп. Доцније сам ту и тамо проналазио драматичне исповести неколиких читалаца овог отровног романа. Сва су та сведочанства била готово идентична мојем: потпуна обузетост збивањима описаним у тексту, учитавање романа у стварност, карактеристична лексика којом се јављам у свету, стална благо повишена температура, једна неурастенична осетљивост, осећај просторне и временске измештености, потреба за висином. Признајем да сам се потрудио да ово стање духа, испрано демистификаторском каквоћом понављања у искуству других, не изгуби на својој првобитној силини и значењу.

А сада се слично присвајање догодило изнова. Професор Лиденброк² – зли гласови тврде да је његов нос био магнетичан и да је привлачио ситан метал – након једног и по века века јавља се у обличју журналисте. Његова негдашња неурозна пасија за истраживање стења и његова егзекутивна свађалачка нарав изгубила је и на дражи и на замаху. Пре свега, овај сувремени Лиденброк обеснажен је разговорима и помирењима са светом. Али није лишен страсти. Она је сенка оне која је гонила и приморавала лудило да пређе у славу. Сенка која рађа причу. Улогу Ханса Бјелкеа, водича и ловца на паперје северних патки, природно је заузео Арсо Кљајевић, рудар и филозоф рударења. Не морам да се трудим, његове атрибуте приметио је 1864. сам Жил Верн: миран али не и равнодушан темперамент, штедња покрета, биће које ништа на овом свету не може изненадити, ништа не може помутити његово расуђивање, једна хладнокрвна и ћутљива структура, и велико знање. Аксел, то сам ја. Типично акселовско недоумље, и тра-

жење хиљада разлога да се не крене, које с првим кораком ван стана, ван грађанске мирне воде, прелази у ванредно узнемирење, предосећање пробуђено пред близином сусрета са светом утробом земље. Међутим, једна антиакселовска имагинација. Моја Гројбена, девојче, будућа лекарка, која би скочила у окно да види доњи свет и нимало се не би двоумила пре но што то уради. Равнодушан и затупео свет у околини који, када није такав, јесте потуљен, зао и јадно паренетичан. Лиденброк, Ханс и Аксел нису досегли средиште земље. Можда су, ипак, Лиденброк, Ханс Бјелке и Аксел досегли то језгро. То кажем стога што претпостављам да је, у извесном смислу, то средиште постављено свуда где се осети постојање тамне земљине страсти. Да би се видела пародичност коју та страст може да постигне у исказу, довољно је сетити се да је Ота Лиденброка и његове пратиоце земља избљувала, носећи их на танкој кори коју гура врела магма, док је сада, батајевским речником речено, ова еротска контракција земље, којој вулкан служи као анус³, замењена механицистичким концептом двоспратног јамског лифта којим управља код машине, а не стимулус срца земље.

II

Земља више није усамљена откад су јој у утробу ушли људи и донели са собом алате којима ће је распорити, резати, одламати, уситњавати и исцрпљивати. Али, земљу треба прво одмерити са силом већом од оне људске. У литератури на најмање једном месту умекшан је теофилни однос према земљи: Атена која једном руком одгурује моћну стену Симплегаде, а другом гура Арго, да би брод са престрављеним јунацима упловио у Понт.⁴ Када на четири стотине педесет метара испод света имате проћи кроз хиљаду метара дуг ходник од камена, видите стену како се далеко у таму спаја и грли сама са собом. Али, моћ-

на богиња, која се каткад помиње и као заштитница металурга, никада не спава. Њен хладни дах, који се одмара у сили вентилационих турбина, и њен ледени длан, који гура стену да не оствари своју накану, да буде сама по себи оно једно, тело без рупа, бескрајне масе и бесконачно задржане силе, велики су и вечни.

Међутим, другачије се може рећи овако: једне црне ноћи, једне хладне године на почетку двадесетог века, на измореном коњићу међу брда долази неко ко се лажно представља као Николас Тулп, члан Амстердамске хируршке гилде. Са собом наводно доноси само једну књигу, *De corporis humani fabrica* (1543) племенитог Андреаса Везалијуса. У послу којим намерава да се бави, а то је хирургија земље, нема места случајности, нити незахвалности. У мислима одаје љубав владарима света, онима који су покриће за своју генијалност добили из широке руке моћнога бога. Ту уједно са богом завршава. Остало је да силу доиста дају: Држава, Знање и Умеће. Лигаменти рудишта, његове кости, његови ликвори, хумори, његова ткива, биће распорени, истргани, прокопани, пре свега снагом големе вештине, вештом руком врача. За Атену ту нема места – стене држе дрвени погпорњаци, закивци, бетон и челик, протезе, конци и завоји које на стену прислања мрачни хирург, а не непоуздано митолошко биће. Ако је ишта овде божанско, за хирурга су то његови нож, нацрти и његова велика моћна машина.

III

Једна Уисмансова слика минералних предела даје нам сазнање о болесно бледом, пустом, избразданом, мртвом крају који нестаје у даљини. Карактеристичан део је следећи: „Некаква светлост падала је на ово очајно место, мирна, бела светлост, која је подсећала на светлуцање фосфора раствореног у уљу.“⁵ О природи овога светла говори на једном месту пес-

ник Растко Петровић. Његов „Путник“, објављен је 1922. године у оквиру збирке *Откровење*, а један његов стих, онај двадесети, гласи: „Гле, месец, та чудна свим стенама рима“. Растко ову риму назива чудном зато што му је заправо чудан стих који се од ње прави – стих у којем риме нема. Месечина се са стеном спаја бланкверсом у једанаестерцима, управо класичним хуманистичким бланкверсом који је изглачан као најподатнији минерал. Једанаест је број нечастивог – кажу да су у стенама затворени његови сабласни погледи, пуни бола. Будући заримована у стени, месечина падом на тле пробија до самог језгра земље. Верн је написао роман у којем јунаке шаље на Месец⁶, али уистину није морао да ствара причу у којој описује страст професора Лиденброка. За досезање средишта било је довољно следити месечину. Роман о професору Лиденброку је страховит, али је у хеуристичком смислу сувишан.

IV

Борећи се са стеном, ја постајем пробуђено биће.⁷ Материја је моје енергетско огледало, а напор који улажем да убијем стену даје мој лик. Шта видим? Збрку линија. На прашњавим зеленим таблама у јами исцртана је мапа тунела, замршени сплет. Ходници, час тонући, час издижући се, ваздан кривудају, воњајући по сулфатној прашини. Тишина је апсолутна. Кажу да се у центру некога од безбројних лавиринта налазе врата која воде у само подземље, где жарковито сунце никада не ремети таму којом су обухваћени многи јадници. Проблем са лавиринтом као феноменом је пре свега излизаност параболе, затим и то што је из њега понекад могуће изаћи, али је његово средиште неутврђиво. Тврде да је лавиринт „један компликовано нацртан прекривач гениталне тачке саме земље, истовремено и њен знак“.⁸ Последњи детаљ је интересант – ако је лави-

ринт знак, онда је он иконичан. Између слутње и слике, између слутње и идентитета, он или вечно промашује, или је вечно у праву. Еротизованост земље држи ме истовремено и на растојању и у самој ствари. Ја сам у центру, као што је већ речено, и стално сам удаљен од њега. Можда су ови тунели сићушне кости у уху земље.

V

Безбројни завијуци тунела тамо доле сићушне су кости у уху земље. Безбројни завијуци тунела тамо доле сићушне су кости у мојем уху. Земља и ја чујемо се. Овај regressum in infinitum обавезујућ је и захтеван. Тамо доле, када доле није рутина, испрана свакодневним силажењем и радом, већ духовна будност, не мисли се свашта. Исто тако као што се у разговору међу онима који се поштују никада не каже баш свашта. Земља уме да буде опасан саговорник. Праштање тамо доле обавијено је велом мрке тајне. Заправо, нека се мистерија расцветала као неки нар, у чијој сенци снева насмешени бог подземља.

НАПОМЕНЕ:

- 1 Ове скице настале су као отисак првог мојег путовања у унутрашњост земље. У борску Јаму спустио сам се у недељу 26. априла 2009. године.
- 2 Жил Верн, *Путовање у средишње земље* (1864). Роман је инспирисан књигом *Geological Evidences of the Antiquity of Man* (1863) британског геолога Чарсла Лејла.
- 3 Žorž Bataj, „Solarni anus“, u: *Reč* (Beograd), 45 (1998), str. 57–59.
- 4 Apollonius Rhodius, *The Voyage of Argo: The Argonautica*, Penguin Books, 1959, 57. Аполонијев текст потиче из 3. века п. н. е.
- 5 Цитат је из Уисмансовог дела под називом *Насујроји*. Вид. Gaston Bašlar, *Zemlja i sanjarije volje: ogled o imaginaciji materije*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci / Novi Sad, 2004, str. 141.
- 6 *Путовање на Месец* Верн је написао 1865. године, годину дана након што је настао већ поменути роман *Путовање у средишње земље*.
- 7 Bašlar, str. 21.
- 8 Миодраг Павловић, *Поетика жртвеној обреда*, Просвета, Београд, 2000, стр. 114.

Виолета Стојменовић

Футуристи и манифести - Будућноси је иза нас¹

У фебруару 1909. године, Маринети је у француском *Фигуроу* објавио текст „Футуризам“, који ће касније, под називом „Оснивање и манифест футуризма“², бити објављиван у готово свим европским земљама, у Русији и неким земљама обеју Америка, као узор нове уметничке (само)свести, и као покретач једне манифестоманије.

Манифест у футуризму/ авангарди или Екскурс о манифесту

Заснивање сопствене уметничке праксе, нарочито када се она осећа радикално другачијом и у односу на постојећу традицију субверзивном, често је праћено теоријском експликацијом концепата и ставова, специфичном по томе што потиче од стваралаца а не рецепијената и теоретичара, путем које уметници разјашњавају/оправдавају своје претпоставке и поступке, износе своје дефиниције уметности уопште или неке појединачне, њених средстава – материјалних и концептуалних – и њених предмета, као и своја схватања у вези са одређеним низом феномена перманентно или само тренутно сродних појму уметности, као што су „лепо“ тј „лепота“, „дело“, итд. У таквим списима теорија и филозофија уметности преплићу се са естетиком, психологијом стваралаштва и рецепције, и другим дисциплинама. При том, такви текстови задобијају форму есеја, афоризма, полемике, трактата, декларације, памфлета, предговора уз одређено дело, експлицитних аутопоетичких исказа унутар самих уметничких дела било да их изриче аукторијални приповедач, лир-

ско Ја, или неки од ликова из дела, форму писма, стварног или фингираног, дијалошку форму, нарочито у духу платонских дијалога са њима подразумеваном релацијом педагога према саговорницима. У првој половини 20. в. једна од најкарактеристичних аутопоетичких форми јесте манифест³.

Манифест као жанр потиче из политичког говора. Крајем 16. века јавља се у француском језику као ознака за текст/чин којим политичар(и) обелодањују своје ставове и планове, али и објаве рата,⁴ што је врло битно с обзиром на ратоборни карактер авангарди, које и експлицитно, служећи се војно-политичком терминологијом, објављују рат(ове). За време Француске револуције, појам стиче шире, и за уметност релевантније значење. Не само да постаје ознака жанра коме припада текст одређених структуралних и реторичких карактеристика, независно од тога да ли аутор има званичан статус и ауторитет, већ почиње да означава текстове путем којих се изричу апсолутно неслагање са тренутним стањем, беспопштедна критика и захтеви за променом, текстове који инсистирају на неопходности и ургентности промена у социо-политичкој сфери. Поставши средство изражавања, али и оруђе, званично нелегитимних и са становишта тренутног поретка анархистичких гласова, манифест је постао говор разобличитеља, пророка и утописта. Постајао је, дакле, говор будућности, говор оних који претходе и утиру пут, говор авангарде али и авангардни говор. Иако не први, Марксов и Енгелсов *Манифест Комунистичке партије*⁵ представља егземпларни

Филипо Томазо Маринети

примерак манифеста и текст који је имао кључну улогу како у политизацији уметности, коју сама употреба манифеста као жанровске ознаке текста подразумева, тако и у структури манифеста авангардних уметника и покрета.⁶ Управо је рецепција овог програмског текста довела до учестале појаве речи „манифест“ у насловима оних текстова у којима се објављује појава нових идеја (у) уметности и уметничког стваралаштва уз истовремену оштру и неумерену критику свега претходног и постојећег. Ти се текстови надовезују на традицију критичко-полемичких текстова стваралаца, управљених како против других уметника и њихових концепата, тако и против свих оних који из других сфера уметност и уметничка дела рецепирају или конзумирају. Ипак, низ специфичности које су авангардни уметници, почевши од Маринетија и футуризма, унели у продукцију манифеста дозвоља-

ва да се на манифест, не само номинално, гледа као на посебан жанр. Посезање за њим, између осталог, представља и илустрацију тј. потврду формалистичког схватања „еволуције“ у књижевности као фокусирање на вануметничке облике говора или маргиналне жанрове, уз истовремено одбацивање и/или елементима тих рубних феномена литературе радикално подрвених и трансформисаних тзв. канонских, високих жанрова.

Манифест је средство популаризације – исказати одређења схватања и планове на сажет и привидно упрошћен, језгровит начин, без дигресија, анализа и аргумената⁷, имајући на уму најшири могући круг реципијената, дакле, масу, енергично и силовито се усмеравајући превасходно ка изазивању афеката и снажних емоција, а не слагања на нивоу разумевања и логике, сопствене идеје изразити као саморазумљиве и неприкосновене, аподиктички, остварити патос саучествовања и колективног идентитета говором у првом лицу множине којим се укида дистанца између говорника-вође-саветодавца и његових адресата, који се неизбежним чином именована и класификације од прве речи манифеста сврставају у одређену, априори у датој сфери повлашћену групу – само су неке од карактеристика манифеста, које је и авангарда преузела прилагођавајући их својим циљевима. Низ софистицираних реторичких средстава – када су успешно тј. ненаметљиво примењена у тексту – уз чињеницу да су се манифести авангардних уметника и покрета најчешће јавно изводили, у кабареима, кафеима, на разним јавним местима, дозвољавајући ефектно подцртавање значења манифеста ставом, гестикулацијом, мимиком, сценографијом и гардеробом, пратећим звучним, светлосним или неким другим елементима, све оно што манифест разрађује и развија до перформанса и истиче догађајност текста, чинило је од овог жанра изузетно ин-

тригантно средство колико провокације јавности, толико и њене анимације. Иако је од романтизма на овамо број уметника који су својом појавом и својим поступцима непрекидно саблажњавали и изазивали стално растао и пре авангарде се институционализовао као феномен боемије и дендизма, тек је авангарда од провокације успела да створи уметност, али и индустрију. При свајајући стратегије рекламне индустрије – а значајан је број авангардних уметника који су извесно време радили рекламе – не само употребу плаката и флајера, већ и мистификацију производа, стварање и стално потхрањивање фаме, креирање атмосфере напетости и наговештаја, и сл, авангардни уметници су манифест користили не само као репрезентацију својих ставова и тежњи, већ и као средство генерисања потребе за сталним катарзичним преокретима. Број манифеста и њима сродних текстова који су објављени у време трајања тзв. историјских авангарди, али и сумарно гледано њихов карактер, опасно их приближава серијском производу.

Преименовање Маринетијевог текста из *Фиаороа*, тако да се у наслов унесе жанровска одредница која га повезује са политичким догађајем симптоматично је. Све авангарде, па и Маринети и футуризам, чије је озлоглашени полтички ангажман био више него јасан (експлициран и кроз одређени број манифеста), одбацују нарцисоидну самоупитност и изоловање естетске сфере симболизма, ларпурлартизма ... и промовишу једновремену естетизацију свих аспеката живота и полтизацију уметности, као једног облика културне акције а не самодовољне институције утврђене позиције у оквирима друштва и света. То не значи негирање естетске сфере, већ њену апсолутизацију и тоталну експанзију – нова интеграција уметности у све сфере живота неће бити инструментализација уметности трансформисане у пропагандно средство, већ ће жи-

вот постати пропаганда имагинације, идеологије креативности и самосвесне и самовољне продуктивности, поетске силе – живот као ослобађање и материјализовање стваралачког импулса, непосредованог рефлексијом о узроцима, условима, концептима, функцијама, циљевима. При том, авангардни уметници не желе да се врате идеји уметности као критике на начин на који су је као такву пропагирани и примењивали уметници и теоретичари реализма нпр, не желе да дају објективан приказ (интер)субјективних феномена и искустава, већ да искуство граде, да буду активни и одлучујући фактори конструисања новог сензибилитета и новог егзистенцијалног доживљаја света и сопства. Иако Маринети, нпр, често говори о убрзању живота и комуникације као узроку неопходности поетичких и естетичких преокрета, у манифесту *Нова религија-морал брзине*, он експлицира примат уметничког рада: кретање великом брзином, које су омогућила савремена транспортна средства, на вештачки начин репродукује аналошку интуицију уметника – још једном се концепт узрока и последице одбацује, овде у корист концепта размене. Отуда је и конструктивност уметника доминанта којом се одбацује идеја о подражавању и појам мимезе ма колико широко он могао бити схватан и дефинисан. Отуда и континуитет на нивоу саморазумевања и истраживања сопственог медија који авангарда, упркос експлицитном негирању, јесте остварила са претходећим јој правцима, пре свега са симболизмом, с тим што је авангарда сопственом експерименту придала другачије функције, све повезане са новим, у горњем смислу редефинисаним схватањем уметничког ангажмана. С друге стране, третирајући уметност, стваралаштво, креативност контекстуално, у промењивом и све нестабилнијем окружењу које граде свакодневни живот, мода, наука, техника и технологија, друштвено и државно уређење

и низ других, номинално вануметничких фактора, размишљати о сопственој пракси само кроз узајамну спрегу у динамичку међузависност тзв. уметности и тзв. живота⁸ и разноврсних пракси његовог организовања, што је подразумевало и ширење сфере утицаја и легитимности уметности, оног Шелијевог уметника – непризнатог законодавца, представља иницијалан авангардни импулс. Све друге карактеристике авангардних покрета и њихових производа могу се извести из те обновљене потребе уметника да уметност врате свету, да је учине творцем јавног мњења и покретачем друштвених и индивидуалних акција. „Песници на улице!“ гласи једна од многобројних, управо кроз манифесте разглашених и често понављаних крилатица авангарде. У основи ове заповеди је један значајан и далекосежан концепт. Он подразумева како већ споменуто посезање за вануметничким облицима стваралаштва и комуникације, облицима и материјалима који припадају свакодневици и који се свакодневном животу и раду ажурно прилагођавају, као што су новине, плакати, рекламе, дизајн употребних предмета и сл, тако и буквално излажење уметности на улицу, коришћење јавних и неинституционализованих, ненаменских простора за извођење/излагање уметничких дела. У својој експанзивности, просторној и концептуалној, уметност авангарде није пристајала на ограничења: не само уличне изложбе и кабаретски „перформанси“ и сл, већ и футуристички аеро-перформанс, „позориште у ваздуху“, и сликање по телу руских уметника, као и њихове „шетње“ којима су сопствену личност приказали као дело-догађај – све може бити предмет уметности, али и уметнички предмет, материјали и средства постају дела, а већ постојећа дела материјал за нова стварања, вољом уметника. Из споја ових двеју тенденција проистекла је атмосфера бахтиновског карневала у уметности, гротескног

ишчашивања дотадашњег културног поретка, детронизације и децентрализације.⁹

Манифест у уметности авангарде представља битан феномен с обзиром на број текстова који се као манифест декларишу, као и на то да они у случају појединих уметника, као што су Маринети или Тристан Цара, представљају превасходан облик стваралаштва и текстове које се данас, неретко, процењују као њихов највреднији допринос. Његова улога у концепту авангарде је репрезентативна јер сажима и излаже – не само експлицитно, већ и самом структуром, начином излагања – основне поетичке и идеолошке поставке авангарде.¹⁰ Као жанр који слободно прелази из теорије у праксу, као жанр који навештава он је суштина незавршивости и реалне неостваривости авангарде која је, иначе, себе доживљавала као прелаз а не као коначан облик уметности, као незавршиву скицу.

Говорна инстанца манифеста у себи обједињује низ улога, и то, свесно и намерно, као улога, обједињује разне функције које су током историје уметности и уметнику придаване (па оспораване), као и низ нових. Кроз манифест проговара уметник надахнут извансубјективним, па и извансветским, транседентним, силама, као медијум језика, историје, итд. али и рационални конструктор смерница и концепата, проговарају пророк и мудрац, али и луда и клоун, уметник као носилац националне свести, али и као усамљени и отуђени апатрид, као концентрација општељудских искустава и као себични и самозалубљени мизантроп, уметник као онај ко разобличује појавност и разголићује дубинске феномене и значење, ко стварност сондира и изврће на наличје, уметник као критичар, и као анатом или психолог, и као лекар, нарочито психијатар, али и као визионар, као вођа људске мисли и осећајности, тајнознанац и Прометеј, уметник као проповедник, као педагог или као ауторита-

тивни старатељ, проговарају интуиција, разум и воља као хипостазирани гласови једног хора који ужива у сопственом вишегласју. Стога, парадокс и сасмооспоравање, иронично реконтекстуализовање сопствених исказа нису реткост у манифесту, нарочито код најбучнијих негатора – дадаиста. Та неухватљива реторика одражава перманентни динамизам авангардних поставки, један непрекид ток укидања и успостављања, дезинтеграције и обнове, револуције као процеса а не догађаја, опсесију (само)превазилажењем и моменталним прекорачењем већ уобличеног и дефинисаног, садашњости исто колико и прошлости у коју се ова прва одмах претвара.¹¹ Аутор авангардног манифеста успоставља се кроз стално саморазликовање, не пристајући на једнозначно одређење. У ту сврху користе се сва расположива реторичка и графичка средства, те је распон стилских регистара једног манифеста често врло велики. Манифест тим стилистичким осциловање сам, увек изнова, производи норме сопствене рецепције. Аутореференцијалан је и деиктички.¹² И зато што је везан за једно сада и овде, сваки манифест зазива нови манифест, који ће га допунити или оповргнути, те тако остаје отворена и битно незавршива форма.

Поред тога што је полифоничан, манифест је често и мултимедијалан. Чак и када се изузме неповољива чињеница њихових јавних извођења од стране самих аутора, поза вође који истовремено припада маси којој се обраћа али се од ње, провокацијом, надменошћу и ауторитетом предводника и одваја, „инсценирање различитости“ (Adamson 1997, 100) оно незаустављиво осциловање, надметање, које као кључно за манифест учача један од најбољих познавалаца стратегија овог жанра, Мартин Пучнер (Puchner 2002, 465), између театарности и перформативности, остаје њихова графичко-типографска барокност, која подразумева прилагођавање

величине, боје и облика странице, изгледа и величине фонта и распореда текста на страници емоционално-смисаоном садржају текста, Маринетијева „слободна експресивна ортографија“ (*Разарање синтаксе – Имагинација без жица – Речи-на- слободи*, која поред манипулације графичким изгледом и распоредом речи, дозвољава и слободну деформацију саме речи, која са футуризмом дефинитивно престаје да буде најмања значењска јединица језика). Тако се линеарна структура и компактност текста најчешће одбацују у корист фигуративног уобличења, таквог да текст постаје сопствена илустрација, а читава страница једна слика, уз честу употребу додатних илустрација – „визуелни лиризам“ (Aroliner 1975, 182). Иако је један од могућих импулса за овакво уобличавање манифеста и манипулацију визуелним аспектом вербалне поруке свакако била и тадашња штампа и рекламна индустрија, као и посезање за архаичним идеограмима, естетиком рукописне књиге (коју су нарочито ценили руски писци, инсистирајући на експресивно-симболичком значењу рукописа) или источњачким облицима сликовног писма, неоспорно је да ове (тј. бар ове две гране комерцијалне индустрије) авангарди више дугују него што су јој дале. Стално подсећање на авангардне вечери има за циљ и да подсети на значај који је рана авангарда дала говорном чину, *дајући његовој материјализацији плас и њенашању његовог језика њериком самој чина његове реализације (изговарања)*. (Латифић 2006-2007, 94) Непосредан контакт са публиком, оно сократовска родитељска брига према говору, омогућио је и истраживање импровизације, не толико као стваралачког принципа – мада је и тога било, Маринетијеви манифести често величају уметност импровизовања, нарочито типа варијетског позоришта које, по њему, производи ланчану реакцију означавања и комуникације и које својом

амбијенталношћу провоцира нове облике позоришног стваралаштва¹⁴ – колико на нивоу производње значење у контексту непосредне и повратне рецепције.

Огроман корпус авангардних манифеста дозвољава да се, поред већ наведених, апстрахује неколико основних конструктивних принципа овог жанра. Замена за „литературу“ и за теоријски „систем“, он је у његовом смислу „облик“ „уметности“ нејачије и преокретања. (Marino 2001, 67) Број наводника који је Марино морао да употреби да би дефинисао манифест више говори о томе против чега је манифест, тј. шта није, него шта јесте. То важи за већину авангардних производа и остварења уз које се термини осветљани вишевековном традицијом и праксом не могу користити, чиме се потврђује мера и опсег субверзивности авангардних настојања, која су у својој критичности била темељна и свеобухватна. Манифести понекад на самом почетку експлицирају и дефинишу групу којој се обраћају, на озбиљан или увредљив, изругујући начин, без обзира на то да ли је у питању конструктивна или негативска оријентација, и независно од тога да ли се манифест више тиче претпостављених подржалаца или, напротив, оних који се желе извргнути руглу и беспштедној, малициозној критици. Ово обраћање наглашава иначе врло нападну апелативну и фатичку функцију језика у манифесту – манифест са собом носи ауру аудиторијума и живе речи. Било да критикује или да објављује ново, манифест је склон претеривању, театарности, и неумерености без основа, доводећи своје поставке до пароксизма и апсурда, некад и до самоироније и самопоричања, нарочито код дадаиста код којих је свака изјава окружена сопственим негацијама и супротностима. Једна од врло уочљивих карактеристика манифеста јесу таксиномије, набрајања „за“ и „против“ у форми аподиктичких изјава које

својим наредбодавним и искључивим тоном унапред одбацују сваки могући приговор – *моношон, исцрекидан, оисесиван, рийуални асјеќќ*. (Marino 2001, 69) Таксиномије производе илузију енциклопедичности – манифест, упркос својој концизности и често крајње лаконској форми, тежи исцрпности – али, имајући у виду садржај тачака, често противуречан, још чешће сасвим хетероген, те таксиномије делују као пародија реда и научне систематичности и методичности. Научни метод – од постављања хипотезе, преко аргументације до извођења закључака и редефинисања полазних претпоставки – у манифесту је искарикан, претворен у фарсу – дефиниције и пародије дефиниција, чиновни именована и анализирана одређених појава, изјаве које имају облик математичких формула и увођења нове „терминологије“ присутни су у манифесту мање или више иронично. Квази-дефиниције се комбинују са елиптичким реченицама преузетим или креираним по узору на сензационалистичке наслове чланака, рекламне поруке, политичке и партијске слогане или фразеологизме различитог типа: авангарда кокетира са масовном културом и кичем, одбијајући да се позиционира у оквиру организоване структуре културне производње. У манифесту преовлађује узвична и упитно-узвична интонација. Тај провокативно-брутални тон потцртавају увреде, некад и псовке, пежоративне етикете, хиперболичне пародије и персифлаже туђих идеја и поступака, цинизам, сатира, карикатура – сви облици непријатељског и критичког коришћења туђом речју. Поред иновативног коришћења графичким средствима, аутори манифеста често користе и елементе ванјезичких система знакова – математичке и музичке – што је део опште авангардне тежње ка прекорачивању конвенционалних граница домена и остваривању опште синергије свих расположивих средстава, која својом способношћу из-

лажења из утврђених система, губе и своја априорна и универзална значења.

Футуризм¹⁵ у манифестима

Прва премиса футуризма, којом уметници легитимишу свој рад јесте потреба за успостављањем новог начина поимања света, новог сензибилитета, и у крајњој линији, новог човека, јер како то језгровито сумира руски уметник Шевченко: *Фабрика-траг јосиодари свиме!* (Ševčenko 2003, 67) – амбициозност и „тоталитарност“ футуризма огледа се, између осталог, у и његовој претензији да директно утиче на трансформацију људског физиолошког и психолошког живота – воља и снага која потчињава и ствара по својој мери, храброст, мужевност, брзина перцепције, мисли и реаговања, непристајање на летаргију и учмалост само су неке од карактерних особина које су футуристи желели да подстакну у својим реципијентима. Њихова уметност требало је да има ефекат земљотреса, да доведе до значајних померања и реструктурирања индивидуалне и социјалне психологије. Њихов програм је тоталан и тиче се не само уметности у ужем смислу – такву уметност они и желе да униште – већ и нпр. исхране (*Манифест фудуристичке кухиње*), понашања, одевања, итд. Симптоматичан је манифест *Фудуристичка реконструкција универзума*, који су написали Ђакомо Бала и Фортунато Деперо, а у коме су скицирани технички аспекти извесних „предмета“, „дела“, „пластичних објеката“, како су их сами назвали, које они стварају или намеравају да стварају. Између осталог ту је и футуристичка играчка, чије перформансе треба да имају одређени едукативан карактер: спонтаност, духовитост, имажинативност, импулсивност, флексибилност, оштрина чула и осетљивост, храброст и борбеност јесу квалитети које би играње овим играчкама требало да подстакне у деци.

И на другим местима су футуристи подцртавали директно дејство које би њихова дела требало да изврше на свакодневни живот.

Да би се уметност уздигла до силе способне да непосредно врши трансформацију човека и света, мора доћи до њеног ослобађања од свих наслеђених и потврђених вредносних и класификационих претпоставки – само дело, свако дело, успоставља (и крши) сопствене норме, успоставља и превазилази сопствени медиј и у том смислу је, као код Крочеа, нпр, неподводиво под било какав класификационих систем. За разлику од претходних уметничких праваца и стилова, футуризам, као и све друге авангарде о уметничком делу и уметности не размишља као о затвореном систему. Стога нема усмерености на целину, већ на појединачне поступке, које се даље разлажу и анализирају, слободно комбинују. Због тога Биргер може да монтажу и колаж прогласи основним авангардним поступцима и да говори о чињеници да је уметнички поступак постао поступак тек са авангардом. (Birger 1998, 27-30; 112-125)[...] *приказивање метода често изгледа важније од довршених резултата. [...] расипање кохерентности и самосталности уметничког дела, приказивање најправљеног и недовршеног, изражавају нову свест о функцији...* (Боленбек 1997, 148)

Уз то је неопходно и ослобађање уметности од институционализованих облика продукције, рецепције, комуникације ... од наменских институција као што су библиотеке, музеји, позоришта, итд, од конвенцијама и институцијама посредованог односа са публиком – футуристичко дело хоће да буде дејство, директно, моментално, тотално, манифестно, дејство на тело, ум и психу, хоће да се прожме и да публику собом прожме. У основи жеље за одбацивањем организованих облика презентације и дистрибуције уметничких дела лежи критика културе као одређеног и успостављеног

система пракси и ново разумевање односа између примитивности, цивилизације и културе: колико величају цивилизацију схваћењу као непрестано иновирање научних и техничких знања путем којих човек интензивира своју моћ и контролу, толико презиру културу и захтевају једну нову примитивност, примитивност човека који се неоптерећен епистемолошким, етичким, социјалним и другим конвенцијама и навикама суочава са светом.

Међу ослобађајућим праксама налази се и делимично ослобађање уметности од ствараоца, тачније, од ствараоца схваћеног као свесног и аутономног субјекта стварања, које се одвија на више нивоа и на различите начине. Један од њих је коришћење готових вербалних или материјалних производа – цитата фрагмента стварности или туђег дела што је током авангарде све више узимало маха (до чувене Дишанове *Фонџане*, надреалистичких нађених објекта, и сл. где аутор није аутор материјалног предмета него његовог контекста) и показало се као врло продуктивно и податно средство. Други је увођење колективног субјекта, било у смислу буквалног коауторства, било у смислу схватања појединачног уметника као колективне свести. Маринетијево залагање за дело које неће следити синтаксичка правила већ износити след именица онако како се оне интуитивно јављају, као и за насумично поигравање предметима, њиховим облицима и положајима у филму, најављује надреалистички концепт аутоматског писма и легитимације стваралачке аутономије подсвести, и у дело уводи моменат произвољности и случаја који су независни од ствараоца, нарочито од његове свести и интелекта, а чија се нужност и неопходност откривају/доказују накнадно. Нови облици субјекта – умножен, полицентричан, или, како је то Цветајева разлучила поређећи Пастернака и Мајаковског, ја које се раствара у предметима и ја које гута све у себе

(Cvetajeva 1990, 133), у сваком случају променљиво и несуштаствено Ја, обезличеност, и сл. – подразумевају непостојање јединствене стваралачке свести чије би дело било производ, и која би се могла сматрати јединим и апсолутним власником тог дела: рембоовско „растројство свих чула“ као облик деперсонализације стваралачког субјекта наставља се у слици делиричног уметника, уметника који је “вртлог сензација” (Карло Кара, *Сликарство звука, буке и мириса*). Излази да је припадност дела аутору пре номинална, него суштинска. Такође и с обзиром на укључивање рецепијента као коаутора дела, што произилази из интерактивности авангардног концепта дела, тј. схватања дела као догађаја. Третирање дела као производа самог језика, што је произашло из новог схватања језика и могућности које његове потенцијалне нереференцијалне функције дају, а које су развили руски уметници, Мајаковски, Кручоних, Хлебњиков, такође потискује улогу стваралачке личности и интенције.

Полазећи од представе човека радикално измењеног сензибилитета – у манифесту *Разарање синтаксе ...* под одредницом „Футуристички сензибилитет“ Маринети набраја „значајне феномене“ које су узроквала научна открића, пре свега она која се тичу транспорта и комуникације – футуризам хоће да модернизацију не само подржи и оваплоти, већ и да је убрза и да јој даљи подстрек. Стога захтева актуалност – уметност преузима и даље развија, до пароксизма, новооткривене и новостворене производе и појаве науке, технологије, свакодневног живота – хиперболизам је, додуше, често прикладнији назив, јер извесни ставови футуриста не подразумевају никакву визију (из) будућности, већ екстатично одушевљење постојећим. *Уметност експлозиван животи*. Тако гласи прва реченица Маринетијевог манифеста-синтезе.¹⁶ Говорећи о Маринетијевом боравку у Русији и сукобу из-

међу Италијана и Руса, Лившиц сведочи да је са становишта тадашњих стремљења и напора руских уметника Маринетијев футуризам био пуки презентизам – *романтично идеализовање савремености*, да би касније јасније дефинисао разлике. *Будућњаштво није било завршено и оидеј на свет као што је био маринетиизам ... оно није желело никакву консолидацију својих тенденција ... Оно је желело да се одреди само нејаштно.* (Лившиц 1998, 179-181) Указивање на ту изразитију теоријску заокупљеност и конзистентност код италијанских футуриста и значајнију продуктивност и уметничко-естетску вредност дела руских уметника блиских футуризму једно је од општих места и данашњих разграничења ових авангардних покрета.¹⁷

Синтеза на свим нивоима је кључни појам футуризма: футуристичко дело хоће да буде синтеза више медија и до тада различитих уметности, да се слободно служи средствима музике, сликарства, позоришта, филма, итд, и да експериментално потврди, као и да до крајњих граница развије синестезију, али да буде синтетичко и у смислу максималне концентрације и сажимања, редуције употребљених средстава на максимално ефектан минимум, да буде екстракт¹⁸ – отуда принцип аналогije, синтаксичке елипсе, тзв. бежичне имажинације или имажинације без тока која одбацује све логичке и језичке поштапалице, посредовање рефлексije, мотивацију, каузалност и хронологију, али и сукцесивност у име истовременог приказа просторно и/или временски удаљених појава, као и појава различитог онтолошког статуса – поли и мулти су омиљени футуристички префиксоиди. На тај начин, дело је оваплоћење брзине – футуристичког фетиша – брзине кретања (кретања као егзистенцијалног услова) кроз простор и брзине промене у времену тј. промене као најважнијег етичко-естетичког начела – *лирски израз модерне кон-*

цепиције животиа засноване на брзини и истовремености свести и комуникација. (Боћони, *Технички манифест футуристичке скулптуре*) Промена код футуриста није еволутивна, већ скоковита и продорна, без прелаза (салто мортале је омиљена футуристичка метафора за ову мисаону и имагинативну акробатику) – оксиморон и гротеска изазвана симултанеистичким преклапањима и пресецањима главне су стилске особености ове тенденције. Такође и металепа, која „прескаче“ узроке и поводе, и врло проширена и разрађена зеутма, која омогућава да један фрагмент, један елемент дела, једна реч или један тон, истовремено функционишу на више планова, остварујући тако, у исто време, више различитих функција и значења, како у оквиру самог дела, тако и на нивоу комуникације са рецепијентом.

Прожимање и симултаност времена-простора далеко-близу спољно-изнутра проживљено-сањано. ... Сценска истовременост срећно-тужној јаве-сна. (*Манифест-синтеза*)

Маринети за ову симултанеистичку тежњу у *Техничком манифесту футуризма* уводи термин „аналогички стил“ и принцип аналогije као најважнији стваралачки принцип. При том није реч о симболистичким аналогјама, бодлеровској шуми симбола; није реч о дубини перцепције која иза појавности открива свеопшту повезаност – футуриста аналогije не (раз)открива већ их конструише и намеће свету; интересантно је да Маринети *Технички манифест* започиње сликом свог лета хеликоптером над Миланом: птичија перспектива један је од генератора когнитивне основе његовог аналогичког стила. Аналогija производи слике космичког опсега, јер футуристичка аналогija подразумева максималну диспаратност међусобно синтетисаних појава, што има више узрока. Један је потреба да се новина и оригиналност слике очувају што је могуће

дуже, да слика не буде само тренутно изненађење које ће већ у наредном тренутку растућа хиперпродукција претворити у баналну. Други узрок вредности аналошког стила лежи у духу времена – већ спомињана брзина кретања и комуникације, која је, између осталог, довела и до концепта штедне времена и преношења принципа економичности у друге сфере и области. Убрзање живота али и перцепције и рефлексије, које брзина умножава, стално релативизују појмове близине и даљине, постепено укидајући ову другу и стварајући осећај свеприсутства. Механички посредован осећај просторног приближавања тј. сужавања простора у футуризму је апсолутизован. Нове филозофке, психолошке, научне интерпретације простора и времена, људске перцепције и рада свести, поткрепљивале су ову футуристичку тенденцију ка релативизовању просторно-временских категорија и симултанистички поступак приказивања више узастопних фаза једног покрета, више планова једног објекта у покрету, и сл. *Време и ѿростјор су умрли јуче*, каже Маринети у свом оснивачком тексту. *Просјор више не ѿостјоји: улични ѿлочници најѿољени кишом ѿод сјајем елекјиричних свејшљки, ѿостјају неизмерно дубоки и зјаје до самој центјра земље. На хиљаде миља нас дели од сунца; ѿа ијак, кућа ѿред нама уклаја се у сунчев диск. (Технички манифестј футјурисјичкој сликарсјтва)* Аналошки стил, као облик изражавања и евоцирања брзине и симултаности, подразумева да се почетни и крајњи моменат једног мисаоног тока апстрахују и постану једно другом атрибутиви – мисао јури и прескаче, растеже се и скупља по потреби, језик је следи и елидира све зависне и помоћне синтаксичке конституенте, постаје подједнако еластичан и незауостављив, у стању сталног настајања. Остају именице без придева (као у сликарству чисте боје без импресионистима драгих нијанси и прелива), однос-

но придеви-сигнална светла која парентезом постају поименичени осамостаљени квалитети, и глаголи у инфинитиву без прилога - језик очишћен од субјективности, од психологије, језик механике флуида. Јасно је да одвајање квалитета, квантитета, радњи, стања, дешавања од конкретних носилаца и актера представља један од путева ка апстракцији, ка којој су се све авангарде постепено окренуле.

Маринетијев аналошки стил који јукстапозира елементе без експликације и рационализиције у вези је са принципом монтаже на коме су инсистирали руски футуристи, али које је подједнако битан за читаву модерну, без обзира на веће или мање разлике у начину дефинисања и употребе овог појма код различитих модерних уметника, филмских, али и књижевних ствараоца, дакле не само као начин организације датог материјала, већ као пракса исецања фрагмената из једне целине, која већ јесте производ рада имагинације и поетике, а који се потом размештају, тако да њихов распоред метонимију трансформише у метафору.

Када се принцип монтаже са синтаксичког нивоа спусти на морфолошки долази до појаве заумног језика¹⁹ руских футуриста, пре свега Кручониха и Хлебњикова – сама реч, својом графичко-звучном организацијом представља производ кондензације, синтезе и монтаже гласова и њихових сада само потенцијалних значења. Реч постаје синтеза значења сваког појединачног гласа који задржава своју графичко-фоничку референцу. У тежњи да избегну фиксирање и стабилизацију значења Руси су превазишли Маринетијеву концепцију и теорију ономатопеје и остварили његов идеал перманентног шока, естетику изненађења у којој је Аполинер препознао дистинктивно обележје модерног духа, односно, како је то Шкловски полазећи од футуристичког заумља назвао, разбијања аутоматизма перцепције. Такође, диспа-

рантношћу елемената који се јукстапозирају, односно грубошћу, реализује се како мужевност у звучању (футуристи су звучовну оркестрацију претходећих песника сматрали женски разнеженом, њене критеријуме примењивије на жену него на језик, како каже Кручоних залажући се за поезију која ће звучати као пила или стрела (Кручоних 1975, стр. 167)), тако и концепт сукоба, конфликта, „хиџијенског рата“: *борба за властј [између разума и звука] која се увек одвија у речи.* (Хлебњиков 1975, стр. 171)

Динамика је уз симултанизам основно обележје футуристичких тежњи – футуристичко дело, у складу са горе наведеним, хоће да буде израз покрета, било органског или механичког, телесног или психичког, емоционалног или интелектуалног. У том домену, нарочито средствима визуелних уметности, футуристи су остварили значајне иновације и врло утицајне. Реч је, пре свега, о стваралаштву Умберта Боћонија и фотографа Брагаља. Боћони је у теорију вајарства увео термин „пластички динамизам“ којим подразумева да скулптура приказује узајамно дејство објекта и окружења, при чему импресионистички појам окружења који је укључивао пре свега дејство светлости на објекат, као и дејство субјективне перцепције, проширује тако да се у њега укључи целокупан амбијент у коме се објекат налази.²⁰ То важи подједнако за све облике стварања. Тако нпр. за СентЕлију не постоји футуристичка зграда - његови манифести, као и његови нацрти говоре о футуристичком граду, у коме садејству сви типови објеката заједно чинећи, својим облицима, материјалима, међусобним односима, синтетички израз духа времена. Нема, дакле, партикуларних предмета, јер како каже Боћони тамо где се један објекат завршава одмах почиње други. *(Технички манифестј футјурисјичке скулпјуре)*, наравно, следећи Бергсона који је у психологију перцепције, схваће-

не као уочавање могућих (ре)акција тела једних на друге, увео концепт континуитета представа. (Bergson [s.a.] , p. 22) Укључивање амбијента означава прелаз са миметичког на конструктивно – футуристи не приказују међусобне просторне односе већ међусобна дејства, невидљиве силе. Боћонијев „физички трансцендентализам“ значи *илас-тичан приказ симбиотија и мистериозних склоности које производе реципрочне и формалне утицаје*. (Технички манифест футуристичке скулптуре) *Отворимо фигуру као прозор којим ћемо обрлићи и окружење у коме она живи*. Футуристи не желе да у визуелним уметностима представљају или стварају призоре – статичне визуелне пројекције – већ да прикажу, новим техникама и новим средствима, догађаје. Утицај филма, као нове уметности која је превазишла статичност и просторност визуелног, сасвим је очигледан. Најбитнији помак јесте инсистирање футуриста на транс-субјективној и интерсубјективној тачки гледишта: без обзира да ли је реч о вербалној, сликарској, скулптуралној или аудитивној симулацији одређеног догађаја, тај догађај се не даје из перспективе одређеног, мање или више јасно дефинисаног субјекта, индивидуализованог посматрача или учесника – футуристе не интересује психологија и анализа психолошких и индивидуалних механизма (а)перцепције и реакције. Догађај се приказује из променљиве и покретне тачке гледишта, као синтеза физиолошких, емоционалних, интелектуалних, интуитивних, итд. феномена како објеката који су делом успостављени/приказани/одражени и њихових узајамних дејстава тако и оног/оних који их (ре)креирају са тенденцијом да се та синтетичка сензација пренесе и на реципијенте дела, који би додатно, самим чином рецепције повратно утицали на дело, омогућавајући продужавање његове јединствености и непоновљивости. Футуризам негира начело јединства ствара-

лачке и свести уопште, као и сваки други облик јединства, хармоније и склада. Ако свест која прима утиске и трансформише их својим идиосинкратичним психо-физичким механизмима уопште постоји, онда је она препуштена дејству центрифугалних сила које је расипају и умножавају. На тај начин свет бива ослобођен за од човека независно, аутономно постојање, и до изражаја долази „све оно што се у нама и ван нас јавља као неухватљива атмосфера ... као полицентрична свудаприсутност“, како то објашњава Маринети говорећи о сликарству Прампoliniја, односно нешто даље – „организована симултаност“ (Богдановић 1963, 172-173). Још једном јасно је да је у питању симултаност хетерогених и хетерономних појава, један амалгман материјалних и органских феномена који подразумева неразлучив континуитет на нивоу простора коме је време постало четврта димензија, и у коме сваки физички контакт производи процес узајамне трансформације и узајамног прожимања. *Кроз предмети у слободи и ћудљиве мошоре олушкивајући ресирацију, сензибилности и напоне мешала, камена, дрвета итд. Замениши човекову психологију, одсад исцрпљену*, лирском опсесијом материјом, даје упутства Маринети у *Теничком манифесту футуризма*. Људско Ја престаје да буде јединствено, хомогено, непромељиво, затворено, ... модеран осећај неухватљивог и нестабилног сопства води ка идеји умноженог човека коју футуристи, пре свега Маринети, екстатично поздрављају.

Уз симултаност и динамику, прецизност је најбитније обележје футуристичког дела. Маринети је увео у употребу израз насиље прецизности – да би сила била дејствена и ефектна она мора бити прецизна и строга. Прецизност је у основи последица култа воље, волунтаризма у форми хипостазиране воље и жеље, којим се, наводно, одбацује роман-тичарска сентименталност – само снажна воља приморава на потпу-

но саобраћавање својим циљевима, намеће дисциплину и самодисциплину, такође и дистанцу која је неопходна ради успостављања контроле. Иако су футуристичком динамизму често пребацивали неконтролисаност²¹ и супротстављали га строгости кубизма, истина је да су и футуристи захтевали неумољиву прецизност и оштрину ума и воље, воље за обликовањем, као оруђе против сентименталног или емфатичног препуштања уметника материјалу и искуству.²² Иако је у *Теничком манифесту*, Маринети учио мржњи према интелекту, футуризам се не може свести на пуки ирационализам. Прилагођавање Крочеове епистемолошке опозиције интелект-интуиција Бергсоновом разумевању интуиције као методе водило је схватању интуиције као безличне способности брзог размишљања, размишљања које држи корак са непрекидном и свеопштом трансформацијом и поимања целине на основу најмањег фрагмента. Појам прецизности је, такође, у вези са футуристичким обожавањем механике и механичких предмета, у толикој мери да су механичко кретање и механизам сматрали идеалом ка коме органско, пре свега човек сам, треба да тежи. Наравно, концепт прецизности водио је код различитих уметника различитим праксама репрезентације – футуристичку прецизност у приказивању тела и предмета у покрету тако да се – прецизно – прикажу све деформације линија, облика и боја одбацивали су како кубисти, тако и конструктивисти, вортицисти, итд, код којих дистанцирана контемплација односи превагу над перцепцијом и сензацијом.

Као и све авангарде и футуризам полази од експеримента са материјалима и техникама. Футуристи покушавају да већ постојеће медије, материјале, поступке употребе у нове сврхе и да у њима открију нове могућности, али и да уведу низ нових елемената. Футуризам запо-чиње Маринетијевим програмом

уништења синтаксе и увођењем низа нових поступака у коришћењу језика, како би се дело прилагодило претпостављеном и од стране самог Маринетија постулираном духу времена, односно утицало на испуњавање његових развојних тенденција. Вербална маса, како су то говорили Руси, треба да прати ритам мисли и емоције, односно интуиције итд, што значи да није организована и оформљена с обзиром на априорна синтаксичка правила којима се утврђује ред речи у реченици и њихов међусобан однос. Језик дела је одраз кретања, а не језичко фиксирање феномена. Даље следе истраживања других медија и њихових комбинација, што води усредсређивању на разумевање функционалности материјалних и формалних елемената унутар појединачних дела или с обзиром на остваривање одређених унапред задатих ефеката независно од било каквих вануметничких, тачније ванконцептуалних референци. Утемељујући свој програм ревизије поезије и поетских средстава на футуристичком сензибилитету, на који се као основни узрок промена позивају и други италијански футуристи, Маринети дефинише у 17 тачака који тај програм легитимишу, 17 феномена која њему савременог човека чине другачијим, 17 нових вредности, које би смо могли означити као: брзина, модернолатрија, авантуризам, агресивност, амбициозност, такмичарски дух, хедонизам, комуникативност, пословност, технолатрија, космополитизам, флексибилност. Такав сензибилитет захтева оно што Маринети дефинише као аналошки стил, лаконски, телеграфски, економичан однос према медију изражавања. Конкретно, Маринети одбацује не само традиционалне метричке облике и строфе, већ и слободан стих. Текст код Маринетија, и теоријски, и практично, постаје нешто као партитура – Маринети говори о темпу, о екстензивној употреби ономатопеја, којима се детаљно бавио и класификовао их у

4 групе, с обзиром на степен њихове иновативности и аутономије, о звуковном, а не вербалном изразу мисли и осећања - и захтева извођачке способности као надопуну и експликацију. Симптоматично је да он стил футуриста назива оркестралним, „полихромним, полифоним, полиморфним“ (Ф. Т. Marinetti 1975, 162) Преузимање атрибута применијих говору о сликарству и музици него о књижевности, Маринети још једном сугерира да је футуризам усмерен ка укидању граница међу појединачним уметностима, тј. ка стварању које ће максимално искористити и даље истражити и развити изражајни опсег датог медија, превазилазећи традиционалну ограниченост језика тј. говора, слике, тона ... Језик би, по Маринетију, морао да изрази све врсте сензација и њихове квалитете, брзину, тежину, боју, димензије, ритам, као што би по другим футуристичким уметницима боје и линије могле да пренесе ологофакторне квалитете тј. да пренесе облике које, невидљиво, мириси и звуци, схваћени као врста таласа, својим манифестацијама производе. Експерименти италијанских музичара подразумевали су и истраживања на плану технике – за стварање своје атоналне „музике буке“ Русоло је конструисао низ инструмената, перкусија, *Intonarumori*. У руској уметности доминира појам фактуре, који се из сликарства сели у поезију, музику, и даље и којим се наглашава усмереност уметничког експеримента на материјалне квалитете и потенцијале медија. Због тога се грађевинско-архитектонски, али и геолошки термини користе и када се говори о обликовању језика, који више није само систем апстрактних и конвенционалних знакова, већ поседује конкретну материјалности, шта више, аутономан живот. То омогућава да се дође и до идеје самопроизвођења значења у језику, независног од било ког ванјезичког феномена.

Позориште, као већ постојећи мултимедијални облик стварала-

штва, уз филм, било је за футуристе, теоретски и концептуално пре свега, најизазовнија сфера – њихове идеје о сценским делима, нарочито о употреби аудио-визуелних средстава, светлости, музике, сценографије и данас су актуелне. Пре свега је битно њихово инсистирање на садејству различитих знаковних система и медијума репрезентације, тј. одбацавање чисто декоративне или илустративне функције амбијента. Уз то иде и свођење на минимум или потпуно одбацавање класичних и препознатљивих позоришно-драмских елемената, не само драмске радње засноване на интриги и преокрету, са чијом су редукцијом већ доста далеко стигли Стринберг, позни Ибзен ... У складу са својом тежњом ка сузбијању антропоцентризма, тј. усредсређивања уметности на човека и међуљудске односе, уз придавање једнаке пажње и вредности свим постојећим живим и неживим, конкретним и апстрактним, материјалним и нематеријалним феноменима, предметима и бићима,²³ футуристи у својим позоришним делима понекад одбацују и људски лик у потпуности. Мауро Монтали је развио интересантну идеју о „електричном-вибрирајућем-светлосном“ позоришту у коме извођење драмске радње и преношење фабуларних и емоционалних квалитета преузимају покретне електричне сијалице у боји, нешто као *light show*, игра светлости, боје, вибрација и таме. Овај поступак је допуњен употребом кинематографске технике, при чему избор боја, њихов распоред, облик који формирају, брзина и правац њиховог кретања бива условљен звуком – бојама се транспонују звучни таласи како би се остварила „хроматска симфонија“ тј. „апстрактни филм“ (Бруно Кор).

Једна од најзначајнијих и најдалекосежнијих карактеристика футуризма јесте и култ младости, енергичности, агресивне виталности, бунтовништва, уз култ моде, модерности, иновативности и но-

вотарије, па и модернолатрија. Футуризам уметност схвата као облик насиља – глаголи као што су „освојити“, „савладати“, „потчинити“, и сл. честа су метафора уметничког рада на материјалу, те и Руси, како уметници, тако и теоретичари формализма након њих говоре о савладавању материјала и његовог отпора конструктивном начелу. Међутим, за футуристе материјал може бити читав свет, укључујући човека – у манифестима се често наводе призори савременог техничко-технолошког контролисања и прекрајања природе и света, као инспирација и подстрек. У најзаостријем облику, овај став се развија до глорификације сваког облика сукоба, тј. перманентног, завојевачког, колонизаторског, империјалистичког рата, као хигијенског средства, тј. облика прочишћавања света од свега што је било, за ново и младо – поетички дарвинизам захтева константну регенерацију. Средњовековно медицинско средство – пуштање крви – честа је Маринетијева метафора за овакво разумевање културне динамике. Један од врхунаца његове лирске занесености ратним призорима јесте и манифест *Рајн, једина хиџјена свећа – застирајуће симфоније шраинела и луде скулиџуре које инџирисана артиљерија клеса у маси неџријашеља*. Негирање кумулативности у култури и уметности, оно Папинијево: *Свако од нас ко стварно води властити животи ... је Адам који мора још једном да га име свим стварима, да изгради свој речник, оснује јовор*. (Рарини 1995, 91) захтевало је константно негирање и оголило један едиповско-нероновски комплекс футуризма. *Постоје мртви које треба убити*, каже Дел Мар у *Футуристичком манифесту џрошив Монмарша*. Поред очигледне агресивности према свакој прошлости и традицији, ту је на снази и један изразити витализам, оно бергсоновско виђење света као непрекидне акције и активности, размене покрета и усхићење постојањем

у форми бахтиновске материјално-телесне стихије која свет дехијерализује, збацује све вредности као вредности и захтева оптимистички ентузијазам као хигијенско и биолошко оружје.

Амбивалентан однос према природи, наглашен презир према сентименталном, романтичарском пантеизму и русоовској носталгијној идеализацији чистоте и невиности, уз идолатрију технике и свих облика артифицијелности и развијање естетике машина и етике механичког, при чему појам машине код њих још увек не искључује и елементе непредвидљивости, хировитости, стихијског, што је дало замах истраживању могућности приказивања карактера и сензибилитета механичког објекта, једно је од препознатљивих обележја футуризма. Тај став („убијмо месечину“, „електрични месец“) подразумева и презир према човеку као природном бићу, нарочито у смислу његове зависности од природе и природних сила, али не и у смислу бруталности и непатворености нагонског живота, те идеал механичког човека, односно материјалног бића чији је живот изводив у терминима електромеханике. Футуристичка „лирска опсесисија материјом“ подразумева не само глорификацију савремених научно-технолошких достигнућа, разумевање повратног дејства артефакта које је човек произвео и која затим постају интегрални део његовог психо-физичког склопа, већ и једну нову митологију, мит о материји. Кретање и промена постају врховна космичка начела, универзалне силе, хипостазиране у дух материје којим се негира принцијелна разлика између живог и неживог и пориче повлашћена улога човека и људске свести, јер и сама та свест представља само једну од еманација истих сила које дејствују и у свему осталом. Гађење на антропоцентричност претходне уметности захтева да се превазиђе искључиво људско искуство и поглед на свет и да се истражи живот и сензиби-

литет осталих материјалних облика. У том су футуризму били ослонац не само научни експерименти и открића већ и на изглед с тим неспојива склоност ка окултизму, мезмеризму и сл, или, тачније, тежња да се мистична комуникација преведе на језик оних наука које се баве истраживањем електро-магнетних појава, као што чини Маринети – „физиолошки електрицитет“, нпр, тј. *Изражење немаматеријалних еманација саме материје* (Богдановић, 1963). Проналажење аналогичности између научних и парапсихолошких и окултних феномена, односно њихово повезивање ради откривања нових аспеката света и човека и њихова заједничка примена у виду поетских средстава честа је појава у авангарди. Футуристи су својим манифестима релативизовали појмове механичког и органског и својим визуелним делима представили низ хибридних фигура, „гротескних тела“, „пластичних комплекса“ како су их некада називали, која нису јасно одвојена од околног света и бића, ствари и сила које их окружују, те су суштински и незавршена, а која управо та хибридни потврђује као самосталне, аутентичне, јединствене²⁴. Овде нагвештено осциловање између строге науке и варљивог спиритизма део је за авангардна тражења и испишавања карактеристичних колебања и недоследности, или тежњи ка свеобухватности, коју је Лившиц, говорећи о руском сликару Бурљуку, назвао свеждераштвом. Чини се да је импулс самопорицања и противречења самом себи, како би се избегло претварање сопствених идеја у нове каноне и њихова вредносна стабилизација једно од главних авангардних начела, начело које омогућава реализацију њихове декларације о непрестаном кретању, напредовању, промени. Сама идеја вредности постаје са футуризмом спорна, вредности се не организују у систем и не стичу универзалну важност, већ се одређују релационо и контекстуално, *идеоло-*

фотографија: Миладин Чолаковић

ија авангардној ијесништва не пог–
разумева никакв зашворен сусџав у
име која авангарда насџуца: **акси-**
олошка се функција поезије сџо-
иа мора осџваривати у аџсџрак-
џном означивању динамичних пој-
мова [...] (Flaker 1984, 313) Стога не
чуди чињеница да се наизглед једна
иста ствар у једном манифесту ве-
лича, а у другом пљује, или да се у
једном манифесту залаже за конт-
радикторне принципе.

1 (Larionov 2003, 77)

2 Извори за текстове манифеста који су преведени на српски били су следећи зборници: *Поезија: рађање модерне књижевности*, *Драма: рађање модерне књижевности*, *Теорија филма*, *Документи за разумевање руске авангарде*, као и бр. 440 часописа *Поља*. Потпун библиографски опис ових зборника дат је на крају рада. У осталим случајевима коришћени су зборници *Manifestos: a Century of Isms*, edited by Mary Ann Caws, University of Nebraska Press, 2000 и *I manifesti del futurismo* (Edizioni di "Lacerba", Firenze 1914) <http://www.gutenberg.org/etext/28144>; као и дигиталне библиотеке скенираних часописа и других публикација из периода тзв. историјских авангарди: <http://sdr.lib.uiowa.edu/dada/collection.html>; <http://www.dada-companion.com/journals/>; http://dl.lib.brown.edu:8081/exist/mjp/mjp_journals.xq и сајтови на којима се налазе енглески преводи <http://www.391.org/manifestos/> и <http://www.unknown.nu/futurism/>.

3 од лат. *manifesto*, *manifestare* – обелоданити, објавити, показати; придеви *manifeste*, *manifesto*, *manifestus* – 1) очевидан, јасан, познат; 2) ко даје јасне знаке о чему, ко одаје нешто (Ђорђевић 1997, 880)

4 О историји овог појма и о неким употребама манифеста в. (Hjartarson 2007, 173-174). Такође и (Калинеску 1997) који даје кратку историју „сеобе“ појма из војне у уметничку сферу.

5 Неки теоретичари авангарде, попут Гринберга и Биргера, нпр, инсистирали су на чињеници да је авангарда постала могућа тек када се у уметности развио онај тип самосвести који је маркс(изам) постулирао као предуслов сваке (класне) борбе. (Birger 1998, 30-40) С друге стране, несумњиви реторички, драматуршки и наративни квалитети *Манифеста комунистичке партије*, чувени слогани, иронично поигравање са претпостављеним репликама противника, нагли и ефектни обрти ситуације у нартивизовању историје класних односа, итд. свакако су вредни пажње. Тога се дотиче нпр. Умберто Еко у тексту „О стилу *Манифеста*“ (Еко 2002).

6 Низ значајних и утицајних идеолога револуције отворио је питање моћи уметника да својим срдствима изврши револуционарну трансформацију људске свести и психе. Детаљније о тим ауторима: (Jeremić-Molnar 2008) и (Калинеску 1997). Дакле, инструментализација естетске сфере од стране политике претходи авангардној политизацији уметности.

7 Треба подсетити на добро знану чињеницу да идеје и општи, побуњеничко-згражавујући, дух авангарде нису, упркос сопственом миту, избили изненадно и без икакве културно-историјске приреме, већ да су, напротив, резултат деценијског превирања и зрења, одјек и одговор на размишљања уметника о сопственом положају у свету и друштву, која су, нарочито од симболизма, почела да задобијају форму проблема. Такође и на потребу авангарде да се дистанцира од сопствених претходника и навестилаца, уосталом од свега што би подразумевало бављење прошлошћу и трагање за узроцима и пореклом. Маринетијев оснивачки манифест једна је од потврда авангардног мита самобитности (или самозачећа, имајући у виду мизогини карактер оних авангардних ставова који инсистирају на самодовољности мушке потенције) - започиње сликом стана са орјенталном декорацијом у којем се налази група блазираних уметника, сликом чији опис евоцира мистицизам и на тај начин појаву идеје о новом уметничком пок-

рету и програму представља као откровење. Низ метафоричних слика јутра и сунца чији зраци-мачеви рађају „прву зору“, „зверског“ аутомобила, животног волана-гиљотине, јурњава низ бујицу улица уз лудачко брундање мотора, итд. потцртава како Маринетијево митоманство, тако и агресивно-екстатичан дух његових поетских визија сопствене мисије. Ово симptomатично мотивисање сопствених идеја феноменима савременог урбаног света, већ споменути аутомобилом, који је један од Маринетијевих фетиша, завршава сликом удеса и Маринетијевим падом у „материнску каљугу“ фабричке депоније. У *Техничком манифесту футуризма* програм развијања синтаксе и увођења аналошког стила повезан је са звуком хеликоптерске елисе и самим доживљајем лета, односно новим когнитивним потенцијалима које ово ново транспортно средство нуди. (Детаљније о овом манифесту (Schparr 1994)) Елиса овде од механичког постаје, дакле, мистичан предмет, једна метална и механичка Муза, те се сам манифест даје као заједнички производ пропелера и песника, тј. једног металнотелесног организма, какво Маринети при крају тог текста пропагира.

За авангарду је, дакле, карактеристична потреба за са-временошћу. (Уп. нпр. *Умјешност времена! Умјешност у време! Време у умјешности!*, „Зенит-манифест“ Љубомира Мицића (Тешић 2001, 128)) Интересантна је Винаверова аргументација у *Манифесту експресионистичке школе*: историјска детерминисаност и нужност (!) појаве експресионизма је случајна, а не суштинска и конститутивна. (Тешић 2001, 33) Пристати на концепт узрока и последице и прихватити хронологију значи и пристати на диктатуру прошлости. За Винавера, експресионизам је медијум непосредног тренутка, а не производ прошлости. Авангарди није потребна прошлост ни као легитимација ни као референца.

8 Ово тзв. због тога што су програми футуризма, дадизма, зенитизма ... подразумевали поставке које једновремено залазе како у подручје уметничких средстава и поступака, тако и у под-

фотографија: Миладин Чолаковић

ручје мишљења, осећања, понашања, ... дефинишући, дакле, један став, онај Гринбергов *avant-garde attitude*, а не само начела једног уметничког правца. Ни једно њихово начело није и не сме бити само уметничко.

9 1. *Одсада ... укида се смештање уметничких дела по складиштима – дворцима, галеријама, салонима, библиотекарнама, позориштима.*

2. ... нека буде право Слободној Говора свакој уметника исписано на фасадама зграда, оградама, крововима, улицама наших градова, села, и на вратима аутомобила...

3. ... Уметници и исци обавезни су да брзо узму чиније са четкама и бојама и да илустрирају бојама бокове, чела и груди градова, железничких станица, и јавно железничких возова који стичу јуре. ... Нека улице буду сјајно различити уметности за све. (Наведено према (Латифић 2006-2007))

Овакви ставови и праксе, који пародирају не само поједине феномене из области уметности, већ уметност саму, свесно је представљају као игру, као инфантилну спонтаност. Циркус је један од протопова авангардног догађаја којим се неутралише аура озбиљности коју је уметник до тада поседовао и којом се одвајао. Поред свих других дистинкција које је хтела да превазиђе, авангарда је инсистирала и на стапању уметности и забаве, уметности и рекреације, уметности и спорта. Хтела је да буде свеприсутна. Формулације сличне или идентичне горе наведеним срећу се у низу манифеста и других декларативних текстова. Нпр. *Лешени поезијског концерта у возовима, трамвајим, мензама, фабрикама, кафанама, на шћетовима, железничким станицама, у халама, њасажима, њарковима, са балкона кућа, ишћ. ишћ. ишћ, у свако доба дана и ноћи.* (Jasjenski, Manifest hitne futurizacije života - narodu poljskom 2006, 8) Управо је у тој слободи уметности да самовољно бира своје предмете, средства, материјале, функције и била њена аутономност. Због тога наизглед противуречна одређења

уметности која иду од крајњости самодовољности и самоусмерености којима се осуђује сваки покушај утилитаризације и инструментализације стваралаштва до најочигледнијег подређивања уметности дневно-политичким циљевима престају да буду противуречна полазећи од премисе неограничене слободу уметности.

10 [...] *We should reappraise the formative role of manifestos in staging alternative modernist communities and producing counter-histories of modernism and modernity.* (Требао би да поново истакнемо формативну улогу манифеста у постављању алтернативних модерних заједница и у стварању противисторија модернизма и модерности.) (Winkel 2008, 1) Или: *The genre is an open field of conflict in which different conceptions of modernity are played out against one another, thus manifesting the heterogeneous character of modernity.* (Овај жанр је отворено поље сукоба на коме се различити концепти модерности боре један против другог, показујући тако хетерогени карактер модерности.) (Hjartarson 2007, 173) Или: *The manifesto does not merely describe a history of rupture, but produces such a history, seeking to create this rupture actively through its own intervention.* (Puchner 2002, 451) Два су момента овде битна: излагање, исказање из историје схваћене као континуитет, нарочито телеолошки предетерминисан ток, као прогрес (или еволуција) и откривање плурализма времена, постојања више различитих временских токова чији ритам није истоветан, који су хронолошки али не и суштински савремени. Из оба произилази идеја надмоћи човека над историјом, а у неким случајевима и над временом – измаћи историји и присилити је, савладати је и утиснути јој жиг своје воље, каже Тристан Цара. (Hjartarson 2007, 179)

11 *The temporal structure of the concept of modernity dictates that any particular modernity must constantly re-establish itself in relation to an ever expanding past.* (Временска структура концепта модерности

налаже да се свака модерност мора изнова самоустављати у односу према прошлости која се стално проширује.) (Osborne 1995, 20) Авангарда не пристаје уз линеарно, кумулативно, телеолошки конципирано схватање времена. Време је за њих пре фрактал него линијски ток. Уп. Валеријево „сећање на будућност“ (*le souvenir du l'avenir*): ... *садашњост њосеже „најтрај“ у прошлости, у њој „интервенише“ и ишако јој намеће нови њоредак који је њрикладан и њодан сврхама њосћујања у садашњости. Пошћо је садашње њосћујање у њринцију њтворено њрема будућности може се ишакође рећи да у живом њамћењу будућности обликује прошлости, шћо се може изразити речима „будућности њрошлости“.* (Vajnrh 2008, 264) Авангарда је овај Валеријев, очигледно Бергсонов тезом о два меморијама инспириран, конструктивистички однос према времену/временима преузела и даље развила. При том је субјективистичко и лудичко начело у односу према времену допунила идеолошком мотивацијом. Реч је о замени историјској њоледа на њрошлости њолијичким. (Benjamin 1974, 263) *Живети оно њосле као да је сада које ѡраје [...] бити увек у ѡранцију ка будућности, али баш зашћо укључен у садашњост [...] [А]вангарде решавају овај ѡроблем њосћуирајући њосћојање ѡренујка кадрој да синћејизује све ѡачке ѡушање ...* (A. Marino 1998, 110) У наставку ове реченице Марино говори о атемпоралном тренутку. Чини ми се да би одредница антитемпоралан била прикладнија, и у смислу не пристајања на време као детерминишућу категорију, и у смислу не прихватања детерминисаног, иреверзибилног и линеарног тока времена.

12 *What it announces is itself. At its height, it is the deictic genre par excellence: LOOK! it says. NOW. Here.* (Оглашава самог себе. Када је на висини, [манифест] је деиктички жанр *par excellence*: ПОГЛЕДА! каже. САДА. ОВДЕ.) (Caws 2000, p. xx)

13 Нпр. *Позоришна средина је за нас неисторијна ризница надахнућа ...инћона-*

ција некој лумца која нас изненада њод-
сйакне да на њој изградимо чишаву јед-
ну неочекивану мисаону констйрукцију,
нека крейња на сцени која нас надахне
за йраву симфонију освешљења ... (F. T.
Marineti 1975, 201)

- 14 Футуризам је појам који неки теорети-
чари авангарде, попут Пођолија (Podoli
1975, 102), третирају као један од аспек-
тата свих авангардних покрета, или као
један психолошко-идеолошки феномен
који не мора бити у вези са уметношћу,
савременом или не. С обзиром да је
avant-garde претходница, предстража,
група која унапред обавештава о ономе
што ће бити и на тај начин активно
делује на догађаје и историју, преду-
хитрује је, Пођолијева констатација
има смисла. С друге стране, као поједи-
начан покрет, футуризам је прилично
неухватљив, што је опет, једна од кон-
станти када су авангардни покрети у
питању и њихове фузије, раскиди, суко-
би, промене тора од стране припад-
ника и сл. Поред италијанских уметни-
ка који су се као футуристи декларисали,
или пољских уметника који су се
јавили читаву деценију касније, ту је и
низ руских уметника који су сами себе
називали футуристима, али и будетња-
нима, его-футуристима, кубо-футури-
стима, ретко ко од њих за стално, као
Мајаковски, а нико искључиво само
тако. Наравно, самоименовање није
обавезујуће толико да се превиде очиг-
ледне разлике између Италијана и Руса,
мада су и сами терминологи помаци,
као руско будетњанство уместо интер-
националног футуризма или полусло-
женице са его- и кубо-, већ довољно
симптоматичне. Низ је феномена који
инсистирање на разлици између футу-
ризма и руске авангарде која му је била
блиске чине неопходним – пре свега
замена егзалтације модерношћу амби-
валентним ставом према механизацији,
технократији, растућој хиперпродукцији
и комодификацији и другим аспек-
тима модерног доба и истраживање
народне уметности, и оне архаичне и
оне њима савремене, као потенцијалног
ресурса поступака и форми. С обзиром
да је за футуризам карактеристично и
испољавање националистичких тежњи,
како у романтичарском виду еманци-
пације националне свести, тако и у
шовинистичком виду, јасно је да рус-
ким уметностима појам Запада и запад-
не уметности, упркос плодним подсти-
цајима, делује као претња. За касније
фазе ових уметника свакако је пресуд-
на политичка ситуација и социјално-
политички радикално различито усме-
рење фашизма и социјализма. Начин
организације ових покрета био је такође
значајно другачији, што је несумњиво
имало утицаја – италијански футури-
зам са Маринетијем и његовом „дирек-

цијом“ на челу, када се упореди са вели-
ким бројем мање-више хаотичних гру-
па попут Магарећег репа или Пуба-
каро, изгледа као добро организована и
централизована бирократија.

- Поред ових већих група, футуризам се
због своје иницијалне популарности
дотакао привремено и многих других
уметника, не као правац чије су идеје
имале великог одјека широм Европе,
што је друга прича, већ у смислу крат-
котрајне припадности Маринетијевом
кругу.
- 15 Читав манифест наводи Гиљермо де
Торе. В. (Торе 2001, 69-70)
- 16 Нпр. (Богдановић 1963) која сумира за
то време карактеристичне и уобичајене
изразито негативне оцене Маринетија
и његовог дела или (Miller 2006) од
новијих истраживача.
- 17 Уметничко дело је екстйрактй. Расйво-
рен у чашти обичној дана мора је обоји-
тии њо своме. (Jasjenski 2006, 20) Овакве
идеје, које су, између осталог, довеле и
до чувених примера синтетичког позо-
ришта италијанских уметника, а ово је,
пак, подразумевало „драме“ које трају
по неколико минута, мотивисано је
футуристичком опсецијом брзином као
главном карактеристиком савременог
урбаног живота. Људи немају времена
за све, њихов дух полако се саображава
навици ефикасне журбаности и хитње.
Стога траже интензитет уместо трајања,
снажне и краткотрајне, експлозивне и
тренутне сензације. Уметничко дело
мора бити „кайсула“ (Исто).
- 18 ... максималном редукцијом Кручоних
се враћа на језик йрвобийне људске
заједнице. Изван вербално дефинисаној,
језик је одређен бијно, карактеристич-
но и доминантно звуковним крейшањем.
Звук је у артифицијелном и сйецифично
констйруисаном крейшању у односу на
йрешходно дефинисану и фиксирану
фонематйску сйруктуру језика. Тексйу-
ална йроизводња йесме сйвара индекс-
на значења која йокрећу дослован чин
изјовора самојласника и сујласника. Све
шйто се дешава, дешава се, али и завр-
шава у самом јовору. Заумни јовор се
налази насйрам саме сйварностйи и
бива њена хйерсйварностй. Вишеслој-
на симболика йовезује се са рйшјуалним
видом йра-арйшкулације. Не дајући
никакву индикацију у којој се моју йре-
йознайтйи йрајови јоворној језика, йесма
је визуелно констйруисана без одређене
йтойоирафије. (Латифић 2006-2007, 96)
- Уп. 7. тачку Рибњака судија П:
Samoglasnike prihvatamo kao vreme i
prostor (način usmeravanja), a suglasnici
su – boja, zvuk, miris. (Ribnjak судија 1975,
70) За детаљније објашњење принципа
„звезданог језика“ в. (Огајс 1984)
- 19 Наша йшла йродуиру кроз фойшеље на
којима седимо, а фойшеље йродуиру у
наша йшла. Аутйобус улеће у куће крај

којих йролази, док се куће, са своје сйра-
не, бацају на аутйобусе и са њима се
мешају. (Технички манифестй фуйшурис-
йичкој сликарсйва)

- 20 Интересантан пример критике футу-
ристичке флуидности и склоности ка
претходећем му импресионизму пред-
ставља вортицизам са својим инсист-
рањем на субординацији флуидности
света строгим геометријским формама.
Виндјам Луис преноси следећу полеми-
ку са Маринетијем: када је Маринетију
приговорио да њега не интересује ствар
која се брзо креће, јер она за њега не
постоји под тим условима, не може је
перципирати, Маринети је одговорио
да ствар само тако постоји, тј. постоји
само уколико се креће, и да се она и у
кретању може видети - многостручена,
као хиљаду ствари уместо једне. Луис
пак жели да види ту једну једину ствар,
а Маринети одговара да не постоји так-
во нешто као што је једна ствар. Нав.
према (Wragg 1993, 89)
- 21 Начин на који уметници опису свој рад
често има призивок описа научног експе-
римента. Боћони у Теничком манифес-
тйу фуйшурисйичке скулптуруе говори о
математичком прорачуну форми које
замишљени објекат невидљиво пове-
зују како са његовим видљивим окру-
жењем тако и са његовом невидљивом
унутрашњошћу, о закону који се мора
наметнути како материјалу са којим се
ради тако и облицима који се из мате-
ријала изводе. Чак ни Русолова „умет-
ност буке“ не подразумева просто меха-
ничко репродуковање разноликих зву-
кова које су људи, животиње, машине,
природне силе ... у стању да произведу,
већ уметност селекције, координације и
успостављања доминантног тона, тј.
смишљену манипулацију и оркестра-
цију дисхармоније.
- 22 Наша обнoвљена свестй нам не дозвоља-
ва да на човека йледамо као на ценйрну
универзалној животи. Пайтйне човека
нас инйтересују колико и йаитйње једне
електйричне лампе ... Хармонија линија
и набора модерне йарджеробе делује на
нашу осейљивостй са истйим емоционал-
ним и симболичким инйтензйитетйом са
каким је найо йшло деловало на сензи-
билитетй сйварих мајсйора. (Технички
манифестй фуйшурисйичких сликара)
Такође, Маринетијева „драма објеката“
као један од елемената футуристичког
филма, в. (F. T. Marinetti, Futuristički film
1978)
- 23 Футуристи су били склони да о својим
делима говоре као о организмима, да
стварање пореде са рађањем и да инсист-
тирају на аутономном животу које дело
води независно од њиховог ауторског
чина. Нпр. Моје сйваралашйтво ... увек
сам смайрао најбйитйнијом физиолош-
ком функцијом мој оранйзма. ... сйва-
рајући нове психичке оранйзме, какви-

Гијом Аполинер

Футуристичка антиградиција

(превела Виолета Стојменовић)

ФУТУРИСТИЧКА АНТИТРАДИЦИЈА

Манифест=синтеза

ДОЛЕ *Pominir A limine Skorsusu*
*otalo crimir Enigme ИЗАМ**

овај мотор свим тенденцијама импресионизма фовизма кубизма експресионизма патетизма драматизма орфизма пароксизма ПЛАСТИЧНОГ ДИНАМИЗМА РЕЧИ НА СЛОБОДИ РЕЧЕТВОРСТВА

РАЗАРАЊЕ

Потискивање поетске тугљивости

ПОТИСКИВАЊЕ ИСТОРИЈЕ
снобовског егзотизма
подражавања у уметности
синтаксе, већ у свим језицима осу-
ђене употребом
придева
интерпункције
типографске хармоније
глаголских времена и лица
оркестра
позоришне форме
уметнички узвишеног
стиха и строфе
домога
критике и сатире
интриге у заплету
досаде

без
жаљења

ИНФИНИТИВ

*Израз "пасеизам" који су футуристи лансирали као ознаку за пристајање уз традицију и прошлост, Аполинер је овде разбио низом измишљених речи, који се завршава речју Enigme - загонетка. Њој претходеће "речи" би се етимолошки могле разрешавати (нпр. omīnir и старофранцуско omīnere од лат. omīnere - прорицати, навештавати; liminē од лат. limen, liminis - праг, капија, улаз, што је дало и правнички израз in limine, или можда éliminé - истребљен, искорењен, одбачен; итд), али би се тиме поништила Аполинерова загонетка.

ИЗГРАДЊА

1 Непрекидно обнављање поступака
или ритмовиКонтинуитет
истовременост
на супрот
издељености
и
раздвајању

ЧИСТОТА

Чиста књижевност **Речи на слободи**
Речетворство

Чиста пластичност (5 чула)

Стварање инвенција пророштво

Ономатопејска дескрипцијаТотална музика и **Уметност буке**

Универзална мимика и Уметност светлости

Машинизам Ајфелова кула Бруклин и
небодери

Полиглотизам

Чиста цивилизација

Епски номадизам урбани експлореризам

Уметност путовања и шетања

Непријатност

Непосредно узбуђење великих слободних
спектакла циркуса мјузик-хола итд.

ВАРИЈЕТЕ

2 Интуиција брзина свеприсутностКњига или заробљен живот или фонокинематогра-
фија или **Бежична имагинација**Непрекидан тремолизам или ономатопеје
измишљене не подражавалачке

Плес-рад или чиста кореографија

Језик хитар карактеристичан импресиван

певљив звиждав мимикријски

плесни марширајући трчећи

Потпуни феминизам или безбројна разликовања
међу половима

Људска права и рат без престанка

Хуманост и позив ванљудском

Материја или **физички трансцендентали-
зам****Аналогије и каламбури** лирска трамбулина

и једино наука о језику калико* Калку Калкута та-

фија** Софија суфи суфицитаран Уфици*** офи-

цир официјелан смицалица Афиционадо****

Дона-Сол Донатело донатор донира торпиљера

или или или фрула крастача рађање бисера

*калико - врста ланене тканине
** тафија - врста рума
***Уфици - галерија у Фиренци
****афиционадо - љубитељ,
фан, на шпанском језику;
најчешће, љубитељ кориде
(Прим. прев.)

Аполинеров манифест, настао јула 1913. године, поводом Маринетијевог доласка у Париз, ради међусобног упознавања и приближавања авангардних уметника Италије и Француске, добар је пример флексибилности, парадоксалности, субверзивности и протетског-лудичког карактера манифеста, као и његове тежње да својим „обликом“ потврди експлицитно исказане концепте. Овај манифест – синтеза, или можда „Тројански коњ“ (Virat 2001, 67), с обзиром на могућност читања текста као пастиша и пародије на Маринетијеве и манифесте других футуриста, изазвао је својевремено жучне расправе, јер колико сумира основне футуристичке „за“ и „против“, толико их и карикира и демистификује и реторику која их подржава и догматизам у који је, упркос експлицитном антидогматизму и антинормативизму, футуризам полако почео да запада.

ИЗ..... МЕТ.....

за

Критичаре
Педагоге
Професоре
Музеје
Кватрочентисте*
Сеичентисте
Руине
Патине
Историчаре
Венецију Версај Помпеју
Бриж Оксфорд
Нирмберг То-
ледо Бенарес
итд.
Борце за пејзаже
Филологе

Есејисте
Нео- и пост-
Бајројт Фиренцу Мон-
мартр и Минхен
Лексику
Бонгутизам**
Орјентализам
Дендизам
Спиритуалисте и реал-
листе (без ос-
ећаја за реал-
ност и за дух)
Академизам

Сијамске близанце
Д'Анунција и
Ростана
Дантеа Шекспира Толс-
тоја Гетеа
Говњиви дилентантизам
Есхила и позориште у
Орану
Индију Египат Фјезоле и
теозофију
Сцијентизам
Монтења Вагнера Бето-
вена Едгара Поа
Волт Витмена и
Бодлера

РУЖА

за

Маринетија Пикаса Бочонија Аполинера Пола Фора
Мерсероа Макса Жакоба Кару Делонеја Анри-Матиса
Брака Депакита Северину*** Северинија Дерена Русола
Арчипенка Прателу Балудивуара Н. Бодуна Т. Варлеа
Буција Палацеског Макара Папинија Софичија Фолгора
Говонија Монфореа Р. Фраја Каваколија Д'Албу Алто-
марера Тридона Меценгера Глеза Јастребсова Ројера Ка-
нудија Салмона Кастјоа Лоренсана Ореа Ажероа Лежеа-
Валентину д Сен-Поан Делмара Кандинског Стравинског
Ербена А. Билија Ж. Совбуа Пикабију Марсела Дишана
Б. Сендрара Жува А. М. Барзина Ж. Полтија Мак Орлана
Ф. Флреа Жодона Мондена Р. Дализеа М. Брезила Ф. Кар-
коа Рибанеру Бетида Манцела-Фронтинија А. Маца Т.
Дерема Ђанатазиоа Таволата Д Гонзаг-Фрика К. Ларона

ПАРИЗ, 29. јул 1913, на дан
Гран Прија, на 65 метара ис-
под Булоњ. Сен-Жермен

ДИРЕКЦИЈА ФУТУРИСТИЧКОГ ПОКРЕТА
Корзо Венеција 61, Милано

ГИЈОМ АПОЛИНЕР
(Булевар Сен-Жермен 202, Париз)

*Кватроченто је усвојен термин за италијанску уметност 15. века. По узо ру на тај израз Аполинерово dix-septième siècle сам превела италијанским називом за 17. век.
**од bon goût - добар укус

***Северина је био псеудоним извесне новинарке и феминисткиње, мада је њено име овде, очигледно, употребљено ради параномастичке игре са именом италијанског сликара Северинија. Јукстапозирање фонетски или графемски сличних имена јавља се и даље у овом списку.

ма смайрам своја дела, вршио [сам] функцију „родитеља“, индентичну са функцијама сиварања у љироди. (Џижевски 2006, 23)

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Adamson, Walter L. „Futurism, Mass Culture, and Women: The Reshaping of the Artistic Vocation, 1909-1920.” *Modernism/Modernity* 4, no. 1 (1997): 88-108.
- Apoliner, Gijom. „Novi duh i pesnici.” U *Poezija: rađanje moderne književnosti*, urednik Sreten Marić i Đordije Vuković, prevod: Sreten Marić, 181-185. Beograd: Nolit, 1975.
- Benjamin, Valter. „Nadrealizam.” U *Eseji*, prevod: Milan Tabaković, 258-273. Beograd: Nolit, 1974.
- Bergson, Henry. *La matière et la mémoire*. s.l.: s.n., s.a.
- Birger, Peter. *Teorija avangarde*. Prevod: Zoran Milutinović. Beograd: Narodna knjiga, 1998.
- Caws, Mary Ann. „The Poetics of Manifesto: Nowness and Newness.” In *Manifestos: a Century of Isms*, edited by Mary Ann Caws, xix-xxxi. University of Nebraska Press, 2000.
- Џижевски, Titus. „Moj futurizam.” *Polja*, бр. 440 (jul-avgust 2006): 23-24.
- Cvetajeva, Marina. „Ep i lirika savremene Rusije: Vladimir Majakovski i Boris Pasternak.” U *O umetnosti i pesništvu. Portreti*, 127-155. Beograd: SKZ, 1990.
- Eko, Umberto. *O književnosti*. Prevod: Milana Piletić. Beograd: Narodna knjiga-Alfa, 2002.
- Flaker, Aleksandar. *Ruska avangarda*. Zagreb: SN Liber/Globus, 1984.
- Hjartarson, Benedikt. *Myths of Rupture: The Manifesto and the Concept of Avant-Garde*, in *Modernism*. Vol. I, edited by Astradur Eysteinnsson and Vivian Liska, 173-194. Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007.
- Hlebnjikov, Velimir. „O savremenoj poeziji.” U *Poezija: rađanje moderne književnosti*, urednik Sreten Marić i Đordije Vuković, prevod: Milica Nikolić, 171-172. Beograd: Nolit, 1975.
- Jasjenski, Bruno. „Manifest futurističke poezije.” *Polja*, br. 440 (jul-avgust 2006): 19-21.
- Jasjenski, Bruno. „Manifest hitne futurizacije života - narodu poljskom.” *Polja*, br. 440 (jul-avgust 2006): 6-10.
- Jeremić-Molnar, Dragana i Molnar, Aleksandar. „Avangarda - od ratovanja, preko revolucionarne politike, do umetnosti.” *Filozofija i društvo*, br. 2 (2008): 191-219.
- Kručonić, Aleksej. „Reč kao takva.” U *Poezija: rađanje moderne književnosti*, urednik Sreten Marić i Đordije Vuković, 166-168. Beograd: Nolit, 1975.
- Larionov, Mihail i Gončarova, Natalija. „Lučisti i budućnjaci. Manifest.” U *Dokumenti za razumevanje ruske avangarde*, priredio Slobodan Mijušković, 77-80. Beograd: Geopoetika, 2003.
- Marinetti, Filipo T. „Tehnički manifest futurističke literature.” U *Poezija: rađanje moderne književnosti*, urednik Đordije Vuković i Sreten Marić, prevod: Olga Stuparević, 159-165. Beograd: Nolit, 1975.
- Marinetti, Filipo Tomazo. „Futuristički film.” U *Teorija filma*, urednik Dušan Stojanović, 267-271. Beograd: Nolit, 1978.
- Marinetti, Filipo Tomazo. „Futurističko sintetičko pozorište (atehničko - dinamičko - simultano - autonomno - alogičko - irealno).” U *Drama: rađanje moderne književnosti*, urednik Mirjana Miočinović, prevod: Olga Stuparević, 198-203. Beograd: Nolit, 1975.
- Marino, Adrian. „Manifest.” U *Književni žanrovi i tehnike avangarde*, urednik Gojko Tešić, prevod: Radoman Kordić, 67-83. Beograd: Narodna knjiga, 2001.
- Marino, Adrian. *Poetika avangarde: avangardne estetske tendencije*. Prevod: sa francuskog Mira Vuković i Vera Iljin. Beograd: Narodna knjiga/Alfa, 1998.
- Miller, Tayrus. „Futurism.” In *A Companion to Modernist Literature and Culture*, edited by Kevin J. H. Dettmar David Bradshaw, 170-175. Blackwell Publishing, 2006.
- Oraić, Dubravka. *Zvezdani jezik, u Pojmovnik ruske avangarde*. T. I, urednik Aleksandar Flaker i Dubravka Ugrešić, 139-145. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, itd., 1984.
- Osborne, Peter. *The Politics of Time: Modernity and Avant-garde*. London: Verso, 1995.
- Papini, Đovani. *Dovršeni čovek*. Prevod: Ana Kazini-Paskovski. Beograd: Vreme knjige, 1995.
- Pođoli, Renato. *Teorija avangardne umetnosti*. Prevod: Jasna Janičijević. Beograd: Nolit, 1975.
- Puchner, Martin. „Manifesto=Theatre.” *Theatre Journal*, no. 54 (2002): 449-465.
- „Ribnjak sudija II.” U *Poezija: rađanje moderne književnosti*, urednik Sreten Marić i Đordije Vuković, prevod: Bogdan Kosanović, 170. Beograd: Nolit, 1975.
- Schnapp, Jeffrey T. „Propeller Talk.” *Modernism/Modernity* 1, no. 3 (1994): 153-178.
- Ševčenko, Aleksandar. „Neoprimativizam. Njegova teorija. Njegove mogućnosti. Njegova dostignuća.” U *Dokumenti za razumevanje ruske avangarde*, priredio Slobodan Mijušković, 67-76. Beograd: Geopoetika, 2003.
- Vajnrh, Harald. *Leta: umetnost i kritika zaborava*. Prevod: Drinka Gojković. Beograd: Fabrika knjiga, 2008.
- Vatimo, Đani. *Kraj moderne*. Prevod: Ljiljana Banjanin. Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo, 1991.
- Virat, Francesco. „Intentions manifestes et cashées dans L'Antitradition futurist de Guillaume Apollinaire.» *Que Vlo-Ve? Série* 4, n° 15 (juillet-aout 2001).
- Winkel, Laura. *Modernism, Race and Manifestos*. Cambridge University Press, 2008.
- Wragg, David. „Wyndham Lewis's Vorticism and the Aesthetics of Closure.” In *Theorizing Modernism: Essays in Critical Theory*, edited by Steve Giles, 87-137. London and New York: Routledge, 1993.
- Богдановић, Нана. *Футуризам Маринетија и Мајаковској*. Београд: Пролетар, 1963.
- Боленбек, Георг. „Авангарда.” U *Авангарда: теорија и историја појма 1*, уредник Гојко Тешић, превод: са немачког Душанка Марици, 143-152. Београд: Народна књига, 1997.
- Ђорђевић, Јован. *Литинско-српски речник*. Београд, 1997.
- Калинеску, Матеј. „„Авангарда”: извесна терминологија разматрања.” U *Авангарда: теорија и историја појма. 1*, уредник Гојко Тешић, превод: са енглеског Ана Горобински, 111-142. Београд: Народна књига, 1997.
- Лагифић, Амра. „Односи авангардних и постмодерних поступака у футуристичкој драми „Победа над сунцем”.” *Зборник Мајице српске за сценску уметност и музику*, бр. 34-35 (2006-2007): 81-98.
- Лившић, Бенедикт. *Једнопооки стирлац*. Превод: Милица Николић. Београд: Народна књига, 1998.
- Васионски самовар: антологија југослаовенске авангарде 1904-1934: манифестии и поезија. Т. 1: српска авангарда, приредио Гојко Тешић. Београд: Чистоја штампа; Откровење, 2001.
- Торе, Гиљермо де. *Историја авангардних књижевности*. Превод: Нина Мариновић. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановић, 2001.

Жарко Миленић, Брчко

Постоји ли у Хрватској критика пријевода?

У Хрватској нема праве критике пријевода. Дакако, постоји критика књига преведених с других језика, али то није критика пријевода. У Хрватској је уобичајено да се уз критике преведених књига ни не пише име преводаоца.

Критичари у нас пишу о преведеним књигама као да пишу о књигама написаним на хрватском језику. У нас су критичари у стању хвалити појаву пријевода двију приповијести Михаила Булгакова – с енглеског! У стању су прогласити издавачким подухватом пријевод новог романа пролазног писца Харукија Муракамија с енглеског, а ни не осврнути се на пријевод класичног романа “На узбрдици” Fumiko Enchi, који је преведен с јапанског!

Но, најгоре од свега је шутња. На много књига у нас се нитко не осврне, никог не занима ни како су написане, а камоли како су преведене.

Годинама сам се бавио књижевном критиком и често писао приказе преведених књига. Чак сам дио тих критика скупио и објавио књигу под насловом *Роман нашега доба* (Ријека, 2002), гдје су прикази књига свјетских романописаца. Ту су и прикази књига написаних на енглеском, руском и српском језику, но већина се односи на књиге које сам читао у пријеводу на хрватски. Пишући о таквим књигама наводио сам имена преводаоца, но те моје критике нису биле критике пријевода. За то је било потребно имати те књиге у оригиналу, а ја их нисам имао. А и да сам имао те књиге, питање је да ли бих анализирао пријеводе успоређујући их с изворником. За то би ми требало пуно више времена. То бих радио кад би ме неки издавач замолио за редактуру и,

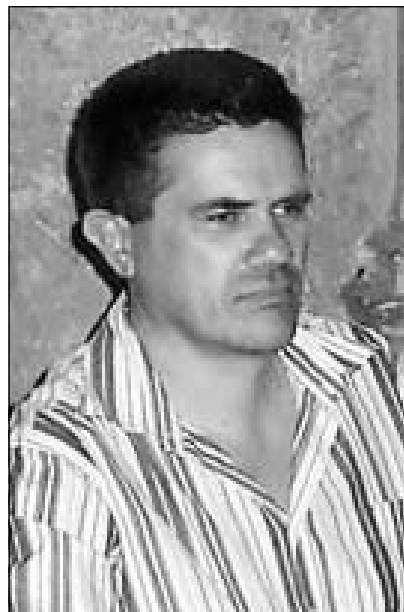
наравно, пристојно платио, за што наши издавачи нису баш спремни. На нашим просторима често редактори траже већи хонорар од самих преводаоца.

Мој колега, преводац Војо Шиндолић, у једном свом интервјуу осврнуо се и на „својеврсну неправду коју су доживјели поједини култни романи у пријеводу на хрватски језик. Тако је, на примјер, Kerouacov најпознатији роман *On the Road*, у Хрватској преведен као *На цес-џи*. Штета, јер по мојем мишљењу, осим дословног путовања диљем Сједињених Држава о којем се у роману приповиједа, много већу важност има *духовно њушовање* које проживљавају главни и успутни ликови, па би стога наслов радије требао гласити *На њушу*.

Такођер, најпознатији роман Williama S. Burroughsa, *Naked Lunch*, у нас је сасвим дословно преведен као *Голи ручак*, што је чиста бесмислица, јер се ту заправо не ради ни о каквом обилном ручку, или обједу, већ о свакодневним дозама тј. оброчима дроге, па би пријевод наслова недвојбено требао гласити *Голи оброк*. И у једном и другом случају ради се о томе да преводаоци једноставно нису имали довољно слуша, смисла, а ни духа за такве битне детаље.”

Војо Шиндолић, нажалост, није написао критику пријевода та два романа.

У Хрватској је једно вријеме избила прашина, а за наше културне прилике то је било право чудо, око хрватског пријевода, иначе лошег романа *Да Винчијев код*, писца чије име ни не вриједи запамтити. Један критичар је анализирао пријевод и открио низ пропуста. На примјер, у

Жарко Миленић

оригиналу пише „Maria’s conception” што је требало превести као „Маријино зачеће”, а не „Маријина концепција”, како је било преведено.

Та је критика снажно одјекнула. Уредник те књиге умало није добио отказ. Требао је пријевод прегледати, а он то није пажљиво учинио. Да је загребачко „Знање” остало јако, као прије рата на челу са сјајним Златком Црнковићем који је преводио књижевна дјела с четири језика, тај се пропуст не би догодио. Али, уређивање књига пријевода је већ друга тема.

Прије тридесетак година сам први пут у критици неке преведене књиге наишао да се аутор осврће и на квалитету пријевода у фанзину *Парсек*, који издаје Клуб љубитеља знанствене фантастике и белетристике „СФера” из Загребa. Нажалост, немам код себе те старе бројеве „Парсека”, нити су они доступни на интернету као што су новији

Жарко Миленић

Жарко Миленић је рођен 1961. године у Брчком, Босна и Херцеговина, где је завршио основну школу, гимназију и школу за основно музичко образовање. Дипломирао је 1987. године на Вишој економској школи у Београду. Радио је као физички радник, трговац, новинар и економист. Професионални је књижевник и преводилац. Преводи с енглеског, руског, македонског и бугарског језика. Објављује драме, прозу, поезију, те књижевну и позоришну критику у низу листова, часописа и у радио емисијама у Хрватској, Словенији и Немачкој. Главни је уредник часописа *Ријеч* (издавач Књижевни клуб Бршко дистрикта). Уредник је, рецензент и аутор говора низа књига. Превођен је на словеначки, македонски, бугарски, енглески, француски и албански језик. Члан је Друштва хрватских књижевника, Друштва писаца за дјецу и др.

Објавио је књиге:

1. *Vrijete Velikog posta*, pesme, Brčko, 1987; Rijeka, 2005.
2. *Nezavršene priče*, proza, Sarajevo, 1988; drugo, dopunjeno izdanje pod naslovom *Raskrinkani bogovi*, Rijeka, 2005.
3. *Pojela ih kiša*, roman, Zagreb, 1995; Rijeka, 2005.
4. *Djevojka lanene kose (Preludij)*, roman, Rijeka, Zagreb, 1997; Zagreb, 1997; Rijeka, 2005.
5. *Mješanac* (pod pseudonimom Jerry Milian), roman, Zagreb, 1998.
6. *Cena pantera* (pod pseudonimom Jerry Milian), roman, Zagreb, 1998; drugo, izmijenjeno izdanje pod naslovom *Traži se mister Maurice* (pod pseudonimom J. Milen), Rijeka, 2005.
7. *Zaboravljena planeta*, roman, Rijeka, 1999; drugo izdanje pod naslovom *Vidilac s Gale*, Rijeka, 2005.
8. *Velika kola/Big Dipper*, haiku poezija, Rijeka, 2000.

9. *Od škole do kuće*, priče, Rijeka, 2001.

10. *Adela*, roman, Zagreb, 2001; emitovan kao radio roman u pet nastavaka na Hrvatskom radiju, Zagreb, 2002.

11. *Sve moje udovice*, priče, Zagreb, 2001.

12. *Ubojstvo za pisaćim stolom*, roman, Zagreb, 2002.

13. *Udvoje*, roman, Rijeka, 2003.

14. *Roman našega doba*, književni prikazi, Rijeka, 2003.

15. *Leon, čarobnjakov učenik* (pod pseudonimom J. Milen), roman, Rijeka, 2004; Tuzla, 2006.

16. *Zmija s istoka*, roman, Rijeka, 2004.

17. *Premijera*, roman, Rijeka, 2005.

18. *Mrtvi kanal*, roman, Rijeka, 2005.

19. *Uljezi*, roman, Zagreb, 2005.

20. *Društvo čarobnjaka i vještica* (pod pseudonimom J. Milen), roman, Rijeka, 2005.

21. *To je propast tvoja*, drama, Rijeka, 2005.

22. *Leon u Staklenoj gori* (pod pseudonimom J. Milen), roman, Rijeka, 2006.

23. *Mačka*, roman, Rijeka, 2007.

Драме у часописима:

1. *Aut Cezar, Plima*, broj 2, Zagreb, 1993.

2. *Padobranci, Plima* broj 5, 1994.

3. *To je propast tvoja, Književna Rijeka*, broj 4, 1996. (nagrada Dramskog studija slijepih „Novi život” u Zagrebu, 1996); postavljeno u Privatnom kazalištu u Osijeku pod naslovom *Na vrhu igle*, 1998; u Bosanskom narodnom pozorištu, Zenica, 2000, te u Teatru Kabare iz Tuzle pod naslovom *Zlatni šut*, 2001.

4. *Ima i gorih stvari, Plima*, broj 19, 2000.

5. *Reda mora biti, Književna Rijeka*, broj 2–3, 2001.

6. *Nezavršena priča*, Dramska sekcija Talija, Brčko, 2002.

7. *Medeni mjesec, Svjetlo*, broj 1–2, Karlovac, 2002.

8. *Nikad nisi znala lagati, Dubrovnik*, broj 2–3, 2004.

Радиодраме:

1. *Medeni mjesec*, Radio Slovenija, Ljubljana, 2000.

2. *Gost, Osvit*, broj 1–2, Mostar, 2001.

3. *Aut Cezar*, Radio Slovenija, Ljubljana, 2001.

4. *Nezavršena priča*, Hrvatski radio, Zagreb, 2002.

5. *Maksimalna diskrecija, Osvit*, broj 1–2, 2004.

6. *Uljezi, Osvit*, broj 1–2, 2005.

Драмагизације:

1. А. П. Čehov: *Iz dnevnika prgava čovjeka*, Hrvatski radio, 2003.

2. I. Velikanović: *Klupoderski klub*, Hrvatski radio, 2004.

3. А. П. Čehov: *Gadna priča*, Hrvatski radio, 2005.

Преводи књига са енглеског:

1. Oliver Goldsmith: *Župnik iz Wakefielda*, Rijeka, 2004.

2. Henry James: *Aspernovi spisi*, Rijeka, 2005.

3. Dan Simmons: *Ilij*, Zagreb, 2005.

4. Kate Chopin: *Buđenje*, Zagreb, 2006.

Преводи књига с руског:

1. Ivan Gončarov: *Obična pripovijest*, Rijeka, 2005.

2. Leonid Andrejev: *Priča o sedmero obješenih*, Rijeka, 2006.

3. Valerij Brjusov: *Noćno putovanje*, Rijeka, 2006.

Приредио:

1. *Antologija hrvatske znanstveno-fantastične priče*, Rijeka, 2005.

(Погаџи *уреузети са сајта*

Друштва љубитеља фантастике

„Лазар Комарчић”:

<http://www.lazarkomarcic.org/>)

на веб страници СФере. Тада се тај фанзин једноставно умножавао шапирографски, био визуално неутледан, но садржајно изврстан и с изврсним прилозима.

Сјећам се добро осврта на роман Kurta Vonneguta *Cat's Cradle*, који је на српски језик преведен као *Колев-*

ка за мацу. Писац приказа се осврће на пропуште преводитеља и наводи примјере. Памтим само замјерку пријевода имена једног од главних јунака. У оригиналу пише Newton, а у пријеводу Њутон, а не Њутн. Алузија у том роману на Isaca Newtona је очита.

Аутор тог приказа се није осврћуо на погрешно преведен наслов тог романа. Наиме, *Колевка за мацу* је дослован пријевод наслова изворника. Ријеч је о игри. У својој *Енциклопедији научне фантастике* Зоран Живковић предлаже за наслов пријевода тог романа *Преметњање узице*.

Но, то је тек опис те игре. У српском језику је назив те игре *џачја џетџа*, док Марио Сушко предлаже *сврачје очи*. Сушко је професор на Nassau Community College on Long Island у New Yorku, пјесник, антологичар и преводилац Vonnegutovог романа *Галаџајос* на хрватски језик. Заправо би још боље на хрватском гласио пријевод наслова Vonnegutovог романа као *Сврачје ноје*.

О погрешном превођењу наслова књига на хрватски језик би се могло пуно писати и с пуно примјера. Најпознатији је примјер пријевода романа *Золотој шеленок* као *Злајно шелешце*. Опет је ријеч о дословном превођењу. У руском језику употреба деминутива је пуно чешћа но у хрватском. Тако „телешце” у наслову пријевода тог романа звучи смијешно. Уосталом и у Библији пише „златно теле”.

Кад смо већ код Илфа и Петрова, сјетих се како је први хрватски пријевод њиховог путописа *Однојтајна Америка* гласио дословно – *Једнокајна Америка*. Касније се појавио нови пријевод с правилно преведеним насловом *Приземна Америка*. Згодно је и то што придјев *џриземни* има у хрватском језику и пренесено значење које у овом контексту изврсно функционира.

Вратимо се *Парсеку*. Било је за похвалу то што аутори приказа у том гласилу нису стрепили пред преводилачким ауторитетима. Тако су наводили примјере лошег превођења романа *Ја сам лејенда* Richarda Mathesona. Роман је 1979. године на српски превео др Зоран Живковић који је добио на једној СФ конвенцији годишњу награду као најбољи еуропски преводилац знанствене фантастике. Тај је роман поново изашао на српском 2003. године, али у другом пријеводу. Је ли уредник ангажирао новог преводилаца зато што је Живковићев пријевод сматрао лошим?

Не знам.

Набасао сам на интернет страници Amazon.com на текст који се уобичајено назива коментар чита-

Мурал „Будућност џрошлости” Даринке Пој Мишић

лаца уз рекламирану књигу, но мени се дојмио као одломак добре критике пријевода, иако његова ауторница (потписала се као Ирена) вјеројатно није ни критичар нити преводилац. Она се овдје представља само као читаатељица. Коментар је написала на енглеском језику.

Ирена је Хрватица која је прочитала на изворнику Крлежин роман *На рубу џамети*, који ју је одушевио. Хтјела је књигу подарити својој пријатељици, с којом иначе размјењује књиге, но, како њезина пријатељица не зна хрватски језик, одлучила јој је подарити пријевод те књиге на енглески. Када је успоредила пријевод с оригиналом запрепастила се.

Слиједи Иренин коментар у мом пријеводу и адаптацији:

Као џрво, значајан дио романа у овом издању недосџаје. На џримјер,

џри џолаваља (која су у изворнику дуљине око 60 сџраница) су сџојље-на у једно џолаваље од 15 сџраница (названо „Иза решетиака”, мада у самом роману нема џолаваља џо било чему сличној назива). Је ли најиса-но било џдје на корицама да је ријеч о скраћеном издању? Није.

Друџо, оно шџо је џреведено, није џреведено добро. Поџледајмо џрву сџраницу. Прва реченица романа џласи:

„Нођу, у инџимном, џолауласном разџовору са самим собом, никако не моју заџраво лоџички оџравдаџи, за-шиџо се у џосљедње вријеме џолико узрујавам збоџ џудске џлуџости.”

Ево како џласи џрва реченица у енџлеском џријеводу:

„At night, when I hold conversations with myself, I cannot logically justify my constant preoccupation with human folly.”¹

фотографија: Владимир Рагивојевић (изложба Периодна станица)

Онда преводилац згоднo исцусити
цјелокуйну стираницу. Сљедећа рече-
ница (пријевода, не изворника) њла-
си:

„Било да је људска љујосити гје-
ло Боја или није, она се не смањује у
јоситиујцима.”

Досад је било и добро. Али сада
јошледајше сљедећих неколико рече-
ница. Прво, на изворнику:

„Од једне љујосити људске до дру-
је јуји често јираје стјољећима: као
свјејлосити јојасле звијезде, љујосити
још никада није јројуситиила да не
дојујује на крај своја одређења.
Посланство је љујосити, јо свој јри-
лицци, свемирско, у вишем, кишови-
јом, недејтеолојизираном смислу
јше ријечи: љујосити је небеска сила
која гјелује као тјеза или као свјеј-
лосити, као вода и уојће као свемир-
ски елеменати.”

У овом пријеводу јо је исцало
овако:

„Centuries often elapse before one
human folly gives place to another, but,
like the light of an extinguished star, folly
has never failed to reach its destination.
The mission of folly, to all appearances,
is universal. Folly is a celestial force, like
gravity or light or water.”²

Даље нисам мојла чијаји.

Је ли ова (изврсна) књига вријед-
на читања у овом пријеводу, ост-
тављам сваком будућем читатељу
да сам одлучи. Ако тражите бит ро-
мана, ви ћете га наћи у овом прије-
воду. Но, ако сте се надали комплет-
ном издању и/или брижном прика-
зу Крлежиног стила, онда немате
среће.

Иво Андрић је аутор есеја под
насловом „Са магијом понекад гра-

ничи и на праве подвиге личи рад
доброг преводиоца”: „Сви смо ми,
без сумње, имали много и често до-
дира са преводима и преводиоци-
ма. Некад су то били незаборавни
уметнички или интелектуални до-
живљаји, присни додири са делима
високе вредности, тако савршено
преведени да посредништво прево-
диоца нисмо ни осећали као сметњу.
Некад смо се опет тако тешко про-
бијали кроз превод да смо преводи-
оца осећали као запреку и да је наше
уживање у делу остало помућено а
корист од њега смањена...”

Сјећам се како се Андрић био
разочарао првим пријеводом ње-
гове *Проклеће авлије* на француски.
Споменути пријевод Крлежиног
романа *На рубу љамети* објављен је
1995. године, кад Крлежа више није
био жив. Мислим, да је Крлежа био
жив и бар прелистао пријевод ро-
мана *На рубу љамети*, да не би до-
пустио да се објави у оваквом обли-
ку. Читао сам његову пријеписку са
Zoltanom Csukom поводом пријево-
да његових *Балада Пејрице Керем-
иуха* на мађарски.

Barbara Antkowiak је превела
нека Крлежина дјела на њемачки
и рекла ми је у интервјуу који сам
објавио с њом како се дописивала
с Крлежом и да је био спреман од-
говорити јој на сва питања, ма како
она чудна била.

Штета што преводиоци не могу
мртве писце питати да им појасне
нека мјеста у својим дјелима. Нажа-
лост, многи се преврћу у гробу због
лоших пријевода њихових дјела.

НАПОМЕНЕ:

¹ Ноћу, у разговору са самим собом, не
могу логички оправдати моју сталну
заокупљеност људском глупошћу.

² Стољећа често протекну прије но што
једна људска глупост уступи мјесто
другој, али, као свјетло угасле звијезде,
глупост никад није успјела досегнути
своје одредиште. Мисија глупости је, у
свим видовима, универзална. Глупост је
небеска сила као што је то гравитација
или као свјетло или као вода.

Витомир Теофиловић

Од најширег тематског дијапазона, преко актуелне сатире, до тематизације смрти и пролазности живота

Тематски лук

Милена Миливојевића

(Милен Миливојевић, *Држави није добро*, Алма, Београд, 2009)

Досадашњи књижевни опус Милена Миливојевића може се поделити хронолошки и по тематским окосницама на три фазе. Прве две фазе имају исте карактеристике као код већине данашњих сатиричара – у Титово време (а почео је да пише врло млад, као петнаестогодишњак – постао је сарадник *Јежа* већ 1958. године), обрађивао је теме које су му окупирале пажњу, након Титове смрти постепено је постајао актуелни сатиричар – критичар друштвено-политичког стања у коме смо живели, а у последњих неколико година – по томе је особен писац кратких форми у нашој савременој књижевности – највећу пажњу посвећује пролазности живота и теми смрти. Треба нагласити да у обрађивању теме танатоса Милен није само сатиричар; ту деликатну и крајње захтевну тему он промишља из најширег мисаоног хоризонта. Другим речима, он теми смрти приступа и из политичко-историјске и из филозофске, ванвремене, метафизичке перспективе.

Премда се и у првој фази живота и писања, условно речено, у Титовом времену, у Милену назире сатиричар, незадовољник и критичар актуелне друштвене збиље, из разумљивих разлога он је, као и сви ми остали писци тога времена, своју сатиричност испољавао дискретно,

између редова, колико је наш модернистички режим дозвољавао. Милен није хтео да робује тој условности и зато није био чист сатиричар, већ је не само као песник већ и као афористичар обрађивао све теме са којима се суочавао. Зато је његов тематски регистар шири од већине његових садруга који су обрађивали скучене просторе између редова. Ипак, и поред те тематске ширине и замашног броја објављених текстова (довољних и за две-три књиге афоризама, епиграма и других кратких хумористичко-сатиричних форми) Милен је био врхунски захтеван према себи као писцу и тек дванаест година након Титове смрти објављује своју прву књигу сатиричних афоризама. Вероватно је зато деценију и по касније једну своју књигу одличних афоризама назвао *Касно сам почео да пишеш*, не мислећи при том на само писање већ на објављивање књига. Миленова самокритичка духовита опаска о касном писању не стоји, јер *Јез* је све до деведесетих година био врло тиражан лист, читан широм Југославије, тако да је сарадња са овим листом била у већој жижи него што су то биле и књиге познатих писаца.

Својим текстовима у *Језу*, а знатно касније и књигама, Милен се укључио у велико јато српских афо-

ристичара, највеће сазвежђе на свету. Никад и нигде на свету није било толико квалитетних афористичара као код нас последњих деценија – то је доиста светски уникум, феномен без преседана у читавој историји културе и уметности. Бити у тако великом јату међу најбољима, ући у антологију – велики је успех, а Милен Миливојевић је ушао у наше и стране антологије и зборнике низом врхунских афоризама. Ево како сам га ја заступио у својој антологији *Случајни узорак*:

- * Наш корак по корак – к'о рак.
- * Ко је стално окренут прошлости, у будућност улази натрашке.
- * Ратни злочинац се бранио необавештеношћу. Није знао да је почео рат!
- * Највећа је жалост за братом. Зато никад не смемо изгубити братоубилачки рат!
- * Мисли мало својом кичмом – саветује полтрон свог наследника.
- * Сан малог бога је да другом малом богу буде – велики бог.
- * Тражим бољи живот. Срамота ме да ово што имам дам за отацбину!

- * Нико не зарезујем! И тачка.
- * Све му је опроштено. Није хтео да призна ни пола.
- * Бије га само лош глас, али се спремају и они који су за њега гласали.

Као што се види, Милен је и у овој фази, иако често фајтер, сачувао тематску ширину, уз разумљиву превагу сатиричне инспирације, сходно потребама времена и зову савести савременог ангажованог писца, какав је Милен од својих првих текстова.

Деликатној теми смрти – доминантној у најновијој фази Миленовог афористичког надахнућа – Милен, иако и сам запажен песник, не приступа као његови претходници романтичари, загледи у вечност, са ламентом и вечним болом што је живот пролазан. Има, додуше, и код њега тог *Weltschmerza* – коме, а

камоли песничкој души, није жао што је живот тако кратак, као траг таласа или траг ластиног лета (да се изразимо метафорично) – али то је само један угао његове знатижеље; гро Миленових афоризама тиче се, с једне стране, полтичко-историјске сфере, сфере у којој нам други кроје капу, а најсуптилнији Миленови афоризми тичу се филозофске, психолошке и чак антрополошке перспективе, оних узуса и међа које су чисто наше и личне, сфере у којој се ми питамо, мада већина нас живи као да се ништа не пита ни о сопственом животу. Милен својим црнохуморним, ироничним, каткад и циничним опаскама, попут рендгенског снимка, осветљава те тамне просторе нашег бића, бекство од суочења са својим слабостима, одсуство саморазумевања, страх од слободе и ослонца на потенцијале сопственог бића. Попут Хемин-

гвеја, и Милен нам поручује: не питајте коме звона звоне, звона звоне свима нама.

Укратко, Милен Миливојевић је написао књигу умних запажања о најдубљим и најширим темама са којима се суочавамо – са темама живота и смрти. Иако посвећена тако тешким темама, по правилу резервисаним за читаоце са смислом за дубинску ауторефлексију, Миленова књига се, захваљујући духовитој тематизацији и трагичних тема, као и лепом књижевном умећу (песник је песник и кад пише прозу), чита са естетским и интелектуалним уживањем. Зато је свесрдно препоручујем вашој читалачкој пажњи, то је књига коју треба читати више пута и имати је у кућној библиотеци.

(Са представљања књиге у Народной библиотеци Бор, 5. јуна 2009. године)

Бане Јовановић

Афористички епитафи

После Алека Марјана (Алексија Марјановића), нашег најплоднијег писца сатиричног епитафа у стиху и прози – у две књиге *Привайно гробље* – чак и епитафа о себи, који гласи:

О, лепа будућности, опрости,
Што те дочекују само моје кости.
Да те дочекам жив нисам мог'о,
Будућности, каснила си много,
Или сам се ја родио сувише рано.
Поздравља Те Алек Марјано.

својом најновијом књигом – *Држави није добро* – Милен Миливојевић је постао наш најплоднији писац афористичког епитафа.

Миливојевић пише афористичке епитафе – Глави, Животу, Крви, Жртви, Целату...

Тај епитаф је врхунски црнохуморно-сатирични афоризам. После најкраће приче Горана Кљајића из 2005. године, која има једну реч у наслову – „Шишање“ – и једну реч као причу: „Глава“, коју су својим афоризмима о глави и њеној судбини довршили многи афористичари на најразличитије начине, Миливојевићеве афоризми – епитафи нешто су сасвим ново у односу према Танатосу. Он поменуто најкраћу причу – „Шишање“ – довршава афоризмом: „Главу горе! Кроз омчу“. А потом нас уводи у нови жанр кратке форме – афористички епитаф. Књига му је пуна тих епитафа, што препуштам читаоцима да открију. У свом строгом избору, ја препоручујем следеће:

Глави

- * Омча изнад главе била је претња само док се глава није нашла изнад омче.
- * Не бране да подметнемо главу док нам је сабља за вратом.
- * Смела мисао многу главу смете.
- * Од шуме не види се глава на пању.
- * Лакше смо утврдили колико нам глава фали него колико нам фали у глави.

Животу

- * Трошкови живота би били мањи кад би се краће живело.
- * Нисам задовољан што сам жив. Хоћу и да живим!
- * Наше лешинаре занимају само живи.
- * Живим као у рају. И тамо су мртви.

- * Не плашим се смрти. Живот је опаснији.

Крви

- * Крв смо проливали да би нам потекли мед и млеко.
- * Проливали смо крв уместо да њоме пишемо историју.
- * И отпор смо им пружали од срца. Крвљу!
- * За крвопролиће нису потребне поделе по крвним групама.

Жртви

- * Да је и жртва преживела, злочин не би био савршен.
- * Жртве су биле узалудне. Од њих се више ништа не може чути.
- * Злочин је брзо расветљен. Жртве је прогутало мрак.
- * Жртве су криве што нисам невин.
- * Кад жртва нешто науми, убици остаје само да то оствари.

Целату

- * Пред целатом и вешала дрхте.
- * Целат је жртва свог позива.
- * Не једите се живи. Целати само што нису стигли.
- * Целат није објективан. Ради с љубављу.
- * Нисам плаћени убица. То ми је редован посао.

На неком гробу целата могли бисте да прочитате овакав прави епитаф: „Нисам плаћени убица. То ми је редован посао“. Тиме би целат покушао, мада је свестан да се не би оправдао ни да му на гробу пише: „Жртве су криве што нисам невин“.

Смртна казна је укинута – целати су преживели. Милен се упустио прса у прса са Танатосом и треба му честитати на храбрости!

*(Са представљања књије у
Народној библиотеци Бор,
5. јуна 2009. године)*

Даринка Пој Мийић: израда мурала „Будућности прошлости“, у оквиру програма „Алтернативна урбанизација очима других“

Милен Миливојевић

Пољуби реч

(Марко Војводић, *Пољуби ваздух*, Инорог, Бор, 2008)

1.

Књижевник, за стварање књижевног дела, има на располагању само реч. Комплетну своју замисао може изразити једино речју. То, наравно, подразумева да и читаоцу једино уметникова реч помаже у одгонетању, разумевању и доживљавању књижевног дела и онога што оно нуди. Реч је, дакле, тај универзум књижевног дела, његовог писца и читаоца.

Њој Марко Војводић у својој четвртој књизи *Пољуби ваздух* посвећује цео циклус од пет песама и ставља га на прво место, као увод у књигу (која има још пет циклуса). Наслов „Шта бих без ријечи“, јасно казује зашто тај циклус отвара књигу.

Чини ми се да је овај циклус неправедно запостављен у поговору књиге, па бих се овом приликом задржао мало више на њему.

2.

Подсетиле су ме ове песме на један доживљај с почетка шездесетих година прошлог века и мојих средњошколских дана у Лесковцу. Било је то време кад млади још нису уобичајили да живе ноћним животом и кад су улице по завршетку вечерњег корзоа постајале скоро пусте.

Једном сам возом из свог завичаја стигао у Лесковац после поноћи и у потпуно празној главној улици видео да ми у сусрет долази мој школски друг Родољуб Стојковић. На изненађење што га у то доба видим на улици, одговорио је:

- Тражим реч. Не да ми да мирујем...

Извадио је из џепа хартију, прочитао ми део већ написане песме и наставио:

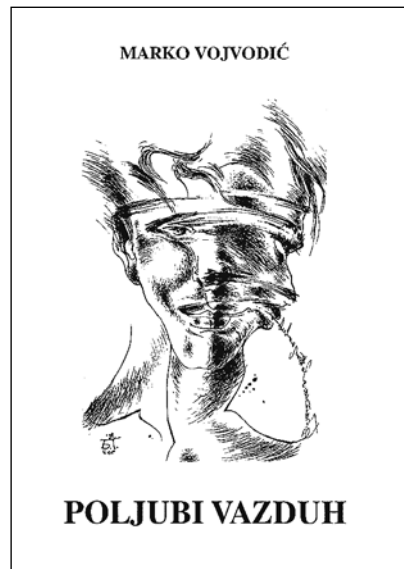
- Ето, ту сам стао. Ту ми сад треба једна реч. Не знам која би то могла да буде, али морам да је нађем...

Врати хартију са песмом у џеп и оде.

Тек неколико година касније, разумео сам га. Тада су већ речи почеле и мене да муче, читао сам и о мукама других, а кад се о томе огласио књигом и Милован Данојлић, већ сам имао довољно сопственог (чешће неуспелог) искуства.

3.

Сасвим друкчију муку имао је недавно песник Зоран Вучић (знамо га и са гостовања у Бору, мислим да је последњи пут био овде на промоцији књиге *На друјој обали* Радише Драгићевића). Написао је Вучић песму и посветио је Даринки Јеврић (и њу смо имали прилике да слушамо овде). Ова песникиња је, кад су и сви књижевници напустили Косово, остала у Приштини. Стицајем околности умрла је у Београду, где је и сахрањена. Вучић не само да песму посвећује овој песникињи, већ у њој пише баш о Даринки Јеврић. Помиње чак и гробље Лешће на коме је сахрањена, још ту реч и римује (свешћу – Лешћу). Кад је песма била готова, он накнадно сазнаје, а на сахрани није био, да Даринка није сахрањена на Лешћу него на Орловачи. Будући да баш толика песничка слобода није допуштена, песник пише нову варијанту (сада

римује: сача – Орловача) и обе варијанте објављује у последњем, априлском, броју *Књижевних новина*. Уз песме објављен је и Вучићев запис о томе. Нема објашњења зашто је у песму унео реч Лешће. Сама се наметнула. Лешће па Лешће, каже Вучић.

Мени је тај прилог најзанимљивији у овом броју *Књижевних новина*.

4.

Прва песма у Марковом циклусу „Шта бих без ријечи“, па и у књизи, зове се „Одбрана ријечи“. Написана је пре једанаест година и има четири строфе. Прва два катрена почињу истим стихом *Не не дам ти ријеч*, а друга два, такође истим: *Шта бих ја без ријечи*.

Љубоморни су песници. Не дају реч. Треба им за песму и једино њој дају је нештедимице.

5.

Друга песма је без наслова и без строфа. Њена прва два стиха су *Јесен је / Ја убирем ријечи*, а последња два *Родило ња њеродило / Да их њлава држај не може*.

Бранислав Димитријевић

Тихи јаук

Читајући књигу *Пољуби ваздух*, лако ћемо сметнути са ума да читамо песме, јер иза овог рукописа много више стоји човек него песник. Човек који је проживео све оно што се могло проживети, који је спознао оно што му је било дато да спозна, кога је зачудило већ много пута све оно што може да нас зачуди.

Човек Марко Војводић у овој књизи много више казује, него што пева. Казује о оним стварима које је живео, спознао, којима се чудило. О стварима о којима је певао. О оним најважнијим стварима. Стварима које нас не могу оставити. До расанка ће доћи онда када ми будемо оставили њих.

У првом циклусу, „Шта бих ја без ријечи”, он је понајвише песник. Он убире речи као летину, јадикује над њима, крије их и брани од незнатих и незваних. На крају ипак пушта камен да говори, јер *Камен је и њрије и њослије нас / Камен / Прашину ојере блаја киша*. Камен је вечан, а шта је човек – тек прашина на том истом камену. Пролазна трун у времену, коју ће спрати киша.

Мотив човекове пролазности и ништавности је доминантан у овој књизи и провлачи се од њеног почетка, па до самог краја. У другом циклусу, „Ништа није вјечно”, Марко Војводић се осврће на свој живот, у који је *...ушао чистија срца и ѡромцао кроз њеја / ...као сумајлица / ...ѡтрајајући за неком ѡдсвјесном дивоѡтом*. Тренуци праве среће су ретки и драгоцени и везани су углавном за детињство, завичај, љубав... стварање живота. Све остало је тек осам, мука и јад, које сакривамо „под маском среће”. Човеков

је живот *...сазган од угеса / све ѡѡо је било створено је ѡреваром*. Па ипак, аутор ових стихова не јадикује гласно. Бол због оваквог човековог усуда је умањен његовом ништавношћу и пролазношћу. Лоше је, као да хоће да нам саопшти песник, али барем кратко траје и неважно је. Овако умањен јад делује још страшније. Прикривена туга тужнија је од театралног нарицања.

У циклусима „Предели” и „Златарски дневник”, тај се мотив продубљује и проширује. Дивећи се природи Комова и Коњуха, Крајине и Дунава, Златара и Пештера, песник схвата да човек није мали само под звездама, да није пролазан тек на земаљском шару, он је изгубљен у својој ништавности и на планинским врлетима и висорвнима; он је пролазан и у односу на камен, дрво и ливаду. Цветови и лептири су човекови другови, пролазници на ливади која је била пре њих и који ће бити ту још дуго када ови буду отишли. Када дођу неко друго цвеће и неки други људи. На Златару се песник лечи, бори се за свој живот, за постојање. Он ни ту не јадикује, не плаче. Само каже да је тако и да другачије не може бити.

У последњем циклусу, „Не плашите ми птице”, аутор ове збирке по први пут подиже глас, први пут отужује, тугујући над судбином свога народа, над злом срећом и неправдом, оличеним у бомбардовању из 1999. године. Несрећа не захвата само човека као појединца, она се шири и на читав народ. То проширивање трагедије, остављено за крај ове збирке, додавање епског националног усуда

оном личном, а у исто време и универзалном, лако може да заведе читаоца на један правац читања ове збирке. Прави кључеви за потпуно разумевање ове књиге налазе са ипак на самом њеном почетку, а затим и у претпоследњем циклусу „Закаснило пролеће”. Закаснила љубав песника, обновљени жар, говоре нам да ипак није све толико лоше и тужно, да постоји нешто због чега је вредело живети, због чега и даље вреди бивствовати на овом свету. Јер, колико год да смо живели – живели смо прекратко, шта год да смо радили, урадили смо премало, и то јесте тако. Али такође: колико год да смо волели, вреди волети још. Искористимо још једну шансу, удахнимо ваздух из све снаге, па макар то било и случајно, макар било безнадежно, макар било неузвраћено.

У првој песми првог циклуса, под називом „Одбрана ријечи”, у првом стиху, Марко Војводић каже: *Не, не дам ти ријеч*, јер... (наставља нешто касније) – *Што бих ја без ријечи?! И ту је сажета суштина ове књиге: јесте човек мали и ништаван, али зато има љубав и зато има речи. И камен и јелка, и звезде и планине, трајније су и моћније од човека, али само човек има ту срећу да може да воли и само човек има речи да то и каже. Само он може да остави траг иза себе. Траг саткан од љубави и од речи. Траг који може трајати као камен или као дрво.*

И зато ова књига, овај тихи јаук, оставља за собом тугу, али не оставља безнађе. Живот јесте ваздух, али га треба волети. Јер, без обзира на све, увек нам остаје љубав. И увек нам остаје реч.

Између тих стихова су они који детаљно и сликовито, а сажето, говоре о томе где све песник смешта родну летину, односно јесен речи (уз једну можда штампарску омашку: *Ријечи за заменицу*, вероватно: „за зимницу”, али може и овако: речи су песнику најважнији род, а за нас, обичне људе, непеснике, тај

род је замена, заменица за оно што представља праву зимницу).

Отуд, од толиког рода, и ова књига!

6.

У трећој песми – опет речи, али је ситуација посве друкчија. Већ на-

слов то казује: „Ријечи ми не вјерују”. После неколико хтења, лирски субјект у последња два стиха казује: *Хијјегох ѡјесму ријечи се заѡуриле / Или ми више не вјерују или су ме заборавиле*.

То су, ваљда, оне добро познате стваралачке кризе, и мог средњошколског друга Родољуба Стојко-

фотографија: Владимир Радивојевић (изложба Периодна станица)

8.

вића, и свих других, па ево и Маркове, али и Марко, као и други, у тој ситуацији нађе реч, па и за такову тему.

7.

Четврта песма „Куну ме звиезде“ има четири строфе са укрштеном римом. Два стиха, истргнута из последње строфе, овако гласе: *Последњу ријеч ћу сакријти до онога часа... / ...Изреченој ријечи више нема сјаса.*

Јасно нам песник ставља до знања да речи нису важне само песницима, и нису од значаја само за песму. Нико без њих не може. Колико се обрадујемо првој речи дететовој, толико су нам важне и оне последње, изречене „онога часа“. А о онима имеђу тих речи – не треба ни трошити речи.

Пета, завршна песма циклуса, без наслова је, а могла би се насловити и речју „камен“. Једна је од најкраћих у књизи, а у овом циклусу је најкраћа. Гласи:

Умукни
Пусти камен
Да проговори

Да те надговори надинати
Знаш ли колико је старији од тебе
А старији се поштују
Камен је и прије и послје нас
Камен
Прашину опере блага киша

Без жеље да повредим остале песме, мени је ово најбоља песма у књизи. И, ако се већ лично изјашњавам, рекао бих и два доживљаја њенога краја. Песма је, као и цела књига, писана без правописних и

интерпункцијских знакова, па омогућава и овакво читање: „А старији се поштују. Камен је и прије и послје нас. Камен прашину опере блага киша.“ Камен је, дакле, и пре и после нас, а онај камен који је претворен у прашину – опере блага киша.

Мени више одговара она друга варијанта, смисленија је и на њу је, сва је пилика, и аутор мислио: „А старији се поштују. Камен је и прије и послје нас камен. Прашину опере блага киша“. Камен је камен. Чврст и постојан. А блага киша може да опере само прашину, оно, дакле, што је од камена много ситније.

Аутор се не изјашњава коме у првом стиху ове песме наређује да умукне, што ће рећи да то може бити било ко, поготово ако се већ доста инатио и ако је већ много говорио и употребио много речи. У први мах ми се учинило да је та реч у овој песми сувишна, да се песма добро држи и без ње, али сам, дужим дружењем с песмом, закључио да ипак није тако. Ако некога и камен, иначе тврд на речи, треба да надговори, онда тај мора да умукне. Не ни само да ућути, него баш да умукне.

Време је да и ја умукнем. Неко речитији могао би и речитије и боље да говори и о овом циклусу и о целој књизи. Колико је речник нас обичних смртника постао сиромашан, могу да посведочим из искуства наставника српског језика. Часови тзв. говорних вежби спадали су у најтеже. Није помагао никакв план излагања, никакве тезе, никаква помоћ наставника. Ђаци су и летњи распуст, и зимски распуст, и прославу рођендана, и екскурзију, и прочитану књигу, и гледани филм описивали веома сажето, једном речју: СУПЕР! Све су им друге биле сувишне.

Тако и ја завршавам ово казивање о књизи Марка Војводића: ова књига је супер.

Весна Тешовић

Доктор за лечење од празних прича

Музика тражи уши јесте књига Дејана Алексића од 17 кратких прича које у садејству са изузетним илустрацијама Драгана Бибина, на духовит начин близак сензибилитету савременог детета, тумачи живот.

Најчешће је вариран мотив усамљености, можда једне од најтежих болести савременог доба („Празна прича“, „Две укоснице“, „Случај клемпаве куће“, „Прича за лаку ноћ“). Али у овој, обимом малој књизи, Дејан Алексић се бори и против досаде, лицемерја, лењости, празноглавости („Једном је један дечак зевнуо“) и уображености („Лимени петао“), прича о неопходности да свако за себе скроји живот по сопственој мери („Прича о изгубљеној цртици“, „Место за лептира“, „Упитник“), допуњена је и теорија о цивилизацијском напретку („Ко је измислио плач“) и ненаметљиво и духовито је изречено још много тога важног („Мољац угостио“, „Липа“) благодарећи суптилом осећају за меру. Кад нема намеру да буде директно „поучителан“, онда је његова прича отворени позив за игру („Проблем с камилом“, „Телефонски ручак“).

На самом почетку писац нас упозорава да од усамљености нико није поштеђен. Ту усамљеност често доноси „живот у тренду“ јер не трпи неког другачијег, оригиналног, и себично гуши сваку индивидуалност. Празна прича је тужна и усамљена јер с њом неће да се друже оне са вуковима, змајевима и зачараним пећинама. Чак и доктор који празне приче лечи од празнине и прави је специјалиста у свом послу, пати од усамљености, тј. од потребе да некоме повери своју причу. Изгубљене укоснице су толико тужне,

саме, неме, да око себе шире заразну тишину и заћутаност која се преноси и на људе. Усамљен је и змај који се упорно трудио да буде фин и није хтео да се запосли у причама страве, те су га остали змајеви са гађењем одбацили. А колико су тек усамљени људи који немају коме да се пове- ре до напуштеној старој кући, којој ће од силог слушања уши нарасти попут огромних једара, да ће је олуја одувати незнано куда. Чак и у причи по којој цела књига носи име

није акценат на музици којој је досадно, већ на ушима које су јој неопходне.

И тако нас, што посредно што директно, Дејан Алексић подсећа да су уши, тј. слушалац, тј. пријатељ, једини лек против усамљености. Ако немаш коме да испричаш причу, ако немаш с ким да поделиш интиму, ако нема ко да је чује и прихвати благонаклоно и са разумевањем, губи се разлог постојања, разлог живљења. Некада је спас у

обичном умећу искрене комуникације, рекло би се ђаскању, а у оним изузетно тешким случајевима спас се налази у књизи и читању. Тада прискаче у помоћ писац, било да је он доктор за празне приче или неко ко ће наћи радно место за финог змаја у причи за лаку ноћ, или књиже чији ће садржај толико напунити знањем дечју главу да нико неће морати да му избацује мушицу из главе, већ ће она сама побећи у главу неког празноглавца.

Пошто ју је очито створио поклоник лепе речи, ова књига је, такође, својеврсно сведочанство оног библијског „на почетку беше реч“. Не само што је у занатском смислу Дејан Алексић мајстор речи, било да њима изаткава нежне, поетизоване, дескриптивне слике („Путујући преко света у нежној месечевој сумаглици, кроз полен звезда што праши ноћну тишину...“), или римовано приповеда (таква је од почетка до краја прича „Липа“, а чести су и римовани сегменти унутар прозног текста), било да се игра хомонимија (па чај од камилице лечи камиле само док су мале, тј. камилице; или, кад се иде у оперу, уши се прво оперу; или „одомаћила се мува па мува ли се мува по дечаковој глави“; или голуб викне на Жака: „Торњај се са мог торња!) и анаграмима (у причи „Телефонски ручак“) или враћа у живот савремене прозе скоро заборављени имперфекат као погодном стилском средству да се на прави начин дочара радња. Некада се целе приче заснивају на надградњи општепознатих идиома као што су празна прича, мушице у глави, време је да подвучем црту.

Алексић својим читаоцима предочава и она психолошка, социолошка и ина својства која речи имају у нашим животима. Подсетиће нас да се иза љубазности често скрива злоба и да треба избегавати ситуације кад речима постаје тесно јер могу бити опасне попут елементарних непогода. Својевољно излетаће речи, у причи „Две укоснице“, открива нам свет одраслих и врло

ружном светлу – људи су се толико вређали да ускоро нико више није имао пријатеља. Том непогодом једино нису била захваћена деца, јер деца увек кажу оно што мисле и нико се не вређа. Да ли је порука да кад одрастеш истина вређа те је не треба говорити? Или, занимљиво је и упозоравајуће да у свету одраслих речи љубави и нежности нису имале потребу да неконтролисано излећу. Зашто је то тако? Да ли њих има толико мало да не може да им буде тесно? То су само нека од питања на која пажљиви читалац Алексићеве књиге треба да пронађе одговор.

Међутим, све ове озбиљне теме Дејан Алексић је озрачио осмехом. Не изазивају осмех само већ поменуте игре речима, већ и ситуације на којима се заснивају приче. Сигурно да у сећању читаоца било ког узраста живи успомена на неко од дечјих питања на која је немогуће наћи ваљан одговор. Зато искрен осмех потпуног разумевања мора да засија кад у причи „Упитник“ прочитате „А када сам ја пре била много мала, је л’ та моја мањост била много већа него што сад имам ову великост, па сам порасла до неке мале већности...“ Одрасли одлично знају какву штету и муку могу изазвати мољци. Ако је дете и било сведок маминог или бакиног беса због упропаштеног одела или ћилима, прича „Мољак угоститељ“ открива шаливу димензију удеса. Духовитошћу је зачињена и едукативна нота приче и директно упозорење на крају. Или, нпр. наоко недужна констатација са почетка приче „Две укоснице“: „А кад нека девојчица негде у свету изгуби своје две укоснице, тај свет више не изгледа исто“, прави је скривени мајдан доброг расположења. Описану ситуацију може да не разуме, и да му не буде смешна, само онај ко није девојчица, или је заборавио да је то био, или није имао срећу да живи у близини девојчица. Годиште девојчице је потпуно неважно. Тврдња

Дејана Алексића важи за девојчице свих узраста.

Такозвани хумор ситуације и карактера доминира причом „Лимени петак“ у којој су мајсторски приказани портрети уображених хвалисаваца, психоза неизвесности пред такмичење и само такмичење. А целу причу „Ко је измислио плач“ чини смешном не само финале у којем је откривена изгубљена карика у ланцу цивилизацијског напретка: „Мало после измишљања плача откривени су ватра и точак“, већ и сама композиција јер пећински људи, из визуре савременог детета, кад је лоше време једино могу да седе и жале што не могу да гледају телевизију, а жене да се вајкају што нису измишљени веш-машина и фризерски салон. Па о чему би важнијем размишљали?

До границе сатире иде хумор у причи „Једном је један дечак зевнуо“. Од почетне духовите констатације „Одомаћила се мува и мува ли се, мува по дечаковој глави. А простора – кол’ко волиш!“, стигло се до тврдње да је из дечје главе напуњене знањем мува морала побећи и да „сада живи у глави једног политичара. Хвали се својим страним станом и нема намеру да се сели.“

Књига *Музика играчи уши* Дејана Алексића добила је награду Сребрно Гашино перо на овогодишњем Фестивалу хумора за децу у Лазаревцу.

Драгољуб Ацковић

Писана реч на ромском језику и о Ромима

Заједнички мотиви у традиционалној ромској култури

Ромска културна традиција је првенствено усмена, написао је Ричард Кевендиш у књизи *Лејенде светиа*,¹ у којој је између осталих, објављено и десетак, не баш много познатих ромских легенди из западне Европе. Ромска традиционална култура, по његовом мишљењу, има веома богат и разноврстан репертоар усмено преносених предања и обухвата све категорије, од фолклорних прича и разних легенди, па све до наративне хумористичке прозе. Ромским приповедачима, каже поменути аутор, једва да су познате разлике између ових категорија, а не познају ни терминологију којом се служе научници. Упркос томе, могуће је из ромских легенди извући неколико главних тема, као на пример: приче о пореклу Рома, о њиховим занатима, о натрприродним догађајима и слично. Приче са овим мотивима, заједничка су својина свих Рома и могу се чути широм света.

Линија разграничења између мита и легенде у причама које објашњавају настанак ствари и односа код Рома, по мишљењу неколицине истраживача, веома је непоуздана. Те приче, и по облику и по стилу, најчешће се убрајају у легенде.

Први текст на ромском језику

Најстарији текст на ромском језику објављен је 1537. године у *Првој књизи њредсјављања знања*, чији је аутор Andrew Borde. Реч је о 15 реченица за које се са сигурношћу може констатовати да их је прибележио неко ко није знао ромски језик, али које се и дан данас, могу разумети.

1. Lach ittur yduyues! (Lačh' tur' duves) – Добар дан.

2. Cater myla barforas? (Keti milia (isi) bar'foros?) – Колико миља је велики град?

3. Maysta ves barofras! (Mišt' aves (ko) bar' foros!) – Добро дошао у велики град.

4. Mole pis lauena? (Mol pies ta ven?) – Пијеш вино и пиво.

5. A vauatosa! (Ava'va tuca) – Долазимо са тобом.

6. Byste len pe! (Beš tele,pi!) – Седи и пиј.

7. Pepe deuelessa! (Pi, pi Devleca) – Пиј, пиј с Богом (задовољно).

8. Achae da manro ta veue! (A čha'e, da maj manro ta ven!) – Девојко, дај ми хлеб и пиво.

9. Da mai masse! (Da maj mas) – Дај ми месо.

10. Achae a wordy susse! (A čha'e a word šun) – Девојко, послушај ме и дођи.

11. Achae te sicke vesse meng itirrae berkes! (A čha'e, sikaves 'menge tirre brekh(es)! – Девојко покажи нам твоје груди.

12. Achae te lesse patouty tirrae draweres! (A čha'e, te les pa tuke tirre draweres) – Девојко, скини са себе твоје гаће.

13. Da mai paba la amrell! (Da maj phaba ta ambrel) – Дај ми крушку и јабуку.

14. Iche misto! (Ačh mišto) – До виђења.

15. Lachira tut! (Lačhi rat tuk') – Лаку ноћ.

Ромска писана реч је још увек реткост

Ромска писана реч на просторима Србије и у другим земљама, у блиској историјској прошлости је била права реткост. Нажа-

лост, оваква констатација важи и за време садашње. Јер, према најсвежијим информацијама, у Србији се ствараоци који пишу на ромском могу пребројати на прсте једне руке. Томе треба додати и чињеницу да већина тих стваралаца пише на српском, па то после преводи на ромски језик.

Чак ни оно мало ромског народног стваралаштва, што је на ромском, или пак на неком другом језику записано, није познато широј читалачкој публици у Србији,² а што би се могло рећи и за друге државе.

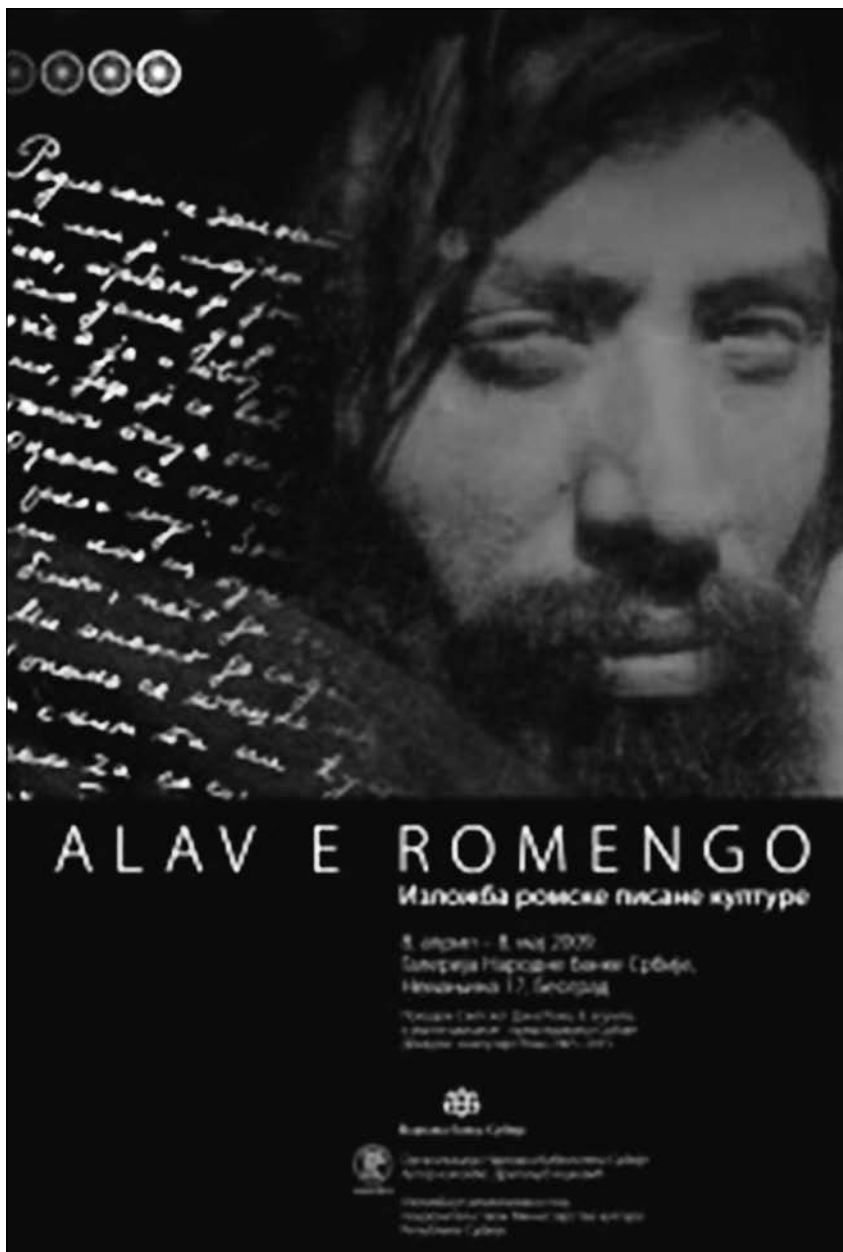
Прва књига о Ромима на српском језику

Осим књига са народном или уметничком прозом и поезијом, књиге о Ромима из других области, на овим просторима, и даље су велика непознаница, иако је једна од њих објављена 1803. године, дакле – пре више од два века.

Књига *Сјематикографија, сиреч описаније началној ироисхожденија Цијанов мађарски с неким ириповедками*, које је саставио Петар Аси-Марковић,³ која се појавила непосредно пре почетка Карађорђевог устанка, због тога што у њој има и текстова прозног стваралаштва ромског, истина народног, а не ауторског, завређује пажњу јер, то је била прва књига о Ромима на српском језику.

Иначе, те године, тврди Божидар Ковачек, штампано је свега шеснаест књига на српском језику, а међу њима и ова књига о ромским шалама и пошалицама на рачун Рома.

Ова књига се састоји из два дела. У првом Аси-Марковић је објавио студију о пореклу Рома и о њиховом досељавању у Угарску. На основу онога што је у књизи изнео, може се видети да је он веома добро обавештен о пореклу Рома, али се види и да је полиглот. Тако, на пример, он при писању ове књижице користи или цитира осамнаест научника који су о Ромима писали на латинском, немачком и мађарском јези-

сејке у народним приповећкама,⁴ а друга носи наслов *Џијански живои* – збирка са 135 разних шаљивих и смешних приповедака о Циганима и њиховим досеткама”.

Традиционална књижевност Рома у Србији

Посебну заслугу за прикупљање ромског прозног и поетског стваралаштва на просторима некадашње Југославије има Раде Ухлик који се школовао у Београду,⁵ а једно време је живео и у Нишу. Њему је припала и част да у Приједору 1937. г. у штампарији Давида Штрпца, под насловом *Romane gilja = Ромске ђе-сме*, објави прву збирку ромских народних песама.⁶

Ромска народна поезија и проза бележена је на овим просторима, а посебно у Србији, током деветнаестог, а у далеко већем обиму током двадесетог века. Ромским прозним стваралаштвом у Србији и нешто шире, посебно се бавио Тихомир Ђорђевић, а народним ромским песамама његов брат Владимир.⁷

Народно прозно и поетско стваралаштво Рома на просторима Србије је највероватније старо колико и бивствовање тог народа на овим просторима, што значи читав један миленијум. Истину за вољу, ово стваралаштво је такође велика непознаница, чак и за стручњаке који се овом проблематиком баве. Како и не би било кад је прва и једина збирка ромских прича са ових простора објављена пре нешто више од седам деценија. Тихомир Ђорђевић, приређивач ове збирке,⁸ у њеном Уводу је констатовао: „У нас има доста велики број народних приповедака о Циганима. Има их готово у свима збиркама наших народних приповедака: Вука С. Караџића, Вука Врчевића, Л. Грђића и многим другим. Има их и у нашим часописима и листовима који су се бавили штампањем народне традиције. Нешто таквих приповедака и ја сам саопштио.”⁹

ку. Наравно, у тексту износи и нека своја лична сазнања и запажања. Приметно је из текста да он према припадницима овог народа има пуно предрасуда, али повремено и са симпатијама говори о њима.

У другом делу ове књиге штампана тридесет и пет кратких приповедака или тачније речено, анегдота о Ромима. Које од њих је Аси-Марковић покупио из разних књига, немачких и мађарских, а које је сâм забележио, тешко је данас рећи, али је сигурно да све оне припадају традицији усменог приповедања код

овог народа, а за једну од ових анегдота се може тврдити да је српског порекла иако је могуће да се већина тих анегдота могла чути и међу Србима.

У овим причама Роми се представљају највише према устаљеним предрасудама о њима у оном времену, али Аси-Марковић описује и позитивне ликове међу њима.

Девет деценија после појаве Аси-Марковићеве књиге, појављују се у Новом Саду две збирке шаљивих текстова на рачун Рома. Прва је *Џијанија или Џијани и њихове до-*

Уметничка књижевност на ромском језику у Србији

Прозно и поетско народно стваралаштво, песме, музика, игра, по нешто традиционалних веровања, али и поједини занати од којих су неки били са уметничким обележјима, све је што је ромски народ понео из Индије и донео до Србије.

Током година потуцања од немила до недрага, мењајући просторе, културе, језике, религије, сачувао је овај народ, до дана данашњег, много тога што је из прапостојбине понео.

„Међутим, у оваквим условима није било могућно створити нешто ново.

Роми су одолели многим прогонима¹⁰ и преживели концентрационе логоре. Страдања Рома у току Другог светског рата, посебно у логорима и затворима, инспирисало је један број ромских стваралаца да мотиве за своје уметничко стваралаштво потраже у тој области. Као последица тога, неколико ромских песника у свету, створило је значајна уметничка дела, а постоји и неколико антологија ове поезије.

Тек у новије време почели су Роми да размишљају на дужу стазу. С овим начином схватања јављају се и први ромски уметници – песници, сликари, графичари, вајари, позоришни редитељи и глумци. Песници, као што обично бива, били су најгласнији.¹¹

Тако се мислило и писало пре четврт века о ромској поезији у Србији, и то се показало као сасвим реално пророчанство. Међутим, у неким земљама о ромској традиционалној поезији писано је и другачије.¹²

Уметничка поезија на ромском језику у Србији је новијег датума. „Прву збирку песама на ромском језику на овим просторима, под називом *Rom rodel than talav kham* = *Ром ѿражи месѿо ѿод сунцем*, објавио је Рајко Ђурић 1969. г. у Београду. Ову књижицу, обима 40-ак страна, која садржи 34 песме штампане

ћириличним писмом, издао је Сервис за графичке делатности Савеза КУД Београда.¹³ У нешто више од четири деценије, колико је протекло од тада, у Србији је објављено неколико десетина таквих књига, међу којима су и четири *Антологије ромске ѿезије*.

НАПОМЕНЕ:

- 1 Р. Кевендиш, *Лејенде свеѿа*, Рад, Београд, 1983.
- 2 Гина Рањичић, прва ромска песникиња у Србији, писала је, или како неки претпостављају, бележила ромску народну поезију, средином 19. века, али је у Србији постала позната тек крајем 20. и почетком 21. века.
- 3 Петар Аси-Марковић (рођен у месту Баја 1770, а умро у Будиму 1844. године), био је пореклом племић, правник по образовању, запослен као високи државни чиновник, а био је и веома угледан члан Српске црквене општине у Будиму.
- 4 Издање књижаре и штампарије браћа Поповић у Новом Саду 1891, тискарница Аугуста Фукса у Новом Саду.
- 5 Раде Ухлик је у Београду забележио неколико десетина прича и легенди на ромском и српском језику и објавио их у збирци *Romane paratiца*, 1940. године у Приједору.
- 6 Р. Ухлик и Бранко В. Радичевић су, користећи грађу из *Romane gilja*, приредили 1947. године у Сарајеву и 1984. године у Београду књигу под називом *Ромска народна ѿезија*.
- 7 В. Ђорђевић је прибележио и мелографисао најмање шест песама на ромском језику.
- 8 *Циѿанске народне ѿриѿовейке*, сакупио др Тихомир Р. Ђорђевић, професор Универзитета у Београду, Књижарница Радомира Д. Ђуковића, Београд, 1933.
- 9 Т. Ђорђевић, *Наш народни живоѿи*, књ. 8, Геца Кон, Београд, 1933, стр. 31–34.
- 10 Последњи егзодус Рома на овим просторима, доживели су косовски Роми крајем 20. века.
- 11 „Поезија ромска“, У: *Jaiа = Вайѿре*, Савет Смотре културних достигнућа Рома СР Србије, Лесковац, 1984.
- 12 Циганска поезије, тј. циганске народне песме, већ изумиру међу Циганима данашње Шведске, писала је тамошња ромска песникиња Катарина Тајкон, али се то никако не односи и на друге земље, а у овом тренутку, чак и на Шведску у којој је дошло да значајнијих промена на овом пољу.
- 13 Драгољуб Ацковић, *Bi kheresko bi litoresko = Без дома без ѿроба*, Арка, Смедерево, 2003, стр. 15.

Избор Бележнице

Приредила:
Ана Јанковић

ДУШАН КАБИЋ, *Ликовна уметност у Бору: 1900–2000. година, Музеј рударства и металургије, Бор, 2008.*

Након дугогодишњег проучавања, невидентирања, прикупљања, излагања и популарисања дела ликовне уметности, те бројних чланака у домаћим и страним часописима, виши кустос Музеја рударства и металургије у Бору Душан Кабић је још крајем деведесетих година прошлог века систематизовао и припремио за објављивање своја сазнања о богатој заоставштини из области ликовних уметности, насталој у периоду од једног века на територији Бора и околине.

Књига *Ликовна уметност у Бору: 1900–2000. година* управо зато што пре ње не постоји такав свеобухватни пресек ликовног стваралаштва на овим просторима, представља драгоцену основу за даља истраживања, поготово што, како у Предговору каже уредник овог издања Слађана Ђурђекановић Мирић – она „доноси обиле широк јавности непознатих података, као што исправља и неке нетачности које су се појавиле у литератури, а потом некри-

тичким приступом преносиле и интерпретирале“.

По хронолошком редоследу уметника и њихових дела и изложби, књига обухвата два периода развоја и постојања ликовне уметности у Бору: од 1900. до 1945. године и од 1945. до 2000. године. Оваква периодизација свакако није случајна, ако се имају на уму све специфичности наглог развоја града од забаченог и заосталог села до индустријског гиганта, а све кроз призму утицаја страног капитала у предратном периоду, као и нагле индустријализација након Другог светског рата и добијања статуса града, а затим и оснивања уставна културе као главних носилаца ликовног и уопште уметничког живота у граду: „Не само да је у економском погледу остварен општи просперитет, већ је и у доменима људске свести, културе, тамо где су за преокрет понекад потребна столећа, дошло до дубоких промена током свега неколико деценија. Поготово ако се има у виду свеколика друштвена и културна изолованост овог краја, готово заборављеног под обронцима Стола, Великог крша, Црног врха, са прастарим облицима испољавања духовности који се још увек на размеђи векова могу срести“, каже Душан Кабић након кратког осврта на саме почетке ликовне уметности на овом простору, на иконописно сликарство и прве споменике духовне културе, од којих су многи сачувани до данас.

За први период, од 1900. до 1945. године, карактеристично је иконописно сликарство, те дела уметника Адолфа Кауфмана, Ђорђа Андрејевића Куна и Алберта Сирка, али и архитектонска заоставштина коју је за собом оставило Француско друштво Борских рудника и појединци ктитори, попут директара рудника Емила Пијале.

Други период, од 1945. до 2000. године обележила су дела Ханса Фишера, Николе Граовца, Јарослава Кандића, Радислава Тркуље и многих других, али и оснивање Музеја у Бору, 1961. године (од 1973 – Музеј рударства и металургије) и формирање Историјско-уметничке збирке. Отварају се и прве приватне галерије у Бору („Бардак“, „Арт“, „Делевић“, „Јанковић“), као и многа ликовна удружења. Године 1985 одржана је и прва Уметничка колонија „Бакар“ (следи списак учесника и дела по годинама). Од 1948. године редовно се одржавају ликовне изложбе, а попис свих

изложби до 2000. године (укупно 404) даје овој књизи посебну документарну вредност. Побројани су и уметнички и јавни споменици и монументалне сликарске и вајарске зидне композиције у Бору.

На крају књиге су ликовни прилози и регистар личних имена – ликовних уметника чија се дела налазе у Бору.

ИЗНАДРЕАЛИЗМА ВАНЕ БОР:

**зборник радова,
уредници Горан**

**Миленковић и Виолејта
Стојменовић, Народна
библиотека, Бор, 2009.**

Зборник *Изнадреализма Ване Бор* настао је у оквиру „Едукативног програма упознавања са најзначајнијим завичајним личностима“, а поводом обележавања стоте годишњице од рођења Стевана Живадиновића – Ване Бора. Пројекат је реализован у Народној библиотеци Бор током 2008. године, а чинила су га јавна предавања и изложбе фотографија, књига и осталих прилога који говоре о личности и делу надреалисте Стевана Живадиновића – Ване Бора, рођеног у Бору 1908. године. У Народној библиотеци Бор је први пут, у граду у којем је Ване рођен, постављена изложба репродукција његових радова, коју је уступио Музеј савремене уметности из Београда. Овим репродукцијама у највећој мери илустрован

је читав зборник. Осим изложбе и предавања, за ову прилику организован је и филмски програм који је обухватио филмове надреалиста и њима инспирисаних аутора. Борски вајар Милан Стошић је направио скулптуру „Интровертна птица“, по мотивима са неких слика Ване Бора.

Иза пројекта остало је мноштво материјала: плакат (аутор Драган Стојменовић, библиотекар Завичајног одељења Народне библиотеке Бор), видео запис „Пренос моштију интровертне птице“ (Драган Стојменовић, Милан Стошић), визуелни и аудио-записи предавања, као и зборник *Изнадреализма*.

Књига се састоји из три целине. У првом делу, као увод у анализу појединих аспеката стваралаштва Ване Бора, налази се текст Милете Продановића „Бор борује Стеван Живадине или Како сам срео једног правог надреалисту“ – кратка прича о сусрету младог студента Милете Продановића са остарелим Стеваном Живадиновићем, у тренутку када је уметник одлучио да своје дело завешта Музеју савремене уметности у Београду.

У другом делу зборника заступљени су аутори који се у својим текстовима непосредно баве делом Стевана Живадиновића. Миланка Тодић у тексту „Изван утврђених граница: фотографски експерименти Ване Живадиновића Бора“ говори о његовом фотографском делу, фотографијама, фотомонтажама, фотограмима. Јелена Новаковић (текст „Ване Бор и надреалистичка рехабилитација ирационалног“) и Горан Миленковић (текст „Снов на послу: онирички документ Ване Живадиновића Бора“) тумаче Борове ставове у односу према ставовима или програмским идејама и пракси других надреалиста.

Трећи део књиге чине текстови Зорана Тодоровића („Један век старији: нешто о стратегији уметности у време њене немоћи“) и Дејана Грбе („Стварности / Свести / Наративи“), који испитују зону деловања надреализма и авангарде на савремену културу и уметност.

Сажети текстови штампани су на српском, француском и енглеском језику. Књига садржи регистар имена помнутих у зборнику.

Настанак и штампања зборника помогли су Министарство за културу Републике Србије, Музеј савремене уметности Београд, Société Générale Banka Srbija, Општина Бор и Рударско-топионичарски басен Бор.

...Неуморно је вадио нове и нове радове на жућкастом папиру, претпостављам да је у презентацији онога што намерава да поклони Музеју ишао хронолошки, тако да смо се ми прикључили у часу када је ред дошао на радове из педесетих и шездесетих. Били су то линеарни или графитни цртежи са недвосмисленим нарративно-анегдотским садржајима. Објашњавао је детаљно сваки од њих, чак и када су садржај и идеја били разумљиви на први поглед.

У неколико наврата покушао сам да на уљудан начин скратим разговор, на просто плашио сам се да ће се сати напора одразити на његово здравље. Заиста, био је као биљка коју сваки појачани напор може ишчупати из корена. Он је, међутим, био незаушљив – као да су му недостајали додири са људима, поготово људима који говоре језик његовог детињства и младости, онај језик који је и сада говорио правилно, без примеса енглеског. По свему судећи, желео је да останемо што дуже. С времена на време у одају би, нервозним кораком, ушла млађа особа, без сумње неговатељица или медицинска сестра, из њених прекорних погледа било је јасно да наша посета траје дуже но што правила кућног реда одређују.

Говорио је да се у Енглеској посетитио и науци, како и на који начин – није баш било сасвим јасно. Зато нас је позвао на спрат у своју приватну собу да нам покаже и те публикације. Тешко се успео уз стрме и уске степенце и увео нас у невелику одају. На сва четири зида биле су полице, од пода до таванице. Пристојност је налагала да своју радозналост оставим по страни, зато нисам посезао за томовима на полицама, нисам се ни приближавао. Стајали смо у тесној соби, имао сам утисак да никада у њој није било више људи, ту је постојао кревет, омањи сто, издалека се, о насловима на рикнама, могло закључити да су то све од реда публикације које би представљале непроцењиво благо у свакој библиотеци.

Научни часописи које је показивао нису личили на публикације озбиљних института, напротив, биле су то скромно отиснуте танке свешчице, а имена издавача, различита друштва за духовна истраживања, могла су указати да је то била посебна *underground* наука, нешто заиста далеко од лабораторија а блиско духу надреализма.

Слично су изгледали и часописи у којима је објављивао поезију, посебне стихове у „ана-рими“ на које је био изузетно поносан. Објашњавао нам је шта је суштина ново пронађене поетске методе у којој су се римовали почети, а не заврше-

ци стихова. И те су публикације биле гласила различитих аматерских литерарних удружења, ликом далека од официјелних књижевних часописа.

На крају, на растанку, нехотично смо добили и демонстрацију Борових научних истраживања примењену у пракси – био је то догађај о којем сам већ оставио белешку. Облачећи се у тој тесној соби, крајевима дугог мантила нехотично сам замахнуо изнад стола. Бор је скочио као опарен – пазите, узвикнуо је. Тек тада сам приметио да на столу, испред црног минијатурног касетофона, стоји некаква платформа са мноштвом жичица, кончића и испресавијаних исцпканих папирића. Ваздушна струја коју је произвело мооје облачење усковитала је крхке елементе те констелације.

Био сам уверен да је то нека врста минималистичког рада. Испоставило се да нисам био у праву: инсталација на столу била је плод његових емпиријских истраживања у области акустике. Убрзо нам је и демонстрирао: уз помоћ тог објекта, тог поља, звук обичног моно-касетофона добија дубину која је једнака утиску који добија посетилац Алберт Хола. Морам признати да, када се из звучника разликао неки Стравински (Игорј Фёдорович Стравинский) – нисам имао тај утисак. Али, нисмо смели да разочарамо старог надреалисту, сложили смо се да је тон заиста другачији, много бољи.

Био је сумрак када смо се коначно поздравили и напустили белу кућу у Оксфорду. На повратку, у аутобусу, Јасна (Јасна Тијардовић, тада кустос београдског Музеја савремене уметности, прим. ур.) је покушала да провери квалитет тонског записа на вокмену – диктафону, купљеном специјално за ту прилику. После дужег наговарања, како је рекла, Бор је ипак пристао да цео њихов разговор буде барем тонски документован.

Кроз прозирни поклопац видело се да се ролне у касети окрећу, али никаквог збука није било.

„Ајме мени, продали су ми покварено“, рече Јасна.

Прегледао сам справицу и закључио да није неисправна:

„А да ли си притиснула ово црвено дугме?“

„Нисам... А је л’требало?“

И тако је глас надреалисте заувек остао неархивиран. Ко зна – можда је тако и било суђено.

На сву срећу, радови нису поделили судбину несталог тонског записа: радови које сам, уз коментаре, посматрао на великом столу од бледог дрвета смештеном у приземној пријемној просторији старачког

дома убрзо су се појавили у Београду. Над просторе западног Балкана полако су се налагали тамни облаци и чини се да је то био последњи тренутак – недуго затим почео је рат за југословенско наслеђе, уведене су санкције, руководство музеја које је започело преговоре о донацији и успешно пренело из Оксфорда део националне баштине смењено је, наступио је период у којем нисам одлазио у Музеј савремене уметности.

Важно је, мислим, било и то што је, у релативно кратком периоду, пре но што је све постало бесмислено, тај материјал музеолошки обрађен, приказан јавности и пропраћен каталогом који данас представља полазиште за сва будућа истраживања Боровог доприноса уметности ових и европских простора (каталог *Ване Бор*, Музеј савремене уметности, Београд, 1990, прим. ур.).

Коначно, Стеван Живадиновић, Ване Бор или *Stevan Zivadin*, човек са много псеудонима, много интересовања и много остварења, умро је у Оксфорду, 6. маја 1993, у часу када је у његовој одавно напуштеној домовини издата новчаница од 500 милијарди динара. Да ли је умро у болници или у дому у којем сам га срео, ко је у том часу био уз њега – не знам и не знам ко би могао знати.

Живот се наставаља, *надреалистички* живот. Сада за оно кроз шта пролазимо имамо и ново име: „транзиција“. Свашта смо доживели, свашта научили. А можда и нисмо. Можда би, уколико сутра, овај народ поново насео на пирамидалне штедионице и томе примерену идеологију. Није ли и даље свако заседање Парламента у суштини један играчки театар апсурда зачињен примитивизмом и клетвама? Увек када ми поглед падне на телевизијски екран на којем народни представници расправљају о нечем тако битном као што је, на пример, повреда пословника, помислим на колаже Стевана Живадиновића – Бора, оне рађене у Енглеској током Другог светског рата под снажним утицајем Макса Ернста. Не бих се изненадио да, као на колажима Ванета Бора, или у некој од епизода надреализмом инспирисаног „Летећег циркуса Монти Пајтона“ (*Monty Python's Flying Circus*), у салу народног представништва наједном нахрупи гигантски коњ или птица грабљивица величине авиона. Или барем гигантски сом из језера у Белој Цркви.

(*Милејта Продановић*, одломак из текста „Бор борује Стеван Живадине или Како сам срео једног право надреалисту“, *ИЗНАДРЕАЛИЗМА Ване Бор*, Народна библиотека, Бор 2009, стр. 19–21)

Летопис библиотеке

14. јануар – 08. април: Радионице у оквиру Зимског забавно-образовног програма Дечјег одељења: „Учимо слова“, „Учимо енглески језик“;

19. јануар: Изложба текстова и књига о Светом Сави из фонда Народне библиотеке Бор;

27. јануар: Свети Сава – крсна слава и Дан Народне библиотеке Бор – свечана академија;

05–14. фебруар: Дан заљубљених – изложба текстова и књига из фонда Народна библиотеке Бор;

06. фебруар: Радионица „Како написати матурски рад“ Одељења посебних фондова и периодике;

12. фебруар: Организација деце и омладине ромске националности „Кам“ – академија поводом Дана заљубљених;

20. фебруар: Недеља пријатељства – изложба текстова и књига из фонда Народне библиотеке Бор;

23. фебруар: Циклус „Листања“ – тема „1968“; часопис за Балкан *Think Tank* (тематски број „Помен на ‘68“) и *Le Français dans le Monde, Revue de la Fédération International des Professeurs de Français* (тематски број „Hier, mai ‘68“);

27. фебруар: Радионица „Како написати матурски рад“ Одељења посебних фондова и периодике;

03. март: Радионица „Снови у култури и књижевности“ Одељења посебних фондова и периодике;

04. март: Дан жена, 8. март – изложба текстова и књига из фонда Народне библиотеке Бор;

13. март: Радионица „Снови у култури и књижевности“ Одељења посебних фондова и периодике;

17. март: Светски дан вода, 22. март – изложба текстова и књига из фонда Народне библиотеке Бор;

19. март: „Вече са Банетом“ – свечано уручење награде „Књига године борског аутора“ за 2008. годину Браниславу Банету Димитријевићу за књигу *Како сам њевао са овцама*; гост вечери: Горан Станковић, гитариста;

25. март: Циклус „Листања“: *Беле муве или Како да њосијим у шљухим идејама*;

26. март: Представљање књиге Петра Алексића *Рајни и њорайни дани*;

30. март – 03. април: Програм „200 година од рођења Едгара Алана Поа“;

30. март: Светски дан шале, 1. април – изложба текстова и књига из фонда Народне библиотеке Бор; у оквиру обележавања 200. године од рођења Едгара Алана Поа, приказан је филм „Необичне приче“;

31. март: Филм „Бунар и клатно“ (Р. Корман);

01–30 април: Реализација пројекта Народне библиотеке Бор „Алтернативна урбанизација очима других“; гости: Даринка Поп-Митић, Свебор Мицић и Владан Јеремић; пројекције филмова Николе Лежајића;

01. април: Кратки филмови Јана Шванкмајера „Пад куће Ашер“ и „Бунар, клатно и нада“;

02. април: Рецитал – поезија Едгара Алана Поа (обележавање 200. године од рођења овог књижевника);

03. април: Клуб љубитеља детективских прича и романа (годишњица рођења Е. А. Поа);

06. април: Светски дан здравља (7. април) и Светски дан планете Земље (22. април) – изложбе текстова и књига из фонда Народне библиотеке Бор;

08. април: Завршно вече Зимског забавно-образовног програма Дечјег одељења;

09. април: Обележавање 100. године од рођења мађарског песника Миклоша Раднотија – такмичење у рецитовању Раднотијевих стихова; радионица „Снови у култури и књижевности“ Одељења посебних фондова и периодике;

10. април: У оквиру манифестације „Дани Пчиње у Бору“ – представљен роман Мила Костића *Месецева невеста*;

13. април: Обележавање 100. године од рођења мађарског песника Миклоша Раднотија – резултати литерарног конкурса „Миклош Радноти – поезија изнад бола“;

14. април – 01. мај: Изложба фотографија Миладина Чолаковића; радионица на Дечјем одељењу, посвећена Ускрсу; представљање пројекта Народне библиотеке Бор „Дигитализација некрњичне грађе, културне и јавне делатности“ – дигитализација и имплантација;

23. април: Радионица „Снови у култури и књижевности“ Одељења посебних фондова и периодике;

30. април: Представљање књиге *Развој ауре и чакри* Горана Тасића: Дан рада, 1. мај – изложба текстова и књига из фонда Народне библиотеке Бор;

05. мај: Обележавање 100. године од рођења мађарског песника Миклоша Раднотија – представљање двојезичног издања на српском и мађарском језику књиге песама Миклоша Раднотија *Сирмом сиразом* (фототипско издање из 1961. године, превод са мађарског Данило Киш, Форум, Нови Сад, 2009); изложба фотографија о Миклошу Раднотију;

14. мај: Представљање књиге песама Марка Војводића *Пољуби ваздух*; о књизи говорили Милен Миливојевић и Бранислав Бане Димитријевић;

18. мај: Светски дан биодиверзитета (22. мај) и Светски дан паркова (24. мај) – изложба текстова и књига из фонда Народне библиотеке Бор;

20. мај: Отварање изложбе „Alav e Romengo“, о ромској писаној култури; гост вечери – аутор изложбе Драгољуб Ацковић;

21. мај: Мрежа интеркултуралног дијалога кроз установе културе, Центар за друштвено-економски развој и Фонд за отворено друштво – трибина „Роми, ми и други – колико се знамо?“, пројекција филма „Бибија, заштитница Рома“;

25–27. мај: Обележавање 100 година футуризма – Одељење посебних фондова и периодике;

29. мај – 05. јун: Дани књиге у Народној библиотеци Бор; продајна изложба књига на платоу испред Дома културе;

29. мај: Представљање фототипског издања часописа *Зенић* (Издавачки подухват године на Београдском сајму књига 2008. године); гости: аутор издања Ирина Суботић, историчар уметности, Сретен Уричић, управник Народне библиотеке Србије, и Саша Илић, начелник Одељења за издаваштво Народне библиотеке Србије;

01. јун: Представљање 19. броја *Бележнице*;

02. јун: Представљање књиге приповедака *Акћ* Љиљане Дугалић (Андрићева награда за 2008. годину); гости: аутор и Весна Капор, књижевни критичар;

04. јун: Представљање романа *Вар* Саше Стојановића (ужи избор за Нинову награду 2008) и часописа *Think Tank*; гости: Саша Стојановић (главни и одговорни уредник *Think Tank*), Предраг Станковић (члан редакције) и Милош Петковић, књижевник из Зајечара;

05. јун: Вече сатире – представљање књиге *Држави није добро* Милене Миливојевића; гости: Витомир Теофиловић, Бане Јовановић и Милан Бештић;

10. јун: Светски дан борбе против дроге – изложба текстова и књига из фонда Народне библиотеке Бор;

30. јун – 25. август: У оквиру пројекта „Матра“, којег финансира Влада Холандије, реализован мини пројекат на Дечјем одељењу „Жарка свира и пева“: радионице „Учимо слова“, „Учимо енглески језик“ и „Музичка радионица“; организатор Народна библиотека Бор у сарадњи са Одбором за женска људска права „Јуца“ Бор;

07. јул: „Препоручујемо за пријатне летње дане“ – изложба текстова и књига из фонда Народне библиотеке Бор;

24. јул: Књижевно вече поезије Миленка Чуровића Кичавског; организатор Центар за социјални рад Бор (посвећено насиљу у породици над женама);

06. август: Дан рудара – изложба и презентација пројекта Народне библиотеке Бор „Дигитализација у јавном простору – Периодна станица“;

16. септембар: Циклус „Идиом“ – предавање Далибора Добершека на тему „Феликс Ромулијана – цареви, богови и туризам“;

24. септембар: Циклус „Слушања“ – „Santa Maria della Salute“ Лазе Костића у интерпретацији Петра Краља, Милоша Жутића и Ратомира Ралета Дамјановића (звучни записи);

29. септембар: Изложба фотографија из фонда Завичајног одељења „Пругом здравља у сусрет природи“, у склопу пројекта Асоцијације за развој Бора.

Милен Миливојевић

Трагом истинитог догађаја Ко може да слика женске актове?

Библиотека и Центар за културу Дома културе у Бору најавили су великим паноом и свечаним позивницама изложбу слика борског лекара Бранка Ђорђевића. Људима који су се окупили у заказано време да виде изложбу, речено је да због неких неспоразума изложба у просторијама библиотеке – не може бити отворена. И – народ се разишао.

Тридесетак дана после тога, изложбом слика лекара Бранка Ђорђевића отворена је Галерија борског Музеја рударства и металургије.

Шта се у ствари, догорело? За што изложба није била отворена у библиотеци и како то да сад, у Галерији, може да буде отворена? Забележили смо неколико изјава о овом случају.

УПРАВНИК БИБЛИОТЕКЕ:

- Добро је што је изложба Ђорђевићевих слика отворена у Галерији јер је донедавно баш у тим просторијама била ова иста библиотека. Макар и на тај начин, ова кућа се одужила другу Ђорђевићу за непријатности због којих и није била криза, јер разлоге за неотварање већ заказане и припремљене изложбе треба тражити на другој страни.

УПРАВНИК ЦЕНТРА ЗА КУЛТУРУ:

- Једна Ђорђевићева слика се зове „Буди озбиљна, појешћу те“. Ми као Центар за КУЛТУРУ, нисмо могли да прихватимо овакву изложбу, јер је људождерство, па и неозбиљност, разуме се, далеко од културе. Међутим, баш овај назив слике вероватно се свидео људима из музеја, пошто они воле такве, застареле ствари!

ЛЕКАР БРАНКО ЂОРЂЕВИЋ:

- Очигледно је да нешто око ове моје изложбе није било најздравије,

али ја ту заиста ништа нисам могао да учиним, јер нисам стручњак за те болести. Знао сам да је болест различна и да оболеле треба изоловати или их се клонити. Прихвативши, међутим, моју изложбу, музеј је спречио епидемију и ја сам му због тога захвалан, не само као аутор изложених слика, него, и у првом реду, као – лекар!

ЉУДИ КОЈИ НИСУ ДОЗВОЛИЛИ ОТВАРАЊЕ ИЗЛОЖБЕ У БИБЛИОТЕЦИ:

- Молимо Вас да наша имена, из урођене нам скромности, не помињете и да за јавност, као и увек, останемо анонимни. Ми се у овом тренутку и не сећамо због чега баш нисмо дозволили да изложба буде отворена у библиотеци, али зар и ове слике женских актова нису довољан разлог!? Непростојно је и примитивно гледати и живу нагу жену, кад постоји могућност, ако приметити како је посматрате, и да се

она обуче, а камоли на слици, где ће жена за све време посматрања да остане нага! Сем тога, друг Ђорђевић је лекар и за овакве слике би имао оправдање једино да је гинеколог, а како он то није, сматрали смо, вероватно, да изложба и не треба да буде отворена јер оваква тематика не спада у његову надлежност.

УПРАВНИК МУЗЕЈА:

- Чим смо чули за овај случај у библиотеци, одлучили смо да прва изложба у првој изложбеној галерији у овом граду буде изложба слика Бранка Ђорђевића. Јер, ово што се догодило у Дому културе јесте преседан за који би се заинтересовао сваки музеј. Иначе, на Ђорђевићевим сликама стварно има доста женских актова, али међу онима којима се ове слике нису допале има духовно још голијих, да не кажем: сиромашнијих, па се они тога, ипак, не стиде! Ових дана улажемо напоре да дођемо до њихових фотографија које бисмо, поред једне свечано штампане позивнице, сачували у нашем музеју за будућа нека поколења.

(Јез, 26. јул 1974. го.)

фотографија: Владимир Радивојевић (изложба Периодна станица)

Владан Јеремић

Транзициона правда

Уметнички пројекат „ТРАНЗИЦИОНА ПРАВДА – Серија разгледница из Бора“, Рене Редле и Владана Јеремића, настао је у Бору, а у оквиру пројекта „Алтернативна урбанизација у Бору очима других“.*

Град Бор је место историје индустријализације Србије. Екосистем око, а посебно у граду Бору је жртвован зарад добробити и индустријског прогреса, прво великих мешаних капиталиста између два и пре Првог светског рата, а затим и свих грађана Србије и Југославије.

Током нашег боравка у Бору фотографисали смо апокалиптичне пејзаже и слушали невероватне приче о прошлости и будућности овог места. Бор је заправо израстао из рударске јаме. Да није било рударског копа, не би било ни града.

Упоредићемо Хамбург у Немачкој, који је израстао из луке. Јер ако не би било луке, не би било ни Хамбурга. Има градова у којима је некадашња економска матрица имала превагу у корист једне делатности. Житељи Хамбурга су у последњих 30 година посебно развијали неке друге, а не традиционално лучке и трговачке послове. Лука данас не доноси већинску зараду. Медији и културна индустрија су сектори где млади данас траже ухлебљење.

Бити лучки радник или рудар је данас заиста раритетно у Европи. Велики басени су одавно претворени у музеје, културне објекте, центрификовали се и претворили у наслале историје европске индустријализације.

У светлу ових искустава питали смо се да ли заправо град Бор има већ унапред дефинисану судбину трансформације у историјски културолошки артефакт или пак у неинтерпретирану нову рударско-геолошку епизоду у којој се рециклирају вештачка брда. Гласине о судбини највећег рударског државно-корпоративног басена Србије још увек остају у мутној сфери транзиционе прерасподеле, а тешке историјске околности и ратови на тлу бивше Југославије нису заобили негативну трансформацију гиганта као што је РТБ Бор.

Наш уметнички рад „ТРАНЗИЦИОНА ПРАВДА – Серија разгледница из Бора“ има намеру да открије бруталне елементе транзиционе (не)правде и да успостави критички однос са судбином радника и савременог борског пејзажа. Фотографије које смо реализовали у јуну 2009. године (<http://picasaweb.google.co.uk/jeremic.vladan/Bor1#>) повезали смо у колажни однос са цртежима анонимне антикапиталистичке групе „Зампа ди Леоне“ у нову „пропагандну“ разгледницу.

НАПОМЕНА:

* Више о самом пројекту „Алтернативна урбанизација у Бору очима других“ у тексту „Дигитализација и имплантација“ Драгана Стојменовића у овом броју Бележнице.

Рена Редле и Владан Јеремић раде од 2002. године на заједничким пројектима који се баве савременом уметношћу и социјалним активизмом. Рена Редле је рођена у Немачкој, а живи и ради у Београду. Дипломирала је визуелну комуникацију на Kunsthochschule Kasel у Немачкој 2002. године. Рена Редле критички анализира интерсоцијалне и интеркултуралне односе користећи видео, фотографију и текст.

Владан Јеремић је уметник, активиста и оштри критичар система уметности и односа између културе и политике. Године 2004. магистрирао је на Универзитету уметности у Београду. Године 2001. је дипломирао на Факултету примењених уметности Универзитета уметности у Београду. Од 1996. до 1998. године студирао је историју уметности на Филозофском факултету у Београду. Rädle&Јеремић су објавили многе текстове који се односе на савремену уметност и политички активизам у разним стручним публикацијама и online издањима. Учествовали су на бројним конференцијама о уметности и активизму у Европи. Недавно су имали самосталне изложбе у Новом Саду, Београду, Паризу и Хамбургу.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

БЕЛЕЖНИЦА : лист Народне библиотеке
Бор / Главни и одговорни уредник Ана
Јанковић. – Год. 1, бр. 1 (пролеће 1999) – .
– Бор : Народна библиотека Бор, 1999–. –
29 cm

Полугодишње.

ISSN 1451-2378 = Бележница

COBISS.SR – ID 24403471